

ქართველი მიმოწერები

დაცვის
სამინისტრო

(1)

გამოცემაში „სამართა საქართველო“
თბილისი — 1982

მარკადონისაგონიანი ვებრენის
აკადემიკოს ილია ვერაძას
ნაირი ხსოვნას

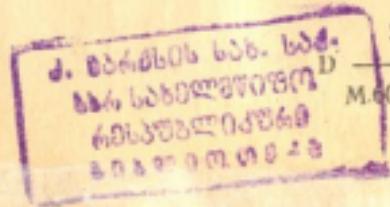
$$491.6 + 499.96 \rightarrow 9(3954) + 9(46)$$

- 1) განკუთხი 76°
- 2) სისქი სი
- 3) აბგ ხა
- 4) განკუთხ-სკვერობი 2 მეტრი

მ ე თ რ ე გ ა მ თ ი ვ ა მ ა
72
K 1873

სპეც-2000
უცნობებების ცენტრი

$$9(c41)
9(-99.962-1+) = 91.69
d 631$$

20904-045
22
M.601 (08)-82

ტ 0 6 ა ს 0 ტ ჭ 3 ა ტ ბ ა

ატოზიცლად რაი იმერია არსებობდა; ერთი — აღმოსავლეთში, მეორე — დასავლეთში.

ანტიკური ხინის ბერძენი და რომაელი შეფრთული, მეცნიერები, პოლიტიკური მოღაწეები აღმოსავლეთ საქართველოს უწოდებლენებ „იმერიას“ და მის მკიცირებ მოიხსენიებლენენ შემდეგი ხახლწოდებით: „აღმოსავლელი იმერია“, „იმერია აღმოსავლელი ტაში“, „აზიას იმერია“.

იმიდე ატოზიცებისა ციფრნენ, რომ აზიაბობს ავროვე კვრობის, პირვენის ნაუკარგუნძლის „იმერია“ („დახავლეთის იმერია“), „ვერობის იმერია“; უფრო მოვარიზებით პირვენის იმერებს „ესამნების იმერებსაც“ უწოდებლენენ. შეასუურების ხავარიცველოში უკრიას იმერებს მოიხსენიებლენენ იმეგრიად: „ქართველი დასავლისინი“, „ქართველი დასავალისინი“ (ე. ა. დასავლეთის ქართველები), „კლტ-ქართველი დასავალისინი“, „სამანია“, „შეანიას“ ქართველი (VIII—XI საუკუნეები).

ქველი დასავლელი იმერიცელები (იმერები) ისტორიულ ქარტეხილებს უკრადურინენ და გადაშენდნენ. მთი ენია და უანჯური კინაობის პირამიდებები ცნობები, ჩეკამდე ურამენტიულად მოღწეული, შეირია და მთლიანობის მოკლებული.

ქველი იმერიცელი სამუშაოს შორიულ გამონაცრისობად დღევანდველი ბატყები უნდა შევიწიოთ.

ურალტის ენა ერთადებული არაინდოცენტოპლიტი სისტემის უძველესი ენაა დასავლეთ კუნძულის. ენის სტრუქტურით, ყაფის რეალობით, კონტრაფორმულ ტიპოლოგიით ბატყა ტომი სირულიად თავისუმცურია და აზტაული ციცილიშვილის ნიშანდობლივი თვისებებით აღმცენილი.

ბატყები შიძეავი და შეპრინტი ხალხია. მთი მხარეცლაუკუნოვანი ისტორია აღსავევი ერთადებული დამოუკიდებლობისა და თავისუფლებისათვის შეაფის პრიცელების ეპიზოდებით. ისტორიულ წარსულში რომელიც კამლებავი ექსამნისის შედევრი პირვენის ხახვარკუნძულენა დამტკიცებული იმერია, შემცნელი ვ. წ. „იმერიცელი ციცილიშვილია“. ამ შეარის ინტენსურ რომინიზაციას სასწაულებრივ შხოლით ბატყა ტომი გაღაურჩა და ცეცხლით და შინილით დღევანდლის შეანარჩუნა საყუარი ენა და უროვნელი თეთმყოფობა. თანამედროვეობის პირბარისებმა — უაშისტებმა — კლტ სეადეს გაფართოებებით მთა რევილიან შეუტივებელი „ბატყა ქევანა“ და ხაბლიალ ამოვებიკეთ ისტორიაში სისხლისავინ დაწრეტილი მეორეცენტოვანი ერთი.

အမြန် လာ ပေါက်ရှုံး၏ အဆုဂ္ဂ ပြောလိုက်တဲ့ အဖြစ် ပြောလိုက်တဲ့ အမြန် လာ ပေါက်ရှုံး၏ အဆုဂ္ဂ

ଶବ୍ଦକ୍ରିୟା ଓ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କ ମନୁଷ୍ୟରେ ଯଦୁକରିବା ପାଇଁ ଏହାକିମ୍ବାନ୍ତିରେ ଅନୁରୋଧ କରାଯାଇଛି।

၁၅ စာဖျော်ရွှေ့ ဒေသတဲ့ အာဖာပိရိပိပေး စုလေတံ့ခါန် တိုက်လျှော့ပဲ ပေါ်ရှိ လျော့ပဲလွှာ ပေါ်ရှိပိပေး ပဲ အမြိုက်ဆုံးလွှာ လျော့ပဲပဲ (ပြုတော်လျှော့ပေး) နေရာဆောင်စံ အောင်၏။

ମାନ୍ୟଶ୍ବର " („Euskaro-Caucasique") -

ეს კონტენტი აღმართება უკალის, უნიც დაინტერესებულია ბილებით და ქართველების (ხევრონი, ინტერნეტ-კავშირით მოდგმის ხალხების) ოფიციალი კავშირთანიშნობის მრავლებით.

ეს ოთხი უცმოსნის უნიკალური მრთველური გინ მოღიანი სახით დაღავების პირ-
ველი ცდა, დერაძეულში უცმოსნია ასცურუ სტული და ამინიჭრავ, მაგრამ,
უფიქრობ, მიზიათადი ტენდენციების ამსახველი და მიპოთენის სურათ მიმდი-
ნულების მაჩვნეობელი.

დამასტულ, სისიამოენი პოვალებიდან მიმიჩინია დაცუ გაღლობა პოვასხენო ცრიბილ პოლონელ პასკულოვ-ქართველოლოგს იან ბრაჟნს, რომელიც გაისარჯა და დაუშარებლად ვაცხი ამ წიგნის დედამისა.

3. d.

1 ბასკოლოვისადმი ინტერესი აღმეძრა 1931 წლიდან, როდესაც კეისრობურად ესწავლიდა ბასკურ ენას სსრკ შეცნ. ყალების (ლენინგრადი) მასირანტურაში — ინდივიდუალური სამსახურანტო კვეთის შიხვედით (პროფ. ს. ბ. ბ. ი. ს. კ. კ. ი. ა. ს. ხელმძღვანელობით; დროიდან კონსულტაციებს ჩიტვედა იყო. ნ. მ. მ. ი.).

ჯერ იაზვ 1937 წელს დაბეჭდია ჩემი ხტატა „ხინოსთველი“ და ქართველის იძრისი“ (კურნ. „მნიშვნელი“, № 3). მივე ხინოსთველი ის. ჩემივე: „ხინოსთველინი საუბრები“ (1960). «Грузинский язык. Краткий очерк», (1968), «The Georgian Language. Short Review» (1969), „ქართული ენის თვალისწილები“ (1969), „La langue géorgienne“ (1970), „Die Georgische Sprache. Kurzer Ahriss“ (ქ. ჟლე — გერმანიის დემოკრ. რესპ., 1973), „ლიტერატურულ-ენათმეცნიერული ნირკვევები“ (1974), „Sobre la atinidad de los vascos y los georgianos“ („Literatura Soviética“, № 6, 1977), „Баски и грузины“ («Лит. Грузия», I—III, 1977), „ბასკეთმა პოვნაუტობი“ (1977), „ბასკები და ქართველები“ (1978), «Баски и грузины» (1979), „ბასკეულ-კარიბისური პრიოლეგია“, 1981;

ორი იბერია

ა) აღმოსავლეთის იბერია

იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც შემდეგი დროია გაერთიანებული საქართველო წარმოადგენდა, ქართველთა მოდემა დაყოფილი იყო სხვადასხვა სახელწოდების ტოშებად. ეს ცალკეული ტოშები ისტორიული განვითარების გზაზე თანდათანიბით გაერთიანდნენ და სახელმწიფოდ იქცნენ. გაერთიანებული სახელმწიფოს შეთაური ხან ერთი ტოში იყო და ხან მეორე, იმისდა მიხედვით, თუ რომელ შათგამს ქქონდა მოპოვებული ქეგმონია. ამის კვალობაზე სახელმწიფოს სახელწოდებაც სხვადასხვაგვარი იყო. დასავლეთ საქართველოში ჯერ მეთავეობდნენ ეგრები ანუ კოლხები და აქედან მივიღეთ მხარის სახელწოდება ეგრისი ანუ კოლხეთი (კოლხიდა). შემდგომი საფეხურია ლაშების დაწინაურება და შიგიღეთ მთელი დასავლეთი საქართველოს სახელწოდება ლაშეთი (ლაშიკა), და ა. შ. სავე, აღმოსავლეთ საქართველოში ძველ პერიოდში პეგემთობა ხელთ კაპრა მესხთა ტოში, შემდეგ — იბერებს, ბოლოს — ქართებს (აქედან — „ქართლი“)².

ცნობები უძველესი ქართველი ტოშების შესხებ უხვიდ არის მოცემული ანტიკური ხანის ავტორების — ძველი ბერძნებისა და რომელების თხზულებებში.

ჯერ კიდევ პომერ პომერ თხ ი თავის პომებში მოიხსენიებს საქართველოს ტერიტორიის ფარგლებში მობინადრე ტოშებს, რომლებსაც ურთიერთობა ქქონდათ ბერძნებთან. ასე, მაგალითად, პომერ თხ ი თვის ცნობილი არიან მცირე აზიაში მცხოვრები, ტროა-

² ექვთ. თაყაიშვილი, როდის შეიცვალა იძერთა სახელმწიფო ქართველთა სახელმწიფოდ. ეურჩ. „მნიობი“, 1948, № 8.

დის ომის მონაწილე, ქართველი ტომები — ხალიბები, ხელისუბი და სხვ. პო მ ე ჩოსი იცნობს იგრეთვე თქმულების არვონიერების ლაშქრობის შესახებ: როგორც ვიცით, კოლხი დემონების უზრა-კვეულ როლს ასრულებს ოდისევების თავგადასავალში, უნ არის ქრი-კე, რომლის სასახლეში იყო ოდისევების თავის ამხანაგებთან ერთად. კირკეს სასახლე იღწერილია ისეთი ნიშან-თვისებებით, რომ ეჭვს არ უნდა იწვევდეს — კირკე არის არა ბერძნი, არამედ უცხოელი. ოდისევების თავგადასავალს არ ესაჭიროებოდა ამ გმირის მოხვედრია ისეთ მიწა-წყალზე, რომელიც შევი ზღვის შორ მიღამოებში იქნე-ბოდა. კირკე კოლხეთის მეფის იეტის დაა, და, მაშინადამე, თვითონ კირკე ბინადრობს სადღაც კოლხეთის მანლობლად. რაკი პო მ ე- როს მა კირკეს ეპიზოდი შეიტანა „ოდისეიში“, შეიძლება დავის-კვნათ, რომ თქმულები კოლხეთზე თავისი წირმტაცი ფაბულით პო-პულარიბით სარგებლობდა ბერძნებში.

„რეალურ ისტორიულ საფუძველზე აღმოცენებულ აზგონავ-ტების თქმულებაში ერთმანეთის იგინ საქმიოდ დაშორებულ დროთა დანაშრევებია წირმოდგენილი, მაგრამ ამ თქმულების ვალი ფენი-სა და ვერსიის წამყვანი მოტივი ყოველთვის იყო ითა-კოლხეთი³. სწორედ ამას აღისტურებს პომეროსის ქარსის მინიშნებები. შეო-რე და პირველი თასაწლეულის ძველ აღმოსავლეურ ძეგლებში და-მოწმებულია კოლხურ ტომთა მსხვილი გაერთიანების არსებობა შა-ვი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე. „არგონავტების თქმულებაში სწორედ ასეთი რეალურად არსებული კოლხური გა-ერთიანების სიღიადე და ძლიერება აისია“.

პო მ ე ჩოსი „იღიადაში“ მოიხსენიებიან ხალიბებიც („უ-ლოდნენ ჰალიმონთ კვალად ოდისია და აგისტროფე შორულ ა- ლიბეს მხრიდან: ის სამშობლო ერცხლისა არის“). შეორე ხიმლე-რა), რომლებიც ცნობილი იყვნენ, როგორც შეტალურგები, მჭედ-ლები, მემაღაროელები. ა პო ლონითს რო ღონს ე ღა ი (III საუკ. ძვ. წ.) ამბობს: „ხალიბები არც მიწას ამუშავებენ ხარების საშუალებით, არც ტკბილი ნაყოფის მომცემი ხეხილების გაშენებას მისღვევენ და არც ნახირს ამოვებენ ცვარით მოფენილ ველზე, ისინი

3 სამონ კაუნი შე ი ღ ი, რას გვამბობენ ძველი ბერძნები საქართვე-ლის შესახებ, 1964, ვ. 9. ეს იღია კუკურულების საუბარს იმის შესახებ, თუ მომღერენ საუკუნეების სახერმნეთში რა მასტაბები მიღილ აზგონავტების ამბავშ.

4 ა კ ა კ ა უ რ უ შ ა ძ კ, ძველი კოლხეთი აზგონავტების თქმულებაში. 1964, ვ. 7.

რეინით მდიდარ პირქუშ მიწის თხრიან და მოპოვებულ მაღალ სურსათვე ცვლიან". კერთდორტე ს (V საუკ. ქვ. წ.) ცნობით, რა ლიბები სხვა ქართველი ტოშებისაგან გამოირჩეოდნენ იმიურარაზებულ რეინის მუშაობდებს ატარებდნენ.

შემდეგით

მთელ ანტიკურ სამყაროში ხალიბებს რეინის დნობა-ჩამოსხმის საუკეთესო ოსტატებისა და ფოლადის გამოშონებლების სახელი ქვენდით მოხვეჭილი (მაგალითად, ვიზგილი უსის ცნობით, „ხალიბები — ტომი პონტოში, რეინი რომ აღმოჩნდინა")⁵.

უძველესი ქართველი ტოშების — ტაბაღებისა და მუსკების მაღნის დამუშავების ხელოვნების ქებას ებრაელებამდისაც მიუღ, წევია. ბიბლიის პირველი წიგნის ივტორი დაზუსუნებულია, რომ შევდლობა ტაბაღების მოსახლეობის შოვონილი ხელობაა.

იმდროინდელი ბერძნები, როგორც ეტყობა, უწინარესად და-საკლევთ საქართველოს ტომურ გაერთიანებებს იცნობდნენ. ეს ის ტოშებია, რომლებიც განლიგებული იყვნენ უმთავრესად შეიძლება სინამითოებზე.

საბერძნეთში შეშვიდე საუკუნიდან (ძვ. წელთაღრ.) ხაფუძველი ეკრება საისტორიო მწერლობას. თავდპირველად ჩნდებიან ლოგოგრაფები („მოთხერობათ მწერალინი"), რომელთა თხზულებებში ვნედებით მნიშვნელოვან ცნობებს ქართველი ტოშების შესახებ. მაგალითად, კეკატეოს შილერე ტელის (VI საუკ. ძვ.წ.) „ქვეყნის აღწერიაში" (მოღწეულია ფრაგმენტების სახით) მო-

5 ა. ბლანკენჰორნის ნაშროვენა დებულება, რომ რეინის დამუშავება ძვ. წ. შესრულებულის დილეგს უნდა ღაწვებულიყო და რომ ასეთი აღმოჩნდა მსოფლიოს რამდენიმე აღელისა და მოუკიდებლად უნდა მომდევოთ. მცირი ასამით რეინის სიკეთ დამომწერებად. მასი ასრულ, ქართველი ტოშები — ხალიბები და ტაბაღები იყენებ. ავდ. ი. ვ. ჯავახიშვილის სიტყვით, „მა ქართველ ტოშებს მატრი თავითათვეს კი არ უკავებიათ მაღნეული, მერტებლი და იარაღი, არამედ ისეთ შირმერლ ჰავენებშიც კი მიქაილათ ხოლმე გასასუადად, როგორიც იყო ტარიონი. მრეწველობისთვის ურთად, მაშამადამე, ღაუბ-მიცემითაც გაზრუცელებული იყო და დიწინოურებული კოფილა. ხალიბებისა და ტაბაღების სპილენძისა და რეინის ნიშარმები-კაბერძნებშიც კანოქმული კუთხილა. იქ ხსა დაღიოდა კიდეც, რომ მოსინოცი რამდევ მიწის ურკვენ შედანში და იმიტომ გამოიდის ასე კარვო... უაპეველია, რომ ქართველ ტოშებს მაღნეულობის შემუშავებაში ხამატით დაიწლი მიუძღვის ძველი გინამდებული კაურმრიობის წინაშე" (ქართველი ერის ისტორია, 1960, გვ. 24). ი. ავტორი: დ. ხაცურ ტაოშვილი რეინის შეტაღურების ჩახახისურების მიზანით ცალკეულის დამაღების 100 წლისაუგისადმი მიძღვნილი საუბილეო კრემული", 1976 (კამიტი. „მეცნიერება").

ისსენიებიან კოლები, მოსხები (კოლხთა ტოშიო), მარტონები (ახლა სანები ეწოდებათო), მარები (მოსსინიების მეზობლის უმოვრობენო), ხალიბები და სხვ. ლოგოგრაფები ცცნობენ აგრეთვე ჭანებს (სანების სახესხეაობის უნდა წარმოადგენდნენ).

ბერძენ ისტორიკოსთაგან პირველია პერიოდია პერიოდი ტე („ისტორიის მამა“, მოღვაწეობდა 484—425 წლებში, ძვ. წ.), რომელიც მოიხსენიებს ქართველ ტომებს. ვარაუდობენ, რომ იგი კოლხეთ შიც ყოფილა. კრცხალი და ძალშე საინტერესო ცნობებია დაცული ქართველი ტომების — ტაოხების, მოსსინიების, მარტონების და სხვ. შესახებ ქვენთ ფონტეს (IV ხაუკ. I ნახვარი, ძვ. წ.) „ანაბაზისში“.

უხვი ცნობები მოგვეპოვება მომდევნო საუკუნეების ბერძენი ისტორიკოსების ოჩზულებებშიც ჩვენთვის საინტერესო საგანზე.

ახლა იბერიისა და იბერების შესახებ.

აღმოსავლეთ საქართველოს ძველ ბერძნულ-რომაული წყაროების ვიზედვით ეწოდებოდა იბერია, ხოლო მის მცხოვრებლებს — იბერები.

ბერძნულ წყაროებში პლატონიცა და არის ტოტელი კლასი ისსენიებენ იბერიას და იბერებს.

პლატონი იბერებს სასახელებს იმ „მეომარ ხალხთა“ შორის, რომლებიც სეამენ უწყლო ღვინოს, ხოლო არის ტოტელი კლასი ამბობს, „იბერების მეომარი ხალხი საფლავის გარშემო იმდენ სარჩობს, რამდენიც მტერი ჟყვას მოკლული მიცვალებულს“. აյადემიკოსი ვ. ლატიშევი ფიქრობდა, რომ აქ სწორედ კავკასიული იბერები (ე. ი. ქართველები) იგულისხმებიან და არა პირენეის იბერები. ამ ცნობების მნიშვნელობა ისახ, რომ, გარდა სატომო სახელის უძველესი სხენებისა, მერმინდელი ისტორიული ფორმით, ისინი შეიცავენ გარკვეულ ეთნოგრაფიულ ჩვენებებსაც.

თუ ავადემიკოს ვ. ლატიშევი არ დაუკავერებთ და ბერძენი ფილოსოფების პლატონისა და არის ტოტელი შემოსხენებულ ცნობებში დასავლეთის იბერებს ვიგულისხმებთ და არა ქართველ იბერებს, ის კი უეჭველია, რომ II საუკუნის (ძვ. წ.) ბერძენი მწერლის პლატონის მიერ შემონახულ ინფორმაციაში სწორედ კავკასიის იბერები იგულისხმებიან. ცნობა შემონახული აქვს სტრაბოს აი. ისიც: „დასავლელი იბერები გადმოსახლდნენ პონტოსა და კოლხეთს ზემოთ მდებარე ადგილებში, რომელთაც, პლატონი დორის სიტყვით, არმენიისაგან მდ. არაქსი

ყოფს". აქედან ისიც ცხადი ხდება, რომ ჯერ კიდევ შეორე საუკუნეში მცირებული და გადატანილი (ძვ. წ. წ.) იძერების ტერიტორია გაცილებით უფრო ჭირს იყო გადატანილი (მდ. არაქსამდე!), ვიდრე პირველ საუკუნეში (ძ. ჯ. ა. 6. შ. 10.).

პირველი საუკუნის გეოგრაფის სტრაბონი ცნობილი თხზულებაში ხშირად არის მოხსენიებული და დახსიათებული იძერის ქვეყანა და მისი ხალხი. სახელოვანი ბერძენი გეოგრაფი და ისტორიკოსი კარგად იცნობს როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს, ისე დასავლეთ საქართველოს.

სტრაბონის კოლხეთისა და იძერის საზღვრები ასე აქვს მითითებული:

„კოლხეთი: მდებარეობს პირკანისა და ევქსინის ზღვებს შორის, ე. ი. კასპიის ზღვასა და შავ ზღვის შორის. დასავლეთის საზღვირია შავი ზღვა. კოლხეთის სანაბირო გადატანილია ბიჭვინთიდან ტრაპეზუნდამდე. სამხრეთით ესაზღვრებიან პონტოს სამეფო და აზერია, აღმოსავლეთით კი საზღვრავს იძერია. ჩრდილოეთით დასახლებული არიან ჰენიოხები, სვანები — დასავლეთ საქართველოს ქართველური ტომები.

იძერია: მდებარეობს კოლხეთის აღმოსავლეთით და კავკასიონის ქედის სამხრეთით. ე. ი. მისი საზღვრებია დასავლეთით კოლხეთი, ჩრდილოეთით კავკასიონის ქედი, აღმოსავლეთით აღმანია, სამხრეთით მდინარეები არაქსი და მტკვარი. მოსხური (მესხეთის) შეები ყოფენ მას არმენიისაგან.

იძერიაში არის ოთხი შემოსასვლელი გზა, ამბობს სტრაბონი, ერთია კოლხური ციხე-სიმაგრე შორიანი და მასთან არსებულ ვიწროებზე, რომლებზედაც ფაზისი მიმდინარეობს, სწრაფად ხმაური, მიემართება კოლხიდამი. წყალდიდობის დროს ეს აღვილები სულ დაბრულია მრავალი ნაკადულით... ასეთია კოლხეთიდან იძერიაში შესავალი, დამშული კლდეებით, სიმაგრეებითა და ხეობიანი მდინარეებით. ჩრდილოეთით მცხოვრები მომთაბარეებიდან დაახლოებით სამი დღის მნელი მოსისსვლელია, ხოლო ამის შემდეგ არის საცალფეხო გზა მდინარე არაგონის ვიწრო ხეობაში, დაახლოებით ოთხი დღის სავალი, ხოლო გზის ბოლო ძნელად ასაღები კედლით არის გამავრებული. აღმანიდან შემოსასვლელი ჯერ კლდეებში არის გამოჭრილი, ხოლო შემდეგ გადაღის ჭაობზე, რომელსაც ქმნის მდ. აღაშონისი, გამომდინარე კავკასიონის ქადიდან. არმენიიდან შემოსასელელი არის მტკვრის ვიწროებზე და

არავისისაზე. ვიდრე ერთშოთ კურთვიან ეს მდინარეები, იმ არა-ლას მღებარეობს გამავრებული ქალაქები კლდეებშე, რომელიც დაცილებული არიან ერთშოთ დაახლოებით 16 ეტაჟზეც.

სტრაბონის შეირ მინიშნებული სახლვერებულების მიზანებით
რაგძი სავულისხმოა საზღვარი კოლხეთსა და იბერიას შორის.
სტრაბონი რომ ამბობს, იბერიაში დახავლეთიდან შემოსახველე-
ლი გზა შორიაბისწევ გვიდისო, ეს ხომ იმის ნიშნავს, რომ სტრაბონის
დროს იბერია შემდევ საუკუნეებში ცნობილ ტერიტორიას კი
არ მოიციდეს მნილოდ, აღნანიდან ვიდრე სურამის ქედამდე, არა-
მედ დახავლეთით ის აღწევდა იმ ჩაზამდე, რომელსაც იციალენ ცი-
ხე-სიმაგრეები შორიაბი და სკანდე, იმ ვიწროებში არსებული სი-
მაგრეები. ეს არც არის ვისაკვირი, ამბობს ფად. ს. ყაუ ჭ ჩ ი შ ვ ი-
ლი — არა მარტო სტრაბონის დროს, არამედ უფრო გვიანაც,
მიგალითად, ჩე. წელთაღრიცხვის VI საუკუნეში ისტორიკოსი
პროკოპი კე ს ა რ ი ვ ლ ი იბერიის დახავლეთ საზღვრად იც-
ნობს ამ ზაზს, რომელსაც სდაბრაჯობენ შორიაბი და სკანდე. არა
მარტო ბერძნული წყაროები, არამედ იმდროინდელი ქიმოული
წყაროებითაც ინგრიას და კოლხეთს საზღვრავდა ხაზი შორიაბი-
ნი-სკანდე. ასე რომ, ისტორიული ქანთლი I—VII აუკუნეებში
სურამის ქედამზე კი არ იყო მნილოდ, არამედ შორიაბინდედ?

ს ტ რ ა ბ თ ნ ი ს დროს იმპერიის არეალში შედიოდა სამხრეთ-დასავლეთის კუთხეებიც: ჯავაშეთი, სამცხე, კოლხ-არტანი, აჭარა და კლარჯეთი. იმპერიის ისეთივე საზღვრებია მითითებული X საუკუნის ისტორიების კონსტანტინე პორფირ გენერალის თწულებაშიც.

ს ტ რ ა ბ თ ნ ი ა მ ხ ი ბ ს, რომ ი ძ ე რ ი დ შ ე ტ წ ი ლ ა დ კ ა რ გ ა დ ა რ ი ს
დ ა ს ა ხ ლ ე ბ უ ლ ი ქ ა ღ ა ქ ე ბ ი თ ა ც დ ა დ ა ბ ე ბ ი თ ა ც, ი ს ე რ ი მ, ი ქ ა რ ი ს
კ რ ი ა მ ი ტ ი ა ნ ი ს ა ხ უ რ ა ვ ე ბ ი, ს ხ ლ ე ბ ი ა რ ქ ი ტ ე პ ტ უ რ უ ლ ა დ შ ო წ ყ ი ბ ი ლ ი, დ ა ს ტ რ ე ბ ი დ ა ს ხ ე ბ ი (დ ა წ წ ე ს ე ბ უ ლ ე ბ ა ნ ი).

საყურადღებო, რომ, სტრაბონის მიხედვით, იძერია ორ ნაწილად იყოფოდა: ბარისა და მთის იძერიად. „დაბლობზე ცხოვრობენ იძერთავან უფრო მიწათმოქმედნი; ესენი შევიდობიანად არიან განწყობილი... უფრო დიდ ნაწილს, რომელიც მებრძოლი ბუნებისაა, უჭირავს მთიანი მხარე და ცხოვრობს სკვითებისა და

6. ա. ց օ ց ե ն ո ւ զ ո լ ս, Տերթառովին հայութագործ, Արտակարգ և պայմանական պատճեններ, 1957, հ. 128—129.

7 ၬ၀၃၀၆ ဒု၁၇၂၄ နိုဝင်ဘာ ၃၀ ရက်၊ ဇန်နဝါရီလ၏ ၁၁။

სარმატების კიდეანე, რომელთა მეზობლებიცა და ნათესვეუბნი არიან: თუმცა ეწევიან მიწათმოქმედებას, მაგრამ, როდესაც ჩამო-
ვარდება შფოთი, თავისი და მათი (ე. ი. სკვირებისა და სამარტინული
ბის) სასხრებით გამოჰყოფთ მრავალი თასი მებრძოლი". პირველი მომ

უაღრესად საყურადღებო აგრეთვე სტრანის კული და დახმარითო თვები იმპერიალური წყობისა: „ასევე აღამიანთა ოთხი გვარი მოსახლეობს ამ ქვეყანაში: ერთი (გვარია) და პირველი, რომ-
ლისაგანაც მეფებად სხიმენ მახლობლობისა და საჯის მიხედვით
უხუცესს, ხოლო მეორე (ამ გვარიდან) მოსამართლეობს. მეორე
(გვარი) არის ქურუმთა, რომლებიც ზრუნავენ აგრეთვე მეზობ-
ლებთან სამართლზე. მესამე (გვარი) არის ხალჩისა, რომელიც ხა-
მეფო მონად და აკეთებს ყველაფერს, რაც ცხოვრებისათვის არის
საჭირო. საზოგადო აქვთ მათ ქონება ნათესაობისდა მიხედვით.
შართის და განავებს თითოეულს (ნათესაობას) უხუცესი. ახორები
არიან იმპერები და მათი ქვეყანა".

„მას შემდეგ, რაც იმპერია ძველი და ანალი წელთაღრიცხვების
მიჯნაზე ერთვარიად შეთფლით ასპარეზზე ვამოვიდა, რომის მიწათ-
მფლობელური იმპერიის ორგანიზაცია რჩება და მეტად აქტიური რო-
ლის შესრულება იწყო კავკასიისა და მეზობელ მხარეებში. საზოვა-
დოებრივი განვითარების პროცესიც აქ დაჩქარდა. საკარაულებე-
ლია, კერძოდ, მიწათმფლობელობის მნიშვნელოვანი ზრდა, განსა-
კუთრებით ქალაქებში, ხელოსნობასა და მშენებლობაში. მაინც,
უპეველია, აქ მიწათმფლობელობაში საკუთრივ წარმოების პროცეს-
ში ვერ დაიკავა გაძატონებული აღვილი, მასობრივი მონობისა-
თვის აქ არც შინაგანი პირობები არსებობდა... და არც გარეგანი პი-
რობები იძლეოდა ამის საშუალებას. ქართლის მესკეური მონების,
მოპოვება შეეძლოთ ძირითადად მეზობელ ჩამორჩენილ, პირველ-
კოფილ-თემური წყობილების პირობებში მცხოვრებ მასაში, მაგრამ
მათ დასაბამევად ძალა არ შესწევდათ. პირიქით, იმპერიის სამეცნიერ-
ოლოტიკური ძლიერება მნიშვნელოვანწილად სწორედ მეზობელ
მთიელ და მომთაბარე ტომებთან შეკადობის და სამოკავშირო
ურთიერთობას უმყარებოდა. ჩვენი ერის პირველ საუკუნეებში მი-
წათმფლობელობის გარკვეული ზრდის გვერდით ქართლში ინტენ-
სიურიდ მიმდინარეობდა საზოგადოების შინაგანი, სოციალ-ეკონო-
მიკური დიფერენციაციის პროცესი, რომელსაც აქ ფურდალური
ურთიერთობას, ფეოდალური წყობილების ჩამოყალიბებისაკენ მივ-
ჰავდით; ერს („მიწათმოქმედებსაც და მეორებს") უყოფოდა, ერ-

თი შხრივ, აღზევებული ნაწილი — სამხედრო წოლება (მოსახურო აზნაურობა), ხოლო, მეორე შხრივ, შიმდინარეობდა „ერის“ დღი ნაწილის დამცრობა, წვრილ კრად გარდაქმნა, რომელიც უხდება სხვაგვარ (ეკონომიკურ, პოლიტიკურ) დამოკიდებულებაში კურციოდა (ძველი, ნახევრად თავისუფალი თემების წევრთა გვერდით) სამეცნიერო ხელისუფლებისა და ღიდებულოა მიმართ, ერთი სიტყვით, ქვეყანა ფეოდალური წყობის ჩელსებზე გადადიოდა¹⁸.

ანტიკური ხანის ქართული სახელმწიფო ებილან დროთა ვითა რებაში ყველაზე მტკიცე აღმოსავლურქართული (იბერიის) სამე-ფო აღმოჩნდა. იბერიია-ქართლში ქართველი ტომების კონსოლიდა-ციის საფუძველი ჩაეყარა და სწორიაღ წიგიდა წინ ერთიანი ქართუ-ლი ენისა და ერთიანი კულტურის ჩამოყალიბების პროცესი. ადრე აქ სამწერლობო ენებს უცხოური (აზომეული, ბერძნული) წარმო-აღვენდნენ, შემდეგ კი შთათ აღვილი ქართულმა ენამ დაიკავი. ქარ-თული ეროვნული ტრადიციით, ქართული დამწერლობა იბერიის სამეცნიერო ჩამოყალიბების ხანაში (III საუკ. ძვ. წ.), მეცნ ფარ-ნა ვაზაზ ის დროს შეიქმნა. „ქართლის ცხოვერებაში“ ხომ ნათევაშია, რომ ფარნავაზ მა „შექმნა მწიგნობრობა ქართული“. აღსანიშ-ნავია, რომ არსებობს ძველი წიგნები, სადაც ჩამოთვლილია აზიისა და ევროპის ხალხები, რომლებსაც აქვთ საკუთარი დამწერლობა. ერთ-ერთ ასეთ ნუსხაში ვკითხულობთ: „ხოლო საკუთარი დამწერ-ლობა აქვთ კაბადიკიულები, იბერ ებს, — რომლებსაც აგრეთვე ტირიანიელები ეწოდებათ, — ლატინებს, — რომლებითაც სარგებ-ლობენ რომელები, — სარმატებს, ესპანებს, სკეითებს, ელინებს, ბასტარნებს, მიდიელებს, არმენიელებს“. იყად. ს. ყავა ჩ-იშ ვიღი ფიქრობს, რომ აქ უთუოდ საქართველოს იბერები იგულისხმებიან და არა ესპანეთის იბერები⁹.

როგორც ვიცით, ბერძნ-რომაელთა ისტორიკოსები ან, სახო-
გადოდ, უცხოელი მემატიანენი და შეერლები ღმოსავლეთ საქარ-
თველოს ტერიტორიაზე მიმტო ი ბერთა სახელმწიფოს იუნიბერ-
ი ბერთა მეფეებს ისსენიებენ, ხოლო ქართლი ის სამეცნ, სა-
ხელი ქართლი და საქართველო მათვის უცნობია. მეორე მხრივ,
საქართველოს თე ქართლის ისტორიკოსთა თბილებებში სიტყვა-
ი ბერთა (ანუ ი ბერნი) არ ისსენიება.

⁸ ଶ୍ରୀନିବାସ ପାତ୍ରଙ୍କାଳେ ବିଦ୍ୟାଲୟରେ ବାଚିଯାଇଥାଏଇବୁ, ପ୍ରକାଶନ କମିଶନ୍ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏଥାଏଇବୁ, 1970, ପୃ. 33-34-35-36-37.

9 Տ օ 2 տ 6 յ ա ռ ե հ ո ւ շ ո լ ո ւ ս. լ ո ւ ս ա մ. ն ա մ ի ն., թ վ. 118.

რით უნდა იჩხსნებოდეს ეს გარემოება?

წამოყენებულია დებულება, რომ, ისევე როგორც დასავლეთი საქართველო სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ქართული ეროვნული სახელით იყო ცნობილი (ეგრისი, კოლხეთი, ლაზეთი...), აღმოსავლეთ საქართველოშიც ქართლს წინ უსწრებდა იბერია, სხვანაირად რომ ვთქვათ, ქართვების ტომის გაბატონებამდე იბერთა ტომი იყო ჰეგემონი აღმოსავლეთ საქართველოში. აქედან გამოდის, რომ იბერია აქართლიც (შესაბამისად — იბერინი, ქართები, resp. ქართლელნი) სინონიმებად კი არ უნდა მიუჩინოთ, არამედ ისინი სხვადასხვა ქართველი ტომების სახელწოდებია.

ამ პრობლემას 1948 წელს საგანგებო სტატია მიუძღვნა აკადემიკოსმა ექვთიმე თავაიშვილმა¹⁰. მაგრამ უფრო იდრე ამ თვალსაზრისს იცავდა აკადემიკოსი ნიკო მარი.

აკად. ნ. მარი 1929 წელს გერმანულ ენაზე გამოაქვეყნა სტატია ამ სათაურით — „ქართული ენა“ (დაწერილია 1928 წელს), სადაც სრულიად კარევორიულად არის გამოთქმული ზემოხსნებული იშრია¹¹.

აკად. ნ. მარი ამბობს, რომ იბერების ბატონობა გრძელდება წვენიში ქრისტიანობის პროპაგანდის პირველ დღეებამდე. მისი აზრით, ამ დროს იბერები ხმარობდნენ ქართულ ანბანს, რომელიც ვანეტურად სემიტური სისტემის დამწერლობის უკავშირდება და ხმოვნები წერაში ჯერ კიდევ არ იყო გამოყენებული. ნ. მარი ამ ნაშრომში ლაპარაკობს ქართული ანბანის დაკავშირებაზე არამეულ ანბანთან, ხოლო ამ პერიოდის ქართული ლიტერატურული პროდუქცია წვენამდის არ არის მოღწეულით. „საქართველოში ქართვების (kharfhe) აღზევებასთან ერთად ძველ ლიტერატურასა და გაბატონებული ქართვების, ანდა ქართველურ კლას შორის განწყდა უფსკრული, რომლის სრული ლიკვიდაცია შეუძლებელი შეიქმნა, და ქართველებმა შექმნეს საკუთარი ენის იმდროინდელი ახალი ლიტერატურული ენა“. „იბერიული ენა, — განაცრძობს ნ. მარი, — შერწყმული ძველ ქართულ წერილობითს ენაში, სრულიადაც არ

¹⁰ ექვთიმე თავაიშვილი. როდის შეიცვალა მეტრთა სახელმწიფო ქართველი სახელმწიფო? „მნიშვნელი“, 1948, № 8.

¹¹ N. Marr Die georgische Sprache. ეურ. „Das neue Russland“, 5—6, 1929 (ჩუხულ ენაზე გამოქვეყნდა 1949 წელს: აკადემიკ ნ. Я. მარი, გრუზიუს ენაზე).

იყო პრიმიტივი. ფორმალურად მასში უნდა დავინიხოთ სპეციალური ფენის შეშინა ფენასთან შეჯვარედინება, ამგადაც რომ კორეად არის წარმოდგენილი, როგორც ტიპი, სეანური ენა". ჩერტერის უკავშირს იმ გარემოებას, რომ „ქირთველთა იძერიული უკავშირის ეროვნული ლიტერატურა". უნდა ამოვეიცნოთ ხალხურ ზეპირხიტყვიერებითს ძეგლებში, ერთი შერიც, და ძველი ქართული სალიტერატურო ენის აკვბულებაში, მეორე მნიშვ.

როდის გამატონდნენ ქართველი აღმოსავლეთ საქართველოში? აკად. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო 11—13 საუკუნეები (ახ. წ.). აკად. ვეკვთ. თავი ა შვილი კი ფიქრობს, რომ ქართვების (თუ ქართლელების) გამატონება აღმოსავლეთ საქართველოში VI საუკუნემდე აზ უნდა მომხდარიყო. VI საუკუნის პირველი მეოთხედის ბოლოს საპარსელებმა ბოლო მოუღეს იბერთა სახელმწიფოს. იბერთა უკანასკნელი მეფე გურევენი 523 წელს თავისი რეჯისით და დიდი ამილითურთ გადასახლდა ბიჭანტიაში. ამის შემდეგ საპარსელების ბოლოიტიკის მეოთხებით და შოთა შეგნებული დახმარებით ძალაუფლება ქართლის აზნაურებმა ანუ ერისთავებმა ივლეს ხელი. აქედან იწყება ქართლის პერიოდი ჩვენს ისტორიაშით, დასასკვნის აკად. ვეკვთ. თავი ა შვილი. ას აზრი, რა თქმა უნდა, ბევრს შეტაც საეჭვოდ მოენკვება, — ვანიგრძობს აეტორი, — საიდან სადათ, იტყვის მკითხველი. მთელი ჩვენი ისტორია ქართლის შეფეხბზე. ქართლის გაერთიანებაზე და ქართლის შეტაც მშერლობაზე მოგვითხრობას. ჩვენ გვაქვს „მოქცევა ქართლისა“, „ქართლის ცხოვრება“, „მატიანე ქართლისა“. „ქართული დამწერლობა“ და არა „იბერთა მოქცევა“, „იბერთა ცხოვრება“, „იბერთა ლიტერატურა“ და სხვა. ყვალაფერი ეს მართალია, მაგრამ საქმეც ის არის, რომ ჩვენამდის შილწეული მთელი ლიტერატური ეკუთვნის ისტორიის ქართლის პერიოდს. ქართველი, რა თქმა უნდა, ქვეშევრდომნი და მონაწილეობი იყვნენ იბერთა სახელმწიფოს, იბერთა ისტორიისა და ეკლესიურისა. მათ ერთი და იგივე წარ-

შართული სარწმუნოები პქონდათ, ერთად მიიღეს ქრისტიანობა შავრამ, როდესაც, შეხეთი საუკუნის დასაწყისში, საფუძველი ჩა-
ყარი ქრისტიანულ ლიტერატურას, ეს ლიტერატურა ფრჩებული
გაძიებონებულ იბერთა კილოკავშე. ხოლო, როდესაც სხვეობლივობა
სთავეში იბერების შეგიერ ქართვები ანუ ქართლულები მოექცენ,
შათ იბერთა ლიტერატურა თანდათან გადმოაქართულეს და ქართ-
ლის კილო გახდა ქართველი ერის საღიტერატურო ენად. იბერთა
პერიოდის ქრისტიანული ლიტერატურის ნაშთი მხოლოდ ამ ბოლო
ხანს გამოშეუტდა ჩვენი უნივერსიტეტისა და შეცნიერების მედ-
გარი მუშავების მეობებით. ეს გახსლავთ თვ. ჯავახიშვილის
შეირ ახლად აღმოჩენილი მცირეთდენი ხანმეტი ტექსტები¹².

აյად, ექვთ. თავათ ვიღი ამბობს, რომ იბერები და ქართ-
ვები ენობრივად უფრო ახლო იყვნენ ერთმანეთთან, ვიდრე ლაზ-
ვანები და მეგრელები, მაგრამ შათ შორის კილოკავშე განსხვავება
მათნაც არსებობდა. იბერთა მეტველება მონათლულია „იბერული
კილოკავში“ სახელით; უმეტესი ქართული მწერლობა ხანმეტი კი-
ლოკავშე წარმოიშვა და ჩამოყალიბდა, ქართვების გაბატონების შემ-
დეგ კი იაქმეტ კილოზე გადავიდნენ; ეს პროცესი თითქმის სამსაუ-
კუნეს გაგრძელდა. — IX საუკუნიდან ქართლულების პიმეტი კი-
ლო გაბატონდა და ქართულშა დამწერლობამ და ლიტერატურამ ამ
დიალექტშე იწყო განვითარებათ.

არ შეიძლება არ გაეწიოს ანგარიში შემდგომს - იაზეროების:
ქართველი შემატიანენი არ ასენებენ ტერმინებს — იბერია, ი-
ბერი ები, მაშინ როდესაც შათ ქარგად იციან, რომ ბერძნულ
წყაროებში ეს სახელწოდებებია გაბატონებული. ქართველი ისტო-
რიკოსები შეგნებული და გაერდს უკლიან ამ ტერმინებს და ასენე-
ბენ მხოლოდ და მხოლოდ ქართლის, რომელიც გამარჯვებული
ეთნიკური ერთეულის სამყაროს აღმნიშვნელია.

იბერებისა და ქართლულების ეთნიკურ სხვადასხვაობაშე სხვა
შეცნიერებიც ლაპარაკობდნენ (პროფ. ს. კაკაბაძე, აკად. ქ. კე-
კელიძე)¹³.

12 ქუჩან. „მნათობი“, 1948, № 8, გვ. 90.

13 ქართლისა და იბერისა სხვადასხვაობას (არქეოლოგური მონაცემების მი-
ხედვით) იყვან აგრძელებულ მოთვ. თ. მიქელაძე (К вопросу о взаимосвязи
картографии и изберов. «Всесоюзная научная сессия. Античные, византийские и
местные традиции в странах восточного черноморья», Май, 1975, Тезисы
докладов. Тбилиси).

როგორც არ უნდა გავიგოთ ეთნონიმების — იძურებისა და ქართების (ქართლელების), შესაბამისად ი ბერი რიცხვის და ქართლის ურთიერთმიმართება, ცხადი ის გახლივთ, რომ შემოვალის სამეფოს ჩიმოყალიბების შემდეგაც ბერძნ-რომაელი აკტორები აღმოსავლეთ საქართველოს ისევ და ისევ ი ბერი რიცხვის მოიხსენიებენ. „ქართლის პიტიაბში“ წოდებულებაც ბერძნული ითარებნებოდა: „პიტიაქსეს ი ბერი რონ“ (სომხურად — „ბდეშნ კრიც“).

შეცნიერებაში არსებობს პიპოზზა, რომლის მიხედვითაც ლრმა ისტორიულ წარსულში ი ბერი დასავლეთ საქართველოდან შემოსული ტერმინია.

აკად. ნ. მარი ი ვარაუდობდა, რომ ადრეულ ხანაში, ვალრე პოლიტიკურ ბატონობის მიაღწევდნენ მტკვრის სანაპიროების იძერები, ი ვერ რებადი ბერი ებად იწოდებოდნენ დასავლეთ საქართველოს ტომები, უმთავრესად მეგრელები¹⁴. ბერძნებმა შემდეგ ეს სახელი გადაიტანეს აღმოსავლეთ საქართველოს ერთ-ერთი ტომის აღსანიშნავით, — ასეთია ნ. მარი ი ს. თვალსაჩრისი.

1902 წელს სინას მთაშე ნ. მარ მა მოიპოვა წმ. გრიგოლის მოღვაწეობის ამსახველი ტექსტი — არაბული ვერსია, რომელიც თარგმანითა და ვრცელი გამოკვლევის დართვით ვამოაქვეყნა 1906 წელს. აյ ლიპარიკია, სხვათა შორის, დასავლეთ საქართველოს ქართველ ტომებზე. ტექსტის ერთი იდგილი გვაუწეუბს: „აღგა იგი (წმ. გრიგოლი. შ. ძ.) და ერთი იმ ქართველთაგანი, რომელიც მასთან შივიდა სვეატიიდან, სახელით ი ბირ-ბ-ზ-კუა, გახადა მიტროპოლიტად და გააგზავნა, რათა მას მთელ საქართველოში ეკურთხებინა ხოლმე ეპისკოპოსი. ეს (კაცი) იყო კეთილწესიერი, განსწავლული საეკლესიო წიგნებში“¹⁵.

ამასთან დაკავშირებით აკად. ნ. მარი ი შენიშნავდა: „საგულვანელია, რომ ფუძე ი ბირ-ბ ადგილობრივი წარმოშობისაა. მაკუთითებ მის ერთ-ერთ შესაბლებელ ახსნაშე. არაბულ ტექსტში, — განაგრძობს ავტორი, — ნამდვილად არის ც-ბ-ი-რ-ებ (نیری), რაც შეიძლება კოკელვარი ძალდატანების გარეშე წივიკოხთოთ, როგორც ც-ი-ბ-ი-რ-ებ, ე. ი. სიტუაცია ი ვერ, რესპ. ი ბერი

14 ა. კიფშიძის მონოგრაფიის ეწოდება: «Грамматика мингрельского (иверского) языка» 1914, პეტერბურგი (ნ. მარის რედაქტორით).

15 Н. Марр. Крещение армян, грузин, абхазов и албанов святым Григорием (Арабская версия). Записки Восточного отд. Русского Археол. Общества, том XVI, вып. IV, 1906, стр. 137.

(ቁጥር) ምኻራይለውበዕስ አገልግሎትዎች -eb, resp. -ep
ደአብጠላይበዕስ, የአፈጋኖንታዊ ዓገልግሎትዎች እና ዓገልግሎት ተግባራዎች የሚከተሉት ደንብ
የ የጊዜነትነት መተካት የሚያሳይ ይገልጻል፡፡

ნ. მარი დაბაკენის: „ამგვარად, ირკვევა, რომ ივერე ების ქეშ, ამ ტერმინის დფვილობრივი ეთნოგრაფიული მნიშვნელობით, უნდა იგულისხმებოდნენ არა აღმოსავლელი ქართველები, არამედ დახავლელი ქართველები, უფრო ზედმიწევნით — საშუალო ზოლისა, კ. ი. ზღვისპირა ლაზების აქეთა, მეორე რიგი ქართველი ტომებისა, რომლებიც უშუალოდ კუპრობრივ ლაზებს და განლაგებული იყვნენ კავკასიის შიდა ზოლშე, სპერიდან სვანეთამდე. ასე რომ, შესმი თათქმის მთელი თანამედროვე სამეცნიელოს დიდი ნაწილიც შედიოდა. ამ მოძმე ივერთა შხარის მნიშვნელოვანი ნაწილი აღმოსავლეთის ქართველებმა ენობრივიდ შეითვისეს და შეუერთეს იგი ქართველურ ქრისტიანულ კულტურას, რომელიც დიდი ხანია იქცა საკრისტიანო კულტურით”¹⁷.

ავად. ნ. მარი აღიარებდა, რომ ივერთა ბინაღრობაშე დასაცლეთ სექართველოში გვიდასტურებენ ეთნოლოგიური, ტოპონიმიკური და უცხოური წყაროების მონაცემები. იგი იმოწმებდა პლანიუსს (77 წ. ახ. ჩელთალრიცხვით): „ამ აღვილებში (ძველი აფხაზი — თანამედროვე კონიო — ჭოროხის შესართავთან) მოებს იქით არის იძერია“.

მოცულისმინოთ იქ. ჯავახიშვილი: „რასაკეირებულია, ბარად (იგულისხმება აღმოსავლეთი საქართველო. შ. ძ.) სხვების გარდა სამი უმთავრესი ტომი უნდა ყოფილიყო: კახი, ქართლელი, რომელთა ენაც შემდეგ ჰყავლა ქართველი მოღვამის ტოშების საშოგადო და სამწერლობო ენად გადაიქცა, და იძერნი, რომელთა სატომო სახელით პირველ საუკუნეში ქრ. წ. მთელი ეს ქავეანა იწოდებოდა. ჩენ ვიკით, რომ იძერნი, ანუ იმერელი შეგრძელ-ოაზეზე შტოს

¹⁶ Н. Марр. Крещение армян, грузин, абхазов и аланов святым Григорием (Арабская версия). «Записки Восточного отд. Русского Археол. Общества», том. XVI, вып. IV, 1906, стр. 172.

17 o 333. 33. 170.

2. 3. dodogymno

ეკუთვნოდნენ; მაგრამ შემდეგ... რომელიღაცამ ქართლით /შემოსეულია ტომშა ქართული შეათვისებინა. ცხადია, — უძნავოთთი/ აკტორი, — იბერებს ანუ იმერლებს მეგრელებსა და ქართებს შორის უნდა ეცხოვონათ. სწორედ ამ იბერთა ტომს ეკუთვნილია ერთ-ერთ საუკუნეში ქრ. წ. და შ. უპირატესობა: მან მიანიჭა თავისი სახელი მთელ ამ ქვეყანის; შესაძლებელია მხოლოდ, რომ ეს იბერნი ამ დროს გაქართებული არა ყოფილიყვნენ. შემდეგ ქართლელნი გაძლიერდნენ და კველა თანამოძმე ტომების მწერლობისა და ცხოვრების სათავეში ჩადგნენ“¹⁸.

1960 წელს ქ. ერევანში გამართულ თბილისის, აშერბაძევანისა და ერევნის უნივერსიტეტების მესამე გაერთიანებულ სამეცნიერო სესიაში მოხსენება წიკითხა იყად. ს. ყაუ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ მ ა შევი ზღვის სანაპიროზე იბერიის სამფლობელოს არსებობის თაობაზე; მოხსენების თემისები გამოქვეყნდა სესიის მისაღებში და შემდგომ მოთავსდა „გეორგიევში“¹⁹.

იყად. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ყურადღებას მიაქცევს იმ გარემოების, რომ IV საუკუნის ცნობილი მოაზროვნისა და მწერლის ე ვ ა-გრი პონტოელის ბიოგრაფიაში აღნიშნულია, რომ ე ვ ა-გრი წარმოშობით იყო პონტოელი — იბერთა ქალაქის მცხოვრები. პალადის შემდგომ V საუკუნის ისტორიკოსებიც აღნიშნავენ, რომ ე ვ ა-გრი ტომით იბერია. ამასთანავე, შუა საუკუნეების ფილოლოგები — ვალე შიუსი (Valois) და გეი ი ა ნ ი (Galland) შეეცემონ ამ ცნობაში და იძულებული გხერძნენ ტექსტში შეეტანათ კონიექტურა: „იბერაუ ასე გაისწორეს“ იბერაუ, გამოვიდა, რომ ე ვ ა-გრი მიეკუთვნება არა იბერთა ტომს, არამედ მკვიდრია ქალაქ იბორისა, რომელიც დაინგრი 525. წ. (ახ. წ.) მიწისძერის შედეგად.

იყად. ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი კი გვეუბნება, რომ ეს კონიექტურა მოკლებულია ყოველგვარ საფუძველს: იბორა შედიოდა მესამე კაპადოკიაში და, ცხადია, შეუძლებელია ის ყოფილიყო შევი ზღვის სანაპიროზე. ამავე დროს, მკვლევარი იმოწმებს სხვა ავტორებსაც, რომლებიც იბერთა ტომს მოიხსენიებენ დასავლელ ქართველ ტომ-

18 ა. ვ. ჯ ა ვ ხ ვ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი პირველი და მეორე, 1913, გვ. 60—61.

19 Третья объединенная научная сессия Тбилисского, Азербайджанского и Ереванского университетов, посвященная 40-летию установления Советской власти в Армении. Тезисы докладов Ереван, 1960, стр. 96—97.

თა გვერდით (შავი ზღვის სანპიროზე). ეს იყტორებია: პლანი გვ. VI და ეპიფონე (პლანი უსს იმოწმებდა, როგორც ჟემთ ძლინიშნა, აკად. ნ. მარიც).

იკად. ს. კაუნიშვილი დასკვნის: „სრულია მულტირი დღემდის არსებული თერიია დასაცლეთ საქართველოს ეთნიკური ჟემთგვენლობის შესახებ, საქელდობრ: დასაცლეთი საქართველო დასაბლებული იყო არა მეგრელ-ჭიანი ტომებით, არამედ იბერე-ბითაც“²⁰.

1928 წელს ავსტრიელი ქართველოლოვი პროფ. რობერტ ბლაიბერტ აინგერი წერდა: „დასაცლეთ საქართველოს რომაულ ხანიში ეწოდებოდა ი ბერია. იბერებად მაინც უნდა გავიგოთ არა ის ქართველები, რომელთა სატომო სამშობლო იღმოსაცლეთი სა-ქართველოა“, არამედ ტომი, რომელიც იდენტურია მეგრელი ტო-მისა. ივტორის აზრით, იბერების გაქართვება მოხდა შედარებით გვი-ან პერიოდში, როცა ქართლის თავისი უფლებები გაიფართოვა სამ-ხრეთისა და დასაცლეთის პროვინციებშე. ძეელი იბერიულ შეტყავ-ლებისთან გარკვეულ მიმართვაში გურული და იბერული ლიალექ-ტები იმყოფებიანო, დასკვნის ავსტრიელი მეცნიერი. აქვე დამოწ-მებულია ეთნონიმების ერთიანობაც (იმ რიპერ და სხვ.)²¹.

იბერიის პონტოს ზღვასთან დაყავშირებული ლოკალიზაციის საკითხი სრული არ იქნება, თუ არ დავიმოწმეთ და გავიხსენეთ ზოგი სხვა ივტორიც ძველი საუკუნეებისა.

გვ. ლასი კაუსარი ელი (IV საუკ.), ეხება რა იბერთა გაქრის-ტიანების მმბებს, მოგვითხრობს: „იმავე ხანებში ღმრთის ცნება მიიღეს, პონტოს გასწრივ მდებარე მიწაწვალე მცხოვრებში იბერებმა და ლაზებმა, რომელთაც მინამდე ის არა-სწამდათ. ამ უდიდესი სიკეთის მიხენი გახდა ერთი დედაკაცი, რომელიც მითთან იყო ტყველ; მან სათნო ცხოვრების მიაღწია და თავისი კრძალულებითა და სხვა კეთილი საქმეებით მას აღტაცება-ში მოქავდა კველა ისინი“²²...

20 გვ. ლასი, პინტიკელი შეტელების ცნობები საქართველოს შესახებ, ტ. 2. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებება დაუზიან სამინ გ. ე. ხ. ნ. შ. კ. ლ. მ. ა. მ. ე. რ. შ. შ. ე. ბ. უ. ლ. მ. ა. მ. ე. რ. 1965, გვ. 25—26.

21 R. Bleichsteiner. Die Subärer des alten Orients im Lichte der Japhetitenforschung. «Festschrift P. W. Schmidt». Wien, 1928 (რუსული თარგმანი: Субары древнего Востока в свете изучения Яфетидов. კრებული: «Язык и история», 1, Ленинград, 1936).

22 გვ. ლასი, I, 1961, გვ. 186.

რუფინუსის (გარდ. 410 წ.) თხზულებაში ნათქვამია: „ამავე ხანებში იძერთა ტომმაც, რომელიც ცხოვრობს, როგორც სმინარე ში, მიიღო ღმრთის მცნების კანონები და ჭრულებები და იმათთან მოხვდა (ტყვევდ) და ეწეოდა სათნო და საქმიოდ ცხისედ და უმანეო ცხოვრებას, მთელი ღლები და ღამეები ღაუცხრომლად ლოცულობდა ღმრთისა მიმართ“²³.

ანდა მოვუშმინოთ სოკრატე სქოლას ტიკოსის (IV—V სს.): „როგორ მიიღეს იძერებმა ქრისტიანობა: ღრთა ვთქვათ იმის შესახებაც, თუ როგორ გაქრისტიანდნენ იმავე ხანებში იძერებიც. ერთი, თავისი ცხოვრებით სათნო და უმანეო ქალი, რაღაც ღვთის განვებით, იძერთა შიერ იქმნა დატყვევებული. ეს იძერები ცხოვრობენ ეკესინის პონტოს თან, ხოლო იმ იძერთაგან არიან გამოსულები, რომლებიც ისპანიაში არიან. ამრიგად, ტყვე-ქალი ბარბაროსებს შორის იყო და სიბრძნისმოვარულ ცხოვრების ეწეოდა; უმანეოების დაცვისთან ერთად იგი შარხვისაც ზედმიწევნით ინახავდა და და გულმოლგანე ლოცვებსაც ეძლეოდა. ასეთ უცნაურ საქციელს რომ ხედავდნენ ბარბაროსები, განცვიფრებული რჩებოდნენ“²⁴.

როგორც ცხედავთ, სამივე ავტორის მიხედვით, იძერები შევის სანაბაროების არეალში არიან შოქცეულნი.

ვიღრე შევაფასებდეთ გვლასი კესარივლის, რუფინუსის ადასოკრატე სქოლას ტიკოსის ცნობებს, უნდა ვიცოდეთ, რომ გარკვეულ ხანში იძერის პოლიტიკური ძალა-უფლება შორომის მიღამოებში შავ ზღვას აღწევდა. დავიმოწმოთ ერთი მნიშვნელოვანი ისტორიული წყარო.

V საუკუნის (ახ. წ.) ერთი ანონიმი ავტორის თხზულებაში („მოგზაურობა შეავ ზღვის გარშემო“) ნათქვამია: „მაქეელონებსა და ჰენიონებს მისდევენ ზიღრიტები. ესენი ფარისმანის ქვეშევრდომები არიან. ზიღრიტებს მისდევენ ღაშები, ხოლო ღაშთა შეფეა მასალა, რომელმაც მიიღო სამეფო ტახტი“²⁵.

აქ მოხსენიებული ფარას მანი არის იძერთა ცნობილი მეფე ფარს მან II, რომელსაც დიდ ანგარიშს უწევდნენ რომის კეის-რები; მის შესახებ ხშირად ღაპარაკობენ ბერძნი და რომაელი შეწერლები. ცნობა უსახელო ავტორს არიანეს (95—175 წწ.).

²³ გვორგია, I, 1961, გვ. 201.

²⁴ აქვთ, გვ. 230.

²⁵ გვორგია, II, 1965, გვ. 8.

თბზულებიდან აქვს ამოღებული. აქ ისაა ყურადსაღები, რომ ქართლის მეფის ფარს მანის ქვეშეკრძომებიდ დასახელებული არიან ზიღრიტები, რომლებიც დასავლეთ საქართველოში ცხოვრობენ, ლაშების მეზობლად. მაგანისაღამე, არიან ეს დროისათვის „წარუდილის მეფეს უკავა დაკავებული პეტრია შავი ზღვის სანაბეჭთაფრთულები“ რონის სამხრეთით. ეს ის ტერიტორია იყო, რომელიც ლაშების მაწაწყალს ყოფედა რომელების კონტროლის ქვეშ მყოფ შავი ზღვისპირეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სამფლობელოსაგან (გ. მელიქ იშვილი, ს. ყაუხი იშვილი). ეს არის ხანა იძერისს სახელმწიფოს გაატიურებისა, რაც უკავა რომისათვისაც საშიში და ზოგჯერ საზიანო ხდება (მ. ინახე, ნ. ღომოური).

გვლასი კესარიელის რუფინუსისა და სოკრიტეს კოლას ტიკოს ზემოთ დამოწმებულ ცნობებთან დაკავშირებით აქად. პ. კეკელიძე იღნის რომ, რაკი გარკვეულ ხანიში იძერია ჭოროხის მიღმოვმში შავ ზღვის აღწევდა და, ამასთანავე, ამ აეტორებს „მთლიანი გეოგრაფიული წარმოდგენა არ პეტრიათ იმ ქვეყნის შესახებ, რომლის მოქცევას მოგვათხოვთ და იძერიად მიუღიათ შხოლოდ ერთი ნაწილი მისი, რომელიც შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობდა“, სწორედ ამით უნდა აიხსნებოდეს, პ. კეკელიძის აზრით, პონტოს ზღვისთან დაკავშირებული ლოკალიზაცია იძერისა, რომელსაც ჩვენ მითს მოთხოვთ მისი გძოლობა²⁶.

აქად, ი. ე. ჯავახიშვილი, ეკამითება რა აქად. ნ. მარს ქართლის მოქცევისთან დაკავშირებით იძერთა ვინაობის გაგების საკითხში, უარყოფს აქად. კ. კეკელიძის ზემოსხენებულ ინტერპრეტაციის და დაასკვნის: „პონტოს ზღვისთან დაკავშირებული ლოკალიზაცია“ სრულებით იმით არ აიხსნება, ვითომ გვალასი კეკესარიელი და რუფინუსის „მთლიანი გეოგრაფიული წარმოდგენა“ არ ქვენდეთ „იმ ქვეყნის შესახებ, რომლის მოქცევას მოგვითხოვთ“ არამედ სრულებით სხვა გარეშოვებით. როგორც ცნობილია, — განაგრძობს აეტორი, — ორი იბერია არსებობდა; ერთი ამ იერკავკასიაში, მეორე კიდევ ეს ან ეთში. ბერძენ და რომელ მკითხველებს რომ იძერთა გარისტიანების მომხრობა ესპანეთის იბერითა მოქცევის მმა-

²⁶ პ. კეკელიძის, ქართველი მოქცევის შოთარი ისტორიული ქრისტოლოგის საკითხები. „მიმოშილებელი“, I, 1926, გვ. 23.

უად არ სწევნებოდათ, მიიტომ ორსავვ ავტორს ამ იბერიის ფიული მდებარეობდა. როგორმე მოკლედ უნდა დაეხასირათ გებრიალი და აღნიშნა. სწორედ ამიტომ გელასი კესარიილმა დაწყებულებულებრის გასწერივ შეოფ ქვეყანაში მცხოვრები იბერინ და ტრიტიანის ეს ჯერ ფინუს მა სთქვა „...იბერთა ნათესავი, რომელიც პონტოს არები ბინადრობს“. ეს სრულებით საქმარისი იყო, რომ მათ მკითხევლს გაევო, რომ ავტორს კავკასიის იბერების გაქრისტიანებაზე იქნა საუბარი. არც გვდასი კესირი ელი და არც რუფინუს მოვალენი არ იყვნენ, რომ იბერის საშლერები აღნიშნათ, რადგან არც მათი საისტორიო შრომის შინაარსის ხათვის და არც მათი მკითხველისათვის ეს სრულებით საჭირო არ იყო. იმ აზრს, რომ ბერძენ და რომაელ ისტორიკოსებს იბერთა მოხსელეობის დახმარიათების დროს უმთავრესად ამ იბერიის აღვილმდებარეობისა და იბერთა კინაობის მკითხველისათვის გათვალისწინება აინტერესებდათ, ამ ცნობისათვის სოკრატი ეს ავან ნახმარი გამონათქვამიც ამტკიცებს. შას სახელდობრ აღნიშნული აქვს: „ეს იბერნი პონტოს ზღვისთან ბინადრობენ, ეს პანგითის იბერ თავან გად მთსან და ული კი ირინო“²⁷.

აღმოსახულეთ საქართველოს იბერების კინაობის პრობლემასთან შინაგან კავშირშია ერთ-ერთი ქართველი ტომის — მესხების ეთნიკური შინაარსისა და გეოგრაფიული არეალის საეკითხი.

ძვ. წ. II—I ათასწლეულია მიჯნაზე, ძველაღმოსავლური წყაროების მიხედვით, ისტორიის არენაზე ჩანან მუშექები (მოსხები, მესხები), რომელებიც ქართველთა წარმომადგლობისად არიან მიჩნეული (მოსხები მოისხენიებიან პერიოდობებს ისტორიაში და მოძღვენო ბერძენ ავტორებთანაც). სახელი შესხი მეტად ორგანულად უკავშირდება ქართულ სამყაროს. ჯერ კიდევ VI საუკუნის (ძვ. წ.) დასასრულის ავტორის პერიოდი შესრულდება მის და თხზულებაში ნათქვამია, რომ „მოსხები წარმომადგენნ კოლხურ ტომს და შატიანების მეზობლად ცხოვრობენ“ („დედამიწის აღწერილობა“, ფრაგმ. 188)²⁸. სტრაბონის გეოგრაფიის მიხედვით (XI, 2, 17—18), მოსხების ქვეყანა კოლხეთის განუყოფელი ნაწილია როგორც გეოგრაფიულად, ისე ისტორიული თვალსაზრისით.

27 ძვ. ჯავახი შვალი, ქართველი ერთს ისტორია. I. 1960. გვ. 204.

28 დაწერილებით: Г. Меликишвили. К истории древней Грузии, 1959, стр. 104—113.

მთელი რიგი სხვა საბუთებიც არსებობს იმ დებულების შესაბამის დასტურებლად, რომ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში მობინაღრე ტომი — მესხები მართლაც ისტორიულად კო ლენინგრადისა გან შე ტო ების ქართული ეთნიკური ერთეულია. იმის შემთხვევაში ეთნიკური ერთეულია გეოგრაფიული სახელწოდებები — ტოპონიმები და არქეოლოგიური მონაცემები. ცნობილია, რომ როდებაც ამა თუ იმ ხალხის შესახებ ისტორიული ცნობები არ არის შემონახული, მეცნიერის გულისყრი მიყყრობილია გეოგრაფიული სახელწოდებებისა და ნივთიერი კულტურის ძეგლებისავენ, რაც უტყუარი მოწმობაა ისტორიული პროცესების შეცნობისა და უძველესი ეთნიკური სურათის აღდგენისათვის.

მესხეთის ტერიტორიიაზე მკაფიოდ ჩანს კოლხური (მეგრულ-ჭანური) წარმოშობის ტოპონიმების კვალი. იზკვევა, რომ ამ მხარეში კოლხური ტოპონიმები უნდა დამკაიდრებულიყო არი უაღრეს VI—IV საუკუნეებისა (ძვ. წ.). ესაა მეგრულ-ჭანური ტოპონიმების გავრცელების შესაძლებელი ზედა ქრისტოგიური ზღვაზი. გაცილებით ძნელი განსაზღვრავია ამ მხარეში კოლხური ტოპონიმებისა და ას აწესის ის ნამ. მაგრამ, თუ ეთნონიმების შიხვდებით ეიმსჯელებთ, ნაისტორიო ტექსტები მეგრულ-ჭანური ტომების სახელებს სამხრეთ-აღმოსავლეთ შევიზუაცისპირეთსა და ნაწილობრივ საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ თემებში ძე. წ. II ათასწლეულის შუახანებიდან გვიდასტურებენ, ე. ი. ამ დროიდან, როცა აღნიშნულ მშარეებში თაქ იჩენს კოლხური ბრინჯაოს უძველესი ნიშუშები და მათი შესაბამისი ძეგლი პერიოდის პირველი ეტაპის კოლხური კერამიკა²⁹. ამას ემატება ლინგვისტური საბუთიანობაც კოლხური ტოპონიმების გავრცელების ქვედა ქრისტოგიური ტოპონიმების გადასახარის ასევე საყურადღებო ზენიცების ისტორიული ქვედასანის ხეობაში (აღიგვინის რაიონი), ცხრილში (ცხრა ჭა), არტანუჯი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შევიზუაციის გარეთის ქართიშავის პროცესი და მისი დაკავშირება იძერის სამყაროსთან.

მესხეთში ბევრია კოლხური წარმოშობის ტოპონიმები, ისტორიული წყაროები კლარჯეთში ასახელებენ ეგრის-წევა და კლის ურას. ასევე საყურადღებო ზენიცები ისტორიული ქვედასანის ხეობაში (აღიგვინის რაიონი), ცხრილში (ცხრა ჭა), არტანუჯი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი თრია შიტყვისაგან: არტანუშეული უკავია.

29 თ. მიქელე და ადგ. ძიგანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთი შევიზუაციისპირეთის უძველესი მისახლეობის ისტორიიდან. 1974, გვ. 74.

ე. ი. „არტაანის ყურე“; ა. შანიძე), ოშკა (ოშქა-შუა: ა/შანიძე), ხვილიშა (მეგრულად ხვილუ — დამწყვედვება, თხილიშა — ში — ხამწყვედვება), ჭინიშა (ჭინიშა — დამწყვედვება: ტობა, ტოლოშა, ჯინჯიგობა, ხონა, უქონის ტეშა, ჭიანკე თი, დადეშა, თხომა და სხვ. (გ. არტურ დავითიშვილი). ამ საკითხთან დაკავშირებით გარევეული ლიტერატურა არსებობს.

ავალ. ს. ჯიქიას ეკუთვნის ცდა მდ. მტკვრის სახელის ეტიმოლოგიზმისა: მტკვარი უკავშირდება მეგრულ სიტყვას ტკუარუა, რომელიც ნიშნავს ღრღნას. შეადარე ქართულში დაცული სიტყვა ტკვარა. სიტყვისაგან ტკურუა მომდინარეობს ტკვარი-ილი, გამოლრონილი აღვილი, კალაპოტი. მოსახლეობის ქართიშაციის პროცესების შემდეგ ფორმაში მტკვარი-ილი განიცადა ფონეტიკური და მორფოლოგიური ცვლილებები და მივიღეთ მტკვარი³⁰.

ზემოთქმულს უნდა დაემატოს არქეოლოგიური მონაცემები. მესხეთის ტერიტორიაზე ძლიერი ნივთიერი ძეგლები (ცულები, სეგმენტი, წალდი, თოხი) თავის ერთობლიობაში განსაზღვრავენ სწორედ დასახლელურქართული კოლხური კულტურის სპეციფიკას, მათი გაერცელების არეალი კოლხური ტოპონიმის გავრცელების ფარგლებს საცხებით ემთხვევას³¹.

მესხეთი კოლხეთისა და იბერიის შუა ზოლშე მდებარეობს. იდრეულ საუკუნეებში დაიწყო იმ მხარის ქართიშაცია (გაქართოება), იბერიის ძლიერი შეგავლენით.

იმისათვის, რომ ნათელი გახდეს შედარებით ანლო საუკუნეებში ქართების ტომის ჰევემონობისავენ მისწრაფების პროცესები და დასავლეთ-სამხრეთის ზოგიერთი მხარის ქართიშაცია, საჭიროა წინასწარი ხასიათის კესკურსების ჩატარება.

თანამედროვე ქართველური ენები — საკუთრივ ქართული (ანუ ქართების ენა), მეგრულ-ჭანური (ანუ ზანური, კოლხური) და სვანური ერთი საერთო წინაპარი ენისაგან მომდინარეობენ. ეს იყო მათი ფუძე-ენა, „ერთგვარი დაუნაწევრებელი სუმსტრატი“ (ან. ჩი ქობავა), რომელიც დიალექტებად იყოფოდა. სწორედ ეს დია-

30 С. Джик и я. Ахундов. Этимология слова «Кура». „Андроповы съёмы в Северной Осетии и Кабардии“. Т. 91, 1960. Значит. მელიქ შეკვეთი ამ პილორინის (მტკვარი) უკავშირებდა კოლხას, საიდანაც მომდინარეობს ეთნონიმი კოლხა (უნივერსიტეტის შრომები, 1960).

31 თ. მიქელაძე, იქვა. გვ. 30.

ლექტები გადაიწარდნენ ისტორიული განვითარების პროცესში შორის ენობრივ ერთეულებში, რომლებიც დღეს ქმნიან ზემოხსფეროს ენათა იძერიულ ანუ ქართველურ კულტურს. ქართვების ენობრივი ერთეული აღმოსავლეთ საქართველოში ჩამოყალიბდა, ზანქტიპეტრი (ქურ) -სვანური კი დასავლეთ საქართველოში. გარკვეულ მუნიციპალიტეტების ქართვების ტომშა პეგვმონობა შობილო ქართველთა სამყაროში (ეს ივივე ქართლელებია), აღმოსავლეთი საქართველო სახელმწიფოებრივი და კულტურული ცენტრი გახდა მთელ საქართველოში, საფუძველი ჩაეყარა შიგნობრობას, სათავე და დოკუმენტი ქართველი ტომების კონსოლიდაციის, შეკვეშირებისა და შედებაბების მძლავრ პროცესს, რამაც დიდად შეუწყო ჩელი შიგნობრობის აღმოცენებამ. ქართულ სალიტერატურო ენას კი საფუძვლად დაედო ქართვების დიალექტი. დროთა ვითარებაში სამწერლობო ენა „ისრუტავდა არა მხოლოდ ერთი რომელიმე დიალექტის საუკეთესო ელემენტებს, არამედ მთელი ქართული კილოების მასალასაც... რეალური კულტურულ-ისტორიული შეხედულების მიხედვით, ქართული სალიტერატურო ენა იმდენადვე სვანურია და შეგრული, იმდენადვე გურული და იმერული, რამდენადაც ქართლური. ის არის ღვიძლი სამწერლობო ენა ყველა ქართველი ტომისათვის“ (ნ. მარი). ან კიდევ: „ქართულს, ვითარცა სამწერლობო ენას და საზოგადოდ, კულტურული წრეების ენას შეთვისებული აქვს, ქართვების ენასთან ერთად, აგრეთვე თუბალ-კაინური (ე. ი. შეგრულ-ჭანური), ამასთანავე სვანური და სხვა ელემენტებიც“ (ნ. მარი). ციტატი ქართულად თარგმნილია ი. ვ. ჯავახიშვილის მიერ). ნაციონალური „იდეის რეალური განხორციელებამ დიდი. ჩანია შეაერთა ერთოვნულად და კულტურულად ყველა ქართველი ტომი ერთი სულითი და ერთი ხორცით შონათესავე სხეულად“; სალიტერატურო ქართულა „უახლოვდებოდა არამონათესავე ენებსაც, მოქმედდა მათვან შალალგანებითარებული... აღმიანისათვის საჭირო მოხვრიანი და ტერმინები და ინელებდა, ვითარცა საქუთრებას, და თვითონაც მსოფლიურდებოდა“ (ნ. მარი), ე. ი. შეოფლით მნიშვნელობის ენად აქცევოდათ.

აღმოსავლეთ საქართველოს იძერის გაძლიერებამ ბუნებრივად დაბადა აუცილებლობა, სხვა ქართველ ტომებშე მისი გავლენის სფეროს გაფართოებისა და გავრცელებისა. ქართიშაციის პროცესი, ცხადია, იწვევდა ქართვების ენის (resp. ქართული ენის) ირეალის გაფართოებას. XI საუკუნის ცნობილი ქართველი ისტო-

რიკოსი ლეონტი მრთველი და სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოს მოქცევის იძერის (ქირთლის) გავლენის ქვეშ ფარნაზი მეფის (IV—III საუკ. ძ. წ.) მოღვაწეობის მიზნები. ქართველი მემატიინის ტექსტებიდან ჩანს, რომ გაქართვება დახმარებული მხარეებისა პოლიტიკური ღონისძიება იყო და ხორციელდებოდა შესაბამისი აქტებით: ღინისტრიური ქორწინებებით, თავის მოხელეთა დანიშნვით, ანდა უკვე არსებულ იღვილობრივ მოხელეთა თუ აღვილობრივი ღინისტრიების ღამტებიციებით, ღისახლებული პუნქტებისა და სიმაგრეების ავებით, ამ ციხე-სიმაგრეებში, ეტყობა, თავისი გარნიზონების ჩაყენებით და ა. შ.²². ყველაზე აღრე გაქართვენ გურია, აჭარა, მესხეთ-ჯავახეთი, ე. ი. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მხარეები.

იძერის ძლიერი გავლენის ქვეშ მოექცნენ არაქართველებიც, კავკასიის მთიანეთიც. საისტორიო წერილების მიხედვით თუ ენშაჟელებთ, ინტიკურ ხანაში ქართების პეგემონობა ბევრ ჩამარტ-დალისტნურ (ქერულ-ალბანურ) ტომშე უნდა გავრცელებულიყო. ზოგიერთი ტომი სრულიად გაქართველდა კიდევაც. ქართული ენა ლრმად შეიტრა მთიანეთის მოსახლეობაში. ძველ საუკუნეებში იძერის სახელმწიფო ენის ფართო მასშტაბით გავრცელების შესხებ აკად. ნ. შ. ა. რ. ი. ოციან წლებში მშობდა (ციტატი მოგვყავს აკად. ი. ვ. ჯ. ა. ხ. ე. შ. ვ. ი. ლ. ი. ს. თარგმანით): „აღსანიშნავია, რომ კავკასიის მრავალრიცხოვან ენათა შორის — მათი საზოგადოებრივი მნიშვნელობის თვალსაზრისით — ზოგი ენა ტომობრივია, ზოგი კი ეროვნული... ქართული დღევანდლამდე ტომობრივი კი არა, არა-მედ ეროვნული ენაა... ქართული საზოგადოდ კავკასიის საზოგადოებრიობის ენაა, კავკასიის ტერიტორიის მნიშვნელოვან ფართობზე გავრცელებული, ისეთ ტომებსა და ერებს შორისაც კი, რომელნიც ტომობრივი წარმოშობილობით, ანდა თავიანთი პრაქტიკული ყოფა-ცხოვრებით მათზე სრულებრივ შორს დგანან, ამისთანავე სარწმუნოებისდაც მიუხედივადაც ქართულიად ლაპარაკობს კავკასიის მთიანეთის სამხრეთი ფერდობების ოსთა მოსახლეობის დიდი ნაწილი, აუზაზთა ერთს გარკვეული ფენები ისევე, როგორც საქართველოს საზღვრებში მობინადრე სომხებიც. ივრეთვე ლეკების ერთი ნაწილი,

²² ბ. შ. ე. ლ. ი. ქ. ი. შ. ი. ლ. ი. ს. საქართველოს, კავკასიის და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკონსაფიის, 1965, ვ. 62 და შედ. თ. შ. ი. ქ. ე. ლ. ა. ძ. დ. სამს. წიგნი, ვ. 72—73. აქევა მომონილი არქეოლოგიური მონაცემები.

სახელდობრ, ღილიელნი, ან თურქებიც კი... წარსულთან შედარებული პირ ქართულს, ვითარცა კავკასიის საერთაშორისო ენას, ზოგიერთ ადგილი (პოზიცია), რასაცირკელია, დაკარგული აქვთ, ერვერტული მისადა მიუხედავიდ, ქართული ეროვნული ენა მექამიდაც ფაზტაზომითა ის მცირერიცხოვინ საერთაშორისო ენათაგანის ყველა თვისების შეონეა... კავკასიის საზომიან საერთაშორისობასთან ერთად ქართულ ეროვნულ ენას განსაკუთრებული დემორატიულობაც გააჩნია. ორივე ეს თვისება... უშარმშარი კულტურული მუშაობის ნიუოფია... ამ შემოქმედებაში მონაწილეობის ქართველი ერთს მარტო ერთი ფენა, მარტო ერთი ქართველი ტომი, მხოლოდ ქართველი ერთ არ იღებდა. ქართული ენა ნაწილობრივ კავკასიის კულტურული ცხოვრების, — რომელიც ძველიდაც ერთი საზოგადოებრივი ენის შექმნას ცდილობდა, — სინთეზიც არის”³³.

აკად. ნ. მარის შემთხვენებულ შეხედულების სისტემით უთანმებოდა აკად. ივ. ჯავახიშვილი: „ექ ყველაფერი ნ. მარისათვის ისეთი ჩეველებრივი ნიჭითა და შეკრძალვალებით არის ნათევამი, რომ არაფრის დამატება საჭირო არ არის, შეგრამ ამის შემდგომ ქართული ენის ნამდვილი რაობის შესახებ მსჯელობის გაგრძელებაც, უკონებ, სრულებით ზედმეტი იქნებოდა”³⁴.

მას შემდეგ, რაც გავარკვიეთ ტერმინის „ქართიშაციის“ ტოშობრივ-ენობრივი შინაარსი, შეიძლება დავუბრუნდეთ საკითხს შესხვა მონაწილეობისა და აღგილის შესახებ ძველი იძერის ეთნოკურ შემაღვენლობაში.

შესხები (რომელთაც მუს კების სიხელით ასურელი მეფეების დროს ის აღგილები ეჭირათ, შემდეგ რომ პონტოს სამეფოს მკუთვნოდა) I საუკუნეში (ძვ. წ.) კოლხიდას, იბერიასა და სომხეთს შორის იყვნენ მოქცეული, დაახლოებით იმ აღგილას, სადაც შემდევდროინდელი სამცხე-ხათაბაგო იყო³⁵. ქართვების მოძალება და-

³³ Н. М а р р. К изучению современного грузинского языка. Петроград, 1922, стр. 13—14.

³⁴ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული და კავკასიური ენების თავდამიზრული ბუნება და ნათესავობა. 1937, გვ. 6.

³⁵ შესხების წინაპრები — მუს კები ანუ მუს კები პირველად მოხსენებული არიან ასტრელ წარმოებში 1100 წელს (ძვ. წ.). ტევდატ-კლევსახ 1 იმბობს: „ნები შეფომის დროს თავისი ძლიერებით მოქადაული 20000 მუსკი და შეთა ხუთი შეფე, რომელნიც მიმდინარე ვალე ჯერ უკრ ერთ შეფეს ვარ დაუმატებინა, კუმშუბში ჩამოვიდნენ და ქვეყანა დაიძყრეს”.

სავლეთისაკენ და ცალკეული ეთნო-პოლიტიკური ერთობების
ბრძოლა თავისი გავლენის დასამკავიდრებლად არეკლოდის უკან გი-
დევ I საუკუნეში ს ტრამონის ამ ცნობაში: მოსხების ქვეყანა,
რომელშიც არის სამლოცველო, ხამ ნაწილს შეიტანება და უკუმინი-
მისი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე იბჟრებს და ჭურაშვილებუ-
ლებს"³⁶. პროკოპი კეს არ ი ვ ღის ცნობის მიხედვით, მესხები
იბჟრების მორჩილ და მათსა და ღამზებს შორის მცხოვრებ მოსახ-
ლეობად გვევლინებიან³⁷.

თანდათანობით გაქართვებული მესხთა ტომის გარკვეული ნაკა-
დი შემოდის იბჟრიაში. საქართველოს ქვედი დედაქალაქის სახელ-
წოდება მცხ ეთ ა, როგორც ქვემოთ დავინახავთ, დაკავშირებულია
მესხთა ეთნონიმთან. მესხები დამკავიდრებულან მცხეთის მიღამო-
ებში და შერევიან იბჟრიელებს. გავეცნოთ უფრო მიახლოებით ამ
საკითხს.

შცხეთა ელინისტურ ეპოქაში იბჟრის დედაქალაქია. „ელი-
ნისტურ ხანაში სასპერ-იბჟრების სამეფომ დიდი მიწა-წყალი და-
კარგა სამხრეთისაკენ და, ბოლოს, ამიერკავკასიის საზღვრებში მოვ-
წყვდა. სამხრეთი რაიონების დაკარგვას ის მნიშვნელოვანი შე-
დეგი მოჰყვა, რომ სახელმწიფოებრივმა და კულტურულმა ცენტ-
რებში ერთხელ კიდევ გაღმოინაცვლეს ჩრდილოეთისაკენ, შტკვრის-
უზში. იბჟრის ანუ ქართლის სამეფოს დედაქალაქიად მცხ ეთ ა
იქცა“³⁸. მცხეთის შოსახლეობა იმდენად მრავალრიცხოვანი ყოფი-
ლა ყოველთვის, ისტორიულ ხანაში, რომ სიმთავროს სასაფლაოს
დიდი ტერიტორიაც მისთვის საქმიანის არ აღმოჩენილა. სხვადასხვა
დროს საფლავები ერთმანეთის თავშე უკეთებიათ. ამ სამარხებში
დიდძალი ნივთია ჩატანებული — იარაღი. ჭურჭელი, სამკაული,
ფული. პირველი ითასწლეულის დამდეგს (ძვ. წ.), ბრინჯაოს ხანა-
ში, მცხეთა მნიშვნელოვანი პუნქტი ყოფილი. მაშინდელი მცხეთე-
ლები მეომარი ხალხი იყო, უმთავრესად სოფლის მეურნეობას მის-
დეედნენ³⁹.

რომის კეისრის ვესპასიანეს წარწერაში, რომელიც

³⁶ ა. კაუნიშვილი. სტრამინის გეოგრაფია (ცნობები საქართველოს
შესხებ), 1957, გვ. 125.

³⁷ Г. Меликишвили. К истории древней Грузии, 1959, стр. 67.

³⁸ ნ. ბერძენიშვილი, ივ. ჯავახიშვილი, ხ. ჯანაშია, საქარ-
თველის ისტორია, 1, 1946, გვ. 62.

³⁹ იქვე, გვ. 63.

ქვეაზეა ამოკვეთილი და ეძღვნება მცხეთის ზღუდის გამოუჩების (აღმოჩენილია მცხერიში 1867 წელს), დამოწმებულია იბერიაზე (ძეგლი თარიღდება 75 წლის I ივლისის შემდგომი დროით) და მცხეთა ისტორიკოს ლეონტი მროველის (XI საუკ.) შცნებითა მოსსენიებული აქვს ამ კონტექსტში: ქართლი, არაგვი, შტკვარი, არმაზი, მცხეთა⁴¹.

მესნთა ეთნონიმს აკად. ნ. მარი ეტრიმოგიურად ბასკების სახელწოდებას უკავშირებდა, მაგრამ მასშე ვისაუბრებთ წიგნის IV თავში.

„მოქცევად ქართლისაა“ გვაუწყებს, რომ არსებობდა „ძუელი მცხეთა“: „ესე აზო წარვიდა არან ქართლად მამისა თვისისა და წამოიყვანა რვად სახლი და ათნი სახლი მამისძუძეთანი და დაჯდა ძუელ მცხეთას“. აკად. ი. ვ. ჯავახიშვილი მცხეთას უწოდებს, ასეთი სახელი შესაძლებელია ორნაირად. გავიგოთ: ან მემატიანე მცხეთას ამ დროისათვის არათუ ანალ გაშენებულ აღვილად თვლილა, არამედ ძეელადვე დაარსებულად მიანიდა, ანდა აზოს დროს მცხეთა ჯერ დაუსახლებლად უგულებოდა, მაგრამ ის აღვილი, საღაც აზო ქართველებითურთ პირველად დასახლდა, მისი ცნობით, იქ კი არ მდებარეობდა, საღაც მემატიანის ხანიში მცხეთის მთავარი ნაწილი იყო, არამედ უფრო მოშორებით, რომელსაც მის დროს ძუელი მცხეთა არ იყო პრემერია სახელიად. აკად. ი. ვ. ჯავახიშვილი დიქტობს, რომ ეს შეორე მოსაზრება სწორი უნდა იყოს, — ამის მოთხოვნის შერმინდებული მიმდინარეობაც ადასტურებს⁴². მემატიანე ერთი მხრივ, ამბობს: „ესე იყო პირველი მეფის მცხეთას შინა აზო ძე არან ქართველთა მეფისა და მოკუდა“, — მაშისადამე, მცხეთა მეფის საჯდომი აღვილია, — მაგრამ მემატიანეს, ამისდა მიუხედავად, როგორც აღნიშნავს აკად. ი. ვ. ჯავახიშვილი, ნათევამი არა აქვს, რომ მცხეთა მაშინ ქალაქი იყო. ეს სრულიად ბუნებრივიცაა, რადგან, მემატიანისავე მომდევნო ცნობილან ირკვევა, რომ მცხეთაში ქალაქის აშენება გაცილებით უფრო გვიან დაიწყო, სახელდობრ, აზოს შემდეგ ვითომეც მეშვიდე შეუდგა ამ ქალაქის აგებას.

40 უ. წერე თვე ლ. მცხეთის ბერძნელი წარწერია ვესამისიანეს ხანისა, 1958.

41 ქართლის ცხოვრება. I, ს. კაუ ხრიშვალის ხელ., 1955, გვ. 8.

42 ი. ვ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, I, 1960, გვ. 454.

უნდა ვიფიქროთ, რომ მცხეთა, ტოლიშიც ტოლიშიში უდინდევლია, ვიდრე მცხეთა. — დედაქაბლაქი⁴³.

საიდან წარმოდგება ტერმინი მცხეთა? სრულია ამ.

სიტყვა ასე დაიშლება: მცხეთა. სუფიქსი ჭიშ ჟენისტონია ლი სახელების მიწაზომებელია (კახეთი და შიდა ანთანანი), ა საერცობია, ძირია მცხეთა და მომდინარეობს რედუქციით მესხე სიტყვა საგან: მესხეთა → მესხეთა → მცხეთა⁴⁴. ამავე ფონეტიკური განვითარებით არის მიღებული სიტყვა სამცხე, (სამცხე ხომ მესხეთშია!) სამცხე სამცხე → სამცხე სამცხე → სამცხე სამცხე.

ეს უდივო ეტიმოლოგია.

შედა ქართლში რომ ანტიკურ ხანაში შემოტრილა სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოდან გარეკაული ეთნიკური ჯვეფი (და შემდეგ შერწყმია იბერთა ტომს), ეს დასტურდება სხვა მონაცემებითც, სახულდობრ, არქეოლოგები (იქის. ბ. კუ ფრთინი, პროფ. თ. შიგე და სვ.) გვარწმუნებენ, რომ ე.წ. „კოლხური კულტურის“ საზღვარი თავდაპირველად მცხეთამდე აღწევდა. შეტიც: დღვვანდელი სამხრეთ-ოსეთის ტერიტორიის მცხელი მოსახლეობაც ამ, ე.წ. გვიანი ბრინჯოს, ხანაში კონიკურიად და კულტურულად მჭიდროდ უკავშირდებოდა „კოლხური კულტურის“ არის მოსახლეობას. შემდგომ ქართლში და დასავლეთ საქართველოს მთიანეთშიც აღმოსავლური კულტურისათვის დამახასიათებელი ინკუნტარის (შავალი, ცულების) გავრცელების აქტს აღვიდი. იქიდ. ს. ჯ. ან. აშ. ი. ა. აღნაშვალი, რომ ისტორიული შიდა ქართლი ის ტერიტორია უნდა ყოფილიყო, საღაც წდებოდა აღმოსავლურ და დასავლურ კულტურათა გაერცელების საზღვრების ურთიერთკვეთა. გარდა არქეოლოგიური მონაცემებისა, დიდად საყურადღებოა ის გარემოება, რომ იბერია-ქართლის მიწა-წყალშე („მცხეთა“) აქ ჩამოყალიბებული სამეფოს პანთეონის ნათევეში მცირეაზიული ღმერ-

⁴³ აღ. დღის ნტ. ა. მცხეთის ტოპონიმია. 1975, გვ. 8.

⁴⁴ Н. Марр. История термина «абхаз». «Известия Академии Наук», 1912; Н. Марр. О языке и истории абхазов (ქართლი), М.-Л., 1938, გვ. 50—51; ა. ი. ფ. ა. ქ. ე. ქალაქები და საქალაქო ცხოვრები ძველ საქართველოში. 1963. ტრანსკრინირებული სენ-მარტინი ამბობდა: „შეუძლებელია ის კაცნია ამ სახელებში მივაკება და იკვეთა: მცხეთ, მესხეთ, მოსხეთ და მესხე. ის. Vivient de St Martin. Recherches sur les populations du Caucase, (შემ. აღ. შეთხოვთ, ისტორიული ნარკევეთი ანუ ქრისტიანული საქართველოს ისტოისოთვის, 1890, გვ. 12).

თები ექცევიან (არმაში, ზადენი), აგებენ მცირეაზიულ ღვთავშაობს
სახელწოდების მქონე ციხე-ხიმიგრეებს (არმაშ-ციხე, ზალეშ-ციხი)
და სხვ.⁴⁵ მცირეაზიული სამყაროს ელემენტების გაჩენა ინდიკატორი
შესხთა ტომის შემონატიანად ივარაუდება:

პიროვნეული

ჩვენ აქ უნდა შემოვიდარებოთ შესხთა და იძერთა ტომების
შეხვედრისა და ურთიერთობის მძახველი მისახველი. ფრჩხილებ-
ში შევნიშნავ მხოლოდ, რომ შესხთა ჯგუფების გადაადგილების
კვალი უფრო აღრეულ ხანაში აშენდა ჩანს დასაცლეთი საქართვე-
ლოს მხარეებშიც. რაკი უდავო, რომ იძერთა-ქართლის მცხეთა
შესხთა ნაკვლევია, ასევე საჩუმუნოდ უნდა მიეიჩიოთ, რომ სვა-
ნეოთში დამოწმებული ტოპონომი მცხეთაში ანალოგიური ვითა-
რების გამოძახილია. ამასვე უკავშირდება რაჭა-ლეჩხუმის ცხე-
თაში.⁴⁶ ეს დასკვნები მიღებულია არა მარტო დანართობის მარტო
კვირვებით, არამედ სხვა რეალიების გათვალისწინებითაც. გავიხსე-
ნოთ ხეთური ნაყოფიერების ღვთავების წარმოვალი და კვლავ ბე-
მდგარი, ამღორძინებელი ტელეფინუშის კვალი სვანურ საგალობელ-
სა და რიტუალში „აღრევილია წაგვივიდა და მოგვივიდა“ და „მე-
ლიად ტელეფიამ“⁴⁷. ტელეფინუშის კულტისა და სახელის კვალი-
ერთობ მკრთალია საშუალებო ზოლში, რაც საფრქნებელს ხდის,
რომ ამ კულტურის გამოძახილიცა და ღვთავების სახელიც თვით
სვანთა ტომების მიერაა მოტანილი მცირეაზიული სამყაროდან⁴⁸.
გასათვალისწინებელია პროკოპი კესარიელისა და პე-
ტრი კესარი მიტილენე ცნობები (თუმცა ბუნდოვანი)
იმის თაობაზე, რომ მოსხები საღლიც რაჭა-ლეჩხუმის მთებშიც
ცხოვრობდნენ.

ისტორიულ წარსულში ასეთი გაღაადგილებანი ცალკეული ნა-
კადების სახით ქველი ქართველი ტომებისა საქართველოს ტერი-
ტორიაშე სხვაც ცნობილია და ეს გარემოებაც თვალნათლივ მიუ-

45 ვ. შეღიჟიშვილი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმო-
სახველის მოსახლეობის სახეობისთვის, 1965, გვ. 82, 88.

46 მ. აღავაძე, ლენინებური ტოპონიმიური სახელწოდებისან. „ა. წულუ-
გიძის სახ. ქუთაისის სახელმწიფო პედინისტიურის შრომები“, XVIII, 1958;
თ. 2 გვ. და 3 გვ. ძიებანი, გვ. 10.

47 ივ. ჯავახიშვილი, ჩვენი მოცავები ენათმეცნიერებისა და კულტუ-
რის მსტარის ხელმისა ვნიშვნები. ენიმების მოამბე, I, 1937; მისი კ. ქართველი ერის
მსტარი, I, 1928, გვ. 59.

48 თ. მაქალაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 9, 21.

თითებს იმაზე, თუ როგორ იწლვეოდა ოდინდელი შპრტიკულობა—
ზში და თანდათანობით საფუძველი ეყრებოდა ზოგადქართული
ეროვნული ორგანიზმის ჩამოყალიბებას.

ამრიგად, ჩვენ გავვცანით საქართველოს იბერიას ეთნიკუ-
რი შემადგენლობის, გეოგრაფიული საზღვრების დის ღირე-
ბის და პოლიტიკური ისტორიის თვალსაზ-
რისით.

იმის შემდეგ უნდა გავცეთ პისუხი კითხებს: საიდან წარმოდგე-
ბა ეთნონიმი იბერი, ე. ი. ვასარკვევია სახელწოდების ისტო-
რია, სიტყვის ეტიმოლოგია.

ჯერ კიდევ 1906 წელს ნ. მარმა წამოაყენა შემდეგი პრინ-
ციპული ხსიათის დებულება: „კავკასიის გეოგრაფიული სახელწო-
დებანი, რომლებიც დაცული აქვთ უცხოელებს, პირველ კოვ-
ლისა კლასიკოსებს, ყოველთვის ტრანსკრიფიციათაა წარმოდგე-
ნილი, ან აღვილობრივ სახელწოდებათა თარგმანით. ქართული
ენის ფონეტიკა საშუალებას იძლევა წარმო-
ვადგინოთ გეოგრაფიული ტერმინის — ეპრია-
კავკასიური პროტოტიპი, რომელმაც მოასწრო
არა მხოლოდ ეცვალა სახე მშობლიურ ნია-
დაგზე, არამედ სხვადასხვა ფორმით დაშლი-
ლიყო დროისა და სივრცის შესაბამისად, ე. ი.
ადგილობრივ კილო-თქმათა განვითარების შე-
საბამისად“⁴⁹.

ეს დებულება საქსებით გაამართლა შემდგომმა ძიებებმა.

აყალ. ს. ჯანაშია ამბობდა: „...ყველა სხვა ხალხი, რომელ-
თათვისაც აღმოს. ქართველები ცნობილი იყვნენ ან არიან, ხმარობს,
ქართველთა ტოშისა და ეროვნების აღსანიშნავად არა ტერმინს
„ქართველ“-ს, არამედ სხვა სახელწოდებებს, რომლებიც ხათანიდო
ანალიზის შედეგად ჟველა ერთ ფუძეზე დადის, ეს
არის იბერი“⁵⁰.

ჩვენ დანიმდევილებით არ ვიცით, როდის შეითვისეს ეს სახელი
ბერძნებმა, მაგრამ, როგორც ზემოთ ითქვა, II ხაუკუნეში (ძველი
წელთაღრიცხვით) ეს სატომო სახელი ბერძნულ შწერლობაში შე-

⁴⁹ Н. Марр. Крещение... («Записки Вост. Отд. русского Археологического общества», том XVI, вып. IV, 1906, стр. 166).

⁵⁰ ს. ჯანაშია, შრომები, III, გვ. 48.

სულია და იგი ქართველ ხალხს აღნიშნავს. სტრაბონი გვთვალისწინები იბერი იმ ფორმითაა მოცემული — „იმერეს და ქართველები ნაც, ქართლი, იბერია და — „იმერეს იწოდება. იმავე სტრაბონი იხმარება ეს ხახელი შემდგომდროინდელი მწერლების თანაულუ-ბებშიც (პლუტიონი, პტოლემე მე ი პიონ ე და სხვ.).

გვიანდელ ბერძნულ და ბიზანტიურ მწერლობაში გეხვდება კვრი ॥ ივორი (აქვდან ივრი ია). სომხურ მწერლობაში იხმარება (ი) ვირ(ქ)⁵¹, რომელიც მიღებულია წინამედიანი უმაჩვილო შიოვნის დასუსტება-გაქრობით⁵².

რომაელებმა ქართველთა აღსანიშნავად დამკიცილრეა სახულწოდება პიბერი (Hiberi). იმ ფორმის ხმარობდა, ყველა, ვინც ლათინურად წერდა: ტ. ლივიუსი (გარდ. 17 წელს ა. წ.). პომპონიუს მელა (წერდა 44 წლის მახლობლიდ ა. წ.), პლინიუს სეკუნდი და სხვ.

გრიამატიკოსი პრისკი იანი თავის „გრიამატიკის სახელმძღვანელოში“ წერდა:

„...საბერიიდ Hiberes-ად იწოდება ტომი, გამოსული იბერებიდან, რომლებიც არმენის ვადაღმა ცხოვრობენ და რომლის სახელწოდების შეოღუბითი რიცხვის სახელობითი ბრუნვის ფორმაა Hiber (ნათ. Hiberis), ხოლო ბერძნებთან „თარი (ნათ. ომერის). სხვებს კი უწოდებენ „იმერის-ს (ნათ. ომერის); Hiber-საც ეტყვიან (ნათ. Hiberi), ესპანელის გაგებით; ხოლო Hiber, ნათ. Hiberis-ს — როდესაც კლასიზის იმ ტომშე, რომელიც არმენის ახლოს ცხოვრობს; Hiberus, ნათ. Hiberi კი მდინარეა“⁵³.

იშვიათად გვხვდება iberi, iberes, Hiberia.

უწინარეს ყოფლისა გაეიცნოთ ე. წ. „ნალხური ეტიმოლოგიის“

51 პრისკ პინიონ ვლის (V ხაუკ. ისტორიისი) ცნობებში მოცემულია ცისუსიმეგრის ხახელი იური თომა პატი. ივ. ჯავახი შვილი ფიქრობდა, რომ ეს არის იუნის ვაღმისიაღმა (ჯაზი, რომელიც ჩრდილოეთი შემოირდა ფერიანი, მოძრაობდა იუნის ხეობით). ს. კავშირი შვილი ამინის კი, ესა დარიალის ხეობა იმისაც ფიქრობდა, რომ ეს ხახელწოდება (—ეთრამარამი) სომხურ სახელწოდების უნდა წარმოადგენდეს, ნომინს „იძურთი ხეობის“, და შეიძლება წივიკისთვის: იუგრობას (კვოჩეკია, I, გვ. 253; II, გვ. 241). ხაგულისხმოა, რომ უდიანთხოვთ ანტიულების პრისკის ეულ დარგმანში გვთანხულდა: დამკარგებებს უკავშიროსობის (ე. ი. თომელები), რომელიც მწრავ იწოდებან“ (კვოჩეკია, VI, გვ. 182), ხაეთხი მოღად ნაოვლი არ არის.

52 Н. Марр. Крещение, стр. 166.

53 Латышев, II, стр. 434.

(არამეცნიერული, გულებრუვილო ეტიმოლოგის) ნიმუშით ჩვენ
თვის საინტერესო სიტყვისა, გრძეგნული გააზრების გზით /რო
არის შემუშავებული. ასე, შავილითად, XVIII საუკუნეებუთზეც ელა
ისტორიის ვაბუ შტი ბაგრატიონი მარწმუნავის შევაგება
საკითხს და შიათნია, რომ იკვერია წარმოშობით უკავშირდებ
მორევია შმნას. ამ შიხი სიტყვებიც;სახელი, ივერია, ენითავა
ქართულითა მიეცა, რამეთუ „იი“ არს შორისყრილი, რომელი არ
სასიხარულო ქმი ზახილისა, ჩოლო „ვერიე“, მოვარივა, არამედ
წყობისათვეს შეთხულიდ „ივერია“, რამეთუ ოდეს მეფების აღერ
კიმ მოკლა არძევ, მეფე ქართლისა, ვოლიათობითა თვესითა, შემი
აღუტევა ქმი სახთა მიმართ თქმით: „იი, ვერიე!“, და განჯდა ქმი
ესე, და იტყოდიან ყოველნი სიმწნისა მისისათვეს; ამის გამო იშვია
ივერია... არამედ წოდება სასიხარულოს ქმისა მოახვილდა ხიხ
რულსა დიდსა, რამეთუ პირველსა მეფობასა აღერკისისა იშე
უფალი ჩუქნი იქცო ქრისტე, და მოახვილდა ქმი სახარებისა ხარჯ
ბასა და სიხარულსა სახუცევლისასა, ჩოლო „ვერიე“ — მორვე
ნასა კერძითა ზედა ძალა ჯუარისასა და ქსნასა უშმაკისაგან ხაქაზ
თველოსასა⁵⁴.

მოსე ჯანაშვილი ვახუშტის გეოგრაფიის ვისეულ გამო
ცემაში აღნიშნულია, რომ იბერია ამ მომდინარეობს სიტყვისაგან
ბირევბა. გადაბირება, აქედან: იბერია ანუ იკვერია ან ნიშნავს
„მოკავშირე ჩესპებლიკას“. იგივე ავტორი ხხვა ნაშრომში ტერმინს
სავარეულო სახელისაგან — ბირია ნი დან წარმომლგარებ
რაცხდა (ზოგმა იკვერია ებრაულ სიტყვას — იკრები ნა
დაუკავშირა გარეგნული მიმსგავსების კვალობაზე).

იქად, მ. ბრთოსე ერთხანს ფიქრობდა, რომ სომხური კირკ
(ივერია-იბერია) მომდინარეობს სომხურივე კერისაგან (ნიშნავს
ზემო, ზემო მნარე, ზემოდან), კითომც ივერია (იბერია) სომხეთს
ზემოთა შნარეათ. ბერძნებს (ქართველითა აღსანიშნუვილ) ტერმინი
იბერია ა-ი კერია სომხურიდან შეუთვისებიათ.

იყო ცდა ტერმინი იბერია დაგმაცათ ასე: იბერია პირ-
კელი ნაწილი კელტიკი სიტყვას და ნიშნავს შხარეს, ქვეყანას, ხო-
ლო კერია ა-ი სახეცველილი ფორმა, აქედან: არ იკრები. შე

54 ქართლის ცხოვრება. IV. ბატონიშვილი კაბუ შტი. ალწერა სამკ-
ფლას ხაქაზთველობისა. ტექსტი დაღვნილი ყველა მირთვიდა ხელნაწერის მიხევ-
ულ ს. კაცხიშვილის მიერ, 1973, კვ. 39.

ადარე იგრეთვე: ი რ ა ნ-ი, ირონ-ი (ოხების სახელწოდება) და ა. ამრიგად, ი ბ ე რ ი ა ნიშნავს: ერის, არიელების მხარე. ეს კალტურული ძირეული ფორმები გავრცელებულია წინა აზიანა და ქავკასიიდან (აღოლფ პი ტ კ ე), კ. ჰანი იზიარებს ამგვარ ეტიმოლოგიას უმატებს: საქართველოს ძველ დედაქალაქში — მცხეთაში ამსებობდა ორ მ უ ზ ღ-ის კულტის კვალი, რაც უფლების იმლევა დავისკვანათ, რომ იქ ცხოვრილდნენ ზოროასტრის თაყვანისმცემლები, ე. ი. არიელები (Aihrja — აზნაური, დიდებულები). ივტორი უფრო საჩწმუნოდ თვლის ბ რ თ ს ე ს ე უ ლ ეტიმოლოგიას⁵⁵.

ი ბ ე რ ეთნონიმს ეტიმოლოგიურად უკავშირებენ ი მ ე რ-ს (ი მ ე რ-ე თ-ი).

ურანგი შეცნიერი პროფ. ს ე ნ-მ ა რ ტ ე ნ ი ამბობდა: „საქართველოს დახაცლების მხარეს ეწოდება ი მ ე რ ე თ ი. ამ სიტყვას თუ მოვაცილებთ დაბოლოობს „ეთ-ი“, რომელიც სიტყვას ე შატება ქვეყნის აღხანიშნავად, დაგვრჩება სიტყვა ი მ ე რ-ი, რომელიც განირჩევა ძველი კლასიკური სახელწოდებისაგან შხოლოდ ერთი ბერით: ბ-ს ნაცელიდ აქ არის მ. ეს ორი ბერია კი ჩშირად ერთმანეთს ენაცვლება. ეს სიტყვა ი მ ე რ ე თ ი... არსებობდა პომპეუსის საქართველოში შემოსელის დროს. მართლაც, რომელიც შემოვიდნენ კავკასიაში იმერეთიდან და ამიტომაც სახელწოდებამ — ი მ ე რ მ ა, რომელიც მათ პირველად მოესმათ და მათი გამოიქმით აღვილიდ გადაიტაცია ი ბ ე რ ა დ, მოაგონა დასავლეთის განთქმული ქვეყანა. ეს სახელი, — ვანიარძობს ივტორი, — მათ მიაწერეს მთელ საქართველოს. სახელია შეუძლებელია აისხნას, თუ საიდან წარმოდგა ი ბ ე რ ი ი ს სახელწოდება ბერძნულ-ლათინურ კვოგრაფიაში⁵⁶. ს ე ნ-მ ა რ ტ ე ნ ი დასტენს, რომ პიპოლები კავკასიის იმერიისა და ესპანეთის იმერიის ივივეობის შესახებ აქვდან წარმოდგომას.

ავად. მ. ბ რ თ ს ე კი „ქართლის ცხოვრების“ ცრანგული თარგმანის კომენტარებში იღნიშნავდა, რომ ი მ ე რ ე თ ი დასავლეთ საქართველოს მხარეს დაერქეა გეოგრაფიული შეცხარების გამო. ეს მხარე არის ლიხის მთის იქით, რომელიც კოფს ერთმანეთისაგან ქართლს და იმერეთს, ამიტომ ამ უკანისენელს უნდენებდნენ. როგორც ლიხთ-იმიერ მხარეს, აქედან წარმოდგა იმიტრეთი, იმე-

55 К. Ф. Гаи. Кавказские географические названия. 1913, стр. 4.

56 ს ე ნ-მ ა რ ტ ე ნ ი ს დასტენს. შრ. (შდრ. აღ. ჭ კ უ ნ ი ა. ნიჩკვები, გვ. 405).

რეთოო⁵⁷. ასევე ფიქრობდნენ პ. უსლარი, გვთხა ჩოჩენი,
პ. პანი და სხვ.

ი ბ ე რ ფუძე აკად. ნ. მარტინი დახმარეთ საქართველოში ტო-
მურ სახელებს დაუკავშირია. უპირველეს ყოვლის მისამართი აღმართა
ი ბ ე რ-ი მ ე რ-ის იგივეობა. ამ საგანწე მეცნიერის აზრთა განვითა-
რება ასეთია:

1. ი მ ე რ (რომელიც შონენილეობს სიტყვაში ი მ ე რ ე თ ი)
იმთავითვე ეთნიკური ტერმინია;

2. ი მ ე რ-ის მრავლობითი რიცხვის ფორმა ი მ ე რ ნ ი სრუ-
ლიადაც არ ნიშნავს ლის გადაღმა, „იქეთა მხარეს“ არსებულ ეთ-
ნიკურ ჯგუფს (ვ. ა. „იმიერელებს“);

3. გაუმართლებელია სახელწოდება ი მ ე რ ე თ ი აესწნათ და
გავიგოთ „ქართლელების თვალსაზრისით“, რომელისთვისაც მოვ-
ლი დახმარეთი — სურამის ულელტეხილის მიღმა მხარე მოლია-
ნად — „იმიერია“, მაშინ როდესაც „სხვა ქართველი-ტომები და-
საელეთში — მეგრელები, გურულები, სრულიადიაც არ უწოდებენ
თავის თავს იმერლებს. ეს არის ადგილობრივი ეთნოგრაფიული სა-
ხელწოდება გარკვეული რაიონისა“;

4. მართალია, ძ ვ ე ლ ა ლ იმერით გეავათ გაცილებით მეტი ტე-
რიტორია, — ისტორიული გეოგრაფიიდან ისიც ცნობილია, რომ
ტერმინები ი მ ე რ ე თ ი და ს ა მ ე გ რ ე ლ თ დღენტურიც იყო, —
მაგრამ, მით უმეტეს, ი მ ე რ საერთო ეთნიკური ტერმინის ერთ-ერ-
თი ადგილობრივი დიფერენცირებული ძველი ფორმაა, გადმონაშ-
თის სახით რომ შემოვევინახა გარკვეულმა და გეოგრაფიულად დი-
ფერენცირებულმა რაიონშია;

5. არ არსებობს რეალურად ენაში ი მ ე რ-ი „იქითა მხარის“,
„გადაღმა მხარის“ მნიშვნელობით (ეს, მართლაც, გა ა ზ რ ე ბ ი ს
გზით მიღებული შინაარსია და მისთან დაკავშირებით ახალ ქარ-
თულში დამკვიდრებული, ი მ ე რ-ი მ ე რ ი სელოვნური წარმოე-
ბისაა);

6. ი მ ე რ ფუძეს უკავშირდება სახელწოდება ი მ ე რ ნ ე ვ ი
(სამხრეთ საქართველოს ერთ-ერთი პროვინცია);

ი მ ე რ ტერმინის ძველი ფორმა იქნებოდა ქი მ ე რ, resp. ჰა-
ბ ე რ⁵⁷.

57 H. Mapp. Крещение..., стр. 167—168; N. Mapp. Die georgische Sprache, «Das Neue Russland», вып. 5—6, 1929 (თდრ. H. Mapp. Грузинский язык, 1949, ვ. 7).

ი ვ. ჯავახიშვილი 1913 წელს ქართველი ერთი აღმოჩენის „გორიაში“ აღნიშნავდა, რომ იბერიაში არის წარმოშედგენი მეტრი (იმეტრელი, იმეტრი) ⁵⁸.

სრუცული

ი ბერიაში იკივვობაზე ხევა ავტორებიც მსჯელის მიზანით მოიხსენია.

ნ. მარი აანალიზებს ქართულ სიტყვას — ბერიაში და მლის ასე: ბერი-ძენ. ბოლო ენ-ს მიიჩნევს გეოგრაფიული სისხლი-წოდებებისათვის დამახსხიათებელ შრავლობითი რიცხვის სუფიქსად, ისევე როგორც პლუტიალიბის ხაწირმოვებს მთელ რიგ გეოგრაფიულ ტერმინებს (გაო-ხ, მეს-ხ, ჯავა-ხ და ა. შ.). თუ ჩამოვაცილებთ ენ-ს, გერჩება ბერი-ძ (შდრ. ძველქართული ბერი-ძ-უ ლ-ი). მ შესაძლოა ნამთი იყოს სიტყვისა ძ ე, ხოლო ეჭვს არ იწვევს, რომ ამ ფორმაში ძირებული მასალაა ბერი. ბერი ძ ენი მარის შიაბნია ქრისტიანი ქართველი ტომის სახელწოდებად, ი ბერი ფუძესთან რომ არის დაკავშირებული. აღმოსავლეთ საქართველოში უცხო ტომი სწორედ იმ პროვინციიდან უნდა შემოსულიყო, რომელსაც ბერი ძ ფუძეზე აგებული სახელი ერქვა, და შემდევ ქართველი კონცილი გავრცელებულა ამ შემოსული ბერძნი კოლონისტების ხასელადაც.

ი ბერი სატომო სახელი ეტიმოლოგიურად უკავშირდება არა შეოლოდ იმერეთს, არამედ საქართველოს დასავლეთისა და სამხრეთის რაიონების სხვა ქართველი ტომების აღმნიშვნელ ტერმინებსაც.

ნ. მარი ი იმავე ნაშრომში, ხალაც მსჯელობს ი ბერი ძ ერის ფონეტიკურ იგივეობაზე, ი ბერი ძ ფუძეს უკავშირებს სამხრეთ საქართველოს მხარის ს პერი-ის სახელწოდების. ს პერი ი ბაგრატიონების შოთამბლიური კუთხეა და მღებაძეობს ჭოროხის ზემო წელზე. ნ. მარი აღნიშნავს, რომ ს პერ ანდა ს პირ, resp. ის პერ (—პის პერ) ანდა ის პირ (—პის პირ) ძველიდ კრცვლი ქავება იყო და იგივე ტერმინი რვარიაუდება ბერძნელ ფორმაში. სუ-სუ-ტ-ის ხადაც თა კვკივიალენტია ქართული პრეფიქსია — სი, resp. (პ)ი (მეგრული თ-ს პარალელი რომ არის) და აღვილის აღმნიშვნელ ხიტყვებში გვხვდება. ჩა კი ორეულია მხარეთა აღმნიშვნელი ქართული სუფიქსებისა (ით, კთ და სხვ.).

⁵⁸ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერთი ისტორია, 1913, გვ. 24.

⁵⁹ ვაკელიაშვილი, პ. უსლახია (Прекраснейшие сказания о Кавказе, 1881, გვ. 290), რ. ბლახერახიშვილი (Die Subaräter, გვ. 8) და სხვან.

ჩვენთვის საინტერესო იბერ ფუძეში ნ. მართა ახელი ფანერიკული გადასცლების ვარაუდს გვთავაზობს: მისი ძეველი სახეობა უნდა ყოფილიყო პბერ (შეაღარე რომეველი მწერლების მიშენებულებში დადასტურებული პიბერ), ქართული ერთ-შეულობრივი ცელილებების მიხედვით კანონზომიერია (პ.ს ს-ში გადასცლით) სბერ ფუძის მიღება, ხოლო წინამდევილ ყრუ თანხმოვანთან (ხ) მომდევნო მფლერის (ბ) დაყრუებით (პროგრესული მიმილაცია) გამომუშავდა სბერ ფუძე, რომელიც, როგორც ვიცით, რეალურად არსებული ფუძე ქართულ გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში, ამრიგად, პბერ-ს პერ ვარიციული ფორმებია ერთი და იმავე ქართული ეთნიკური სახელწოდებისა.

ეს კიდევ ცოტაა. პბერ ფუძის დუბლეტებია პერ, პბერ (იბერ—ივერ—იმერ); ესენი დიალექტური ნიირსახეობებია ერთი და იმავე ტერმინისა, ამათვან პერ ნიირსახეობაშ ერთ-ერთ დიალექტურ რეგიონში სხვა ფონეტიკური განვითარება გაინიცა: პ გადავიდა გ-ში (მონდა ე. წ. აწევა) და მივიღეთ გვერ, „ადგილობრივი კილოკავები არ გაიყინა განვითარების ამ სტადიაზე“⁶⁰ და ფუძეში ბერის დაკარგვის ძალია, მივიღეთ გვერ, ანდა მოხდა ვერ- შერწყმა უ-ში: გურ ერთიცა (გვერ) და მეორეც (გურ) ენაში გამოყენებულია სატომო სახელებად: ერთი მხრივ, ე პრეფიქსის დართვით⁶¹ გამომუშავდა ეგვერ (ეგრ-ის-ი, მ-ეგრ-ე-ლ-ი)⁶², მეორე მხრივ — გური და დერწური⁶³.

ე გრისი კი, როგორც ცნობილია, ოდესაც შთელ დასავლეთ საქართველოს ერქვა — იმერთს, გურიას, იმერხევს (ლას-სამხრ.). გეოგრაფიულ-ეთნიკური სახელწოდების ეს იველი სახეობა — ეგვერ დაცულია სომხეთი ივტორის მოსკოვი სორენ ნედის გეოგრაფიაშიც. აქედანვეა იმავე თხშულებაში შემონახული ფორმა ეგვერ-ი ციქ (ხელმაშხვ). გვერ-ია, გურ-ია და იბერ-ია დაბოლოებითაც იღენტურიათ, ამნობს მართის მართის

⁶⁰ ე გვერ-ი წინამდევილი კ (გვერ) დიალექტური ნიირსახეობაა ქართული პრეფიქსისა ხი: ქართ. - საინ მარ-ი, ლაზერი ე-ზ მი ჯა. პრეფიქსი კ ირეულია ქართ ა (შევრ. თ) პრეფიქსისა, რომელიც გამოყენებულია როგორც იამი- სი loci ამ ტიპის ფორმებში: ა-დ გილ ა, ა-ძან თ. კ კ რის დიალექტური ნიირსახეობა იქნებოდა ა გ ა რ. იველი: შარ გალი (ხ. შარი ი).

⁶¹ ანალოგიური წარმოება მ-ე გვიპ ბ-ე ლ-ი: კავაბრელი (ძველ ქართულში).

⁶² H. M a r p. Kreshenie, стр. 168—169.

⁶³ ე გვერ კვ. 169.

დავიმოწმოთ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. „ქიბერ“. „ქერ“ — „ქერ—ქერ“-ში ...ორგვარი ცვლილები გამოიარა: ჯერ წუმავს / ნავი „ქ“-ივ „გ“- ანად შეიცვალა („ქ“-ანი „ქ“-ივდ მეგრულშექტყველი იცვლება. მაგ., ჯევა—ჯექე, ცაგარელი, ეთიობა, II, 39) და შანტიონევა ჰოსლები „გვერ“. სწორედ იმ ფორმისაგან არის ნაწარმოები მეგრელების სახელი „ევერ“, „ავერ“, წინ შოთლოდ თავსართი „ე“-ნი აქვს მიმატებული; იგი შენახულია სომხურიდ — „ევერ“, „ევერა-ცი“, ქართულად „ევრისი“, „მეგრელი“, „მარგალი“, ბერძნულად „მაკრინეს“, „ქ ე კრეპტიკ ხორა“ (პ ტ თ ლ ე შ ი თ მ ს, V, 9). „გვერი“-საგანვე წარმოსლები საქართველოს ერთი კუთხის და მისი მცხოვრებლების სახელი „გურია“, „გურული“; შხოლოდ „ე“ „უ“-ნად არის შეცვლილი⁶⁴.

ამრიგად, ი ბ ე რ ფუძის მონათესავე ფუძეები აღმოჩნდა სხვა ქართველი ტომის აღმნიშვნელ სახელწოდებებშიც. ესენია: ს პ ე -რი, ე გ რ ი ს ი (სამეგრელო), გ უ რ ი ა.

ი ბ ე რ ეთნონიმის ეტიმოლოგიზმებისთან დაკავშირებით საჭიროა ვანვისილოთ კილვა რამდენიმე ქართული სატოში სახელი.

ძველი წელთაღრიცხვების VI საუკუნიდან მოყოლებული ან-ტაკურ მწერლობაში მოიხსენიებიან ტ ი ბ ა რ ე ნ ე ბ ი, რომლებიც ცხოვრიბდნენ შევი ზღვის სამხრეთ სანაბიროზე (ქ. ტრაქეზუნტიდან დასავლეთისაკენ). ეს სატოში სახელი სხვადასხვანირადიც გვხვდება (ამაზე ქვემოთ). ს ტ ე ფ ა ნ ე ბ ი ზ ა ნ ტ ი ე ლ ს დაცული აქვს ჰეკატეოს შილე აღმოსავლეთის მხრიდან ესაზღვრებიან მოსსვნიერი. აქ უკვე გამსხვავებული ფორმაა (ტ ი ბ ა რ). ქეროლოტე ტ ი ბ ა რ ე ნ ე ბ ს მოიხსენიებს მოსხებთან, მაკრონებთან და მოსსინი-კებთან ერთად. გვაქვს ტ ი ბ ა რ ე ნ ფუძე. ს ტ რ ა ბ თ ნ ი ს თხშულებაში დაცულია პარალელური ფორმები: ტ ი ბ ა რ ე ნ, ტ ი ბ ა რ ა ნ. ფორმა ტ ი ბ ა რ ე ნ ი-ტ ი ბ ა რ ა ნ ი აღრევე იხმარება რომაულ მწერლობაშიც.

ავად. ს. ჯ ა ნ ა შ ი ი მ გამოიჩინია, რომ ქართულ ეთნიკურ სახელებში პროლუქტიულია სუფიქსები ან, ე ნ (შდრ. ს ვ ა ნ, ჭ ა ნ,

64 ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართველი ერთს ისტორია. 1913. გვ. 24—25 (შდრ. შ ი ს ი ვ ე. ქართველი ერთს ისტორიას 1960 წლის კამიუნი, I, გვ. 404). ი ბ ა რ ე ნ ე ბ რ ი ს ი დ დ ე ნ ტ ი ფ ი ფ ი ა ც ი ა მ ი ს ი ა ვ რ ე ვ ე ვ ე ს ე ს ტ ი ფ ი ლ ი ქართველობის — პროფ. რ ი მ კ ე რ ტ ე ბ ლ ი შ ტ ი ა ნ ე ტ ი ს ა თ ვ ი ს ი.

ზან...). ეგვევ სუფიქსებია წარმოდგენილი ტიპის კონკრეტური სახელწოდებაში. ე. ი. მივიღეთ ფურქ ტიპის, ამ ფურქის პარალელური ფორმებიც პეონდა: ტიპის, ტიპის, მდგრად ფორმებია აღნიშნული ფორმების გვერდით ტიპის ტარიფის მიუღებელი ბობაც... ხოლო, თუ ეს ასეა, სათანადო ფორმით შემოსიღწინი, უშუალოდ მიუღებიან ერთმანეთს ...ალდგენილი ფაქტები: პიპერან (კავკასიაში) და ტიპის არა (შევი ზღვის სამხრეთ სანამიროზე). მივიღებდით, რომ ეს არის ერთისა და იმავე ხალხის ორი ნაწილი⁶⁵. უთუოდ იმავე ხალხის შესძენის ნაწილიდან უნდა მივიჩნიოთ ქველთაღრიცხვის დამლევისათვის არსებული აღილობრივი ტოში მცირე აშიის შეაგულ ჩაითმში, საღაც 51 წელს (ძვ. წ.) ი ი ც რ თ ნ ი, როცა იგი კილიკის პროკონსულად იყო, ეომებოდა ტიპის არანებას⁶⁶. ე. ი. რეალურად არსებული ტიპის ფურქიც.

მივიღეთ ვარიანტები: ტიპის, ტიპის, ტიპის და შათოან დაკავშირებით: პიპერან, იპერან.

სატომო სახელის ამ ფურქს უკავშირდება ეთნონიმები — ბიბლიის თუ ბალ-თ ბერ და ასერული წარწერების ტიპის აღილობრივი ტიპის აღილობრივი.

ტიპის პირველიად სა ღ მ ა ნ ი ს ა რ II-ის (860—825 ძვ. წ.) წარწერაშია მოხსენიებული. „დაბადებაში“ ტიპის და შესკვები ტყუპად არიან დახახელებული. ტაბალებს ის მიწები ეჭირათ, რომლებსაც შემდეგ დიდ კაპალუკის ეძახდნენ (ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ღ ი).

ფრიად საინტერესოა ძველი მწერლების ცნობები ზემოხსენებული სატომო სახელების მატარებელი ეთნიკური ჯგუფების წარმომადგრობის თაობაზე.

ბიბლიიაში (დაბადებაში) მოხსენიებული თუბალ-თობელების შესახებ I საუკუნის (ახ. წ.) განთქმული ებრაული ისტორიკოსი ითხებ და ფლიტი ათხე აღნიშნავდა, რომ იაფეტის შვილის თუბალ-თ ბერ და მის შთამომავალი მის ღრმა იპერან იწოდებოდნენ. „თობელმა დააფუძნა თობელები, რომლებსაც ახლა იქცერები ეწოდებათ“, ამბობს ფლიტის იმ⁶⁷. ამ ცნობასთან დაკავშირებით ღერ ალაციუსი დასძენდა: „იბერთა ხალხები

65 ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, შრომება, 111, 1959, გვ. 62.

66 ი შ ვ ე.

67 გვორგე, 1, 1961, გვ. 271.

აზიაში იყვნენ ხალიბთა ტომის შეზობლად და იქვე ლითონის საბულოებს ამუშავებდნენ. ეჭვკიელიც ჩრდილოეთთ ათავსებს თავის ბალს⁶⁸. ევს ტათე ანტიოქიელი (IV საუკ.): (ნოეს შოთმო-შავლები არიან) „...თობელი, რომლისაგან არიან თვობელები...“⁶⁹ რომ იძერებათ ეწოდება⁷⁰. ლეონ გრიგორი კათასი (XI საუკ.): „...თობელები, რომლებსაც ახლა იძერნი ეწოდებათ“⁷¹. თ. კვიპრელი ეპისკოპოსი (IV საუკ.): „თუბალი ახლა იძერებად იწოდება“⁷².

XIX საუკუნის პირველ ნახევ რში ამ საკითხს შეეხო ისტორიკოსი თეომურაზაშვილი ბაგრატიონი (რუსეთის შეცნიერებათა აკადემიის საპატიო წევრი), რომელიც წერდა: „ხოლო ითხა იყვლავ ითხ მწერალი იუდიათა ისტორიისა ძველთა ებრაელთა მოთხოვნათა შინა წიგნსა პირველსა, ნაწილსა და თავსა ხსა, მოუთხრობს ესრული: „სულ ძველად ქართველთა, ესე იგი ივერთა, თობელი ეწოდებისო, ვინაიდგან იგი შთამთმავლობანი არიან იაფეთის ძის იობელისანი“. ითხა ებრა ფლაბითხ ითხ ის თხზულება, როგორც კიცით, ქართულად ნათარგმნი იყო ქართველი ფილოსოფოსის ითანა კეტრი ის მიერ⁷³. ფლაბითხ ბიბლიურ მემკენია (მოსონის) მიიჩნევდა შემდეგდროინდელი კაბილოკიელების წინაპრად⁷⁴. XIX საუკუნეში გამოვლინდა ძველი სურაული ღურხმული წიარწერები, ხადაც ბიბლიური თუბალი და მეშენი (მოსონი-მესხი) ძვ. წ. II—I ათასწლეულებში მცირე აზიაში არსებულ დიდ გაერთიანებებად — ტომთა კავშირებად და სამეფოებად გაევლინებიან. „ბუნებრივია, რომ უნდა შექმნილიყო, და შეიქმნა კიდევ, თვალისაზრისი, რომ ეს იყო ქართველთა წინაპრების გაერთიანებები და მათთვის შესახლეობა, ე. ა. ქართველობა, რომელიც კავკასიაში წიმოვიდა მას შემდეგ, რაც მცირე აზიაში ეს ქართული გაერთიანებები ვინაიდგურდა. ამ მოვლენის დათარილება კი საქათლ აღვითლად ხერხდებოდა ძვ. წ. VIII—VII საუკუნეებით“⁷⁵.

68 გეორგია, 1, 1961, გვ. 34.

69 ი ქვ. გვ. 34—35.

70 გეორგია, V, 1963, გვ. 3.

71 ქათმისევ, I, стр. 700, 703.

72 შერ. ავ. ჯავახიშვილი ი. ხაქორისეულის, კავკასიისა და შიხლომელი იმპერიალების ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრიმერები, 1950, გვ. 128—129.

73 გეორგია, I, გვ. 271.

74 ხაქორისეულის ისტორიის ნაჩვევები, I, გვ. 232 იქნაშვილის რედაქტორითი, 1970, გვ. 317.

ქველი ავტორების მიერ მოწოდებული ცნობა დაურემატად
და თაბაღების ურთიერთობის შესახებ სივრცეში განვითარეს
XIX საუკუნეში ევროპელმა ისტორიკოსებმა და გრანიტზე ფლერი
(ლენინგრადი, მასპერი და სხვ.).

ცნობილი ფრანგი ირიენტალისტი ვიკიან და სენ-მარ-
ტენი, რომელიც ზემოთაც მოვისხენიეთ იპერიოდების იდენ-
ტიფიკაციის საექსპრესიო დაქავშირებით, აღნიშნავდა, რომ ბიბლი-
იის თუ ბაღს ან თუ ბეღს ბერძნები უწოდებდნენ ტიბიარე-
ნებს ანდა ტიბარებს და მათ უკავშირებენ იპერი-
ტიბას და ეს დაქავშირება დასაშვებად მიმართდა⁷⁵. ამავე თვალ-
სახრისს იციავნ პ. უსლარი, პ. კიბერტი, ნ. მარი, ი. კ. ჯა-
ვახიშვილი, ი. ყიფშიძე, ს. ჯანაშია, გ. მელიქი-
შვილი და სხვ.

ქართველთა წინაპრების წრეში შემოიყეანეს აგრეთვე კარ-
დუხები, რომელსაც ქ. ს. ენოფონ ნტე ძვ. წ. V საუკუნის და-
სასრულს ზემო მესოპოტამიის მკეილ ტომიდ მოისხენიებს. პროფ.
ლემან-კაუპტის აზრით, იბერები ჩრდილოეთ მესოპოტამი-
იდან მოსული კარდუხებისა და მცირე აზიიდან მოსული შესხების
შერწყმის შედეგად ჩამოყალიბდნენ⁷⁶. მოსახრებამ თაბაღების,
შუშეებისა და სხვათა ქართების (იპერების) წინა-
პრობისა და მცირე აზიიდან კავკასიონი ძვ. წ. VII საუკუნის შემ-
დეგ გადმოსახლების შესახებ ფართო გაერცელება მოიპოვა შეცნიე-
რებაში უმთავრესად ი. ჯავახიშვილის გვლენით.

იპერებისა და ტიბაღების ერთმანეთთან დაქავშირე-
ბა მოცემული იქვთ მთელ რიგ მეცნიერებს (ნ. მარს, ი. კ. ჯავა-
ხიშვილი, ი. ყიფშიძე, ს. ჯანაშია და სხვ.).

ეტიმოლოგიური ძიება ამით არ ამოიწურება.

თობები ასეც გამოითქმოდა: თობელი ან თუ ბაღ. ქართ-
ველურ ენებში თხა და ტეს მონაცელეობა წევულებრივია, მაში,
მივიღეთ ერთი ძირის სიტყვები — ტაბაღ (ქართების ფორმა),
ტუბაღ (—ტობაღ) (მეგრულ-ჭანური ფორმა) და ტიბარ
(სვანურის ფორმას უახლოედება).

75 V. de S. Martin. Recherches (თარგმანი: ალ. ჭუთია, ისტორიული
ნარკვენები, 1890, გვ. 98.).

76 К. Ф. Леман-Хазутт. Вступительная лекция по истории и куль-
туре халдов. Абондансис უნივერსიტეტის შრომები, VI, I ხედია, 1938.

თევდაპირუელი უნდა ყოფილიყო: თ ა ბ ა ღ -თ უ ბ რ ა -თ
გ ა რ.

ანლა გავეცნოთ ჩვენთვის საინტერესო სატომო სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ვარიანტებსაც.

ბიბლიის (დაბალების) გენეალოგიურ სიებში („შესაქმეთა“
წიგნის IV თავი) მოხსენიებული არიან ა ა ბ ა ღ და ა უ ბ ა ღ.

ნათქვამია, რომ აღმის მეცნიერებები შთამომავალს დამეცს ერთი
ცოლისაგან პყავს შეილები ა ა ბ ა ღ, ა უ ბ ა ღ, ხოლო მეორე ცო-
ლისაგან — ვაჟი თ უ ბ ა ღ-კ ა ი ნ ი (ივავე თ თ ბ ე ღ ი) და მუ-
ლი ნოემა⁷⁷.

ბიბლიის მკვლევარნი იმ დასკვნამდე მიერდნენ, რომ „შესაქმე-
თა“ წიგნში უხვად არის შეტანილი ქალდეველთა და სხვა მეზობელ
ხალხთა თქმულებები. იმ შთამომავლობითს შტოში, როგორც ჩინს
გერმანელი მეცნიერების ვ ე ლ ა უ ზ ე ნ ი ს, შ ტ ა ღ ე ს, ბ უ-
დ ე ს, ჰ თ ლ ც ი ნ გ ე რ ი ს, გ უ ნ კ ე ლ ი ს და სხვათა გამოკვლე-
ებიდინ, სხვა ეთნიკური ერთეულების შესახებ ცნობები და თქმუ-
ლებებიც ყოფილა შეტანილი. ყველაზე აღრე უცხო ხალხთა კუთვ-
ნილებად აღიარებული იყო ტ უ ბ ა ღ ი, რომელიც დღეს საყოველ-
თაოდ ტ ი ბ ა რ ე ნ ე ბ ი ს წინაპრებად არის ცნობილი. ჩვენ ვი-
ცით, რომ ეს ტ უ ბ ა ღ ი ქართული სატომო სახელი იყო. შ ტ ა-
ღ ე ს ამის გარდა არაგერაულად და უცხო ჩამომავლობისად მ ე-
თ უ შ ე ღ ი და პ ე ნ ტ ხ ი ც მაინნაა, ხოლო ჰ თ ლ ც ი ნ გ ე რ ი ამ-
ბობს, რომ სახელები ლ ა მ ე ხ ი, ა ა ბ ა ღ და ა უ ბ ა ღ ებრაულში
სხვაგან არსად გვხვდება და რომ მაინც დამინც სიტყვა ლ ა მ ე ხ ი-ს
ებრაული ენის ნიადაგზე ახსნა შეუძლებელია⁷⁸.

ივ. ჯ ა ვ ა ნ ი შ ვ ი ღ ი ა ხ ე თ ა ჩ რ ს გამოთქვამს: დიდი მნიშვნე-
ლობა აქვს, რომ პირველ შტოში ა ა ბ ა ღ, ა უ ბ ა ღ და ტ უ ბ ა ღ-
კ ა ი ნ ი მშებად არიან ცნობილი; მაშასადამე, ნუსხის შემდგენე-
ლისათვის მათი ძმური ნათესაობა ცნადი ყოფილი; ამისთანივე,
ურიად საგულისხმო გარემოებაა, რომ ამავე შტოს მიხედვით კაინი
და აბელიც მშები არიან; მართალია, ქ. გ უ ნ კ ე ღ მ ა მიაგნო და

77 სხვა აღვილის წარმოდგენილია ვამსხვევებული კანისლერური შტო: ტ უ-
ბალი დამეცს უშედეთ შთამომავალი კი არ არის, არისედ მისი შეიღიმელობის
იადგრინია, თამაგლის მშებად აქ არ არიან დაბალი და უცხოელი, არიმედ სხვები
(ივავე და შესხი).

78 ქარ. ივ. ჯ ა ვ ა ნ ი შ ვ ი ღ ი. ქართველი ენის ისტორია. I. 1960. ვე. 408.

ქართველების მაპალ, მუბალ და ტუბალ-კარხის მარცვანის სება შეატყო, მაგრამ უძველეს სახედ ტუბალი მიიჩნია²⁹.

ამ განმარტების შემდეგ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი უ ფ რ ლ უ კ უ ს ა ტ რ მო სახელების ანალიზს და დაბაკვნის, რომ ა ა ჰ მ ტ რ ა მ ტ უ ს ა ტ რ ე ფ ი რ მ ე ბ შ ი ა მ ი ღ ე ბ უ ლ ი ა ქ - ს ა გ ა ნ (ქართული ენის ბეჭრათ ც ლ ი ღ ე ბ ი ს გ ა თ ვ ა ღ ლ ი ს წ ი ნ ე ბ ი თ დ ა თ ა ნ ნ მ მ რ ი თ), მ ა შ ი ს ა ღ ა მ ე , უ ნ დ ა გ ვ ქ რ ნ თ დ ა ქ ა ბ ა ლ , ქ უ ბ ა ლ (ქ ა ბ - ა ლ , ქ უ ბ - ა ლ); ა ქ ვ ე უ ნ დ ა მ ო ვ ი ს ხ ე ნ ი თ წ ყ ა რ ი ღ ე ბ შ ი დ ა ღ დ ა ტ უ რ ე ბ უ ლ ი რ ე ა ღ ლ უ რ ი ფ ი რ მ ა ქ ა ბ ე ლ . გ ა ვ ი ს ხ ე ნ ი თ რ მ ა უ ლ ი წ ყ ა რ ი ღ ე ბ ი ს პ ი ბ ე რ ი (Hiberi). ე ს ე ნ ი ე რ ა თ ი ძ ი რ ის ნ ა ვ ა რ ი ფ ი რ მ ე ბ ი ა .

თაბალ-თუბალ-ტაბარ-ტიბარ-ხაბალ-ხუბალ-ქიბერ-იბერ ვარია-
ანტების შიღება ემორჩილება შემდგომს ფონეტიკურ გადასცლებს.
თ || ტ → ჰ || ა → ი

აქედან დასკვნა: თუ ბა ლ-ო ბა ლი და იბერი — შუალედური რგოლებით — ერთმანეთს უკავშირდება სრული ეჭვმიურალობით.

აქევე უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ ასურული ცნობებით, ტაბალები 24 „სამეფოდ“ იყოფილნენ. ხეთოლოვმა კ. ფ. ორ ერთ აღნიშნა, რომ ასურული წარწერების ტაბადი ი საერთო სახელწოდებაა ამ 24 „სამეფოს“⁸⁰, რომელიც, ავტორის ლოკალიზაციით, ტავრის ჩრდილოეთით მდებარეობდნენს!

⁷⁹ ივ. ჯავახიშვილი. ჭართველი ქრისტიანი. I, 1960, გვ. 408. ის ავტორი ი. კიშიძე. გრამატიკა მეტრელის (იურეს) ენა. პეტებურგი. 1914, გვ. XIII—XIV.

80 პროფ. ა. დ ი ა კ თ ნ თ ვ ი ს, უარყოფს რა ასურელ-ქველებრივი ტექ-
ტების თამაღლეულის ქვეშის ძეგლეული წყაროების ტიპიზებით, აღნიშ-
ნებს, რომ ქვეყნის ხახვა — ტ ა ბ ა ლ ი რომ არ ეშვებებოდეს ხატომი ხახვა —
ტ ა ბ ა რ ე ნ ი, არავარ შევაძებოდა კვეთა ამ ქვეყნაში ლუკური (ხეოურ-იურ-
გლოცური). ტუმების ძინაღმობაში, რასევ თვალითი მიუთოებს ლუკურ ენა-
ზე შესრულებული წარწერები და ტაბლის მეტვა ხახვადნო (И. М. Дьяконов,
Предистория армянского народа, 22. 193, 194). შეინიშვნე იმა, რომ 24
„სამეფოსაგან“ შემდგრი ტიბილების ქვეყნა არ შეიძლება კინოურად ერთვა-
რივად კიფილდეთ. ამ არის გამოხარისხია, რომ ტაბლის ქვეყნის ნაწილს ლუკუ-
რებინოვანი მოსახლეობა შეიღებრდა. ეტორი იმისაც არ უწევს ინგრიშს, რომ
ტ ა ბ ა ლ ტ ი ბ ა რ ე ნ ტ ე ტ ი ნ ე ბ ი ს (თავისი ვარინტებითურ) სტრანიშჩუტადაც
და ტრილოგიურადაც აზერთი ენის ხაუშემულენ არ იასებდა, მაგ შეკომბრად,
როგორც ქართველური ენების შეშვებით. ეს ვარიმოება კი არის ენის განვითარების ას ხახვის
გაზრინებელია ეთნიკური ენების შეშვებით. ეს ვარიმოება კი არის ენის განვითარების ას ხახვის

⁸¹ E. Forrer, Die hethitische Bilderschrift, 23, 57.

ე. ფორერმა აღნიშნა, რომ სეთური იეროგლიფური და
წერლობა ტაბალებს ეკუთხნის. ექ ჩვენთვის იხა საგულისხმო, რაც,
იმავე ავტორის აზრით, ტაბალურ ხატოვან წარწერებში Աქრის სტატუსი
შიღან) ტაბალების ქვეყანა აღნიშნულია იდეოგრამით, პრაცედული ციფრებით
ისხნება, როგორც „წყალი“. მთლიანი ქვეყნის ხახელი უნდა იმო-
შიფრულ იქნეს, როგორც „წყლის ქვეყანა. ხოლო ამ ქვეყნის ხალ-
ხის ხახელშოდება — როგორც „წყლის, ანუ ზღვის ქვეყნის ხალ-
ხი“. კარხმიშის წარწერის ფაქტები ე. ფორერ ერთ ს ისხსილი იქნეს
ძველ ეთნიკურ ხახელთან — პელისგთან დაქავშირებით (თითქოს
პელა ს გრ ს ბერძნულად ზღვის ნიშნავს)⁸². ე. ფორერის ინ-
ტერპრეტაცია (პელისგთან დაქავშირებით) ხატმა საბუთიანო-
ბით უარყოფილია აკად. ს. ჯანა შიას მიერჩა.

ბუნებრივია, ტაბალების ხატოვან დამწერლობაში მოცემული
თვითხახელშოდება და ეთნიკური ხახელშოდება ერთმანეთს დაუ-
კავშირდეს, ე. ა. იდეოგრამა „წყლის, თუ ზღვის ხალხი“ ტაბალ-
ის ხაშუალებით აიხსნას, ხოლო ტაბალი გაგებულ იქნეს, რო-
გორც „ზღვის, წყლის ხალხი“⁸³.

მას შემდეგ, რაც დაღვენილად შეიძლება ჩაითვალოს ზემო-
სენებულ ფუძეთა ურთიერთობა, საჭირო გავითვალისწინოთ
ჩვენთვის საინტერესო სიტყვის ძირისებული მისაღის მნიშვნელობა
და ისტორია, რამდენიმაც ეს. შესხვადებელია ქართველური ენების
შესწავლის დღვევანდელი დონის მიხედვით.

გამორკეულია, რომ თანამედროვე ქართული სიტყვა ტბა
მომდინარეობს ტაბა-ხევის.

შეადარე: თაბალი ტაბარი (თაბალი, ტაბარი).

შეგრულში შეესატყვისება ტბა ბა.

შეადარე: თობე ლილ ტბალი (თობელი, ტობელი).

სვანურში ტბა მბის გარდა გვხვდება ტვიბ (ტუბ), ტვიბ-
რი (ტუბრი) — მდინარე, ღელვ, რაც იმავე ძირისაა, რომელ-
საც აქ თავისი უძველესი მნიშვნელობათვის, „წყალი“, იქნეს და-
ცული (როგორც ქარხმიშის იდეოგრამისა წარმოდგენილი).

შეადარე: მუბალი.

⁸² E. Forrer. Die hethitische Bilderschrift, 33, 57. (მდრ. ს. ჯანა შია, შრომები, III, 1959, გვ. 64—65).

⁸³ ს. ჯანა შია, შრომები, III, 1959, გვ. 66.

⁸⁴ ს. ჯანა შია, იქვე.

ჭანურში ტობას გეერდით და იმივე მნიშვნელობით ცვალა
ტიპის აღ.

ზემოთ მოცემული შედარებითი ანალიზი გვიჩვენებს როგორ ამ
გადასცელებისათვის ქართველურ ენებში კანონზომებრივი სტრუქტურული
არსებობადა.

სავსებით ბუნებრივი იქნება, თუ ტიპი და სიტყვას დაუცავა
შირებთ ქართველური ენების ძირეულ მასილის ტიპის.

აქად. ა. შანიძის ვამოკვლევის თანახმად, ტიპი და იშლება ქართ. სიტყვად ტიპი აღ, — რაც ნიშნავს „შლვის“ (ძველი), „ტბის“, მაშასადამე, საერთოდ „წყლის დიდ საცავა“ და „წყლის“ —
და ქართველურივე სუფიქს აღად (შეადარე: ტიპი ასტერ ა, ტიპი წყური ა...). აღმართ სუფიქსი ცნობილი ქართველური სუ-
ფიქსით და წირმომავლობას გამოხატვის. „სწორედ ქართველური ენების მასილიშვი ტიპი აღ ი შეიძლება ასწნილ იქნეს როგორც
ტიპერი, ტიპერი, ტიპერი, ტიპერი. კარხეშიშის იდეოგრამა ქართულიად ისხ-
ება“⁸⁵.

უფრო აღრე, 1904 წელს, ჩვენთვის საინტერესო ეთნიკურ
ფუძეში სიტყვა „ტბის“ არსებობაზე მიუთითებდა ისტორიისი
მოსე ჯანაშვილი. ის მიხი სიტყვებიც: „ტბები — ტბიანი
აღგილი. ტბი ა-ტბი ა-ტბი და აქედან სახელები ტბათა და სო-
ფელთა... ამავე სახელს ჩვენ ვუკავშირებთ მეშენების (მესხების)
მეზობლიდ მცხოვრებ ერის ტუბა და გბის (თობელების) სა-
ხელს. ტბეთის ეპიკოპონებს ერქვათ ტბელი, ტბევარი, ტბევარი, ტბე-
ლი გამოთქმით იქნებოდა ტბი ტბელი ტბელი და ეს კი უახლოვ-
დება ლურსმული წირწერების ტიპი აღს — ბიბლიის იობელების (ტუბა აღე)

აქევე უნდა აღვნიშნოთ, რომ აქად. ნ. შანიძის სცადა ეთნიკური
სახელწოდება იბერი (ამისთანავე, შუმერი) და მთელი მისი

85 Н. Марр. Грамматика чеченского (лазского) языка, 1910 (ლაზეთიშვილი).

86 კრულად: А. Шаниძე. К этимологии названия «Топада». „აირენის მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ისტორიუმის მომბაზე“, I, 1937.

87 ს. ჯანაშვილ. შრომები, III, ვ. 67.

88 ვ. ჯანაშვილი. ვოკერანცია. ს. ჯანაშვილის გამოცემა, 1904. შენიშვნა 412.

მრავალსახეობა დაეყვანა წყლის მნიშვნელობამდე⁸⁹, მაგრამ გროუს აზრი ბუნდოვანი ფორმით აქვს გამოხატული და „ფუძის განტიკურ მნიშვნელობათა წრე შეუწყნარებელ ფარგლეჭამდებულება გადართობებული“ (ს. ჯ. ა. ნ. ა. შ. ი. ა.). დაქავშირება კი პრინციპებულია გნიშვნელობისაა და, ამდენად, მეტად საგულისხმო.

მკითხველისათვის ინტერესს მოკლებული არ იქნება, თუ ორი-ოდე სიტყვით დავახსიათებთ თუ ბალტი აბალ ფუძით გამოხატული ქართველი ტომების ცხოვრების შესახებ შემონახულ ცნობებს.

ასურული ცნობებით, ტაბაღვები, როგორც ზემოთაც ითქვა, 24 „სამეფოლ“ იყოფოდნენ და მათს „მეფეებთან“ მოყვარობას ღილი ასურეთის მბრძანებლებიც არ თავიღობდნენ, მათი მეურნეობა მაღლალ დონეზე მდგარა; ასურელი ძალიან აქებენ ტაბაღურ ცხენებს; განვითარებული შესახებ ნათქვამია: „ესე იყო კვერით ხუროა, შეეღელი რეალისა და რკინისა“ (შესაქმე, IV, 22). ააბალის შესახებ კი კეთობულობთ: „ესე იყო მამა შეკიდრთა კარვებისათა, ხაცოვარისა შზრდელთა“ (შესაქმე, IV, 20). „აქ ქართული შესაქონლეობის ძალობრივისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ცნობაა მოცემული, რომელიც სპეციალურად უნდა იყოს შესწავლილი“ (ს. ჯ. ა. ნ. ა. შ. ი. ა.).

სატომო ტერმინში — თუ ბალკანი მოჩანს არა შარტოორი სატომო სახელი, არამედ შელითონეობის განვითარების გარეული ეტაპის ანარეკლიც. ეს ტერმინი „უნდა სახავდეს ხანის, როცა ლითონის წარმოება გადადის ახალი ლითონის, რკინის, დაშუშიავებაზე, მაგრამ ბრინჯაოსაც არა აქვს დაკარგული თავისი მნიშვნელობა, ამიტომაა თუ ბალკანი რეალის შეეღელიც და რკინისაც, თუ ბალკანის ახეთი დახასიათება კი კარგად გამოხატავს იღნიშნული ხანის სპეციალურობას“⁹⁰.

ი ბერ რ-ი ბერ რ-ი ა ტერმინის ანალიზს ჩვენ უფრო შორეულ ეპოქაში შევყავართ.

89 Яфетический сборник, VII, გვ. 208.

90 თ. მიქელ ა. ქ. ძივბინი, გვ. 135. შეითხევთ შეუძლია წიგნში ფართოდ გაფრთხის ზევინდების მიმოხილვის უძველესი შელითონე ტომების კვალს შეიჩინა არა მარტო ზოთი ტერიტორიული გამსახლების, არამედ კალტურულ-ტექნიკური განლენის თვალსაზრისითაც.

როგორც ვიცით, სიტყვა იბერია ბერძნულ წერილის /ქ-
წელთაღრიცხვის VI საუკუნემდე არ გვხვდება. არეკვედი, რომ
იბერიას უძველესი ფორმაა სასპერარ. პერიოდის შემდეგ
ბით, კოლხების გვერდით და კოლხებსა და მიდიველებს უა სა-
სპერარები ცხოვრობენ.

პერიოდობას შემდეგ სასპერარების შესახებ ცნობა მოვპო-
ვება ქსენოფონთა ტაქტის და აპოლონიოს როდოს ელს
(III საუკ. ძვ. 7). სტრაბონი იმ ეთნონიმს განსხვავებული
ფორმით მასპელებს: სპასირიტიდა.

„ასტორიის მამის“ პერიოდობას სასპერარები შესახებ იმ შე-
მინდელი ბერძნი შწერლების იბერები არიან. „არავითარი
სხვა რაციონალური ახსნა არ შეიძლება მოვუძებნოთ არც იმ კით-
ხვას, თუ კინდა იყვნენ სასპერარები და სად გაქრნენ ისინი შემდეგ-
ში ასე უკალოდ, უკათუ მათ მხოლოდ სახელი არ გამოიცალეს
„იბერებად“, არც იმ კითხვას, თუ საიდან გაჩნდნენ ასე მოულოდ-
ნელი ეს იბერები“ (ხ. ჯანაშია).

ჯერ კიდევ პ. უსლარშა გამოთქვა აზრი, რომ პერიოდო-
ბას სასპერარები, სტრაბონის სასპირიტიდა,
სამხრეთ საქართველოს სპერი ერთხა და იმავე ობიექტს განე-
კუთხენება. ეს იგივე ისტორიული იბერიაა. პერიოდობას სას-
პერაბირი ისტილია ქიზთული საიბერია. ცნობილი
კავკასიოლოგის აზრით, სასპირები მერმინდელი ქიზთველები არი-
ან და ისინი ამიერკავკასიაში ცხოვრობდნენ⁹¹. სპერაბირი
თურქული ფორმაა ისპირ.

უსლარშე აღრევ ფრანგი მეცნიერი სენ-მარტინი ალ-
ნიშნავდა (თუმცა გაუდიდებული ინიციატივად და ზოგად ასპექტში):
„...ამ სიტყვებით — „ერნი ტიბერელნი“ სტრაბონს უნდოდა
აღნიშნა ხალხები ჭოროხის აუზისა და უკველა იმ იდგილისა, რომ-
ლებიც შემდეგში იწოდებოდა ღაზე ების ქვეყნად ...თუ მივიძ-
ით უკრადლებას, რომ უკველა ეს მთის ხალხი ნამდვილად ეკუ-
თხნის ერთხა და იმავე შტოს, ქიზთველ ტოშს, მაშინ ადგილიდ წირ-
შოვიდგენთ, რომ პერიოდობას სასპირები მართლაც მშები
არიან — როგორც სახელით, ისე შთამომავლობითაც — შევიზღვის-
პირეთის ტიბერებისა. მათი სახელების მცირეოდენი სხვაობა
ადგილად აიხსნება იმით, რომ, ერთი შტოში, ხალხი დაიყო და შტო-

⁹¹ Древнейшие сказания о Кавказе. 1881.

ები ერთმანეთს დაშორდნენ და, შეორე მხრივ, უცხოქვეყნელთა
ხელში საკუთარი სახელები ძალიან აღვილად სხვაფერდება⁹².

ახლა შეიძლება დავაჯგუფოთ უძველესი ტერმინები: ს ა ღ
ზ ი ს აღსანიშნავილ — ს ა ს პ ე მ რ (პ ე რ თ დ თ ტ ე), (პ ე ს პ ე რ მ ი ნ დ ე ბ ი
(ქ ს ე ნ თ ფ თ ნ ტ ე), ს ა პ ე მ რ (ა პ თ ლ თ ნ ი თ ს რ ტ რ ჭ ც უ მ ი ე ბ ი
ლ ი, ს ტ ე ფ ა ნ გ ბ ი ზ ა ნ ტ ი გ ლ ი), ს ა ვ ე მ რ (ს ტ ე ფ ა ნ გ ბ ი
ზ ა ნ ტ ი გ ლ ი); ტ ე რ ი ტ თ რ ი ს აღსანიშნავილ — ს კ ს პ ი რ ი ტ
(ს ტ რ ა ბ თ ნ ი), ს პ ე რ ი ა (ე ვ ს ე ვ ი), ს პ ე რ (ქართული და
სომხური ისტორიული წყაროები), ი ს პ ი რ (თურქული წყაროები).

სატომო სახელის დეტალური მორტოლოგიური ანალიზი ჩატა-
რებული აქვს ყადღ. ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს. მიღებულია პირდაპირ დადას-
ტურებული ან სავარაუდო ფორმები:

საბერ || სობერ || სუბერ || სიბერ || სიბირ

სავერ || სოვერ || სუვერ || სივერ || სივირ

ამ ფორმების მეშვეობით ეთნიკური სახელი ბუნებრივად და
ძალდაუტანებლად უკავშირდება უფრო ძველს თ ა ბ ა ღ -ს უ ბ ა რ -ს
და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის შერმინდელ სახელს,
რომლითაც ეს უკანასკნელი მეზობელ ხალხებშია ცნობილი. გავიხ-
სენოთ:

ი ბ ე რ (ძველი ბერძნული მწერლობა).

ი ვ ე რ ი ვ ი რ (გვიანდელბერძნული და ბიზანტიური მწერ-
ლობა),

ჰ ი ბ ე რ (რომაული მწერლობა),

(ი) ვ ა რ (ქ) (სომხური მწერლობა).

ს ა ბ ე რ და მისი სახესხევაობანი თ უ ბ ა ღ -ის კანონშომიერი
ვარიაციების მწერივში დგებიან.

ს ა ს პ ე რ -ს ა ბ ე რ ე ბ ი ს იღენტიფიკაცია შერმინდელ ი ბ ე-
რ ე ბ ი თ ა ნ ა რ ა მარტო ისტორიულად არის აუცილებელი, არამედ
ენობრივადაც მისაღებია. წმინდა ენობრივი თვალსაზრისით საინ-
ტერესოა არა მარტო ფუძე, არამედ მისი თანმხლები ელემენტები—
აფიქსები. ქ ე რ თ დ თ ტ ე ს, ქ ს ე ნ თ ფ თ ნ ტ ე ს ა ღ ა ს ტ რ ა ბ თ-
ნ ი ს მიერ დაღისტურებული ფორმები გვიძლევენ პრეფიქსს ს ა ქ ე
(თუ: ე) || ს ვ 3 (თუ: ს უ || ს თ) და ამ ვარიაციების გასაღებს ქართულ
ენაში კპოულობთ.

92 V. de S. - Martin. Recherches (შდრ. აღ. ჰ კ თ ნ ი ა ს ტორ. ნარკვევი,
გვ. 103).

ამრიგად „ხილი, რომელიც იერთებს ისტორიულ იმპრია-
ქართლს ძველ აღმოსავლეთთან, შუქდება ლიტერატურული წყა-
როების სინათლით... უნდა დავსკვნათ, რომ ქართლზე მცხოვარ-
მაშის სამფო, მხოლოდ აზალი პოლიტიკური წარმონავმზრდებულ
ხალხისა, რომელიც მეექვეუ-მეხუთე საუკუნეებში ს ა პ ე რ-ს ა-
ბ ე მ რ ი ს სახელით კარგად იყო ცნობილი ბერძნებისათვის და რო-
მელიც მაშინ თავისი სახელეთი საიდვერით ჯერ კიდევ დიდად არ
იყო დამორჩებული თავის დედასამშობლოს. დიდად მნიშვნელოვა-
ნია ქართველი ერის ისტორიისათვის, რომ ჯ ე რ კ ი დ ე ვ მ ე ხ უ-
თ ე ს ა უ კ უ ნ ი ს პ ი რ კ ე ლ ნ ა ნ ე ვ ა რ შ ი წ ი ნ ა ა ზ ი ი ს ძ ი-
რ ე უ ლ ი ტ ე რ ი ტ რ რ ი ი ს (წინა აშინის, მცირე აშინისა და
არაბეთის ნახევარუნძულის გამოყლებით) ო თ ხ ი უ დ ი დ ე ს ი
ხ ა ლ ხ ი დ ა ნ (სპარსელები, მიდიულები, ხასკემარები, კოლხები) —
ო რ ი — კ თ ლ ხ ე ბ ი დ ა ს ა ს პ ე რ ე ბ ი — კ ა რ თ უ ლ ი შ ი დ კ-
შ ი ს ა ი ჭ ი. სახელწოდება ს ა ბ ე რ -ს ა ვ ი რ ი თ ა ბ ა ლ -თ უ ბ ა-
ლ ი ს ჯგუფს ეკუთვნის და ის ისტორიული სურათი, რომელიც
...წარმოდგენილია ს ა ბ ე რ -ს ა ვ ი რ ი ს გარშემო, აღანგებს თაბაღ-
თუბალის მოღვამის ისტორიას და სავსებით ეთანხმება ამ უკანის-
კნელს”.

ამ მრავალსახოვანი ეთნიკური სახელწოდების დაღვენილი
ფორმა მჭიდროდ უახლოვდება ტერმინს ს უ ბ ა რ -ულს. აქ საჭიროა
დავიმოწმოთ მხოლოდ ჩ. ბ ლ ა ი ხ შ ტ ა ი ნ ე რ ი, რომელიც სუბა-
რებს ტაბაღებისა და მუსკების იხლო მონათესავედ თვლიდა და თვით
სახელწოდება ს უ ბ ა რ ტ უ -ში გამოყოფდა სუფიქსს ტ უ -ს. რო-
მელიაც ქართულ თ ი ს უ კ ა ვ შ ი რ დ ე ბ ი. აქსტრიელი შეცნიერი ს უ -ს
პრეფიქსად მიიჩნევს და, ამრიგად, ფუძედ ბარ-ს გამოყოფს, ამავე
ძირისა ი-მერ—ი-ბერ (ა-ბ ა ს -გ). „ამრიგად, — დასკვნის პ ლ ა-
ი ხ შ ტ ა ი ნ ე რ ი, — თუ შეცდომები არ შეეყავიაროთ ამ სიტუაციონუ-
რარებებს, რომელიც გისაოცარი არიან იაფეტური ბეგრითცვლი-
ლების თავისებურებით, ს უ -მ ე რ, ს უ -ბ ა რ და ტ ი ბ ა რ ი ბ ე რ-
შ ი, მათი შონათესავე ბ ა ს -კ || მ უ ს -კ -ი თ უ რ ი, მოცემულია ერთ-
გვარი იაფეტიანი ხალხების ხამი ნავალი, რომელიც სხვადასხვა
დროს ცერებოდნენ შუამღინიარეთსა და მის მოხაზულებე ქვაუნება-
შიო“⁹³. აეტორი იმოწმებს სუბარულისა და ქართველური ენების

⁹³ ქრებ. «Язык и история», გვ. 189. ეს დაკავშირებანი განიარებულია იქად
ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა ს მიერაც (შრომება, II, გვ. 65).

მხარეს ფორმებს უმთავრესად საკუთარი სახელების შენახვა
ვით.

როგორც ზემოთ დავჩრდებულით, ი ბ ე რ ფუძემდე დაფრთხოებული —
თველ ტომთა უძველესი სახელწოდებების ბევრი კარიანგისტრის მიერადა
ხეობა.

სპეციალურ ლიტერატურაში ნაჩვენებია, რომ ამავე ი ბ ე რ
ფუძემდე დაიყვანება ქართველების თითქმის უვალა უცხოური სა-
ხელწოდება, ხმარებული ანისის და ეკროპის ხალხების შიერა⁹⁴.

ცნობილია, რომ სომხური (ი)ვირ-ქ — „ქართველი“ მრავ-
ლობითი რიცხვის ფორმით, ამ ფუძის ერთი ნაყართაგანით, ძველი
სომხური სახელწოდების ნათეხსობითი ბრუნვის ფორმიდან მოდის
ახალი სომხური ვ რ ა ც ი. ამავე ფუძესთანაა დაკავშირებული აგ-
რეთვე ძველი სპარსული ვ რ კ -ა ნ, სირიული ვ უ რ -უ -ა ნ, ახალი
სპარსული ვ უ რ -ჯ, არაბული ჯ უ რ -ზ, თურქული ვ უ რ -რ -ჯ. ირანე-
ლებისა და თურქების მეშვეობით გავრცელდა მრავალ სხვა ხალხ-
შიც, კერძოდ, ჩრდილოეთ კავკასიაში. ამავე აღმოსავლური ფორმი,
დან მოდის რუსული რეზან, რომლის უძველესი ფორმაა გურჯ-ა,
ამავე საწყისს უკავშირდება ქართველთა ევროპული სახელწოდებე-
ჟიც⁹⁵ (ქართველებს ევროპელი ხალხები ერთხსა და იმავე სახელს
ეძახიან, ოლონდ სხვადასხვანიარად გამოიქმულს — ეროვნულ ენო-
ბრივ აზტრიკულაციასა და სათანადო ორთოგრაფიის მოთხოვნილუ-
ბებთან შეკარდებით); ვ ე თ რ ჟ, ვ თ რ ჸ, ვ ე თ რ გ, ვ ი თ რ გ და
სხვ. აკად. ს. ჯ ა ნ ი შ ი ა ს სიტყვით, ამ ფუძის გარეგნულმა ახლო
შეგვეხმატ პირისსახელის გ ე თ რ გ -გ ი თ რ გ ი ს ფუძესთან დღიდი
ხანია, რაც გამარინა სახელის სითანადო ხალხური ეტიმოლოგიაც,
თითქოს ქართველების ევროპული სახელწოდება წმ. ვიორგის სა-
ხელთან იყოს დაკავშირებული. კერძოდ, ამ წმინდანის კულ-
ტის ფართოდ გავრცელებასთან საქართველოში, ხოლო, მეორე
შერიც, რაღაც აღამიანის სახელი გ ე თ რ გ ი ბ ე რძნულია და ეტი-
მოლოგიურადაც „მიწისმოქმედს“ უკავშირდება, იქედან იხეთი აჭ-
რიც გაჩნდა, რომ ქართველების ევროპული სახელწოდება აღნიშ-
ნულ ბერძნულ სიტყვასთანაც არის გენეტურად დაკავშირებული.

ნ ა მ დ ვ ი ლ ა დ კ ი ვ ვ რ თ პ უ ლ ი ტ ე რ შ ი ნ ი ს ფუ-
ძე ჩ ი დ ე ბ ა ძ ი რ ი თ ა დ ი ი ბ ე რ -ფ უ ძ ი ს ა ღ მ თ ს ა ვ ლ უ-

94 ს. ჯ ა ნ ი შ ი ა. შრომები, 111, გვ. 50.

95 ა ქ ვ ა. გვ. 51.

რი ფორმას ადრინდელი იტალიური გვერდის ქმარის
ტრანსკრიფციის ნიადაგზე.

XII—XIII საუკუნეებში, მანამდის და ზოგჯერ ჩამოადგენის ეპიტეგლი ხალხებიც იმავე იბერიულებრივი ტაქტული სახელწოდება კი შეა საუკუნეების დამლევისათვის წნედება. ასე, მაგალითად, ითანა დეპლანო კარპინი, პაპი ინოკენტი IV-ის ელჩი, ფრანცისკელი ბერი, რომელმაც მონგოლეთი იმოგზაურა 1246 წელს, საქართველოს უკვე გვორგიანის ეძანის. მისთვის ცნობილია ტერმინი იბერიული იბერი.

ავად. ს. ჯანაშიას გამოკვლევის თანამიდ, გვერცელებული ევროპული სახელწოდება ქართველებისა შილებულია არაბულ-სპარსული ფორმის — ჯურჯი იტალიური დამწერლობის ნიადაგზე²⁶.

შეიძლება დავისკვნათ.

საყოველთაო გავრცელება იბერიული მოწმობს მის დიდ სიკველეს და მნიშვნელობას. აღდგენილია უძველესი ფორმა: იბერიანი თუ პიბერინი.

პირენეის იბერებთან კავკასიის იბერების დაკავშირების პროცესისათვის ფუნდამენტური მნიშვნელობა აქვს იმის აღიარებას, რომ იბერი, იბერია ქართული წარმოშობის ტერმინებია; ეს ფუძე ძირგამდგარია უძველესი ქართველი ტომების სახელწოდებებში, შრავალუეროვანი ვარიანტების სახით რომ შემოუნახავს ისტორიას.

ისიც საგულისხმოა, რომ იბერიბერია სიტყვების თავდაპირეელი ძირი უკავშირდება წყლის ცნების. ასეთი დაკავშირება უცნო მრავის ევროპის იბერიისთვისაც. ამ ეთნონიმის წარმოქმნა დაიყვანება წყლის კულტის არსებობისთვის, რაც დადასტურებულია როგორც კავკასიაში, ისე პირენეის მთებში. აქც სრული ერთიანობა-ერთობლიობაა!

ბ) დასავლეთის ინკრია

პირეველი წერილობითი ცნობა იმის თაობაზე, რომ იბერები ბინადრობენ დასავლეთში — პირენეის ნახევარკუნძულზე — ეკუთვნის ძველ ბერძენ ავტორს. პეკატეოს შილერი ედს, რომე-

²⁶ ს. ჯანაშია, შტომები, III, გვ. 52 და შემდ.

լուս Անտառոնձա հայեն յրամքը VI և յայշենքը. ձմազը լոնծին գցի
բազակ և էջա աշտորհեծուց. հողորհը ուրկացա, ուղրեսի յազատ Շյի
դյագը ունդանդյալո յաձանցատօս օդմոտայլուցատօս ճա և սամերդատօս պարտից շալը
դյալո Ռյարութորուա, եռլու Շեմդյաց ուցրույլո Ռումեծ յաշակամարտայաց
ծյւլան პորշենցու նաեցարկանմանուլոս մաւլ արենց. օյցան մոցուցա
մուլո նաեցարկանմանուլոս նաելութուցածու — ո ծ զ հ ո ա.

Եցրմենցու ճա հոմայլուցու սայ ովամդյանցն პորշենցու մյաօլուու:
լիթորդ, Iberi (Hiberi).

Ուցրույլուցու — յև սմցալուցու նալնո լամայլուտ յարութամու —
անտիուշ նանամոց յալումենցնեն.

III և յայշենցու (ան. Ելլութալուուցեցու) մոմդյանու նանուն ուցր-
հույլուա Ռյարութորուաս յաձանցատօս լայրիցա. հոմայլուցմա յարուու
յաշրւալուցու մուշտոցա Ռյարմոնս Hispania, հոմլոս ծյւրմենցուլո
յարունքուա. **Տառաչ**, նուլաճ նաւուրո առ առուս, նայրամ, յըյունի,
յև նաելութուցածու օդցուլումիոց Բարմութունիսա — ուցրույլո նամ-
յարուու յրտ-յրտո մզցու յտնույշրո Ռյարմոնս, Շեմդյաց հոմ մոնա-
առուու յայցահուուրուա ճա մաւլ մեարյա լարիմշարյա⁹⁷. անալուցունատ-
չու յայունենուա Ռյարմոնցու յա լու օ ա, ծ հ ո թ ա ն ո ա ճա մուտանանու,
հոմելուաց Շեմդյաց մուլուստ յանշուցալունու մնուշելունա.

Կեալուա, անշարութցամբյեց առ առուս մե Ռյարմոնս Եմոնճա լությ-
րաթյուրուլո, յալութրույցուլո արմուլուցա, տույժու ոցո մոմլունո-
հունձաց յերայլո սուրյանսացան Տարփան „լամալուա“, „լայքարյա“,
յուռումլո նունացաց դադարիւլ միարյա, յ. ո. Մորիյուլ յայցանու.
ա. ծ հ յ թ օ և սուրյանու, նաելութուցածու մոմդոնահուրու յունույցու-
սուրյանսացան Zaphan „յայցուածու, Մասամայ, իհրուլուցատու“, համդյ-
նաճաց პորշենցու նաեցարկանմանուլո մունահուրու յոնույունան նալ-
ճաց նամյարու մունմա⁹⁸.

Հողորհը ուրկա, մզ. Ելլութալուուցեցու VI և յայշենունան մոյու-
լուցնու, ծյւրմենու ճա հոմայլու աշտորհեծու տինշուլուցնու իմո-
րուաճ մունենույցան լամայլուցատօս ուցրույլուցու. տույժուս յայցու աշ-
տորհտան ունու լամայլուցնու առուն նայարտացալուս ուցրույլուց-
տան լայցարյուրյանու. նատանաճու յոնիցյանիցնու — ույ նաելունին հա

⁹⁷ В. Ф. Шишмарев. Баскский язык. Энциклопедия: очерки по истории языков Испании. М.-Л., стр. 18.

⁹⁸ А. Брут. Землеописание известного древними света, II, 1930, стр. 204.

არის ნათესავი პეტრენ-რომელთა ნიწერებში პირველის კუნძულის იბერების შესახებ, პეტრების გაცნობა ქვემოთ, წიგნის მეორე თავში, სადაც საუბარია ორი იბერიის შრომების შეკვების შეზღუდვით.

ძველი იბერიელები, როგორც ითქვა, ეამთა სიავის წყალობით თანდათანობით გადამენდნენ და გაითქვითნენ სხვადასხვა ტომებში. მათი წარმოშალებელები დღეს ბასკები ორიან — ვარდასულ ტომთა შთამომვალნი, ყრულ რომ მიგვანიშნებენ თავიანთი შორეული წინაპარი ეთნოსის (თუ ეთნოლოგიური ჯგუფების) ტაბოლოგიაზე, ლინგვისტურ სახეობისა და ისტორიაზე. VI საუკუნეზე. (ძ. წელთაღრ.) უწინარესი ცნობები დასავლეთის იბერიის შესახებ, როგორც ვიცით, ისტორიის არ შემოუნახეს და მეცნიერების განკარგულებაშია მხოლოდ ჭრიაგმენტული და მეტად მწირი მასაღია, ამსახველი ამ ქვეყნის ბინდით მოცული წარსულის სურათებისა. იქვე უნდა იღინიშნოს, რომ იბერიოლოგიის პრობლემას საქვეყნოდ ცნობილი შეცნიერები დასტრიალებენ თავს, მაგრამ არაერთი კაზდინალური მნიშვნელობის საყითხი დღესაც საცილობელია და ზოგჯერ დააშეტრულია საპირისპირო შეხედულებების სავანიც.

დასავლელი იბერების წარმოშობის შესახებ არსებობს რამდენიმე თეორია.

რა შეიძლება ითქვას ძველი იბერიის ეთნიკური შედეგად იღილ ბილა თაობაზე?

ასებობს შემდეგი შეხედულებანი: 1. იბერიის ნახევარკუნძული წარმოადგენდა ჭრელ ეთნიკურ კონკლონმერატს — დასახლებული იყო ძირეულად სხვადასხვა მოდგმის ტომებით, მათ შორის იბერებით, რომლებიც ყველაზე ენერგიული და ექსპანსიისადმი შიდრეკილებისა იყვნენ და ამიტომ ეწოდა მთელ მხარეს „იბერია“; 2. პირენეის ნახევარკუნძულზე თავდაპირველად ბინაღრობდნენ ერთი მოდგმის ტომები — იბერიელი ტომები, რომელთაც შემდეგ და შემდეგ შეემატნენ სხვა წარმოშობის ეთნიკური ჯგუფები.

როგორც ვარაუდობენ, იბერები, გარდა ესპანეთისა, ცხოვრინდნენ ჩრდილოეთ აფრიკაში, სამხრეთ საფრანგეთში, იტალიის ჩრდილოეთ ნაწილში, კორსიკასა და სიცილიაში, შეიძლება სხვა მხარეებშიც, XV საუკუნეში (ძ. წელთაღრ.), როდესაც მათ დააარსეს ლილი იმპერია და იპროდნენ სმელთაშუა ზღვაზე ბატონობისათვის, კომებოდნენ ეგვიპტელებს და ფინიკიელებს. მას შემდეგ, რაც ნახევარკუნძულზე გაჩნდნენ ფინიკიის პირველი კოლონისტები

(XII в. ანლო ხანები), იმერიის იმპერიის მთლიანობა და ძლიერება
საგრძნობლად შეიზყა და დასუსტდა. იმერიელებმა შეინარჩუნეს
ძალაუფლება მხარის მხოლოდ შიგა ნაწილებში, თუმცადა მარტივობის
მფლობელობაში არსებული მიწა-წყალი ცალკაშად სახელმწიფო მუსიკის
რიც ერთულებად დანარჩილდა და დაქუცმიცდა. VI—V საუკუნეებ-
ში (ძვ. წელთაღრ.) იმერიის ტერიტორია აღწევდა მდინარე
ლესამდე (მონპელიესთან ახლოს) და ესაზღვრებოდა ანთროპოლო-
გიურად განსხვავებულ ხალხს — ლიგურებს. უკუკელია, რომ პი-
რენის ნახევარკუნძულის მოსახლეობაშე დაიდ გავლენას ახდენ-
დნენ აზიისა და აფრიკის ხალხები⁹⁹.

ზოგიერთი ისტორიუმის ფიქტობს, რომ იმერიის ნახევარკუნ-
ძულის უძევდეს მოსახლეობას განეკუთვნებიან ლიგურები. ამ პი-
როვეზის სათავე დაუდოვნილი საუკუნის შიწურულში ქრისტია-
ნული მეცნიერება უ ი უ ბ ე ნ ვ ა ღ მ ა (H. d'Arbois de Jubainville). შემ-
დევ ამ თეორიის თავვამოდებული დამცველი იყო უ ი უ ლ ი ა ნ ი,
რომელიც ემყარებოდა ლინგვისტიკის მონაცემებს და ანტიკური ეკ-
ტორების ცნობებს. ლიგურიული თეორია გაიზიარა ზოგიერთმა საბ-
ჭოთა მეცნიერებაც (დ. კ თ ნ ხ ა ღ თ ვ ს კ ი, ვ. ს ე რ გ ვ ვ ი, ბ. კ ა-
ზ ა ნ ს კ ი, ნ. მ ა რ ი და სხვ.). კ ა ზ ა ნ ხ კ ი ს ვ ა რ ა უ დ ი თ, ლიგურე-
ბი, რომლებიც უძევდეს ხანაში ცხოვრობდნენ პირენეებიდან მო-
ყოლებული ხრდილოვთ იტალიამდე. შეავიწროეს იმერიელებინა,
ხოლო კატალონიელები წარმოიქმნენ იმერებისა და ლიგურების
შერევის ნიადაგზე¹⁰⁰.

ლიგურიული პიპოთვა არ გაიზიარეს მთელმა რიგმა მეცნიე-
რებმა (ფ ი ღ ი პ თ ნ ი, შ უ ხ ა რ დ ტ ი, ბ თ შ -გ ი მ პ ე რ ი და
სხვ.). ისინი ნახევარკუნძულის უძევდეს ბინადრებად მიიჩნევენ
მხოლოდ და მხოლოდ იმერებს.

6. მ ა რ ი ფიქტობდა, რომ ეთნიკური ტერმინი ღ ი გ უ რ ი
ი ბ ე რ -ის ვარიანტია¹⁰¹.

აქვთ უნდა გვიჩხენთ დიონისე პ ე რ ი ე ვ ე ტ ი ს კო-
მენტატორის ე ვ ს ტ ა თ ი ს (XII საუკ. ახ. წელთაღრ.) სიტყვები:

⁹⁹ Рафаэль Альтамира-и-Кревез. История Испании, I, Москва, стр. 10—11.

¹⁰⁰ Б. В. Казанский. Начало Испании, «Советская этнография», I, 1938, стр. 192.

¹⁰¹ Б. З ა რ ი რ ი ს ცხოვრობს იაფატური ენამეცნიერება. Н. М а р რ.
Чем живет яфетическое языкознание? Петроград, 1923, гл. 26. Зენიშვილ.

„უნდა ვიცოდეთ, თითქოს არიან კოლხიდის რომელიმე წიგურები, რომლებიც ევროპელი ლიგურებისაგან წირმოშენენ, როგორც ლიკოთრონი ამტკიცებს, რომ კიტაი (აზაქ) წიგურები კოლხებისა, ლიგურის ქალაქია“¹⁰².

ამ კონტექსტში საჭიროა აღინიშნოს, რომ ბასკებს განეტურად ლიგურებსაც უკავშირებენ¹⁰³.

მთელი რიგი შეცნიერებისა იძერიელებს უკავშირებს ლიბიის ტოშს. ამ პიპოთუნის ემხსრობოდა ნ. მარიც. გარდა ეტიმოლოგიური დაკვირვებებისა, იგი იძოწმებდა ს ტეფანე ბიზანტიური ს ლექსიკონს, ხადაც აღინიშნულია: „ლიბიელები — კოლხთა შეწოდელი ხალხი“¹⁰⁴.

ლიბიისა და იძერის ურთიერთობასთან დაკავშირებით საჭიროა გავეცნოთ ივ. ჯავახიშვილის შოთაშრებას.

ივ. ჯავახიშვილს შოთაშრებას ევსევიან კესარი ივლის (III ხაუკ. აბ. წელთაღრ.) ხიტყვები:

„მეგასთენე ამბობს, რომ ნიბუქოდოთსორშა, რომელიც ქერიკლენი; უფრო ძლიერი იყო, მის შემდეგ, რაც ხაომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია ლიბიელთა ქვეყანაში და იძერთა ქვეყანაში, აჯობა მათ, გააცამტვერა და დაიმორჩილია; ერთი წილი მათგანი გადაადგილია მან პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე, იქ დაისხელა“:

„აგრეთვე მეგასთენე ამბობს თვეის „ინდოეთის“ შეოთხე წიგნში, რომელშიც მოგვითხსრობს ამის წინ მოხსენიებული ბაბილონელთა შეფის შესახებ, რომ ის სიმიმაცით და საგმირო საქმეებით ქერიკლენი აღმატებოდა, იძლენად აღმატებოდა, რომ ლიბიისა და იძერის შეტი წილი, ამბობს იგი, დაიპყრო“¹⁰⁵.

ივ. ჯავახიშვილი კურადღების მიაპყრობს იმ გარემოებას, რომ III ხაუკუნის (აბ. წელთაღრ.) ვეტორი ღაბარიაკობს შორეული სამხსრეთიდან იძერთა გადმოსახლებაშე. ეს იმას მოწმობს, რომ III ხაუკუნეში უკვე არსებობდა გადმოცემა ძველად მომხდარი

102 უთერდ ქუთაისი.

103 Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе. Собрал и перевел с подлинников К. Гани, I, Тифлис, 1884, стр. 135.

104 Дж. О. Томсон. История древней Географии (перевод с английского). Москва, 1953, стр. 87.

105 Н. Марр. Термины из абх.-рус. этнических свидетельств, 1924, стр. 5.

106 კვორვება, I, 1961, გვ. 30.

ეთნიკური გადაადგილების შესახებ. უმშევლია, მ ე გ ა ს ტ ა ნ ი /
ს ე უ ლ ი ცნობა ანარეკულია ამ გადმოცემის მყელი ხაფეხურები-
სა, — აქ უნდა იგულისხმებოდეს VI ხაუკუნე (ძ. წელთაღის სამიერი და
ივ. ჯ ა ვ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს ვამს კითხას: ვანა შემთხვევითია,
რომ ლიბია და იბერია ზემოსხენებულ დოკუმენტში ერთად მოიხ-
სენიებიან? ლიბია და იბერია ოდესაც მოსაზღვრე ქვეყნები უნდა
ყოფილიყნენ. ივ. ჯ ა ვ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ვანაგრძობს: თუ იმასაც
გავისხენებდით, რომ რომის ქეგვმონის ხანაში ლუბენები, ან
ლიპონები, — როგორც ეს ჩანს პლინიუსის სიტყვები-
დან, — აღმანიაში ცხოვრობდნენ (კავკასიონის უღელტეხილის
ფერდობებზე), — და, მაშამადამე, ქართველების (იბერების) მეზო-
ბლები იყვნენ აღმოსავლეთით, — მაშინ თავისთვად იბადება კა-
თხა, ხომ აზ უნდა მივიჩნიოთ ძველი ლუვიტები ამ ლუბენების წი-
ნაპრებად და ხომ აზ არის მათი იმდროინდელი ადგილსამყოფელი
ერთ-ერთი ეტაპი გადაადგილებისა თავდაპირებელი სამშობლოდან
ჩრდილოეთისაკენ — კავკასიაში, აღმანიაში? ისინი მართლაც ინ-
დოვეროპელები იყვნენ? ეს კიდევ ერთი ზელმეტი საბუთია იმისა,
რომ იბერები (ქართველები) სამხრეთიდან მოვიდნენ, ლიბიის ან-
ლომდებარე ადგილებიდან¹⁰⁷.

თუ უძეველეს ხანაში დასავლეთის იბერიელთა ურთიერთობა
მეზობელ ხალხებთან ბინდით არის მოცული, სამაგიეროდ, შეტი ვი-
ცით მათს ახალ მეზობლებზე.

თანდათანობით იბერიელი ტომების სამყაროში იჭრებიან სხვა-
ლისხვა მოდგმის ეთნიკური ჯგუფები.

მათ შორის პირველი ადგილი ეკლტებს უმირავთ.

პირველი ლიტერატურული ცნობა კელტების შესახებ განვეუ-
ოვნება IV ხაუკუნეს (ძ. წელთაღი). ამ ხანებში კელტებს უკავ-
ეკავათ ტერიტორია საფრანგეთის მიდამოებში, შემდეგ ისინი გა-
დასახლდნენ ცენტრალურ და სამხრეთ ეკროპაში. III ხაუკუნეში
კი (ძ. წელთაღი.) ისინი ჩინან ვრცელ მიწა-წყალზე და აღწევენ
ჩრდილოეთით დღევანდველი გერმანიის სახლებებამდე, აღმოსავ-
ლეთით — დუნაიმდე და თრაკიამდე, დასავლეთით — ატლანტის
ოკეანემდე (ამასთანავე, კელტებმა შეაღწიეს ბრიტანეთის კუნძუ-

107 И. А. Джавахишвили. Основные историко-этнологические про-
блемы истории Грузии, Кавказа и ближнего востока древнейшей эпохи.
«Вестник древней истории» («Revue d'Histoire Ancienne»), 4, 1939, Москва.

ლებშიც), სამხრეთით მათ დაიკავეს იტალიის ნიმუშებით ნაწილი.

არ არის მთლიან ნათელი, როდის მოვიდნენ კუნძულებზე ასეთი ნახევარკუნძულზე¹⁰⁵.

საგულვაბელია, რომ კალტური ტაღლები ნიწილა-ნიწილ აღწევდა იძერიაში. როგორც ფიქრობენ, უმთავრესად კალტები შევსივნენ იძერიას ან VI საუკუნის (ძვ. წელთაღრ.) ბოლოს და V საუკუნის (ძვ. წელთაღრ.) დასაწყისში, ანდა IV საუკუნეში.

ახალი მძლავრი ეთნოლოგიური ჯგუფის გაჩენა პირენეიის ნახევარკუნძულზე, ბუნებრივია, მნიშვნელოვან ცვლილებებს ვამოიწვევდა იძერიას მოსახლეობის, იძერთა ტომების ნომენკლატურაში. მას შემდეგ, რაც დამთავრდა ომი იძერებსა და კალტებს შორის, ვამოიკვეთა ამ ორი ხალხის მფლობელობის გეოგრაფიული საზღვრები, ანტიკური ხანის ავტორები გარკვევით განარჩევენ ერთმანეთისაგან კალტებსა და იძერებს და გვაწვდიან მათ დოკილიზაციასთან დაკავშირებულ ცნობებს. ქვეყნის ერთი ნაწილი — პირენეიის მთების ახლო მიდამოები, აღმოსავლეთი ხმელთაშუა ზღვის ზოლი და სამხრეთი ხმელთაშუა ზღვის ნაწილის ზოლი — მთლიანად კვათ იძერებს; ამისთანავე, შესაძლოა, იძერებმა სანაპირო და სამხრეთისა და აღმოსავლეთის მიდამოები აითვისეს კალტების განლენის შემდგომ. ჩრდილოეთ-დასავლეთში (გალისია) და პორტუგალიაში კა კალტები ბატონობდნენ.

იძერიას ნახევარკუნძულის დანარჩენ პუნქტებში იძერები და კალტები ერთად ცხოვრობდნენ, რამაც გამოიწვა მათი ეთნიკური შერწყმა და შეჯვარედინება. ეს რაიონი მოიცავს იძერიას ცენტრს, ჩრდილოეთი სანაპიროს ნაწილს და ანდალუსიის სანაპირო ხაზის ნაწილს.

ნახევარკუნძულის ამ სექტორში წარმოშობილ ახალ ეთნიკურ სახეობას ძველი ივტორები უწოდებენ კალტიბერებს, ხოლო მათ მიერ დაკავებულ ტერიტორიას — კალტიბერიას.

105 შემოიავებებულია შემდგომი თარიღები (ძვ. წელთაღრ.): X—VI სს (Gongora), IX ხაუ. ახლო ხანები (Bosch-Gimpera), VII ხაუ. (Philipon), დაბდ. VI ხაუ. (Schulten), VI ხაუ. მილი (Müllenhoff), დაბდ. V ხაუ. (Feist-Hübner), VI—IV ხაუ. (Meyer), IV ხაუ. (Jullian), IV ხაუ. (Niese) ქანკებდღის დ. პეტერ ხასის ჩიმერიშვილი: Проблема этногенеза населения Иберии (древней Испании). «Вестник древней истории» (Revue d'Histoire Ancienne), 2, 1940, стр. 112.

ავთ. კ. ვაჟაპერია: VII ხაუ.

ანტიკური ხანის ავტორები პირვენების ნახევარკუნძულში კუთხით გვების იმიგრაციის შემდგომ ასახელებენ მთელ რიგ ტომების. ესევი არიან: გალუგები ანუ გალისიელები, ასტურები, კანტიბრები, ჩრდილოები რიგონები, ვარდულები და ვასკონები... ტახიელებით, კატალანებით მთელ ტერიტორიაშე ცხოვრობდნენ: ილერგაფონები, ბარეგუსები, ლავტანები, სუესტანები, კონტრეტანები და ინდიგეტები, ვალენსიაში — ედეტანები, ალიკანტესი და მურსიაში — ტურდეტანები, ცენტრალურ აღმოსავლეთ ანდალუსიაში — ტურდულები, პორტუგალიაში — ლუზიტანები (ერთ-ერთი ბერძენი ავტორის სიტყვით — „უძლიერესნი იბერიელ ტომთაგან“), კელტიბერები — ანალი კასტილიისა და არაგონის ნაწილში, ვეტონები, კარპეტანები და სხვ.

პირველი ხალხი კართაგენელებია, რომელთა შექმრასა და ბინადრობაშე იბერიაში შატიანეს რამდენადმე უტყუარი წერილობითი ცნობები შემოუნახავს, თუმცა ამ საკითხშიც ზოგი რამ საცილობელია. ვარაუდობენ, რომ უკვე XII საუკუნეში (ძვ. წელთაღრ.) ფინიკიელებმა მევიდრად მოიკიდეს ფეხი სამხრეთ-დასავლეთ იბერიაში.

მთელ ნახევარკუნძულს ფინიკიელები ასე უწოდებდნენ: სპანია, სპანია (როგორც შემოთ ითქვა, ზოგიერთის აღიარებით — ამ მნიშვნელობით: „უცნობი“, ფართული, შორეული მხარე!).

თანდათანობით ფინიკიელები სანაპირო რაოთონებიდან ქვეყნის სიღრმეშიც შეიჭრნენ და ვაჭრობა გააიძლეს იდვილობრივ მოხახუობასთან. არ უნდა ვიტიქროთ, რომ „მოსულ ხალხს“ წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. არა, იბერიელებმა ფინიკიელთა კოლონიებს დიდი ბრძოლები გაუმართეს, შავრამ ვერ ძლიეს და მთელ რიგ რეგიონებში „სტუმრებში“ არხეინად მოიკალათეს, საბოლოოდ დამკაიდრდნენ და ქვეყნის პატრონობაში ეცილებოდნენ „მასპინძლებს“. VIII საუკუნეში (ძვ. წელთაღრ.) ფინიკიელთა ბატონობა იბერიაში საერთობლად შესუსტდა ასირიელთა და ბაბილონიელთა შემოსევების წყალობით. ფინიკიელებმა იბერიაში შეიტანეს აზიური და ეგვიპტური კულტურის ელემენტები.

ესპანეთში დიდი ტალღა შეიტრა ბერძენთა კოლონიების სახითაც. ბერძენებმა ჯერ კიდევ VII საუკუნეში (ძვ. წელთაღრ.) დამკარექს პირველი კონტაქტები ესპანეთის მოსახლეობასთან.

ძევლი წელთაღრიცხვის VIII საუკუნიდან იტალიაში დაფუძნდა რომის ხელისუფლება. რომელებმა ჯერ კიდევ IV საუკუნიდან (ძვ. წელთაღრ.) დაიმორჩილეს ტირენები, დაიკავეს აენინის ნახე-

ვარკუნძულის ცენტრალური ნაწილი და შეიჭრნენ სამხრეთის ზო-
ონებში. ბუნებრივია, რომ აქ დამკვიდრებულ კართაგენულებს ჩო-
მაელები შეტოქეობას გაუწევდნენ. ერთხანს შევიტრმტანმატა: სუ-
ლივადა, დაღებული ქვეთა სავაჭრო ხელშეკრულები და მას შემდეგ
ნადეჟ თანაბრიალ ბატონობდნენ ხმელთაშუა ზღვაზე. გავიდა ხანი
და სიცილიაში რში ატყდა, გაიმარჯვეს რომიელებმა და იქიდან
გარეკას კართაგენელები (242 წ. ძვ. წელთაღრ.). სათავე დაედო
რომაელთა ბატონობას ნახევარკუნძულზე.

11 საუკუნიდან (ან. წელთაღრ.) მოყოლებული — პირენეის
ნახევარკუნძულის სრული ბატონ-პატრონები რომიელები ირიან.

ამ ღროვადან დაიწყო იბერიის რომანიზაცია. მოელ შეარეში
მძლავრად იწყო გაერცელება ლათინურმა ენამ და მტკაცე საფუ-
ძველი ჩაეყარა აღვილობრივი ტომების გარომაელებას. რომანიზა-
ციის პროცესი შეოთვალით თანმიმდევრობით ხორციელდებოდა და
მოიცავდა ნახევარკუნძულის მოელ ტერიტორიას.

საბოლოოდ დაემხო თღესლაც ძლევამოსილი იბერიია, ევროპა-
ში „ობლად მოენილი“ ძველი მოღვამი სისხლისაგან იწრიატებოდა და
ეროვნული თავისთავადობის შენარჩუნების ლამობდა, — დიდი იმ-
პერიის ასიმილატორული პოლიტიკის. შეოხებით მცირერიცხოვანი
ნალხის ბედი გადაწყვეტილი იყო, უკეთეს შემთხვევაში იგი უნდა
გათქვეფილიყო დამპყრობელ ხალხში და ამ ეთნოლოგიური შერე-
ვის შედეგად საკუთარი სახე სამარადეამოდ დაეკარგა.

რომანიზაციის მძლავრ პროცესს გადაურჩია მხოლოდ ბასკო-
ტომი, ერთ-ერთი წევრი ძველი იბერიული ეთნოლოგიური ჯგუ-
ფისა, და დღემდის შეინარჩუნა ეროვნული თავისთავადობა, ანთ-
როპოლოგიური სახეობა, ენა, ადამ-წესები...

ჩვენ ვავეცანით ტკელი იბერიის ეთნიკურ შედგენილობას და
ისტორიულ წარსულს, რამდენადაც ამის შესაძლებლობას იძლევა
დღევანდლაშიდის მოღწეული მწირი და ფრიგმენტული ცნობები.

რა აგებულებისა იყო იბერიული ენა, ანდა, უფრო ზუსტი იქ-
ნებოდა, თუ ვიტყოდით — იბერიის ნახევარკუნძულზე აზსებული
უშერესი მოსახლეობის ენა (თუ — ენები!)?

ამ კითხვაზე ვარკვეული პასხების გაცემა ძნელია, რაღაც, რო-
გორც ვიცით, ძველი იბერიულები გადაშენდნენ, მათი ენის ამსახვე-
ლი წერილობითი ძველები კი აღარ შემორჩი ისტორიას, თუმცა
ასებობდა იბერიული დამწერლობა, წერის თავისებური სისტემა,
ფრაგმენტული წარწერების სახით რომ მოღწეული ჩვენამდის.

წამოყენებულია ასეთი პიპოთები: პირენეის ნახევარკუნძულები /
უკავშირის დამსაქტისში გადამენებული აკვიტანიური ენა (თანამდებობულები
სამხრეთ საფრანგეთის ტერიტორიაზე), ბ) იბერიული, გ) რუსული და
სიური (ძველი ტარტესის მიღმღებში).

იბერიულ ენობრივ ჯგუფებზე დიდ გავლენას ახდენდნენ სხვა
ენები: ლიგურიული, ლიბიური, კატალანი, ეტრუსკული, ფინიკიუ-
რი, ბერძნული და სხვ.

ერთი მხრივ, წარწერების ენაზე დაკარგება, მეორე მხრივ,
იბერიის ტოპონიმების შესწავლი, მეხმავ მხრივ, ბასკურ ენაში „გა-
თხრების“ ჩატარება, — ბასკური ხომ ერთადერთი გადარჩენილი
ცოცხალი მოწმე და წარმომადგენელია დახავლეთის იბერიული
სამეტოსი, — საშუალებას მისცემს მეცნიერებას მიახლოებით მა-
ინც მოხაზოს გადამენებული იბერიული ენის სახე და მოამზადოს
ნიაღავი კვროპის პირვინდელი მოსახლეობის ლინგვისტური სურა-
ოს აღსაღვენილ.

იბერიული, როგორც ეტუობა, ვაურცელებული იყო სანაბიოთ
რაიონში ენსერუნიდან (Enserune, ნარბონისა — Narbonne და
ბეჟიერისს — Béziers შორის) ილიკანტემდე (Alicante), ავრეთვე,
სილრმეშიც მდ. ებროს ხეობაში, ლერიდასა (Lérida) და სარაგო-
სამდე. ამ ენაზე მეტყველებდნენ იმ რაიონშიც, რომელიც აღიყიან-
ტესა და კორდოვას შორის მდებარეობს.

ესპანეთში მოპოვებულია იბერიული ასოებით შესრულებული
ასორმოცდათამდე წარწერა, საცეიალისტები გამოყოფენ ორ სის-
ტემას: 1. იბერიულ წერის, ამ სიტყვის ვიწრო გავებით და 2. ტურ-
დეტანულ ანუ ანდალუსიურ ალფაბეტს, კ. ი. მველი ტარტესისა
(ბიბლიორი ტარიმიშის) და იბერიის ნახევარკუნძულის სამხრეთის
დამწერლობას. ამათვან განსაკუთრებული შინმენელია პირველს
ენიჭება. წარწერები მოკვეთილია ქვაზე, ტყვიაზე, ბრინჯაოზე,
კერცსლზე ანდა აღბეჭდილია საღებავით ბიხის ჭურჭელზე თუ კა-
დელზე. ზოგიერთი წარწერა შესრულებულია იბერიულ მონეტებ-
ზე. ერთ-ერთი მოზრდილი წარწერის ტექსტი 14-სტრიქონიანია და
შეიცვეს 342 ნიშანს. ერთ თიხის ჭურჭელზე მოცემულია წარწერა,
რომელიც აღმოჩენილ იქნა 1933—36 წწ. (გამოქვეყნდა 1942 წ.),
თარიღდება V საუკუნით (ძვ. წელთაღრ.). რამდენიმე წარწერა,
როგორც ჩანს, განეკუთვნება IV ან IIII საუკუნეებს. წარწერათა

უმრავლესობა შესრულებულია მომდევნო საუკუნეებში, — აკადემიური გვიანდელი წარწერა ოთხის იმპერიის პერიოდისა.

წერის მიმართულება პორიზონტალურია, მარტივნიშტანტურია, ზოგჯერ გვხვდება კურტიკალურიც, ზემოდენ უკურნიკი. ზე პროფესორ მანუალ გომეს მორ ენთს მიერ შემოთავაზებული ამოხსნა იძერიული ალფაბეტისა მთლიანად სარწმუნოა, მაშინ მივიღებდით ასეთ სურათს: 1. წერის მოელი სისტემა შეიცავს 30 ასოს, ოთხელთაგან 25 თანხმოვანია, 5—ხმოვანი; 2. პ და პ, გ და კ, დ და ტ ერთმანეთისაგან არ განსხვავდებიან; 3. ამ ბეკებს—რ. ც ნიშნები არა აქვთ; შეორე შერივ, არსებობდა სპეციალური ნიშნები გათრმავებული ნ და რ-სათვის; 4. დამწერლობა შერეულია; ნაწილობრივ ანბანურია (ფონეტიკური), ნაწილობრივ მარცვლოვანი.

იძერიული ალფაბეტის წარმოშობა საბოლოოდ დაღვენილი არ არის. ზოგიერთი შეცნიერის აზრით, ორივე იძერიული დამწერლობა ერთისა და იმავე სისტემის სახესწევობაა, ზოგიც იმ აზრს ადგას, რომ ისინი განსხვავებულ საწყისებს ემყარებიან. ტურდეტანულ წერას მიიჩნევენ ძველი ლიბიური დამწერლობის ვარიანტად, საკუთრივ იძერიულ ალფაბეტს კი ზოგი უკავშირებს ფინიურ დამწერლობას, ზოგიც (მაგალ., ტეილორი) — აღრინდელ ბერძნულს. იმასც ფიქრობენ, რომ იძერიული წერა აღვილობრივი მოვლენაა, წინარევისტორიაში რომ გიუდგიმს ფესვები, და დაკავშირებულია გეომეტრიულ ნიშნებთან, რომლებიც ვამოყვნებული იყო წინარევისტორიულ ქსანიერში¹⁰⁹.

პრობლემა, როგორც ჩანს, რთულია. ვამოჩენილი ინგლისელი საეციალისტი დ. დირინგერი ვარაუდობს, რომ ორივე იძერიული დამწერლობა შეიძლება შევადართოთ ძველი ლიბიური დამწერლობის წარმოშობას, კ. ი. უნდა დავუშვათ, რომ ესპანეთის ძველმა მოსახლეობამ ვადმოილო წერის იდეა და ზოგიერთი ასთ ფინიკიელთაგან ან კართავენელთაგან და თავის დამწერლობაში გამოიყენა გეომეტრიული ნიშნები (გამოყენებული ძველი იძერიაში), რომლებსაც დაუმატა ზოგიერთი ნებისმიერი ნიშანი და სხვა დამწერლობებიდან მომდინარე ნიშნებიც.

შართალია, იძერიულ ტექსტებს (წარწერებს) მეცნიერები კითხულობენ, მაგრამ არსებითად შინაარსი შინიც შიუწედომელია. საქ-

¹⁰⁹ ვემყარები დ. დირინგერის წიგნი (Д. Дирингер. Альфавит. Перевод с английского. Москва. 1963, стр. 298—299).

მეს ის აძნელებს, რომ წარწერები ერთვენოვანია,—ორენთვანი (ზოლინგვა) რომ იყოს, ცხადია, ტექსტების ინტერპრეტაცია ვაძლეოს
ლებოლი. ამ შემთხვევაში დაბმარების გაწევა შეუძლია ერთგულობისა
კოცხალ იბერიულ ენის — ბასკურს, მაგრამ აქაც დიდი სერტაციული წინაშე კლდგავარით: უახლოეს იბერიულ ტექსტს უფელესი ბასკური
ტექსტისაგან, სულ ცოტა, 15 საუკუნე აშორებს, იმისთანავე, ქრის-
ტიანული ეპოქის დასაწყისის ბასკური ენის დამთხვევებით ნიშ-
ნები ჩვენთვის უცნობია. მოუხედავად ამ დაბრულებებისა, შაინც
ხერხდება ძეველი იბერიული წარწერების ენის ზოგიერთი თვასე-
ბის ამოცნობა ბასკურის ნიადაგშე. პროფ. რენე ლაფონის სი-
რკვით, ამჟამად ჩვენ არ შევიძლია დაბეჯითებით ვთქვათ, ეს რეა-
ლურად არსებული მსგავსებანი ნახესხობით აიხსნება თუ ნათესაუ-
რი კავშირით, თუმცა ეს შეორე შესაძლებლობა უფრო სარწმუნო
ჩანს. ფრანგი შეცნიერი აღნიშნავს, რომ იბერიულის ფონოლოგი-
ური სისტემა ბევრ მსგავსებას ამჟღავნებს იკვიტანიურთან და ბას-
კონიურთან; იბერიული სიტყვების ზოგიერთი მორფოლოგიური
ელემენტი (-ba, -ke, -ai) ბასკურს მოგვავონებს. „მოუხედავად
ამისა, — განავრძობს იგივე შეცნიერი, — ჩვენ ვერ გავაიგივებთ
მათ ბასკურის საეთხავე ელემენტებთან, რადგან ის ვიცით არც შა-
თი და არც იმ სიტყვების მნიშვნელობა, რომელიც ისინი დაერ-
თეს. იბერიულში არის სუფიქსი, რომელიც, როგორც ჩანს, გვნე-
ტიეს აღნიშნავს და ფორმის მიხედვით გმითხვავა ბასკურის გვნე-
ტიეს სუფიქსს. არის აგრეთვე სუფიქსები -at, -at̄, რომელ-
იც აღნიშნავენ ვინმეს წარმოშობას ამა თუ იმ ქალაქიდან ან ამა
თუ იმ ქვეყნიდან, ან გარკვეული ოჯახიდან, და რომელიც პაგავს
ამივე ფუნქციის მქონე იკვიტანიურ და ბასკურ დაბოლოებებს: -at,
-at̄, დაბოლოს, დაახლოებით ორმოცი იბერიული სიტყვა ემთხვევა
ან პაგავს ბასკურ სიტყვებს. მაგალითად, bels, რომელიც მოგვაგო-
ნებს აკვიტ. beles, belex, ბასკ. beltz, „შაიო“, afgi, რომელიც მოგვა-
გონებს ბასკურ argi-ს „ნათელი, ბრწყინვალე“ ასეთ დამთხვევებს
ვერ აგხსნით შემთხვევებითობით ან სესხებით. მაგრამ ვერც იმის და-
ვასკვით, რომ ბასკური იბერიულისაგან მომდინარეობს. ეს რომ
ვივარიაუდოთ, მაშინ ვამოვა, რომ იკვიტანიურიცა და ბასკონიურიც
იბერიულის თანამედროვე ბასკურის აღრეული ფორმები — იბე-
რიული ენებია. მაგრამ არა ვააქვს არც ერთი იკვიტანიური ან
ბასკონიური წინადაღება, მაგრამ შაინც შევიძლია შევადაროთ
ერთმანეთს იბერიული და იკვიტანიურ-ბასკონიური ერთი და იმავე

ეპოქისა — შეორე და პირველი საუკუნეები ჩვენს „ცენტრალუ-
ხეამდე (იძერითელი სიტყვები, რომლებიც გვაწვდება შაღლურეატთან
№№ 180—204 და 324—513). იღმოჩნდება, რომერ უმშევრებებულია
დილად სჭარბობს მსგავსებებს, რაც გვაფიქრებით შემცირდება
გვაქეს ორ სხვადასხვა ენასთან და არა ერთთან...“¹¹⁰.

ბინდით არის მოცული იძერების საციიალური ცხოვრება,
კულტურა, ცივილიზაცია. შედარებით აღვილად ხერხდება თვალი
გავაღევნოთ იძერითელ ტომთა საზოგადოებრივ თრგანიშაციებს V
საუკუნის (ტვ. წელთაღრ.) შემდგომ პერიოდში. უნდა ვიფიქროთ,
რომ იძერიაში კელტების დამკვიდრების მომდევნო ხანებში ერთმა-
ნეთისაგან განიზნევა კულტურის ორი ნაკადი — კელტური და იბჟ-
რიული, მაგრამ ძნელია ანტიკური ეპოქის ავტორთა თხზულებებში
ამოვიცნოთ, რომელი ელემენტი ეკუთვნის კელტებს და რომელი —
საკუთრივ იძერითელებს. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ხანე-
კარკუნმულშე დასახლებულ ცალკეულ ტომებს თავისი ავტონო-
მიური სახეც ექნებოდათ. სამისო მინიშნებებიც თითქოს ძველ
წყაროებში უკვე არ უნდა იწვევდეს. იზოლაცია და ეთნიკური და-
ქუცმაცება, ბუნებრივია, ხელს შეუწყობდა სხვადასხვა თლექების
ცხოვრების პირობების დიფერენციაციას და პარტიკულარიზმს, რაც
თავის დაღს დაასვამდა საზოგადოება იძერის საზოგადოებრივ თრ-
განიშაციებს და მათს ფიზიონომიას.

იძერითელები უმთავრესად ცხოვრობდნენ დიდ თუ მცირე სოფ-
ლებში, მაგრამ არსებობდა ბევრი ქალაქიც (*ciudadis*). ყოვალ
ტომს თავისი ღმერთი ჰყავდა. ზოგიერთი ღმერთი უფრო მნიშვნე-
ლოვანი იყო და ეკუთვნოდა სატომო ფელერაციებს ანდა მეტად
გავლენიან ტომებს. ასეთი ღმერთებია ნეტონი და ბაუდვაეტი —
ომის ღმერთები, ენდოველიკი, იუნინი, იუნონის — უზენაესი ღვთაე-
ბანი — და ქალღმერთი ატიესინა. აღგილობრივ ღმერთებად გვალი-
ნებიან „ქალღმერთი-დედა“, „ღმერთი-მწე“ და სხვ. ტურდეტინებს
და ტურდულებს, რომლებიც წარმოადგენდნენ უფრო მდიდარ და
დაწინაურებულ ტომებს, განვითარებული პქონდათ სოფლის შე-
ურნეობა: მიღიღ საფეხურზე იდგა ხელოსნობა და ვაჭრობა; პქონ-
დათ დამწერლობა, შექმნეს ისტორიული თხზულებები, პოემები,

110 ტ. ლა ა ფ თ ნ ი. ბასკური ენა. ქრისტულში: „პისკური ენა და ბისკურ-კაფე-
სიური პიმოვები“, აზნ. ნ ი ქ თ ბ ა კ ა ს წინამიმდევრობით და ჩედატემით, 1976,
გვ. 70.

ლეგენდები, ამსახველი იძერიელების საუკუნეობრივი თავგადასაჭ-
ლისა. იძერიელ ტომთა ეს წერილობითი ძეგლები გაუჩინარებულია
და გაცამტვერებული. სხვა ტომები, მაგალითად, გაღევები, ასტუ-
რები, კანტიაბრები ნახევრად ველურები იყენენ. ლუშიტანები ზაფხული
ქსხოლენ შეზობელ ტომებს და ცნობილი იყენენ როგორც შემა-
ცველები. ასეთივე ჩვეულებები ჰქონდათ კელტიბერებსაც. სა-
ერთოდ, ძალშე ჩამორჩენილი ტომები ბინალრობდნენ ნახევარკუნ-
ძელის ცენტრალურ ნაწილში (მათთვის უცნობი იყო ფული), მა-
თხო როდესაც სამხრეთისა და აღმოსავლეთის სანაპიროების შეკიდ-
რნი კულტურის მაღალ ღონიშე იღვნენ და გამოირჩეოდნენ დახვე-
რილი წეს-ჩვეულებებით.

იძერიელებმა VIII საუკუნეში (ძვ. წელთაღრ.) შექმნეს ხე-
ლოვნება, რომელიც იყვავდა V—IV საუკ. (ძვ. წელთაღრ.). იძერი-
კთა პრატიკურმა ხელოვნებაშ შემდგომ განიცადა ფინიკიური და
ჟერმანული კულტურის ზეგავლენა. უმთავრესი კერა, საღაც ჩაისახა
იძერიელი ხელოვნება, როგორც ჩანს, ნახევარკუნძულის სამხრეთ-
აღმოსავლეთის რაიონებით. ასეთი კერაბი სხვაგანიც იყო. იძერთა
არქიტექტურა დღემდის შემონახულია ტარტარონების ციკლოპუ-
რი კედლების ნაშთების სახით. შემონახულია აგრეთვე სხვა არქი-
ტექტურული დეტალების ნაშთები სხვა რაიონებშიც. დიდად საუკ-
რადლებთა სკულპტურის ნიმუშები, შესრულებული ფაქტიზი გემოვ-
ნებითა და მაღალი ოსტატობით. ასეთებია სხვადასხვა სახის ქვის
სკულპტურული ძეგლები, სფინქსები. ღმონანილია ფიბულებისა
და კერპების წაირგვარი ნიმუშები, ამისთანავე, ხარების ქანდაკებე-
ბი (უმთავრესად კასტილიაში), შეოშართა გამოსახულებანი იძერი-
ული წარწერებით და სხვ. ეს ძეგლები არსებითად ერთი სტილის
ქმნილებებია, შაგრამ ზოგიერთი მათგანი, ეტყობა, უფრო გვიანდე-
ბია და, შესაძლოა, რომაელთა ბატონობის ჩანს განვეუთვენება.
იძერთა იუველირული ხელობის განვითარების შინიშნებელია რამ-
დენიმ შესინშინი ქნილება: ოქროს ღიაღემა (ღმონანილი ხა-
ვიში) და სხვა ღიაღემების ნაშთერევები (ღმონანილი ასტურია-
ში), რომლებიც იმჯობად ლუვრშია დაცული. გარდა ამისა, ღმონა-
ქალია ფერადი კერამიკის ბრწყინვალე ნიმუშები, ალბეჭდილი ცხო-
ვლით სურათებითა და ფიგურებით. როგორც არქეოლოგები ფიქ-
რობენ, კერამიკას ეტყობა მიეკუნური გავლენები. შრავლად არის
შემორჩენილი სხვადასხვა გამოსახულებებით გაფორმებული საფ-
რავის ფილები და საშსხვერპლოები.

დადასტურებულია, რომ ჩრდილოეთისა და ჩრდილოეთ-დასავალეთის ტომების მამაკაცები ატარებდნენ შალისა და თბილი ტყავის მოსახლებს, შინდილისნები კი ამჯობინებდნენ მკეფრეულების ტანისაცმელს. იძერთა თავდაცვითი იარაღი იყო ამტერცულური ფრანგი, ჯავშანი, ლითონის ჯაჭვის პერანგი და ტყავის შუზარაღი, ხოლო თავდასხმის იარაღი გამოყენებული იყო შუბი, ხინჯალი და დანა.

განსხვავებული წეს-ჩვეულებანი ქქონდათ კელტიძერებს. როგორც რომელი ივტორები გვაუწყებენ, ყოველთვიურად, მთვარის გავსების პერიოდში, ოჯახის წევრები იკრიბებოდნენ სახლების წინ და როგორდნენ უსახელო ღმერთის (აღმათ მთვარის) საბატივცემოდ. ბრძოლებში კელტიძერები იყენებდნენ სხვადასხვა ზომის ფარებს და ბრინჯაოს შუზარაღებს. ჩვეულებრივ თრი შედერი ერთ ცხენზე იყო ამხედრებული. შეომრებს ეცვათ თასმიანი ფეხსაცმელები.

ღუშიტანები ტანს იშელდნენ მცენარეულის ზეთით და არომატული ესენციით, ბაზობდნენ ცივ წყალში, ემინათ მიწაზე და თმებს უშვებდნენ, როგორც ქალები. სეამდნენ გასანთლული ქალალდის ჭურჭლით. ატარებდნენ ისეთსაცვე იარაღს, როგორიც ქქონდათ კელტიძერებს.

დასაცლეთის იძერები პირენეის ნახევარკუნძულის ავტოქთონებია (აბორიგენები) თუ „მოსული ხაღი“ — სხვა ქვეყნიდან გაღმოსახლებული, ამ საგანზე სხვადასხვა შეხედულებაა გამოთქმული მეცნიერებაში, რახაც მკიონველი ქვამოთ გვეცნობა.

საიდან წირმოდგება ევროპული ეთნონიმი ი ბ ე რ, იქედან — ი ბ ე რ ი ა ?

ამ სიტყვის (ბერძნ. Ἰβēρες, ლათინ. Hiberes; ბერძნ. Ιβēria, ლათინ. Hiberia) ეტიმოლოგიის შესახებ რამდენიმე მოსაზრება არსებობს.

როგორც ვიცით, ევროპული ტერმინი ლიტერატურულ წყაროებში დადასტურებულია VI საუკუნიდან (ძ. წელთაღრ.).

ამ ეთნონიმს უკავშირებენ შეინარის სახელწოდებას Iber (კატალონია, თანამედროვე ებრო, და სამხრეთი — რიო-ტინტო). ამისთანავე, არსებობს Ibarts (კატალონიაში) და Ibero (ნავარაში) და სხვ.

ზოგიერთი მკელევარი ფიქრობს, რომ „ნახევარკუნძულოს სახელწოდება ი პ ე რ ი ა და მღინიჩე ე ბ რ თ -ს სახელწოდება მო დინარეობს ფინიკიური სიტყვისაგან Ireb, ან Ereb, ორმეტყველურულად ნავს: „სამყაროს შილმა“¹¹¹.

ბასკურ ენაში გვაქვს ი ბ ა რ — „ჭალა“ და მასთან დაკავშირებული ი ბ ა ი „მღინიჩე“, ი ბ თ ნ „მთის ტბა“, ი ბ ი „ნაკალული“, ი ბ ი, ი ბ ა ს თ „ფონი“ და სხვ., აქედან: ი ბ ი ა, ი ბ ი ს, ი ბ ი ლ ლ ა (ქვ. ლიბიაში, ღაღასტურებული აქვს ს ტ ე ფ ა ნ ე ბ ი ზ ა ნ ტ ი კ ლ ს), თანამედროვე — ი ბ ე ა ს, ი ბ ა ს თ, ი ბ ი ლ ე, ბ თ ი გ თ რ რ ი („წითელი მღინიარე“), ესპანური ბ ა პ ი ა „კურე“ და სხვ.

ი ბ ე რ -ში ზოგიერთმა გამოყო ბასკური ი ბ „მღინიარე, წყალი“ + ე რ რ ი „ხალხი, ერი“, ე. ა. მიეღილეთ „მღინიარის ხალხი“, ან „მღინიარის ღამახლება“, თუმცა არ გამოირიცხება ასეთი ეტიმოლოგიაც: ი ბ + ი რ, სადაც არ ნიშნავს: „მამაქაცი, კაცი“ (შდრ. ა რ რ -ე ბ ა „დ ა, ქ მ ა“). სიტყვასიტყვით: „მამაქაცის ნათებევი ქალი“, ნაპბარ-ნაპბარ „ნავარელი“, სიტყვასიტყვით: „ნავის კაცი — ტაფობის კაცი“¹¹².

სუურიაღლებოა ის გარემოება, რომ ბასკონიაში შემონახულია წყლის კულტის გაღმონაშობი, ღაღასტურებული იგრეთვე კავკასიაში. ამასთან დაკავშირებით ოუსი ბასკოლოგი ი. ზიცი ა რ ი იღნიშნავს, რომ ქართული ტერმინი ი ბ ე რ ი ძირებულია უკავშირდება აღგრლობრივ (ქართულ-კავკასიურ) ნიადაგს. შდრ. ი ფ ა რ ი, ფ ა რ ი (სვანეთში) და ქართ. ბ ა რ ი და სხვ.¹¹³; ბასკურ ი ბ ა რ -ს (ჭალა) ქართულ ბ ა რ -ს უდარებდა პროფ. რ. ლ ა ფ თ ნ ი. ი ბ ა რ -ში ბ დიგრეუებულია და მიღებულია ი ფ ა რ -ი, ხილით ფ ა რ -ში წინაშევილი სმოვანი ი გაუჩინარებულია. ასეთი ბეგრობრივიც ცვლილებები გამართლებულია აზა მხოლოდ ქართველური ენების შენედვით, აზამედ ბასკურის ფონეტიკური კანონშიმიერებითაც. შეადარე: ბასკ. pi-de || bide „გზა“, ბასკ. gort-i „წითელი“ — i-garr, kharr-i-kharr „ცეცხლის აღი“, a-gorr, khorr, gorr „მშრალი, მა-

111 А. Брут. Землеописание известного древними славянами. II, 1930 стр. 204.

112 Ю. В. Зынтарь. О родстве баскского языка с кавказскими. «Вопросы языкознания», 5, 1955, стр. 54.

113 ფ ჯ ვ. ვ. 54—55.

გარი, ყრუ” და სხვ. ასე რომ, პირენეული და ქართული ეთნონომების შედარებას შეიძირი სიფუძველი იქნა და შეუძლებელია, გრ. შევავსება შემთხვევითი იყოს, ისევე როგორც არ უნდა ერთს შეშეხვევითი შეგავსება ამ სიტყვებისა: ბასკური ა რ ა გ რ ჩ ა კ ა კ ა ც ა დ ა ქ ა რ თ უ ლ ი ა რ ა გ ვ ი, ა რ გ ვ ე თ ი¹¹⁴.

ამრიგად, ერთობული ეთნონიმი (ა ბ ე რ) გადაჯაჭვულია მდინარის, წყლის სახელწოლებებთან და მასთან დაკავშირებით დახმულია საკითხი პირენეის ნახევარუკუნძულზე წყლის კულტის ორსებობის შესახებ. აქევე გავიხსენოთ ის, რაც ითქვა ჩვენ მიერ ზემოთ, ქართული ეთნონიმის ი ბ ე რ-ის სახესხვაობის ტ ა ბ ა ლ ე ბ ი ს ანალიზთან დაკავშირებით. ტაბალურ ხატოვან წარწერებში ტაბალუბის ქვეყანა აღნიშნულია იდეოგრამით, რომელიც იჩსნება როგორც „წყალი“ და მთლიანად ქვეყნის სახელი მოშიფრულია როგორც „წყლის ქვეყანა“, ხოლო ამ ქვეყნის სახელწოლება — როგორც „წყლის, ანუ ზღვის, ქვეყნის ხალხი“. ისიც აღსანიშნავია, რომ პ ი ბ ე რ ი მდინარეებაც ერქვა იღმოხველეთ საქართველოში. ასე, მაგალითად, პლინიუს ს ე კ უ ნ დ ი თავის Naturalis Historia-ში, იმ აღვილას, სადაც საუბარია მდინარე მტკვრის აუზში მოსახლე ტომების შესახებ, მესხების საზღვრად იმ მიმართულებით, რომელიც კერაუნის მთებისაკენ იყო მიპყრობილი, მდინარე პ ი ბ ე რ ს თვლის. კერაუნის მთებად კავკასიონის მთების ერთი ნაწილი იყო ცნობილი. ამ ცნობის საფუძველზე ვარაუდობენ, რომ მესხების საზღვრად წრდილოვთის მხარისაკენ ერთი მიმართულებით I ხაუკუნის მეორე ნახევარში (ან. წელთაღრ.) მტკვრის შენაკადი მდინარე პიბერი ყოფილა¹¹⁵.

პირენეის ი ბ ე რ-ს ეტიმოლოგიურად უკავშირებენ აფრიკის უძველესი ხალხის სახელწოლებას — ბ ე რ ბ ე რ. ფიქრობენ, რომ იქ გვიჩვეს „ლიბიური გორმაცება“ ბ ე რ ეთნონიმისა. ი ბ ე რ-ში კი წინამდებარი ა მინეული ლიბიურ ენაში დადასტურებულ არტაკლად, ძირეულ მისაღად ბ ე რ გამოიყოფა. ამ ეტიმოლოგიას იცავდა შულტენი და ემხრობოდა პიპოუზის იბერიელ ტომითა ლა-

¹¹⁴ Ю. В. Зыцарь. О родстве баскского языка с кавказскими. «Вопросы языкоznания», 5, 1955, стр. 54—55.

¹¹⁵ ს. კაჯაბაძე გ. საქართველოს უძველესი ტომონიმიების. „სისტემა მომზე“, II, 1925.

ბიილან გაღმოსახლების შესახებ. ი-ბ ე რ-ს ხედავდა ბ ე რ ბ უ რ-შ
ნ. მ ა რ ი ც¹¹⁶.

ბუნებრივად კლებულობთ ასეთ ღისკვნას: თუ ევროპის ჩრდილოები
რია და კავკასიის ი ბ ე რ ი ა ერთი და იგივე სახელწოდებების მისამართ
შინ, ცხადია, უნდა გამოვტოცხოთ ამ ტერმინის „დასივლური წარ-
გოშობა“ და ამოსავლად მივიჩნიოთ ის ეტიმოლოგია, რომელიც
შილებულია ისტორიულად ცნობილი ქართველი ტომების სახელ-
წოდებათა ანალიზის შედეგად, რაზედაც კრცლად გვქონდა საუბა-
რი ზემოთ.

¹¹⁶ N. Marr. Die japhetische Kaukasus..., «Избр. работы», I, 1933,
стр. 216.

ორი იბერიის თანამიმართება

რა თანამიმართებაა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის იბერიი-ლებს შორის, არიან თუ არა ერთმანეთის მონაცესავე ქართველი და პირენეელი იბერები, თუ აქ სახელწოდებათა უბრალო თანხვდენაა, — ეს კითხვა იღებრათ ჯერ კიდევ ინტიკური ხანის ბერძენ და რომაელ ავტორებს: შევრლებს, შეცნიერებს, სახელმწიფო შოლვაწებს... შემდგომს საუკუნეებში ამავე სავანზე თავისი შეხედულებები აქვთ გამოთქმული ძველ სომებს და ქართველ მოღვაწეებსაც. ეს საკითხი მთელი სიმწვავით დაისვა ახალ ევროპულ შეცნიერებაშიც.

ამრიგად, აშიისა და ევროპის იბერიელთა ისტორიული, ეთნოლოგიური თუ ლინგვისტიკური დამოკიდებულების კვლევა საერთაშორისო მეცნიერულ პრობლემითა წყების განეკუთვნება.

ძველი ბერძენი და რომაელი მოღვაწეები აღიარებენ, რომ აზიელ და ევროპელ იბერებს შორის უთუოდ არის ნათებაური დამოკიდებულება, ოღონდ საღავოდ იყო მიჩნეული საკითხი ნათითავდაპირველი ადგილსამყოფელის შესახებ. ზოგი ფიქრობდა, რომ იბერების პირვენდელი სამშობლო დასავლეთია — პირენეის ნაქვარეუნდელი, საიდანაც უხსოვაზ დროს ერთი ტალღა ეთნიკური ჯგუფისა დამრულა და კავკასიაში დასახლებული. შეორენი ვარიულობენ, რომ ევროპელი იბერები კავკასიიდან არიან წასულნი. მიგრაციის შიხეზებიც არის დასახელებული. ზოგი იმასაც აღნიშნავდა, რომ ორ იბერიის შორის არავითარი ურთიერთობა არ არსებობს და სახელწოდებათა ერთნაირობა სრულიად შემთხვევითია.

ზემოხსენებულ თვალსაზრისითა სხვადასხვაობა ჩამოყალიბებულია რომაელი ისტორიკოსისა და სახელმწიფო მოღვაწის, ტომით ბერძენის, აპიანეს (I—II სს. ა. წელთაღრ.) შემდგომს ფორმულირებაში („რომის ისტორია“):

„აშიელ იბერებს ერთნი ევროპელი იბერების წინაპრებად

თელიან, შეორენი — მათ კოლონისტებად, მესამენი კი — მხოლოდ
თანამოსახელე ხალხის, რამდენადაც ისინი არ პევინი ერთმანეთის
ასც ჩვეულებებით და არც ენით¹. ირჩვეული

ა პ ი ა ნ ე აქ პასიური დამკვირვებელია მხოლოდ და თელის მიერად
ზეცის ჩვენთვის საინტერესო საგანგებო არ მჟღავნებს.

ქრისტოლოგიურად პირველი ცნობა იძერების აზიადან მიგრა-
ცის თაობაზე ეკუთვნის ძველ რომიელ შეტრალება და მეცნიერება,
პომპეუსის ელს ესპანეთში, რომის საჯარო ბიბლიოთეკის დამ-
არსებელს ვ ა რ თ ნ ს (II—I საუკ. ძ. წელთაღრ.). რომლის თხზუ-
ლება, მართალია, არ შემონახულია, მაგრამ ცნობა დამოწმებულია
რომიელი ნატურალისტის პლინიუსის (I საუკ. ძ. წელთაღრ.)
თხზულებაში, აი რას ამბობს პლინიუსი:

„ვ ა რ თ ნ ი ირწმუნება, რომ იძერები, სპარსელებიც, ფინიკი-
ალებიც, კალტებიც და პუნიკებიც მთელ ესპანეთში განსახლდნენ².

ძველი ესპანელების (ევროპელი იძერების) აღმოსავლეთში გა-
დასახლების მიზეზიდ ზოგიერთ აეტორს მიაჩნდა ბიბილონელი მე-
ფის ნაბუქოს დონოს თრის (ცხოვრობდა 604—561 წწ. ძ.
წელთაღრ.) შემოსავები დასავლეთში: მას თითქოს იძერილოთ ნა-
წილი ტყვედ ჩაუგდია და აზიაში გადაუსახლებია, ზავი ზღვის აღ-
შინავლეთ სანაპიროზე. ნაბუქოს დონოს თრის თავდახ-
სმების შესახებ პირველად ლაბარეტობდა ბერძენი მწერალი, გო-
გრაფი და ისტორიკოსი მეგას თენი (IV—III საუკ. ძ. წელთა-
ღრ.) თავის თხზულებაში, სადაც აღწერილია მოგზაურობა ინ-
დოეთში. ამ თხზულების მხოლოდ ნაწყვეტებია შემონახული და
შესულია გვიანდელი აეტორების თხზულებებში.

ზ ე გ ა ს თ ე ნ ი ს ცნობას გადმოგაცემს სტრაბონი. იმავე
აეტორს კურდობა ავრეთვე ეპრაცელი ისტორიკოსი ითხებ ფლი-
ბიოს თან (I საუკ. ძ. წელთაღრ.).

ასეთივე ცნობა აქვს დაცული ე ვ ს ე ვ ი კ ე ს ა რ ი ვ ლ ს —
„საეკლესიო ისტორიის მამას“ (III—IV საუკ. ძ. წელთაღრ.):

„ნაბუქოს დონოს თრის ბა, რომელიც ქერძკლეზე უფრო
ძლიერი იყო, მის შემდეგ, რაც საომარი ჯარი შეკრიბა, მიაღწია

¹ ზდრ. В. Латышев. Известия древних писателей о Скифии и Кавказе. I. Санкт-Петербург, 1893—1900, стр. 529.

² Известия древних греческих и римских писателей о Кавказе. Собрал и перевел с подлинников К. Гани, часть I, Тифлис, 1884, стр. 101.

ლიიბიელთა ქვეყანაში და იბერთა ქვეყანაში, აჯოთა მით, გარცატ-ტევრა და დაიმორჩილია: ერთი წილი მთვანი გადაადგილია მან პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეზე, იქ დასახლდა უნიკატერე მ უ-გას თ ე ნ ე ამბობს თავის „ინღოვთის“ მეოთხე წიგნში, რომელშიც მოგვითხრობს ამის წინ მოხსენებული ბაბილონულთა მეფის შესახებ, რომ ის სიმამაცით და საგმირო საქმეებით ჰ ე რ ა კ ლ ე ს აღმარტებოდა, იმდენად აღმარტებოდა, რომ ლიიბიისა და იბერიის მეტი წილი, ამბობს ივი, დაიპყრო³.

ამრიგად, სტრაბონიცა და ფლობიოსიც აღნიშნავენ, რომ ნაბუქოს თდონის თრმა აავისი კ ა რ ი გადაიყანა ესპანეთიდან პონტოში.

აკად. ივ. ჯ ავანიშვილი კურადღებს მიიყრობს ე ვ ს ე-ვ ი კ ე ს ი რ ი ე ლ ი ს ზემოთ დასახლებულ სიტყვებს და აღნიშნავს: ამ ექსცერპტში „ჩვენთვის ის არის საინტერესო, რომ მ უ-გას თ ე ნ ი, ავტორი III საუკუნისა ძველი წელთაღრიცხვით, დაპარაკობს იბერების გადასახლებაზე ისე შორეული სამხრეთიდან ეს ადასტურებს, რომ მაშინ ამგვარი გადმოცემა მართლაც არხებულა. როგორც ცნობილია, ამ მოვლენას, ქართველების გადასახლების თუ მოხველის ამიერკავკასიაში, გადმოცემის უფრო გვიანდელი კურსია მიაწერს უკვე ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე მ ა კ ვ დ თ ნ ე ლ ს მ ე გ ა ს თ ე ნ ე ს ე უ ლ ი ცნობა გამოხატავს ამ გადმოცემის უფრო ძველ სტადიას, ფაქტის დათარიღება კი გულისხმობს, ნაცელიად III საუკუნისა, VI საუკუნეს ძველი წელთაღრიცხვით⁴.

ე ვ ს ე ვ ი ს ე უ ლ ი ცნობიდან ჩანს, რომ ნაბუქოს თორმეტი სარის საქართველოში (პონტოში) გადმოუყვანიდა არა თავის ჯარი, როგორც ეს სტრაბონ-ნ-ფლობიოსი ცნობებშია ნაგულისხმევი, არამედ აფრიკასა და ესპანეთში დაპყრობილი ხალხის ნაწილი და დაუსახლებია პონტოს მარჯვენა მხარეში.

ამსათან დაეყშირებით მ ა რ ა ბ ა ს -კ ა ტ ი ნ ა (I საუკ. ძვ. წელთაღრ.) თავის ნაშრომში „სომხეთის ძველი ისტორია“ გად-

³ ე ვ ს ე ვ ი ს „ჭრინიკები“ მოღანად მოღწეულია სომხური დარგისას შესედეთი. ტექსტი გერმანულად თარგმნა კ ა რ ს ტ მ ა იქცან კ ი ქირაულად — აკად. კ ა უ ს ჩ ი შ ვ ი ლ მ ა (ეკორგია. ბიზანტიული შეცრდების ცნობები სიქრისე ლის შესახებ). I. ტექსტები ქართული თირგმინითურთ გამოსცემა და განმარტებები დაუზრუნება აღ. გ ა შ ე რ ე ლ ი ძ დ დ ა ს ი შ ვ ი ლ მ ა. 1961, გვ. 30).

⁴ ივ. ჯ ა ვ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი ს საქართველოს, კავკასიისა და მხედლების აღმოსაფერო დეკონსის სტრიულ-ცნობლოვარი პტოლემები, 1950, გვ. 57, 250.

მოგვცემს აბიდენის სიტყვებს: ნაბუქოდონის თანა
თავისი ჯარით შეეხია იძერებს (ივლისს მებიან ეკრობული იძერე-
ბი. შ. 4), დაიმორჩილა ისინი და მათი ნაწილი დასახლდა პონტიუ-
ზლის მარჯვენა ნაპირებზე, დასავლეთში⁵.

მარაბასკატინას მონათხრობი დამოწმებულია უფრო
გვიანდელი ავტორის — სომები ისტორიკოსის მოსე ხორენ ე-
ლის (V საუკ. იხ. წელთაღრ.) „სომხეთის ისტორიაში“ (ამავე ცნო-
ბას იმეორებენ სხვა სომები ავტორებიც, რომლებიც სარგებლობენ
ხორენ ელის თხზულებით)⁶.

ცნობას ბაბილონთა მფიის მიერ ესპანეთის მოსახლეობის ნა-
წილის საქართველოში გადმოსროლის შესახებ მარაბასკატი-
ნა და მოსე ხორენ ელი რატომდაც მიაწერენ აბიდენს და
არა მის პირვანდელ ავტორს — მეგას თენას. ეს შეცდომა აღვი-
ლი ასახსნელია⁷.

საჭიროა აღინიშნოს, რომ ნაბუქოდონი დახმარებული არ ყოფილა. ქველ წყაროებში დამოწმებულ ზე-
მოსხენებულ ლეგენდის გარკვეული ანსნა ეძებნება მეცნიერებაში.
საფიქრებელია, რომ მეგას თენას ელი ცნობის წყაროა ნა-
ბუქოდონი და მოსე ხორენის ლაშქრობების სხვა მმავი, რომელიც სა-
ფუძვლად დასდებია მეგას თენას და სხვათა მიერ მოწოდე-
ბულ ისტორიულ პერიძეტიას.

XIII—XIV საუკ. (იხ. წელთაღრ.) ისტორიკოსს ნიკიფორე
ჯე ან თომ პულოს ხე, რომელსაც უკუთვნის 18 წიგნისაგან შემ-
დგარი საეკლესიო ისტორია, მააჩნდა, რომ საქართველოს იძერე-
ბი „ისპანიის იძერთავან არიან გადმოსახლებული“⁸.

გავეცნოთ იმ ავტორებს, რომლებიც შეჯელობენ იძერიელთა
ნათესაობაზე, მაგრამ არ ასახელებენ მიგრაციის მიზეზებს.

დიონისი პეტრი ი ე გ ე ტ ი, I—II საუკ. (იხ. წელთაღრ.)
გვოგრაფი, აღნიშნავდა:

ქახაპიის ზღვისა და შავ ზღვის შორის „ცხოვრობს აღმოსავლა-

ხ

5 V: Langlois. Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie, I. Paris, 1867, p. 49—50. (ციტატი მოვაკეს ლ. მელიქიშვილი ვა-
კას ნაშრომიდან: «Родство грузин с испанцами», Тифлис, 1911, стр. 23—24).

6 Л. Г. Меликiset-беков. დასხ. ნაშრომი, გვ. 24.

7 იქვე, 23—25.

8 ჟორგია, VII, 1967, გვ. 99.

ლი ხალხი, იბერები, რომლებიც ოდესლაც მოვიდნენ პირენეულითინ
აღმოსავლეთში და სასტიკი ომი აუტეხეს პირენებს⁹.

VII საუკ. ბიზანტიიდან ავტორი მაქსიმ დარიჭულს წამე-
ლი კი ვაჩაულობლა, რომ დასავლეთ ევროპის იბერებით კუთხის
იღიან არიან მოსული.

გვიპსენოთ რომელი პრისციანის (V—VI საუკ. ახ. წელთაღრ.) სიტყვები, რომლებიც ზემოთაც დავიმოწმეთ: „...სიკუ-
თრივ Hiberes-ად იწოდება ტომი, გამოსული იბერებიდან, რომ-
ლებიც არმენის გადაღმა ცხოვრობენ...“

საინტერესო იგრეთვე ევსტათის (XII საუკ. ახ. წელთ-
აღრ.) მიერ მოწოდებული ცნობები:

„კასპიისა და შავ ზღვას შორის ყელს, საღაც აღმოსავლეთის
იბერია მდებარეობს, პერი ეგატი უზარმაშარ, ფართოვაკებიან
სიერცედ გვიხატავს“¹⁰.

„...ამ ყველაზე დიდ მატერიკს ერთშენეთისაგან გამოყო-
ფენ სხვა უფრო პატარა მიწებით და აზიისა და ევროპის საზღვაოს
უწოდებენ კასპიისა და ევქსინის პონტს შორის მეტიდ დიდსა და
ფართო ყელს. სწორედ ამ ყველზე, ვარდა ბევრი სხვა აღვილისა,
მდებარეობს განმაურებული პრო მეთეს კავკასია და იბერების
აღმოსავლეთის ქვეყანა, რომელიც კოლხიდან და ილანეთს შორის
გაწოლილა“¹¹.

„არმენის მთას ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობს კასპი-
იისა და ევქსინის პონტს შორის გაწოლილი ყელი. მასზე ცხოვრობენ
აღმოსავლეთის იბერები, პირენების ბუნებითი მტრები, რომლე-
ბიც გაღმოსახლდნენ პირონში (რომელსაც, როგორც ვიცით, პირე-
ნების მთასაც უწოდებენ) მცხოვრები დასავლელი იბერებისაგან. ეს
სწორედ ის ყველია, რომელიც, როგორც აღრე იყო ნითქვაში, ზოგი-
ერთებმა აზიისა და ევროპის საზღვრად მიიჩნიეს. ეს იბერები კი,
გვიგრაფის სიტყვებით (იგულისხმება სტრაბონი. შ. ძ.), სომ-
ხურად და მიღიურად აღიკაზმებიან. მათ შორის მთიელები, მიხევე
სიტყვით, განსაკუთრებული ვაჟაცობით გამოიჩინევიან“¹².

დიონისე პერი ეგატი უზარმაშარის კომენტარებში ევსტათი

⁹ Латышев, I, стр. 184.

¹⁰ Ган, I, стр. 135.

¹¹ Латышев, I, стр. 188.

¹² ა. ჯავა. ვ. 205.

ერთგან ამბობს, რომ აღმოსავლეთი იძერია დასავლეთი იძერების
კოლონიათ.

ს ო კ რ ა ტ ე ს ქ თ ლ ა ს ტ ი კ თ ს ი (IV—V საუკ. ანკარიულული
ალ.), გვაუწყებს:

„დროა ვთქვათ იმის შესახებაც, თუ როგორ ვაქრისტიანდნენ
იმავე ხანებში იძერებიც. ერთი, თავისი ცხოვრებით სათონ და
უმანქო ქილი, რაღაც ღვთის განგვებით, იძერთა მიერ იქნა დატყვე-
ვებული, ეს იძერები ცხოვრობენ ევქსინის პონტოსთან, ხოლო იმ
იძერთაგან არიან გამოსულები, რომლებიც ისპანიაში არიან“¹³.

როგორც ცნობილია, ჩვენამდის მოღწეულია X საუკუნის შუა
ხანებში შედგენილი დიდად შნიშვნელოვანი ვანმარტებით-ენცი-
ლოპედიური ხასიათის ღვევისყონი, რომელიც ს ვ ი ღ ა ს სახელით
არის მონათლული. გარდა იმდროინდელი გაუგვებარი სიტყვებისა,
ღვევისყონში მოიპოვება სტატიები ამა თუ იმ ძველ მოღვაწეებზე
და გეოგრაფიულ პუნქტებზე. ს ვ ი ღ ა ს ღვევისყონში არის ასეთი
აღვილი:

„ი ბ ვ რ ე ბ ი — ტომის სახელია, და ი ბ ვ რ ი ა — ქვეყანა.
არის აგრეთვე სხვა იძერიაც, ღამისავლეთისა, რომელსაც ისპანიაც
ეწოდება, კონსტანტინე დიდის დროს მოინათლენენ შინაგანი ინ-
დები, იძერები და არმენიელები“¹⁴.

საუკუნის ბიზანტიელი ისტორიკოსის მი-
ხე ი ღ ა ტ ა ღ ი ა ტ ე ს თხშულებაში დაცული ცნობები იძერიელ-
თა შესახებ. ა ტ ა ღ ი ა ტ ე წირმოშობით შცირეაზიელი იყო და
დიდი თანამდებობები ეჭირა (სახელმწიფო საბჭოში უზენაესი ხა-
სამართლოს ხელმძღვანელი, სამხედრო სასამართლოს ხელმძღვანე-
ლი, პატრიკიოსი, შავისტროსი და პროედროსი). მის თხშულებაში
ერცლად არის ღამიარები იძერიელთა შესახებ. გვეცნოთ ნაწყვე-
ტებს ა ტ ა ღ ი ა ტ ე ს ნაშრომიდან:

„იმერიელები კელტური ქვეყნიდან გამოჩნდნენ. რამეთუ იძე-
რია, ნამდვილად რომ ვთქვათ, და თეთო კელტიძერია, მღებარეობენ
რომის (ე. ი. რომის იმპერიის. შ. ძ.) დასავლეთ ნაწილში, დასავ-
ლერი თკეანის გასწვრივ. მ მხირეს ახლა ისპანია ეწოდება. იძერი-
ის მცხოვრებლები, რომლებიც უმამაცესი ვაჟაცები არიან და შე-
ტად მკლავმიგირნი, დიდი ხნის განმავლობაში რომაელთა წინა-ღმ-

¹³ გვორგეა, I, 1961, გვ. 229—230.

¹⁴ გვორგეა, IV₂, 1952, გვ. 318.

დეგ ოშობდნენ და მათთან ბრძოლების დროს გამოიჩინეს და გამძლეობა და ვაჟეაცობა; და ძლიერ დაიმორჩილეს ისინი რეიმიულებმა უდიდესი და უძლეველი გამბედაობითა და კუნტა არა უძლეს შემარტობით, ისე რომ დროთა ვითარებაში ხელშეკრულებაც დაისა მათთან და ერთიმეორესაც შეერიენენ დაქორწინებით და საუროინერთო აღგიღმონაცვლეობით; ამიტომ მეფეთა შორის დიდმა და ყოვლად სათონ კონსტანტინემ არამცირედი ნაწილი იქიდან, დაავლეთის იძერიელთაგან, გამოყო და გადასიახლა აღმოსავლეთით, ასირიის მხარეებში, და აქედან არის, რომ იძერის სახელწოდება მიიღო იმ ქვეყანამ, რომელმაც ისინი შეიხიზნა. წინათ ამ ქვეყანაში მოსახლეობდნენ ასირიელები, შემდეგ — მიდიელები, დიღი ხნის შემდეგ — არმენიელები. და ვერავინ იპოვის ცნობებს, რომ ადრინდელ ხანებში იძერიელები იხსენიებოდნენ ძველ „ისტორიებში“. მხოლოდ იმ დროიდან იხსენიებიან, რაც ისინი აქ დაისახლა კონსტანტინემ¹⁵.

ატ აღ ი ა ტ ე ს ამ ცნობასთან დაკავშირებით საჭიროა აღინიშნოს შემდეგი: არ არის სწორი, თითქოს იძერია და იძერიელები მხოლოდ კონსტანტინეს დროიდან (IV საუკ. ა. წელიალრ.) იშენიებოდნენ ძველ საისტორიო წყაროებში. ჩვენ ზემოთ დავრწმუნდით, რომ იძერია ცნობილი იყო გაცილებით აღრეული ხანის შემცირებულითა თხშულებებში. ცხადია, არც ის შეეფერება სინამდეილეს, თითქოს კონსტანტინე დიდს გამოიხახლებინოს იძერები ესპანეთიდან საქართველოში. ატ ა ღ ი ა ტ ე ს ცნობას სხვა მხრივ იქნა ღირებულება: ჩვენ ვეცნობით XI საუკუნეში ბიზანტიის საზოგადოებაში ვაკრცელებულ ვერსიას ესპანეთის იძერებისა და საქართველოს იძერების ნათესაობის შესახებ. ესაა აქ მთავარი¹⁶.

ინტერესმოკლებული არ იქნება გავეცნოთ ი ო ა ნ ე ც ე ც ე ს (XII საუკ. ა. წელიალრ.) ერთ ცნობას. მამის მხრით, როგორც თავის აღნიშნავს, ც ე ც ე იყო ბერძენი, ხოლო დედის მხრივ იძერიულ-კივებისური წარმოშობისა. ცხოვრიბდა კონსტანტინეპოლიში. მიღებული პქონდა საფუძვლიანი ფილოლოგიური და გრამატისტული განათლება. დაგვიტოვა მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობა. ერთ თავის თხშულებაში გვხვდება ასეთი აღვილი: „ი პ ე რ ი ი ს ქ ს ო ვ ი ლ ე ბ ი ს ს ერები და თონარები ტომია ინდოეთის

¹⁵ გვორგეა. VII. 1966, გვ. 21—22.

¹⁶ იქვე (სიმ. კავკასიონის შენიშვნა).

ახლოს, საუცხოო ქსოვილებს ამზადებენ, ყველაზე უკართვეს, და უფრო
რო ძვირფასს, ვიღრე ძველ დროში; და დასავლეთის იძერებია და
აგრეთვე კორაქსები საუკეთესო ქსოვილების, დამშუშავებდან ული
არიან, ხოლო ამჟამად ცუდს აკეთებენ, როგორც ბევრს ჭყაფაში მოვა
თვედან [მოაქვთ], სერული [ქსოვილები] კი არ იყიან, როგორც
სხევები [ამბობენ]“.¹⁷ ამ ნაწყვეტთან დაკავშირებით პროფ. ს. ყაუ ხ-
ჩიშვილი მი შენიშნავს: აქ ლაპარაკია აბრეშუმის ქსოვილებშე. ამის-
თან დაკავშირებით მოხსენიებული არიან“, შემცირდა მისი მიმდევ-
ავლეთის იძერები“). შეიძლებოდა ასეთი პიპოთეზა წამოგვე-
უნებინა: 1. იძერთა გვერდით მოხსენიებული „კორაქსები“ ცნობი-
ლი არიან თვით ძველი ბერძნული წყაროებით როგორც ამისერაც-
კისის მცხოვრებლები, როგორც ქართველი ტომის წარმომადგენ-
ლები; 2. მაშიალიამე, მათ გვერდით მოხსენიებული „იძერები“ უნ-
და იყვნენ არა „დასავლეთის“, არამედ „აღმოსავლეთის“ იძერები;
3. ცნობილია, რომ ჯერ კიდევ VI საუკუნეში ბიზანტიურ წყაროებ-
ში არის ლაპარაკი იძერიულ (ე. ი. ქართულ) აბრეშუმშე¹⁷.

დაბოლოს, ძველ საბერძნეთსა და რომში იყვნენ ისეთი ავტო-
რებიც, რომლებიც ვერავითარ ნათებობას ვერ ხედავდნენ დასავ-
ლელ და აღმოსავლელ იძერივლებს შორის. ამ მხრივ საგულისხმოა
ს ტრაპი თნის გულუბრუკილო მოხასრება, პიპოთეზურიად ვამო-
თქმული. ვამოჩნილი გეოგრაფი ვადმოგვეცმს, რომ იმ აღვილებ-
ში, სადაც ქართველები ცხოვრისენ (ე. ი. კავკასიის იძერები), ჩან-
ჩქერებს ოქრო მოპყვება; ჩამოშიდულ ოქროს აგროვებენ გობები-
თა და ბანჯგვლიანი ტყავებით (აქედან მომდინარეობსო მითი ოქ-
როს ვერძის შესახებ). ხოლო, რაკი დასავლეთის იძერიშიც მოი-
პოვება ოქროს ქვიშნარი, სახელწოდებათა იდენტობის სითავეც ეს
არისო.

ამით შეიძლება დავამთავროთ ძველი ბერძნული და რომაული
წყაროების მიმოხილვა ჩვენთვის საინტერესო საგანმანათლებლო
გამოიირკვა, ორი იძერის თანამიმართების თაობაშე მრავალ ბერძნე
და რომაულ ავტორს გამოითქვას მოსაშრებები.

იმ ეს ავტორებიც: აპოლოდორი, კართნი, პლინიუსი,
ს ტრაპი თნი, აპიანე, კასტრი, კაესარი ელი, აბი-
დენი, მეგასთენი, მაქსიმე ალმასარე ბერძენი, ნიკო-
სორე კსანთო თანულოსი, პრისკონი, პრისკონი, კასტრი ათი.

¹⁷ კვარკეული, VII, 1966, ვე 31.

დიონისე პერიეგატი, სოკრატე ს ქოლმატი მუსიკი, სვიდა, ატილია ტა, ცაცე და სხვ. გავეცანით მცელ სომ. ხურ წყაროებსაც (მოსე ხორენე და სხვ. ქრისტენული ტიბლიონით).

* *

იბადება კითხვა: იცოდნენ თუ არა ძველ საქართველოში, რომ არსებობს მეორე იბერია დასავლეთში?

ქართული წყაროები ეჭვმიუტანლად მიგვანიშნებენ იმ გარემოებაზე, რომ დასავლეთის იბერიელების არსებობა ჩვენს წინაპრებს კარგად სცოლნით.

VIII—IX საუკუნეშე უწინარესი ცნობები ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის, მაგრამ იმ ხანიდან რომ ქართულ ენაზე არსებულ წერილობითს ძეგლებში ლაბარაცია ესპანეთის იბერიის შესახებ, ეს კი უაჭველია.

გავეცნოთ ქართულ წყაროებს.

პირველი ცნობა დასავლეთის იბერების შესახებ მოიპოვება ბასილი კასარი ი ე ლ ი ს (329—379) თხზულების—„ექსათა დღეთას“ უკველეს ქართულ თარგმანში. იგი თარგმნილია VIII—IX საუკუნეში აზაბული ენიდან.

ბერძენი ივტორის — ბასილი კასარი ე ლ ი ს (ანუ ბასილი დიდის) თხზულება „ექსათა დღეთას“ აღზუსული შუა საუკუნეებიდანვე მთელ მსოფლიოში დიდი პოპულარობით სარგებლობდა. იქ ვრცლად არის კომენტირებული ბიბლიის ის აღვილი, რომელიც ეხება ქვეყნის შექმნის, მკვდარი და ცოცხალი ბუნების წარმოშობასა და იდამიანს. ძეგლი გვაძცნობს მისითანავე მაშინდელი შეცნიერების მონაცემებს. „ექსათა დღეთას“ სახით საქმე ვაიქარია ვიწრო საეკლესიი ძეგლთან, არამედ, უპირველეს ყოვლისა, საერთოსათან, „რომელიც წარმოადგენს სამეცნიერო სახელმძღვანელოს და, როგორც ასეთი, ის უმეტესწილ ქმნიდა საერთო-საგანმანათლებლო სამუალებას, აფართოებდა თვალიახედვას და იქმაყოფილებდა ბუნებრივ მოთხოვნილებას — წარმოდგენა პქონოდა კაცებარემოცვაზე“ (სპერანს კი). ბასილის კომენტარები მოიცავს ფილოსოფიურ-სალვატორების მეტყველო საკითხებს, რამაც ვინაპირობა თხზულების ფართო გავრცელება ქრისტიან ხალხთა მწერლობაში.

ბასილი კასარი ე ლ ი ს თხზულება ქართულად სხვადასხვა დროს რამდენჯერმე უთარგმნიათ. XI საუკუნის 50-იან წლები

ში გიორგი მთაწმიდელი მიერ შესრულებული თარგმანის
ანდერძმი აღნიშნულია, რომ წინა საუკუნეებში არსებობდა სარგმანებიც
თარგმანებიც ბასილის თხზულებისა. VIII—IX საუკუნეების დაწყებულ
განი დიდი ხანი არ არის, რაც აღმოჩნდა ორი წესის სახურავისა
სალიშეს ქართული ხელნაწერების კოლექციაში ამ კოლექციის
მიერთებულმების პირთა შორის, რომელიც ამერიკის კონგრესის
ბიბლიოთეკისავათ შეიძინა საქართველოს სსრ შეცნიერებითა იქა-
დების ცენტრალურმა ბიბლიოთეკამ (გამოსცა ვრცელი გამოკვლე-
ვის დართვით პროფ. ილია აბულაძე მ) ¹⁸.

და ამ, ბასილი კვსარი იკვლის თხზულების ამ აღრინ-
დელ ქართულ თარგმანში, იმ აღვილას, საღაც განშარტებულია ბიბ-
ლიური კოსმოგონია, ნათქვაშია:

....არა იყო ზღვა, რომელ არს ვარეგან ღადირამ, და არცა
შესაძრწუნებელი იყო სიღრმე, რომელსა ვერ მიძეადრებენ მენავე-
ნი, რომელი-იყი ვარე მოაღვს ჭალაქსა მას ბრიტანიასასა და ქარ-
თველთა მათ დასავალისათა, არამედ მაშინ ღაებაღნეს და ვანაერც-
ნეს ბრძანებითა ღმრთისათა ¹⁹.

ამ აღვილის შინაარსი ასე შეიძლება გადმოვცეთ; თავდაპირვე-
ლად ზღვა არ არსებობდა, ზღვა, რომელიც დღეს ღადირის მთას
ირგვლივა; არც ის შემაძრწუნებელი უფსკრული იყო, რომელსაც
მეზღვაურები უფრთხიან ხოლმე, რომელიც ეკერის ბრიტანეთის
კუნძულსა და დასავალეთის ქართველებს, არამედ შემდგომ წარმო-
იშვა და განიერცო.

საკითხებია, ჩვენთვის საინტერესო აღვილი ტექსტისა როგო-
რაა ვადმოცემული მეტმინდელ, XI საუკუნის, (გიორგი მთაწ-
მიდელი კულ), თარგმანში? იქაც ბერძნული იბერიის ი-
ვავივალენტია „ქართველი დასავალისანი“ („...არა იყო ვარეშე
ღადირთასა ზღვა, არცა დიდი იყო და მენავეთა შეუკადრებელი
უფსკრული, რომელი გარე-შეიცავს ჭალაქსა მას ვრეტანისასა და
ქართველთა მათ დასავალთა მაშინ და ავალის ათა, არამედ მაშინ დაი-

18 გამოსცა მ. კახაძე მ (ბასილი დადელი კულტურა დაწყება. თბილისი, 1974).

19 უძველესი რედაქციები ბასილი კვსარი დადელი კულტურა დაწყება „კულტურული გრიგოლ ნოს კლის თარგმანებისა კაცისა ავტოლებისათვეს, 1964, თბილისი.

20 იქვე კვ. 57.

ბადა სიკრცე ივი მათი ბრძანებითა ღმრთისადთა და მდო შინ დაიზავა სიმრავლე ივი წყალთად²¹.

ყურადღებას მივაყრობთ იმ გარემოებას, რომ ბერძნულ და-დანში გვაქეს „დასავლეთის იბერია“, ლათინურ თარგმანში „აფრიკული და შენაცვლებაა: „...accidentales Hespanos ambit“, — „დასავ-ლეთის იბერია“ შეცვლილია ერთი ტერმინით: „ესპანეთი“²².

ასეთი „გააზრება“ სხვა შემთხვევაშიც გვხვდება.

ძველი ქართველი მთარგმნელების მიერ ესპანეთის იბერიის აღსანიშნავად შემოთავაზებული ტერმინი — ქართველნი დასავალი-სანი (ე. ი. დასავლეთისანი) იმის შეკერმეტყვალური მოწმობაა, რომ ისინი ამ ფორმულით აღიარებენ აღმოსავლეთის იბერებისა და დასავლეთის იბერების ერთიანობა-ნათესაობას!

მტრივად, ბერძენი იეტორის თხზულების ქართული თარგმანის კერსიებში აშკარად გამოსჭვივის VIII—XI საუკუნეების ღროინ-დელ საქართველოში შემუშავებული მრწამსი ძველი იბერების იდენტიფიკაციის შესახებ. ეჭვგარეშეა, ეკრობის იბერების მონათვ-ლა „დასავლეთის ქართველებად“ იმღროინდელი საზოგადოებრივი აზრის უკუფენაა, იმღროინდელი ეროვნული შეგნების თავისებური ანარეკლია.

ისიც უნდა დავსძინოთ, რომ შუა საუკუნეებში გვიცელებუ-ლი შეხედულება და ოვალისაზრისი ქართველთა ეთნოგრენეზის თაო-ბაზე უთუოდ ინერციაა უფრო აღრინდელი ეპოქების შეოფლმხედ-ველობისა, ასე გაბედულად და დაუფარებად რომ არის გამომედავ-ნებული პედანტური სიზუსტით შესრულებულ ქართულ თარგმა-ნებში.

პირვენის ნიხევარუნძულის იბერიილები მოხსენიებული არიან ტერმინით — „ქართველნი დასავალისანი“ „Liber Generationis“-ის ქართულ ეკრისიაშიც.

ამ ქავლთან დაკავშირებით საჭიროა აღინიშნოს შემდეგი.

ცნობილია, რომ ბიზანტიისა და მისგან კულტურულად დამო-კიდებულ ქვეყნებში „უძველესი დროიდან დამყარდა შეხედულება, რომ წარლენის შემდეგ კაცობრიობა მომრავლდა ნოეს სამი შვილი-საგან, რომელთაც სემი, ქამი და იაფეტი ეწოდებოდათ; თითოეულმა

21 ბ ა ს ა ლ ი დ ი დ ი ა ვ უ ს თ ა დ დ ე თ ა, ვ კ 44.

22 შერ. ჩ. ს ი რ ა ძ ე. „ესპანეთის ქართველია“ უძველესი მოხსენიება ქარ-თულ მწერლობაში. ფურნ. „მნათობი“, 3, 1971, ვ კ 175.

ეს ხამ ძმათაგანმა დაიკავა გარეკვეული ნაწილი ქვეყნისა, საღაც ჟე-
ნი შოთა კიდეს შემდეგში მათგან შთამომავალში ერებში. ამიტომ ხა-
შუალო საუკუნეების ბიზანტიიში ჩნდებიან ისეთი მწერლები, რომელთა
შელნიც არკვევენ იმ დროს ცნობილ ერთა გენეალოგიას და მუშაობისა
მავლობას, ვის ვისგან მოაქვს დასატყიისი — სემის, ქამის თუ იაფე-
თისაგან, რომელი ერი სად ბინადრობდა და რომელ ენაზე ლიპარი-
კობდა.²² ამ მის საფუძველზე დამუშავდა *Liber Generationis
hominum* და *Diameteristos*, რომელმაც გაერცელება მოიპოვა ცა-
ფილიზებულ მსოფლიოში: მას თარიღმნიდნენ და შესაფერის კომენ-
ტარებს ურთავდნენ. III საუკუნეში იმგვარი ხასიათის თხზულება
შექმნა იპოდი იმ ე რ თ მ ა ე ლ მ ა. არსებობს ამ თხზულების
მრავალი რედაქცია, შექმნილი შემდგომ საუკუნეებში.

ერთოვნულ-გვენეალოგიური საკითხებისადმი ძველ საქართვე-
ლოშიც ინენდნენ განსაკუთრიულებულ ყურადღებას. თვორიული ინ-
ტერესი ხალხთა კლასიფიკაციისა და მათი გეოგრაფიული განფენი-
ლობის პრობლემისადმი ჩვენში განსაკუთრებით შესამჩნევი ხდე-
ბა X საუკუნის ბოლოდან XII საუკუნის დამდევიმდე, როდესაც
მიმდინარეობს პროცესი ქართველთა პოლიტიკური გაერთიანებისა.
მის შევენიერი დამადასტურებელია XI საუკუნის ცნობილი ისტო-
რიკოსის ლეონტი მართველის „ცხოვრისა ქართველთა შე-
ფეთა და ბირველთაგანთა შამათა და ნათესავთა“, რომელშიც ივ-
რორი არკვევს კავკასიის მკვიდრთა, კერძოდ — ქართველთა, შთა-
მომავლობას და ნათესაობას. ლეონტი მართველის ამ ხა-
კითხების კვლევა-ძიებაში ჰყავდა წინამორბედი ექვთიმე ათო-
ნელის (მთაწმიდელი) სახით.

ე ქ ვ თ ი მ ე მ თ ა წ მ ი დ ე ლ ი (955—1028) ათონის სალიტე-
რატურო სკოლის მამამთაგარი და „ჩვენი კულტურული წარსულის
ერთ-ერთი უდიდესი პიროვნებაა, რომელმაც განსაკუთრებული კვა-
ლი დატოვა ქართული შექროლობის ისტორიაში“ (ქ. ე შ ე ლ ი ქ ე),
მან ქართულიდან ბერძნულად თარგმნა „სიბრძნე ბალავარისა“,
რომელიც შემდგომ საფუძვლად დაეღო ამ ნაწარმოების ევროპულ
გნებსე შესრულებულ თარგმანებს. ეს რომანი შეა საუკუნეების
ქრისტიან ხალხთა ლიტერატურაში დიდი პოპულარობით ხარგებ-
ლობდა, იგი მიეკუთვნება მსოფლიო ლიტერატურულ შედევრებს.

22 ქ. ე შ ე ლ ი ქ ე. ხალხთა კლასიფიკაციისა და გეოგრაფიული განრიგების
სკოლები ძველ ქართველ შექროლიბაში. „ეტიუდები“, 1956, გვ. 168.

გარდა მისა, ექვთიშვილი გველი ქართული მწერლი-
ბა ბერძნელი ენიდან ნათარგმნი თხზულებებით. ამ მოქალაქე
სისულიერო ღირებულებისა, რომელიც მას ამ უადგენერისტულ ჭრას თუ
ის თხზულება (ბიბლიოლოგიი, აპეკტოფები, ეგვიპტური მწერები-
ტიკა და პოლემიკა, ასკეტიკა და შისტიკა, პომილეტიკა, ღირებულები-
კა, ხეკვლებით სამირთაძო). ექვთიშვილი მთაწილე ელი „თავი-
სი ღირებულების საქმიანობით თხოი პერიოდის მიჯნაზე ღვის-
პირველისა და მეორის. მით ისხსნება, რომ მისი შემკვიდრეობა მა-
ტრარებელია როგორც ძველი ტრადიციებისა, ასე ახალი ტენდენცი-
ებისა. მს უფრო მთარგმნელია, მაგრამ თავისებური: სათარგმნელი
მასალის შერჩევისას და თარგმნის პროცესში მას შედამ შედევ-
ლობაში შეონდა ინტელექტუალური მოთხოვნილებანი და ვანკი-
თარების დონე თავისი თანამემამულებისა, მიტომ სათარგმნელ
დედნებს ის ან უმატებდა, ან აკლებდა რამეს. ასე რომ, თითქმის
არც ერთ მის ნითარგმნ თხზულებაში დედანი უცვლელად მოცემუ-
ლი არაა. თავის თარგმანებში ის იძლეოდა ანალ რედაქციის ამა თუ
იმ თხზულებისას. მდებნიდ, უცხო ძეგლები მის მიერ, შეიძლება
ითქვას, გაქართულებულია. როგორც უნდა იყოს, მან, როგორც ბი-
ზანტიიდათა შორის კარგად ცნობილმა და დიდად პოპულარულმა
მოღვაწემ, ცხადიდ დაინიხა ბერძნებს შემოქმედებითი უნარი ქარ-
თველებისა, ღონე და დიაბაზონი ქართული კულტურისა და ის სა-
პატიო აღვილი, რომელიც მის სამშობლოს მოპოვებული პქონდა
მოწინავე ქრისტიან ერთა შორის²⁴.

• Նյօմունքեանցն օ ձո լո թյ է յիշոնյօն նախօն մոտացյա-
ծությա զ ձ ո ց ա ն ց ք ա մ հ ց լ ո ւ ս (ցանը. 403 վ.) տեխուլցնա-
ծո, հոմելու բարիմուացյան օ ձո լո թյ հ ո ւ մ ա ց լ ո ւ ս տեխու-
լցնածու տիւ հոգավայրուն Մարտակը և Տաճակը.

ექვთიმე შთანწილი და ლის თარგმანი შესრულებულია არა უგვიანეს X საუკუნის უკანასკნელი მეჩუთელისა და წარმოადგენს ეპიფანეს თხზულების თავისებურ რედაქციას. მთარგმნელს და დანძი გამოუტოვებია რამდენიმე თავი და, სამიგიროდ, დაუმარტინია ისეთი მისამართი, რომელიც დაგრანტი არ მოიპოვება.

ამ ერთი ძღვილი ამ დამტკუბული ნაწილებიდან:

„ხოლო იაფეთს ესპნეს ეგრეთვე შვილი გამეტ და მავრე, მა დაძ და იყვან, და კლისა და ობელ და მოსოქ და თირას და შარ

²⁴ ქ. ქ. ქ. ქ. მ ა მ ე. ქინითელი ლოტეტაბუნის მსგრინი. 1, 1960, 33, 212.

ლისშვილნი მათნი, ამათგან განიყვნეს ჭალაკნი და ნათესავნი უნად ენადი ტომებსა მათხა და ნითესავსა მათსა. პირველად უკიქჩი, გაძინელნი, უკენი, სომეხნი ქუენი, არეველნი, ამაზონელნუკრუჭულელნი, კორწინელნი, ბენეჟნი, ფებლაღონელნი, გალატეტმათ. მაგრავა რაინდელნი, ტიბრიანელნი, ქალიბელნი, მოსუნიკელნი, კოლქელნი, სავრუმატინელნი, გრძელნი, სარმატელნი, შეოტელნი, რუსნი, სკუთელნი, ნათესავნი ჩრდილოელნი, რომელთა ეწოდა უკანასხაკელ თურქი პეტინაკ, ხასიათელნი, თრაკნი, ვასტანელნი, რომელთა ეწოდა ბორტალ, იღიორიკელნი, კარტენელნი, ლუსიტანელნი, მაკელნი, ელინნი, რომელ არიან ბერძენი, ფრიგელნი, პინონელნი, უკნელნი, იანბიგნი, კალავრელნი, უპიკელნი, პრომნი, ვალიელნი, კალტი, ლიბისტანელნი, ფრანგნი, კამპანელნი, კელტეკ ართვედნი და ასაკლისანი, საბანნი, აკვტანელნი, ილირიანნი, ვასატნი, კვრტიანელნი, ბრეტონელნი, სკორტელნი²⁵.

როგორც გაიკეთეულია, ექვთიმეს ძირითადად აულია ეპიფანი ს შრომა, შეგრძმ ივი უცვლელად, სიტყვისიტყვით კი არ ვაღმოულია, არამედ შიგადაშიგ შეუტანია ცნობები როგორც იპოლიტ ეს ქრონიკიდან, ისე სხვა ინალოგიური ნუსხებიდან, რომელთა ვარკვევა დღესდღეობით შეუძლებელია. გამოიკუთრებით საურალებოა ცნობები ქართველი ტომებისა და მათი მეზობლების შესახებ. ეს ცნობები მეტი და ფართოა, ვიდრე ბერძნულ წყაროებისა მოცემულია²⁶.

წვენთვის მდებარე ის არის საინტერესო, რომ ექვთიმე შთანწილები ტერმინით ქართველი გაღმოცემული აქვს ბერძნული „იმერეს. როგორც აკად. კ. კეკელიძე აღნიშნავს, ამ ბერძნული ტერმინით ეპიფანი უნდა უკლისხმობდეს ქართველებს, ვინაიდან სემის სამკეიდრებელში ის ზედინედ ასახელებს ხალიბებს, აფსილებს, მოსეინიკებს და იბერებს. ქართველებს უნდა გულისხმობდეს ამ ტერმინით აგრეთვე სომხური თარგმანი იპოლიტ ეს ქრონიკისა, სადაც იათების შთამომავლობაში აღნიშნულია: ალგანქ, პაიქ, ვირქ, ეგურაციქ²⁷.

ზემოთ, სითანადო აღვილას, აღინიშნა, რომ პირენეის ნახე-

²⁵ კ. კეკელიძე კლასიკური საკითხები... „ეტიუდები“, 1; 26 172.

²⁶ იქვე ვ. 177.

²⁷ იქვე.

ვარკუნძულზე კალტების დიდი ტალღის შეჭრის შედეგად მოხდა ეთნოლოგიური შერევა და შეიქმნა იძერივლთა ტომი კალტიმურანი. ეს კალტიძერები და იძერები იაფეტის შთამომავლის შერის არიან მოხსენიებული. „Liber Generationis“-ში ვკითხულობი:

„და ეს იაფეტის ტომები მიდიიდან ოკანის დასავლეთ კიდემ-დე არიან გაჭიმული ჩრდილოეთისაკენ. [ცხენი არიან] მიღები, აღ-ბანები, გარგანები, არტევები, არმენები, ამაზონები, ხოლები, კორ-ზიენები, ბენაგენები, კაპალოკიელები, პაფლაგონიელები, მარიანდე-ლები, ტიბარენები, ხარმატები, საერთომატები, მეოთები, სკეითები, ტავრები, თრაკები, ბასტარნები, ილურები, მაკელონელე-ბი, ელენები, გრეკები, ლუბკები, ისტრები, კიენები, დაენები, და-პუები, კალაბრები, ოპიკები, ლატინები, რომელთაც იგრეთვე რო-მაელები ეწოდებათ, ტარენები, გალები, რომელთაც იგრეთვე კალ-ტები ეწოდებათ, ლიბიესტინები, კვალტიბერები, იბერები, ილუსიტანები, ვოკები, კუნიელები, ბრიტანები, რომელნიც იგრეთვე კუნტულზე ცხოვრობენ“²⁸.

შეინარჩუნები კალტიძერების უკრადლებას მივაძყრობთ იმ გარემოებაზე, რომ, როგორც ჟემოთ ვნიხეთ, ექვეთები მოგვიანების ნახევარკუნძულის კალტიძერებს ნათლავს სახელით: კალტ-ქართ-ველი დახავლისანი!

ესეც ფრიად საგულისხმო მინიშნებაა იმაზე, თუ როგორ ეს-მოდათ ძველ საქართველოში ორი იძერის მკვიდრთა მიმართება.

ახლა გადავიდეთ ერთი უაღრესად მნიშვნელოვანი ფაქტის აღ-ნიშენაზე.

ძველი საქართველოს წარჩინებულ მოღვაწეებს გასწენიათ იდეა — მოეწყოთ ექსპედიცია და გამგზავრებულივენ ესპანეთში, რათა გასცნობოდნენ „დასავლეთის ქართველების“ ცხოვრებას.

ბირველი უტყუარი ცნობა ამ საკითხის შესახებ დაცულია XI საუკუნის გამოწენილი შერლისა და მოღვაწის გიორგი მთა-წმიდღის (დაიბ. 1009 წელს) თხზულებაში სათაურით „ცხორე-ბად იოვანესი და ეფთუმესი“, რომელიც დაწერილია 1042—44 წლებში.

გიორგი მთაწმიდღის ერთი უპირველესი აღვიდათა-

28 გორგია, I, გვ. 13.

განი უჭირავს XI საუკუნის ქართველ ლიტერატურულ მოწყვეტილ შორის. ის იყო ივერიის მონასტრის წინამძღვანი, მის კალამის მეტვის მრავალი ლიტერატურული ქედი, უმთავრესად ჰურმინული ენიდან ნათარგმნი ან ნარედაქციევი. იგი გამოჩენილი მატერიალის იყო. გიორგი მთაწმიდე ლიტერატურული თრიგონალური თხზულება მოგვითხრობს ათონის ქართველთა მონასტრის დაარსებისა და შინაგანი წყობილების მძღვანელობისა და უაღრესად საინტერესო ცნობებს შეიცავს არა მარტო საქართველოს ისტორიის შესახებ, არამედ საბერძნეთის შესახებაც; როგორც ეს თავის დროზე პროფ. რ. ბლეკი მა აღნიშნა.

გიორგი მთაწმიდე ლიტერატურული ნაწარმოებში ჩვენი შიზნებისათვის საინტერესოა ითვანე მთაწმიდე ელიათნე ელი (შამბა ე ქვთიმე მთაწმიდე ლიტერატურული დაათვის ათონის ივერთა მონასტერი და ქართველი კულტურის ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწე გახლდათ).

ექვთიმე ათონე ელის (მთაწმიდე ლიტერატურისა მასმიათვებს ითვანე ათონე ელი (მთაწმიდე ელი): „იყო შამბა ჩუენი ითანე შშობელთა და პაპათაგან დიღებული და წარჩინებული და საჩინო მთავართა შორის დავით კურაპალატისთა, შენე და ახოვანი და განთქმული წყობათა შინა, მაღალი და შუენიერი ჰასაკითა და აგებულებითა და გუამისალთა, და ბრძენი და გონიერი გონებითა და გულისხმის ყოფითა და სავსე შიშითა ღმრთისადთა და ყოვლითავე კეთილისა საქმითა, და ფრიად საცუარელი და საკუთარი კეთილად კსენებულისა დავით კურაპალატისამ“.

ათონის ივერის მონასტერი დაარსებულია 980—983 წლებში. ეს შესანიშნავი სავანე ქართული მწიგნობრობისა იმთავითვე შატარებელი იყო ერთეული იდეისა საბერძნეთში და შალე გადაიქცა წვიმოდ, საიდანაც საქართველოში მოდიოდა შოწინევე კულტურის ნაიაღი. თუ ქართული შეტელობა უაღრესად განვითარდა XI—XII საუკუნეებში, ეს ივერიის მონასტრის მეოხებითაც, სადაც თავმოყრილი იყო ქართველთა საუკეთესო კულტურული ძალები, რომელთაც მიზნად დაისახეს გაეცნოთა თანამემამულეთათვის დასავლეთის ლიტერატურული სიმღიდრე და შემკვიდრეობა. აქ ითარგმნა და ბადიოწერა მომეტებული ნაწილი იმ ლიტერატურული განხევლებისა, რომლითაც სამართლიანად მაჟობის ჩვენი ქვედი მწერლობის ისტორია. აქ, ათონშე, შეიქმნა და ნამოყალიბდა განსაკუთრებული

საღირტერატურო, საგრამიატიკო და კალიგრაფიული სკოლი, რომელიც
შეც წარუშდელი კვალი დატოვა ჩვენს ისტორიაში²⁹.

ახლა მოვუსმინოთ გიორგი მთაწმი მიღებულის შესრულების გაგეაცნობს ითვანეს ცხოვრების ერთ ეპიზოდში:

„შემდგომად თორნიების შიცვალებისა განიზრახა ნეტარმან შე-
შიძინ ჩუქნის იოვანე, რამთა იღიღოს მე თვესი და რავდენიშე მო-
წაფენი და იყლტოდის სპანიად, — რამეთუ პირველითვანევე უძნდა
შუღლიანობად და შეოთი, გარნა თავს-ედვა მუნ ფამადე თორ-
ნიების აშენებისათვეს და რამთა შეიძინოს სული მისი, — რამეთუ ას-
მიოდა, ვითარმედ ქართველ არ იმცირედ ნი ნათე-
სავნი და ერნი მკუდრ არიან მუნ. და იმის პირი-
სათვეს წარვიდა ვიღრე იყიდოსამდე, რამთა მიერ პოეოს ნავი, კერ-
ძოთა სპანიისათა მიმავალი, და წარვიდეს მუნ. და რომელი-იგი
შის ფამია მთავრობდა ავიდოსს, ფრიად საყუარელი იყო მამისა ით-
ვანები, და მეგობრობისა მისისათვეს გამოუცხადა მის გულის სიტ-
ყუად თვესი. ხოლო იგი წინააღმდეგა და, რაოდენ შესაძლებელ იყო
მისგან, აბრკოლებდა. და ვითარ იხილა მამია იოვანე დატრიცებუ-
ლი თესსავე გულის სიტყუას ზედა, გამოუცხადა და პრქუა, ვა-
თარმედ: „წმიდაო მამიო, არა უმეცარ ხარ შენ, თუ რაბამი სიყუა-
რული აქუს მეფეთა ღირსებისა შენისაა და, უკუეთუ გაგიტევნე-
დიდი ბოროტი მოწევნად ირს ჩემ ზედა. მიუწერო მეფეთა და, ვა-
თარცა ბრძანონ, ვგრეცა ქმენ. და ვითარცა მიუწერა, უბრძანეს
მეფეთა, რამთა სამეფოს წარიაღლინეს. და ვითარცა აღვიდეს, და-
ღითა პატივითა მოიკითხნეს იგინი მეფეთა და ღიღად აბრილეს და
პრქუეს, ვითარმედ: „წმიდანო მამინო, ჩუქნ დიდი სიყუარული
გეაქუს სიწმიდისა თქენებისაა, და რამ არს ესკ, რომელ ესრეთ ივდა-
ტით ჩუქნგან და უცხოსა ქუეყანისა წარხუალთ?“ მიუგო ნეტარმან
იოვანე და რქუა: „ღმრთის მსახურნო და თვთმპყრობელხო ტე-
ფენო! გლახაკი ესკ ერის-კაცი ვიყავ სოფელსა შინა მყოფი და თა-
ნა-მდები ყოვლისა ბრალისაა და მენება, რამთა უცხოებისა სამე-
წარვიდე და სული ჩემი ვიცხოენო და გლახაკებით ქიყოფებოდი-
და თუ ვითა მოქადა, არა უწყი. მოვიდა თვესი ჩემი თორნიკ და მისი-
თა გზითა დიდთა შუღლით შთავეარდი და ერის-კაცისა და მნებავეს,
რამთა ამის ყოვლისაგან თავისუფალ ვიქმნა და სულისა ჩემისა
ზრუნვისა შეუდგე. მრავალთა ფამთა დიდითა პატივითა დამიჭირ-

29 ჟ. ევალიძე. მფლი ქართული მწერლობის იტორი, 1, 1951, ვე. 87.

ჩეს და მერმე დილითა ქენებითა ძლით დაარწმუნეს მონასტრების
შეკუვად და დილითა ბოძითა განუტევეს. და ესრუთ კვალიდ ზედ
ც თვეს მონასტრებისა”³⁰.

საჭიროდ მოვაჩინია, მკითხველს მოვაწოდოთ ეს ციტატა მიზანით
და ქართულით.

„თორნიკეს გარდაცვალების შემდევ ნეტარმა მამა იოანემ
განისახა თან წილევანი თავისი ძე³¹ და რამდენიმე მოწაფე და გაქ-
ცეულიყო სპანიაში (ესპანეთში): შის თავიდანევ უმძიმდა შუღლი-
სა და შეფოთის ატანა, მაგრამ დროებით ყოველივეს ითმენდა, რომ
აქენებინათ თორნიკესთვის საძვალე (აკლიამა) და დავხსნა მასი
სული. ითანეს გაიღონილი ქონდა, რომ ქართველები, — არამცირუ-
ლი ქართველი ტომები და ხალხები, — ცხოვრობენ სპანიაში (ესპა-
ნეთში) და ამიტომ იყი გაემართა აბილიტები, რათა ეპოვა სპანიაში
(ესპანეთში) მიმავალი ხომალდი და გამგზავრებულიყო იქ. რაღა-
ნაც ვინც იმ დროს აბილიტები მთავრობდა, მამა იოანეს ფრიად სა-
კუვარელი პიროვნება იყო, მან გაუშედავნა თავისი განისახება მეგო-
ბარს, ეს უკანასკნელი კი წინ აღუდგა დი, რამდენიდაც შეეძლო, არ
უშევებდა. ხოლო როდესაც დაინახა, რომ მამა იოანე მტკიცედ იცავ-
და მიღებულ გადაწყვეტილებას, შემდეგი სიტყვებით გამოუცხადა

30 გ ი თ რ გ ი მ ი თ ა წ მ ი დ კ ლ ა. ცხორებას ითვალისწინ და ეფოვიმები. ვამთ-
საცუმალ შოამნადა იქ. ჯ ა კ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა . ვარტვი შოამნიდლის ენა ითვალის-
წინ ეფოვიმები ცხორებას მიჰედვით — ა. შ ი ნ ი ძ ი ს ა . (ამველი ქართული ენის
ძეგლები”, 3), 1946, გვ. 23—24.

ეს ნაწყვეტი მთამნიდლის თხზულებიდან გამოიღევთ (რესული თარგმნის
დარჩევით) ისტორიუსმა მთ კ ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ მ ა . და აღნიშნა: „ასხელწოდება
ამერიკის“ დამთხვევა პიროვნების ნახევარუნდებულს და კავკასიონ ჯერ კოდევ ბერ-
ძნი და რომიერდა მწერლების ყურადღებას ისიდაგდა. ურანი იმ ასრისა უკნინ,
რომ ეკრომელი მწერლელები ასიაში გადასისლდნენ, სხვები კი, პირიქით, რომ ასიე-
ლები გადასისლდნენ კუროპაში... ძნელი ხათუშელია, არსებობდა თუ არა რამდენ ხა-
ზურელი ასეთ შესეღლებისათვის და, ხერთით, ესპანეთისა და კავკასიის იმე-
რიცხვებს შორის ნათებობის დასიმტკიცებულიდ. შესაძლოა, ბაბუქის ენისა და ქარ-
თულური დაღუქტების შეღარებისას აღმოჩნდნენ ლინგვისტური მონაცემები,
რომლებიც რამდენიმე შექმ მიმდევნენ იმ ხევისს. როგორც უნდა იყოს, იმის
აღნიშვნა ვინც საინტერესოა, რომ X საუკუნის დასატულს მცხოვრები ქართვე-
ლი დაინტერესებული იყო ორივე ხალხის ნათებობაში”. М. Д ж а н а ш в и л и.
Иверийцы в Испании (По рукописи XI века): «Сборник материалов для
описания местностей и племен Кавказа», выпуск 27. Тифлис, 1900, стр.
155—158.

31 ეფოვიმე.

შეს თავისი ნები: „წმინდა მამავ, შენთეის ცნობილია, რა დღიუად
აფასებენ შეფეხი შეს პირად ღირსებას: თუ გაგიშვებ, დაიდი ბო-
როტება დამატებულება თავს. ამიტომ მიუწერ მეცავეჭრულუ წუზურულ
ისინი ბრძანებენ, შენც ისე მოიქეცი“. მან მისწერო მეცავეჭრულუ ჩაი-
უბრძანეს — ითანე და მისი თანამგზავრები სატახტო ქალაქში³²
გაევზავნათ. როდესაც ჩაიდგნენ სატახტო ქალაქში, მეცავები დი-
დი პატივით მიესაღმნენ მათ და დიდი სინაულით უთხრეს: „წმინ-
და შამებო, ჩვენ ფრიად კაფასებთ თქვენს სიწმინდეს და რა მიზე-
ზია, რომ გაგვირჩით და უცხო ქვეყანაში შეიმგზავრებით?“ ნერარ-
ში ითანებ მოასენა: „დვოთისმსახურო და თვითმმკრობელო მეცა-
ვებო! მე ამ სოფლად მყოფი ერთი გლობაკი გახდით, ყოველგვარი
ცოდვის მტკირთველი. მსურდა საღმე უცხო მხარეში გამგზავრება,
რათა სიღრაიბეში მეცხოვერა და მესხინა ჩემი სული. არ ვიცი, რო-
გორ მოხდა, რომ ჩემი განმარტოების აღვილი შეიტყო და მოვიდა
ჩემი ნათებივი თორნიკე. ამის გამო ატყდო შულია და მე შემოვიკ-
რიბე ხალისი. ამიტომ მსურს გაეთავისუფლდე ამ უსიამოენებათაგან,
რათა ვიზრუნო საკუთარ სულზე.“ დიდხანს დიდი პატივით თავის-
თან გააჩერეს მეცავებმა ითანე და დიდი რუდუნებით ძლიერ დაარ-
წმუნეს ისევ მონასტერში³³ დაბრუნებულიყო. მეცავებმა ითანე უხ-
ვი საბოტვარით გამოისტუმრეს“.

როგორც ტექსტიდან ჩანს, ი ო ვ ა ნ ე ქ. აბიდოსში ჩასულა
(აბიდოსი მდებარეობდა დარღანელის სრუტესთან — მცირე აზია-
ში), მავრამ მეცავებს წინააღმდევობა გაუწევიათ და არ გაუშვიათ:
ამრიგად, ი ო ვ ა ნ ე ა ო თ ნ ე ღ ი ს ექსპედიციამ, რომელიც მო-
წოდებული იყო — ესპანეთში ჩასულიყო და „იქაური ქართველ-
ნი“ მოენასულებინა, ფიასკო განიცალა...

არ ვიცით ზედმიწენით, თუ როდის გაემგზავრა ი ო ვ ა ნ ე
ა ო თ ნ ე ღ ღ ი ს ესპანეთისაენ. ყურადღება უნდა მიებაყროთ ი ო ვ ა-
ნ ე ს ა და ე ქ ვ თ ი მ ე ს ცხოვრების ერთ აღვილს, საღაც აღნიშნუ-
ლია: „შემდგომად თორნიკის სიკუდილისა იგ ინდიკტიონსა მის-
ცეს მთასა გახაუოფლად ღიტრად ოცდარვა“ (32,4). ე. ი. 13 (იგ)
ინდიკტიონს ათოსს ეპოზა ესა და ეს განხილვა³⁴. 13 ინდიკტიონი,

32 კონსტანტინოპოლიში.

33 ათოსის ივერიის მონასტერში.

34 რ. ს ი ტ ა დ ე „ესპანეთის ქართველთა“ უძველი მოხსენევა...: კურნ.
„შაორნი“, № 3, 1971.

კ. პ პ ე ლ ი ძ ი ს გამოანგარიშებით, აქ უდრის 985 წელს³⁵. ეს
დროს კი თორნიკე ცოცხალი აღარ იყო. ითვანებ ს გამგზავ-
რება სწორედ ამ ხანებში უნდა მომხდარიყო, რადგანიც, კატეტეული
ბის” მიხედვით, 985 წელი თორნიკე ს გარდაცვალებას და გამო-
გზავრებას შეუ დევს. ამასთანავე, თავის მხრივ, ეს გარდაცვალება
თორნიკეს გარდაცვალების უშუალო მომდევნო ფაქტადაა გაღმო-
ცემული ნაწარმოებში (შდრ. ზემორე სიტყვები: „შემდგომ თორნი-
კის მიცვალებისა განიხრაა ითვანე...“). უკინ დაბრუნებული ითვა-
ნე მაღლ ავად განდა და იღარ მომჯობინებული, 1005 წელს გარდა-
იცვალია, იგი დიღხანს ავადმყოფობდა („მრავალთა წელთა ცხვ-
დარსა ზედა დავრდომილი მდებარე იყოთ“), მაშაბადამე, ეს გამ-
გზავრება თუ უშუალოდ 985 წლის მომდევნოდ არაა, X საუკუნის
ბოლომდე მაინც უნდა მომხდარიყო.

მ თ ს ე ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი ს გამოანგარიშებით, ითვანებ ს
გამგზავრება უნდა მომხდარიყო 976 წლიდან 988 წლამდე. მკელე-
ვარი ყურადღებას მიაქცევს ტექსტის იმ ადგილს, სადაც ნათქვამია:
„წმიდათ მამაო, არა უმეცირ ხარ შენ, თუ რაბამი სიყუარული აქუს
შე ფერა ლირსებისა შენისაა...“ და ფიქრობს, რომ აქ იგულის-
ხმებიან კასილი II და მისი ძმა კონსტანტინე IV (კონს-
ტანტინეპოლის ტახტზე ავიდნენ 976 წელს). ეს უკანასკნელი თავი-
სი ცხოვრების მიწურულში ბერად შედგა და მიიცვალა 1025 წელს.
მეფობდა ძმამთან ერთად მხოლოდ პირველ 12 წელიწადს, — მაშა-
სადმე, ზემოხსენებულ ტექსტში აღწერილი ვითარებანი განეკუთვ-
ნება პერიოდს 976 წლიდან — ვიდრე 988 წლამდე³⁶.

ბერძნულიდან ნათარგმნი უკანასკნელი თხზულება, რომელ-
შიც კი „ცხადანეთის ქართველები“ მოიხსენებიან, გახდავთ „ამშრო-
სი მედიოლანელის ცხოვრება“, სადაც ნათქვამია: „მყის მიიყვანა
იგი საქართველომათ. რომელსა-იგი სპანიადცა უწოდებენ“ (თარგმა-
ნი შესრულებულია XI საუკუნის გამულამდე თვით ილ ე ს ა
და ე ფრთხი მცირის მიერ) ³⁷. აქ ჩემთვის საყურადღებოა სა-
ქართველო-ესპანეთის იდენტიფიკაცია.

ამ დროიდან მოყოლებული — ვიდრე XVIII საუკუნემდე —

³⁵ კ პ პ ე ლ ი ძ ე. ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, II, 23, 225.

³⁶ М. Джанашвили. Иверийцы в Испании (По рукописи XI века), стр. 157.

³⁷ ხელნაწერი A. 90, გვ. 115.

ქართულ წევაროებში ასპანეთის ქართველები⁴⁸ დომინიკანული ხელის ნებიან.

იბადება კითხვა: რა ასანა შეიძლება პქონდეს ეჭარულებულს, რომ XI საუკუნიდან XVIII საუკუნემდე ქართული მართლებრივი თუ ნათარგმნ თხზულებებში შეწყდა ლაპარაკი ეკროპული იძერების (resp. ესპანეთის) შესახებ? განა ქართველთათვის ეთნოგრაფის თუ ხაღოთა განრიგებისა და კლასიფიკაციის საკითხი ამ საუკუნეებშიც საინტერესო არ უნდა ყოფილიყო?

ამ კითხვას შეიძლება მოეძებნოს პასუხი, თუნდაც ვარაუდის სახით გამოიქველო.

ამ საგამშე ვარკვეული მოსაზრებებია წამოყენებული სპეციალურ ლიტერატურაში. ამ ეს მოსაზრებებიც:

ამ ეპოქაში — XII—XVIII საუკუნეებში — საქართველოში ისეთი ინტენსივობით არ ითარგმნებოდა საისტორიო ხსიათის ნაწარმოებები, როგორც წინა საუკუნეებში. ცხადია, საისტორიო ნათარგმნ თხზულებათა „ასეთი სიმცირე ითხსნება არა იმით, რომ ქართველებში გემოვნება ისტორიისადმი განვითარებული არ იყო, არა იმით, რომ ისინი მოკლებული იყვნენ ისტორიულ აღლოს, ამის საწინააღმდევებოდ შეიძლება წამოვაყენოთ ის უდიდესი და უმდიდრესი, მეტად მნიშვნელოვანი, საზოგადოდ, ისტორიული ლიტერატურა, რომელიც მათ საკუთრივ, ორიგინალურად შეუქმნიათ და რომელშიც თავისი სამშობლოს ეკლესიურსა და პოლიტიკურ კითარებას მოგვითხრობენ³⁸. ბერძნულიდან ნათარგმნ ვითოვრათ უიულ თხზულებებში კი ჩვენთვის საინტერესო საკითხი, საერთოდ, დიდი პოპულარობით არ სარგებლობდა. ბერძნულიდან ქართულ ენაშე ვადმოდებული საისტორიო ნაწარმოებები უპირატესად ეგზოტიკური ხსიათისაა და, ამდენად, სასწავლო დანიშნულებისა. სასწავლო დანიშნულების ამ ტიპის სახელმძღვანელოები კი ძირითადად ჩვენში თარგმნილია უკევ X—XI საუკუნეებისათვის. ამ ერთეული სივარაუდო მიზეზი იმისა, თუ კალავ რატომ არ შემოდის XI საუკუნის ბოლოდან და მის მომდევნო ხანებში საქართველოში ანალი ძეგლები, რომლებშიც აღძრული იქნებოდა ჩვენთვის საინტერესო საკითხი.

ეს — ერთი მნიშვნელოვანი.

მეორე მნიშვნელოვანი კი არ არ აღმოჩენილია აღმისახული მისახული საკითხი.

38 ჸ. გავალიძე. ქართული ლიტ. ისტ., I. გვ. 500.

ჩასითის მიზეზი. ცნობილია, რომ 1054 წელს ხაბოლოდა დაშა დასავლური (კ. წ. კათოლიკური) და ომისავლური (მართლ- მაღიდებლური) კელესიები, ანტიკათოლიკური პოლომია ჩერქეზების გაჩაღდა. საფიქრებელია, რომ ყოველივე ამის შემდეგ მართლწარმოების დებლური ორთოლოქსალობის თვალსაზრისით ქართულ ორიგინა- ლურ შწერლობაში „გაფერმქრთალდა ქქტუალობა დასავლეთის იმერებთან ნათესაობისა, ვითარცა კათოლიკური ომისარებლობის მიმდევრებთან: მართლმადიდებელი ქართველების სარწმუნოებრივ პოლიტიკას ამიერკავკასიაში მათი სახელმწიფოებრივი ძლიერების აღმავლობის ფასს (XI—XII სს) იღირ შეესაბამებოდა ისეთი აღ- მარტობობითი ნიკილიშმი, თანაც, უნდა გავისხენოთ, რომ ეთნიკუ- რი ტერმინი „ქართველი“ ომისარებლობით მართლმადიდებლის ში- ნაირსს გულისხმობდა. ბუნებრივია, რომ ესპანეთის ქართველობა- თან ნათესაობის საკითხმა ქართულ ორიგინალურ შწერლობაში ფე- ხი ვერ მოიყიდა³⁹.

შართალია, ქართულ წყაროებში XI საუკუნის ბოლოდან მო- ყოლებული XVIII საუკუნის შუა წლებამდე ქართველთა და ესპა- ნელთა ნათესაობის შესხებ არაფერია ნათევამი, მიგრამ ქართველ საზოგადოებაში არ შეიძლებოდა მიმწყდარიყო ამ სიგანგე ფიქრი; ძნელი დასაჯერებელია, რომ ხალხში მთლად განელებულიყო და დავიწყებულიყო ინტერესი იმ პრობლემისადმი, რომელიც ასე გვკეთრიად და ამილელვებლიად ისმებოდა წინა საუკუნეებში. ტრა- დიციული საზოგადოებრივი აზრის უწყვეტობაზე სრულიად გარ- კაულიად მიგვანიშნებს XVII საუკუნის ცნობილი ფრანგი მოგზა- ურის ფან შარლ დენის ჩანაწერები, რასაც საკითხის ისტორიისა- თვის უთუოდ აქვს მნიშვნელობა.

შარლ დენი თბილისში ჩამოვიდა 1672 წლის სექტემბერში და გაემგზავრა 1673 წლის 28 ოქტომბერის. მან მოიარა როგორც ომი- სავლეთი, ისე დასავლეთი საქართველო, კრისტიანი აღწერა საკუთარი თვალით ნანახი უმრავე ფაქტი თუ მოვლენა. პირადი შთაბეჭდი- ლებები შეავსო სიქართველოს წარსულის შესახებ ცნობებით, რომ- ლებიც ამოკრიბა ბერძენ, რომაც და სპარსელ ისტორიოსთა თხზულებებით და წინამორბედ კვრიბელ მოგზაურთა და მისიო- ნერთა ჩანაწერებიდან.

შარლ დენი თავის ნარკვევში საგულისხმო ამბავს მოგვი-

³⁹ ჩ. სირაკ კ. დასახველ. ნაშრ., ვე. 181.

თხრობს. იგი მიიწვიეს ნაღიმზე თე იმურაზ მეფესთან. კამიობ. შვილობისას მან (თემურიაშვილი. შ. ძ.) მკითხა, — ამბობს შე ირდე ენი, — როგორ ბრძანდებათ ჩემი ნათესავი, ესპანერებს მექუმა და ძირიფასი ქვებით მორთული თასით შესვა მისი მაძლიუმის ტერიტორია... დიდხანს ვითიქე იმის შესახებ, თუ რანაირად უნდა ყოფილიყო მთავარი (თემურიაშ მეფე. შ. ძ.) ესპანეთის მეფის ნათესავი, და მივეცდი, რომ ეს მრავალი ავტორის აზრს ეთანხმებოდა. ესპანელები წარმოშობით იბერიილები არიან. კაბუცინებს ვკითხე, — განაგრძობს შარდე ენი, — როგორ ესმის-მეტე ეს ნათესაობა მთავარს. მათ მისაუხეს, რომ კლიმური VIII თე იმურაზი ის ადგი მიწერილ წერილებში იგი ფილიპე II-ის ნათესავიდ, ხოლო იბერიილები და ესპანელები ძმებად მოიხსენიათ". თე ამ ურაზი და მისი მემკვიდრეები ამაყობლნენ და კვლავაც იამაყებენ ამ ნათესაობითო, დასტენს ყრანგი მოგზაური⁴⁰.

საქორთოა აღინიშნოს, რომ შარდე ენის აქ ერთი შეცდომა გამპარვია: კლიმური VIII თე იმურაზი წერილს ვერ მისწერდა, რადგან იგი 1605 წელს გარდაიცვალა, ხოლო თე იმურაზი 1606 წელს გამეფდა. თე იმურაზი თან მიმოწერა ქვეთა რომის პაპს ურბან VIII-ს, რომელიც მისი თანამედროვე იყო, აქვე დავსძენთ, რომ კლიმური VIII-სა და ფილიპე II-ს ერთად ხსნება საქართველოსთან დაკავშირებით სხვა მხრივ არის სიმპტომატური და მრავლისმეტყველი, რაზედაც აქ სიტყვის არ გავიგრძელებთ.

შევნიშნავ, რომ შარდე ენის ყრუდ საქართველოში ჩამოსკლამდეც სცოდნია ესპანელებისა და ქართველების ნათესაობის შესახებ („...ეს მრავალი ავტორის აზრს ეთანხმებოდა. ესპანელები წარმოშობით იბერიილები არიან").

კრულად არის ლიბარაჟი ქართველთა და ესპანეთის იბერიილთა ნათესაობაზე XVIII საუკუნის ცნობილი ქართველი მოღაწისა და მწერლის ტიმოთე გაბაშვილის სამოგზაურო უანრის თხშულებაში, რომელსაც „მიმოსლვა“ ეწოდება⁴¹.

⁴⁰ ე ან შარდე ენის მოქალაქობა სპარსეთისა და იღმობავლების ქვევნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკეცვა და კამენტარები დაურომ მზა ა ა მ გ ა ლ თ ბ ლ ი შ ვ ი ლ მ ა. 1975 (საქართველოს სირმეცინიშვილის ავლენი, საქართველოს შესახებ არსებული უცხო წყაროების კოსტიტუციისა), გვ. 349—350.

⁴¹ ტ. გ ა ბ ა მ გ ი ლ ი. მიმოსლვა. ტექსტი გამოსაცემად მოაწიდა, კამიკელჭავა, ლექსიკონი და სამიებლები დაურომ კლ. ვ ვ ტ რ ე ვ ვ ლ მ ა. 1956, იძილისა.

ტიშოთე გაბაშვილმა მოიარა ბევრი ქვეყანა და საშუალება პეტონდა გასცნობოდა იმდროინდელ განათლებულ ადამიანებმა. იგი ესაუბრებოდა კონსტანტინეპოლისა და იერუსალიმის მატერიალური არქებს, მთავარეპისკოპოსებსა და ეპისკოპოსებს, ფილიხოსტონისა და მწიგნობრებს. ტიშოთე ს, როგორც ფრიად განსწავლულსა და საინტერესო პიროვნებას, ყველგან პატივითა და ყურადღებით იღებდნენ.

ტიშოთე გაბაშვილი ათონის მთაშე მოგზაურობის დროს გაეცნო XVIII საუკუნის ერთ-ერთ უძლიერეს სახწავლოსა და სამეცნიერო კერას — ათონის აკადემიას და დაგვაიტოვა უაღრე-სად საინტერესო წერილობითი ცნობები როგორც აკადემიის სტრუქტურისა და სამწავლო გეგმების, ასევე აკადემიის რექტორის — ავანი ბულგარის ის ს შესახებ. ევგენი ბულგარის ის თავისი დროის მოწინავე ადამიანი იყო, მის მოღვაწეობასთან არის დაკავშირებული როგორც ათონის აკადემიის, ავგვიანისტინისა და სამატრიკარქო სკოლის იღორძინება.

ვათოპედიის (ათონის) აკადემიის შესახებ არსებულ ცნობათა სიმცირის გამო ტიშოთე ს, როგორც თვითმხილველის, ცნობებს პირველწყაროს მნიშვნელობა ენიჭება. ტიშოთე გაბაშვილი ცნობებით იმის გამო, რომ „ისინი მომდინარეობენ არა უბრალო ცნობის მოყვარე მოგზაურისაგან, — აღნიშნავს „მიმოსლვის“ რედაქტორი ელ. მეტრეველი, — არამედ ღვთისმეტყველებისა და ფილოსოფიაში განსწავლული აღა-მიანისაგან, რომელიც არა მარტო უყურებს და ისმენს, არამედ სწავლობს, იძიებს და იფასებს ნიშულსა და ვაგონილს“⁴².

საგულისხმოა, რომ ტიშოთე გაბაშვილი (ისევე როგორც ანტონ პირველი) ცდილობდა რესეტისა და დახავ-ლეთ ეკრობის გამოცდილების გამოყენებას თავის სახწავლო საქმიანობაში. ეკრობული განათლების ახალი მიღწევების დაწერვის ათონის აკადემიაში ფიქრობდა ევგენი ბულგარის ც. ეს გარე-მოება კი საინტერესოს ხდიდა ტიშოთე სა თვის ევგენი ს ს ღ ა რ ი ს სამწავლო საქმიანობას. ევგენი ბულგარის ის ავტორია რიგი საღვთასმეტყველო, დოგმატიკურ-პოლემიკური ხა-სიათის თხზულებებისა (საფიქრებელია, ფრიდრიხი დიდი ის

რჩევით, ვა ატერინე მეორე მიგი რუსეთში მიიწყო — როგორც დიდი მეცნიერი).

ე ვ გ ე ნ ი ბ უ ლ გ ა რ ი ს თ ა ნ ს ხუბრებში შეასრულებულ აბაშვილ მა აღძრა საკითხი ქართველთა და ესპანეთის უძველეს მკვიდრთი ნათესაობის თაობაზე, ცნობები „შპანიელთა“ შესახებ ორ-ორჯერ არის შეტანილი გა ბა შვილის მოგზაურობის B და C რედაქციებში. B რედაქციაში პირველ ცნობასთან დაკავშირებით კიდევ შე მიწერილია „შპანიისათვის სხვადასხვა რიგად გვესმა და ამისთვის ორჯერ აღვწერეთო“.

მოვუსმინოთ ტი მთვე გა ბა შვილს (ტექსტის სხვადასხვა რედაქციების შინელვით):

1. „ხოლო აღმომევეითხა წერილთა შინა ჩეენთა, ვითარმედ ბერძნულისაგან სპანთა ენითა ზედა ვსთარგმნეო, ქართველნი მთარგმნელნი წერენ (ქართულთა უწესენ შპანიად), ამისთვის ვკითხევდი ე ვ გ ე ნ ი ს⁴³. ხოლო იგი განგვიმარტებდა, ვითარმედ არის ძველთა წერილთა შინა მდებარედ, ვძთარმედ ქართველნი მოსრულიან შპანიად და დამკვიდრებულიან, და უწოდეს მეფესა შპანიისასა ქართველი; და კვალიად შპანიელნი წარსულიან საქართველოთა შინა და შენ დამკვიდრებულიან, ამისთვის ქართველთა და შპანიელთა ურთიერთარს სახელი ენაცვლებით“.

2.და ვკითხევდი თარიგმნითაგან წერილთა შინა, ვითარმედ ბერძულისაგან შპანიურად ვთარგმნეო — ქართულთა იტყოდა. და ამისთვის ვკითხე ევენიოს ფილისოფონსა, თუ ვითარ ქართველთა შპანია ეწოდების? ხოლო მან მომიგო, ვითარმედ წერილთა შინა აღმომიკითხვს ვითარმედ ოქრობასა ქართლისასა მეფე და ერნე ქართველნი მოსრულიან შპანიას, და მეფესა მათხა შპანიათასა ერქვა ქართველი; და კვალიად განმრთვლდა რა შპანია, წარვიდენ შპანიელნი ქართლად პირველ ქრისტეს მოხლეისა და ამისთვის უწოდეს შპანია ქართველთა“.

3. „და კვალიად ვკითხევდით: ვითარ და რასათვის ქართველთა შპანია ეწოდების და შპანიელთა ქართველი? ხოლო იგი უძველესი ბრძნისა ვისმე მელეტიოზისა წიგნისაგან აღმომიკითხევდა და გვიტყოდა, ვითარმედ ფამსა აღვეჭსანდრე მაკელონელისასა შპანიელნი მრავალნი მისრულიან ქართლად, და კვალიად ფამთა ოქრებასა ქართ-

43 შემოვიდნ განწერი მიწერილია: „ორჯერ ვკითხე და სხვად მითხნა, ამისთვის ორჯერ აღჭენერეთ შპანიისათვის“.

ლისასა ქართველნი შეფე და დიდებულნი წარსრულან შპანდაღ, მათნი შეფენი და მთავარნი ნათესავნი არიან ქართველთა, და მონარქესაც მითსა ქართველთი ეწოდება".

4. „და კვალად კითხევდი, ვითარმედ რასათვის ქართველთა შპანია ეწოდების და შპანიელთა ქართველი? ხოლო იგი მეტყოდა, კითარმედ უამსა ილექსანდრე მაკედონელისას შპანიელნი მრავალნი, მოსრულან ქართლს, რამეთუ მდინარესაც მითსა ივერია ეწოდების, რომელ არს ქართლი. და კვალად უამთა ოჯრობასა ქართველნი წარსულან შეფე და დიდებულნი შპანიად და მათნი შეფე და მთავარნი ქართველთა ნათესავნი არიან".

აღ ე ქ ს ა ნ დ რ ე მ ა კ ე დ თ ნ ე ლ ი ს საქართველოში ლაშქრობასთან დაკავშირებით ტ ი მ თ თ ე გ ა ბ ა შ ვ ი ლ ი დ ა ს ძ ე ნ ს:

1. „ხოლო მე მსმენოდა ქართლით, ვითარმედ ილექსანდრე მაკედონელმან ალილო ქართლით და მცველნი ფრანგნი განაწესაო ქართლად, და ამ აზნაურნი დანაშთომნი მუნიციპან არიანო, და შეეწამა ესენი ერთად".

2. „ეს რა მესმა, მომექსენა ქართლში თქმული იგი, ვითარმედ აზნაურნი ქართველნი საფრანგეთიდამ არიანო მოსრულნი, იტყოდნენ".

3. „ეს რა მესმა, მომექსენა მე, რამეთუ მსმენოდა, ვითარმედ ქართველნი აზნაურნი საფრანგეთიდამ არიანო მოსრული, რომელი დაადგინო შცველად ილექსანდრე მაკედონელმან ქართლს. ესრეთ გამეგონა მე ქართლს⁴⁴".

ეს ბოლო სიტყვები ტ ი მ თ თ ე ს, როგორც ჩანს, შესსიერებით აღუდგენია. ცნობა კი „ქართლის ცხოვრებიდან" მომდინარეობს.

„დაიბყრა ილექსანდრე ყოველი ქართლი, და მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი აღრეულნი ქართლს შყოფნა..., — ნათქვამია „ქართლის ცხოვრებაში" — და დაუტევა მათ ჭედა პატრიკად სახელით აზონ, მე იარედოსისი, ნათესავი მისი ქუეყანით მაკედონით, და მისცა ასი ათასი ქუეყანით პრომით, რომელსა პქვიან ფროტათოს. ეს ფროტათოსელნი იყვნეს კაცნი ძლიერნი მქნენი, და ეკირთებოდეს ქუეყანისა პრომისისა, და მოიყუანნა ქართლად, მისცნა აზონს პატ-

44 „მიმოსღვა", გვ. 0243—0244—0245.

რიკსა, და დაუტევა ქართლს ერისთავად აშონ, და მას თამა ჩამანი
იყო, შეკრობელად ქართლისა⁴⁵.

ტიმოთე ს თხზულებაში მოცემული ცნობები, ქრისტენიზაციის
საფურალებოა:

1. ტიმოთე გაბაშვილი, XVIII საუკუნის მოღვაწეს, კარგად სცოდნიი წინა საუკუნეებში გავრცელებული იზრი ქართველთა და ესპანელთა ნათებაობის შესახებ („აღმომჟევითხა წერილთა შინა ჩვენთა...“). ამრიგად, საქართველოში ჯერ კიდევ არ არის გამქრალი და მისუსტებული ძველი საუკუნეების გამოძახილი ეკროპელი და აზიელი იბერების ურთიერთობის თაობაზე.

2. ტიმოთე ს მიხედვით, ქართველი და შპანიელი (ესპანელი) სინონიმებია („ვითარ და რახოფების ქართველთა შპანია ეწოდების და შპანიელთა ქართველი“; „...ბერძნულისაგან შპანიურად ვთარგმნეთ — ქართულთა, იტყოდა“). მაგრა შენაცვლება ეთნონიმებისა სიმპტომატურია და უთუოდ იმდროინდელი საზოგადოებრივი აზრის ანარეკლი. ასე, მაგალითად, იმავე საუკუნის დაღი ქართველი მეცნიერი და მოღვაწე ანტონ პატრიკ ბაგრატიონი (ბაგრატიონი) თავის „სპეკალის“ წინასიტყვაობაში ივარ ის ნაცვლად ხმარობს სპანიას („სპეკალის იმის სამაღლო-ბელად შბაღისა მიუწერს ღმრთისმასახურსა მეფესა სპანია ივერთასა ბრძენსა და საფილოსოფოსთა სწავლითა აღმკულსა მეფესა, მწესა ირაკლის“).

საქართველო-ესპანეთის ისტორიულ იდენტიფიკაციას, როგორც ვიცით, ტრადიციია უჭერდა შბარს. გვიხსენოთ, მაგალითად, ათონ-ზე შესრულებულ ძველ თარგმანებში ესპანეთის შაგიერად იბერიის ხმარება. და საქართველოს მაგივრად — სპანიისა. დავიმოწმოთ ერთი ადგილი თეოფილ ს მიერ თარგმნილი თეოდოსი და ის ცხოვრებილი (ამ თხზულებაზე გაყვრით ზემოთაც იყო საუბარი):

„უღონო რად იყო მეფე ღრატიანე საქმისა მისთვეს, თუ რად კოს, რამეთუ ძლევასა მას შედა დადად აღშეგვნეს ბარბაროზნი ივი და ძნელად საბრძოლელად იყვნესცა და შეტაცხილ იყვნეს. მისსოფლისაც დამჯსნელად ბოროტისა მის მოიგონა თეოდოსის

45 „ქართლის ცხოვრება“. ტექსტი დაღვნილი კველი ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. კაუჩი შეკვეთის მიერ. ტომი I, 1955, გვ. 18.

სპასპეტობა და მეყსეული და მოუწოდა სიქიონთველომათ, რომელსაც
სპანიამ ეწოდების, და დაადგინა იგი ლაშქართა უსუცესად⁴⁶.

ქართველისა და შპანიელის სინონიმურობას ათონის აკადემიის უფრო
რეგიონიც აღიარებს („მეფესა მათსა შპანიათას ერქვა ქიმიური იმია
ლი”; „უწოდეს შპანია ქართველთა”).

3. ათონის აკადემიის რექტორი ევგენი ბულგარისი
ადასტურებს ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობას („მათნი [ეს-
პანელთა] მეფე და მთავარნი ქართველთა ნათესავენი არიან“).

4. ევგენი ბულგარისი აკენებს მიღრაციის საკითხს.
ქართველები გადასახლებულან ესპანეთში, ხოლო შემდგომ, „კვა-
ლად განმრიცლდა რა შპანია, წარვიდენ შპანიელნი ქართლად“. მმ
შორისობის შედეგად „ქართველთა და შპანიელთა ნათესაობისათვის
ურთიერთობის სახელი ეწოდების. და მისთვის მთარგმნელთა სახე-
ლი უნაცვლებია“.

5. ევგენი ბულგარისი მიერ განსაზღვრულია, თუ
როდის მოხდა შპანიელთა მოსკელა სიქიონთველოში და ქართველთა
წასკლა შპანიას. ზოგადად არის თქმული: „ოჯრობასა ქართლისასა
შეცე და ერნი ქართველნი მოსრულან... და კვალად... წარვიდენ
შპანიელნი ქართლად პირველ ქრისტეს მოსლვისა“.

6. ქართველთა და ესპანელთა ნათესაობის შესახებ ევგენი
ბულგარის ცნობები ამოუკრეფია ძევლი წერილობითი წყა-
როებიდან („შან მომიგო, კითარმედ წერილთა შინა აღმომიკით-
ხვეს...“).

ევგენი ბულგარისი ცნობების ერთ-ერთი წყაროა
„მელიტიოზი“. თუ რომელ მელეტის გულისხმობს განაშვილი —
მელეტი ანტიოქიელი, თუ მელეტი ათენის მიტროპოლიტის (გარდაიცვალა 1714 წელს) — არ არის ცნობილი.
გამარტივებია აგრეთვე: არის თუ არა მელეტი ნამდვილად ევგე-
ნი ბულგარისის ცნობათი წყარო.

აქცე უნდა გავიხსენოთ, რომ თეოდორე ბაგრატიონი
თავის საისტორიო თხზულებაში, სხვა წყაროებთან ერ-
თად, მელეტის აცხადებს⁴⁷.

46 შერ. ელ. შეტრაველის ნაჩვევა: „ტომოთ გამაშეილის „მიმოსლვა“
გვ. 0243.

47 ასტორია დაწყებითვევ ივერიისა, ვ. ი. ვორჩევისა, რომელ არს სრულიად
სქართველოსა, 1848, გვ. 13.

ამით შეიძლება დოვაბრულოთ საუბარი ძველ ქართულ წერ-
როებში არსებული ცნობების თაობაზე ჩვენთვის სამოცემით / სა-
განთან დაკავშირებით.

ირკოვად
სიმუშირები

* *

წამოყენებულია პიპოთეზები ძველ იბერიელთა შიგრაცი-
ას პროცესის გავლისა, გავისენოთ ძველი ბერძენი და რომაელი
ივტორების შეხედულებანი კავკასიელი იბერებისა და ევროპელი
იბერების შომრაობის შესახებ ისტორიულ წარსულში. რა თქმა უნ-
და, ეთნიკური ჯგუფების გადაიღილების მათეული გავება მოკლე-
ბულია დამაჯერებლობის და ას სცილდება საეთოაულ მოსაზრებე-
ბის ფარგლებს. როგორც ზემოთ დაივინხეთ, ზოგიერთები მიგრა-
ციის (გვულისხმობთ ევროპელი იბერების გაღმოსახლებას კავკა-
სიაში) კონკრეტულ მიზნებსაც კი ასახელებენ (მიწისძვრები, ნა-
ბუქი და თნოსორის ლაშქრობები, და სხვ.).

კავკასიელი იბერების პირენეის ნახევარკუნძულიდან მომდინა-
რეობას იღიარებენ: მეგას თენი, ევსევი, ქსანთოპუ-
ლოსი, ბერიეგეტი, ევსეტათი, სოკრიტე სქო-
ლასტიკოსი, ატილიატე და სხვ. პირენეის იბერების
კავკასიიდან გადასახლებას ვარაუდონენ: ვარნი, პლა-
ნიუს დიდი, პრისციანი, მაქსიმე ალმისარებელი, გი-
ლი, გიორგი მთაწმიდვლი და სხვ.

სათანადო კონტექსტები ამ ეგტორების თხზულებებიდან და-
მოწმებულია ზემოთ.

დასავლეთის იბერების (resp. ბასკების) პირვანდელი აღგიღ-
სამყოფელის საკითხთან დაკავშირებით მიგრაციის ვარაუდს გამო-
იქვამდნენ ცნობილი ენათმეცნიერები და ისტორიკოსები.

უდიდესი გერმანელი ლინგვისტი ვილჰელმ შნორლ-
ტი (1767—1835), რომელმაც ფუძემდებელი ნაშრომები დაგვი-
ტოვა ბასკოლოგიაში, აღნიშნავდა, რომ იბერები (resp. ბასკები)
კავკასიიდან წავიდნენ დასავლეთში მცირე აზიის გავლით.

ფრანგი შეცნიერი ბოდრი მიმო თავის ნაშრომში („ბასკე-
ბის ისტორია“, 1867) აღნიშნავდა, რომ დასავლეთის იბერიელები
გადასახლებული არიან კავკასიიდან და თავიანთ აზიან აღგიღსამ-
ყოფელს დაარქვეს იბერია.

ფილიპონი იბერიელებს აზიური მოდგმის ხალხად შინკენები და, შინი ვარაუდით, ისინი ევროპაში მოხვდნენ მცირე ასტრის ხრდილოვთის მიღამოების გავლით (1909 წ.). ფილიპინელები ფიქრობდა, რომ როცა იბერთა ტოში იბერინის ნახევარკუმუნიკა გამოჩნდა, ირ შტოდ დანაწილდა: ერთი ტალღა (იბერ-სიკანები) და ერთი იტალიაში, მეორე (იბერები) გაიჭრა გალიაში და დაცუფლა ლიგურიას, პირენეის მთიანი ქვედის ორივე მხრიდან კი მოხვდა პირენეის ნახევარკუნძულზე. ნახევარკუნძული მაშინ ეკავათ აფრიკიდან მოსულ ტარტესებს, რომლებიც ევეოსის კულტურის შატარებელი იყვნენ. თანდათანობით მოხდა ამ მნარის იბერიზაცია. ფილიპონი უმთავრესად ემყარებოდა ტოპონიმიებისა და ონთშესტიკის მონაცემებს.

ტოპონიმიების მასალებზე დაყრდნობით იბერების მიგრაციის საკითხს ეხებოდა ავტოგვე გონგორა ა-მ ი რ ი ნ ე ც ი (1925 წ.). შინი ვარაუდით, იბერებმა გადალახეს კავკასიის სახლვრები და ევროპის გავლით შეიჭრნენ პირენეის ნახევარკუნძულის ტერიტორიაზე.

ნ. მ ა რ ს იბერები და ბისკები პირველხანიდ ძმურ ქართველურ ტომებიდ მიაჩნდა. იბერების მიგრაცია დასავლეთის მიმართულებით ორი გზითაა ნაგარისულევი: ერთი — ზღვაზე სამხრეთით, მცირე აზიასა და ხმელთაშუა ზღვის კუნძულების მიმართულებით, მეორე — ხრდილოვთით მატერიკზე, შევი ზღვის ჩრდილო სანაბიროებზე და ევროპის სამხრეთით. ერთ-ერთ ნაშრომში ნაჩვენებია ბისკების მიგრაციის ასეთი გზა: ვანის რაიონი — მტკვრისა და რიონის აუზი — შევი ზღვის აღმოსავლეთი სანაბირო — სოხუმთან შორდებიან კავკასიას, რომ ბოლოს და ბოლოს აღმოჩნდნენ პირენეიის ნახევარკუნძულზე ისევ იმ იბერებთან შეზობლობაში, რომლებიც აღრე გადასახლდნენ და რომლებთანაც შეზობლობდნენ ჯერ მცირე აზიაში და შემდგომ კავკასიაში. მართილია, არ არის ნათელი იბერების (ივერების) მარშრუტი—საზღვაო იუთ (სამხრეთით) თუ სახშელეთო (ხრდილოვთით), მაგრამ ზოგიერთი ყოფითი ელემენტისა და მატერიალური კულტურის პროტოისტორიული ძეგლის შიხედვით შეიძლება კიფიქროთ, რომ პირენეიის იბერიელები და ავგუსტინები იყვნენ ხმელთაშუა ზღვის აღმოსავლეთის კუნძულებთან, სადაც შეიძლებოდა დროებით შეესვენებინათ მცირე აზიადან ზღვით წამოსულ იბერებს. მინი უთუოდ იყვნენ კიპროსსა და სიცილიაში (გეოგრაფი ე ფ თ რ ი ა მტკიცებდა, რომ იბერები სიცილიის

პირველი ბინადარინი არიან). სიცილია, — თუ დავუშვებთ ზღვის გამ-
გზიარებას, — შეიძლებოდა ყოფილიყო უკანასკნელი ეტაჟი იქვერ-
თა მოძრაობისა ესპანეთის მიმართულებით.

სეთია აკადემიკოს ნ. შარის შიერ შემოთხოვისტურმა პილი-
თეშა.

მიგრაციის თეორია ნ. შარის შემდგომ (1922 წლიდან), სა-
ერთოდ, უარყო, მაგრამ ენათა სტალიურ კლასიფიკაციასთან დაკავ-
შირებით მაინც ლაპარაკობდა სმელთაშუა ზღვიდან ხალხებისა და
ენების გასელის შესახებ, თუმცა ამას მიგრაციის აღარ არქმევდა.

ფრანსუა დიუურ კოს სიტყვით, დასავლეთი და ცენტ-
რალური ევროპის პირველებით ბინადარინი აღმოსავლეთიდან (კავ-
კისიდან) გადმოსახლებული იაფეტური იძერიდებით არიან, — მა-
თი ნაშთია დღეს ბასკების შვიდი პროვინცია ესპანეთსა და საფრან-
გეთში (1935 წ.).

შეიძლებოდა დაგვესახელებინა სხვა მეცნიერებიც, რომლებიც
აღიარებენ საქართველოდან იძერების გადასახლებას პირენეს ნა-
ხევარკუნძულზე, მაგრამ მათზე სიტყვას არ ვავაგრძელებ, რადგა-
ნაც ყოველი მათგანი დეკლარაციული განცხალებით კმაყოფილდება
მხოლოდ.

დაბოლოს, მიგრაციის საკითხთან დაკავშირებით გავეცნოთ
პროფ. რენე ლაფონის შეხედულებას.

რენე ლაფონი აღნიშნავდა: არა ჩანს სარწმუნო ისეთი ვა-
რაული, რომ სმელთაშუა ზღვის ენები მიეკუთვნებიან ენათა დაი-
ოვასს, რომელიც გაერცელებული იყო კავკასიიდან პირენეების აღმდე-
და რომლის დიდი ნაწილი ინდოევროპელთა გაძლიერებისას. წია-
ინთქა. ამის კვალი უნდა დარჩენილიყო საღმე — ამ ორ უკიდურეს
წერტილს შორის მოთავსებულ უზარმაშარ ტერიტორიაზე. დღე-
მდე ისეთი კვალი აღმოჩენილი არ არის. ამრიგად, მნელია ვიფაქ-
როთ, — განავრძობს ლაფონი, — რომ კავკასიიდან პირენეებამ-
დე გადაჭიმული იყო ეთნიკური ჯგუფები, რომლებიც ერთ ენობრივ
ოვასს განეკუთვნებოდნენ. დარჩა მიგრაციის პიპოთეზა: მცირე
აშიიდან ან რომელიმე მეზობელი რაიონიდან დაიძრა ტალღა ხალ-
ხისა პირენეების მიმართულებით. ლაფონი ამბობს, რომ, რაე-
ბასკურის აღრეული ფორმები პერპინიანისა და ნარბონის ახლოს
იყო გაერცელებული და ბასკურის მსგავსი გეოგრაფიული სახელ-
წოლებანი ანტიკური ხანიდან მოყოლებული შეიმჩნეოდა სამხრეთ-
აღმოსავლეთისა და სამხრეთ ესპანეთში, ბუნებრივია, კიფიქროთ —

იმიგრანტები ორი „ილიბერრის“, ანუ ორი ბასკური „ახალი ქადა-
ქის“ დამარსებლები, შლვით შოვიდნენ. მაგრამ მიგრაციის პიმო-
თება არ დამტკიცდება მარტოოდენ ენათმეცნიერული მიწაცემის
ბის მიხედვით. უნდა შოვიშველით ისტორიისა და არქეოლოგიის
მონაცემებიც. ესპანელმა არქეოლოგებმა ნათელი გახდეს, რომ
ევეოსის ეპოქაში ძრმოსავლელ ხმელთაშუაზღვისპირელებს ვაკ-
ლენა ჰქონიათ ესპანურ ლევანტზე (Spanish Levant) და იმერიის
ნახევარკუნძულის სამხრეთ სანაპიროზე. ეს კი დამატირებელია და
დიდად მნიშვნელოვანი ჩვენი პრობლემის გადასაჭრელია. პრეის-
ტორიული და პროტოისტორიული არქეოლოგიური და ეპიგრაფი-
კული გამოკვლევები, რომლებიც მიმდინარეობს ესპანეთში, ამა-
თანავე, არქეოლოგიური გათხრები, რომლებიც ტარდება საფრან-
გეთში (ესაკერუნოს, ნირბონისა და პერპინიანის რაიონებში), ამ-
ბათ საიმედო მასალებს გამოავლენენ ჩვენთვის საინტერესო თვალ-
საზრისით.

ასეთია ცნობილი ბასკოლოგისა და ქართველოლოგის აზრითა
მსელელობა დაძრულ საკითხთან დაკავშირებით.

აქვე უნდა დავსძინოთ, რომ, საერთოდ, დიდი ყურადღება უნ-
და დაეთმოს არქეოლოგიური მონაცემების გამოვლენას ბასკურ-
კავკასიური თეორიის საფუძვლების გალრშავებისათვის. მათ თვალსა-
ზრისით საინტერესო უძველესი (ქვის ხანის) სამარხების (აკლდა-
ბების), ანუ დოლმენების, გარკვეული ტიპის არსებობა, ერთი
მხრივ, პირენეის ნახევარკუნძულზე და, მეორე მხრივ, კავკასიაში
(აფხაზეთში...). როგორც ვვარწმუნებენ, პირენეის ნახევარკუნძუ-
ლის ძრღვული დოლმენები განსაკუთრებით უაბლოვდებიან კავკა-
სიურ ძეგლებს. მათ ტიპის დოლმენები ინვენტარის ხსიათთაც უახ-
ლოვდებიან ერთიმეორებს. ფიქრობენ, რომ, რაკი კავკასიის უძვე-
ლესი დოლმენები ბასკების ალგილსამყოფელის ძეგლებთან პოუ-
ლობს გასაოცარ სიახლოეს, შესაძლოა, ეს მოძრაობა სწორედ იქი-
დან (დასავლეთიდან) უნდა დაწყებულიყო⁴⁵. კავკასიაში ეს ახალ-
მოსულები ძირითადად მაიკობის კულტურის მატარებელ ტომებთან
შედიან კონტაქტში. შევიწლვისპირეთის მეგალითური კულტურის

⁴⁵ В. М. Марковини. Дольменная культура и вопросы раннего этно-
генеза абхазо-адыгов. Нальчик, 1974, იმსახან დაკავშირებით იხ. აუგუსტე-
ონორ ჯაფარიძე ქართველ ტომთა კონკრეტური ისტორიის საკითხისათვის
(არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით). 1976, ვე 303—305.

ბასკურ სამყაროსთან დაკავშირება, ცხადია, მოითხოვს ჩატარებულ ძიებებს და, საერთოდ, არქეოლოგიური გათხრების ფართო მასშტაბით წარმოებას.

ასევე საგულისხმოა ანთროპოლოგიური მონაცემების განვალისწინებაც ჩვენთვის საინტერესო თვალსაზრისით. ფრიდამ მნიშვნელოვანია, რომ კავკასიის ამორიგენული მოსახლეობის გვნუზისი უშაუალოდ უკავშირდება ინდოხმელთაშუაზღვისპირული რასის წარმომავლეობის საკითხს, რასაც პირველწარისხოვანი მნიშვნელობა ენიჭება ბასკურ-კავკასიური თეორიისათვის.

ფრ. ე ნ გ ე ლ ს ი, ეხებოდა რა დასავლეთ ევროპის თავდაპირველი მოსახლეობის საკითხს, აღნიშნედა:

„თავისი წინამორბედებისაგან განსხვავებით ამ რასის აღამიანები (იგულისხმებიან იძერები) შეულდაგულ მარნევდნენ თავიანთ მიცვალებულებს, ამიტომ ჩვენამდე შემოინახა თავის ქალებისა და ჩონჩხების საკმარისი რაოდენობა, რომელთა მიხედვით შეიძლება მათი სხეულის აგებულების შესახებ მსჯელობა. გრძელი თავის ქალები, მცირე სიმაღლე (დედაცაცებისათვის დაახლოებით 1,46, მამაცაცებისათვის 1,65 სმ), დაბალი შუბლი, არწივისხებური ცხვირი, გამოხატული წარბზედა რკალები, დახევწილი ყვრიმილები და სუსტად განვითარებული ყბები, მიგვანიშნებენ რასის, რომლის უკანასკნელი წარმომადგენლები ღლეს ბასკები არიან. ნეოლითური მოსახლეობის არა მარტო ესპანეთის, არამედ საფრანგეთის, ინგლისისა და ვერმანიის მთელი ტერიტორიისა, ყოველშემოხვევაში რაინამდე, ეკუთვნოდა, როგორც ჩანს, იძერულ რასის. არისლების მოსელიამდე იტალია აგრძეთვე დასახლებული იყო მსგავსი დაბალტანიანი რასით, ბასკებთან მათი მეტნაკლებად შორეული ნათესაობის შესახებ ამჟამად ძნელია მსჯელობა⁴⁹.

ბასკების თავდაპირველ საცხოვრისთან დაკავშირებით ფრ. ე ნ გ ე ლ ს ი ამბობდა, რომ ბასკები „ყოველ შემთხვევაში დასავლეთ ევროპაში სამხრეთიდან მოვიდნენ“.

1964 წ. ბასკეთში არქეოლოგმა ფ უ ს ტ ე მ გათხარა 5000 წლის წინანდელი სპილენძის საბაზო, საღაც აღმოჩნდა ზვავის შე-

49 Ф. Энгельс. К истории древних германцев. К. Маркс и Ф. Энгельс. Сочинения, XVI, ч. I, М., 1937, стр. 341.

ამ. აგრძელებ, მ. აბ დ უ შ ე ლ ი შ ე ი ლ ი ა. ივ. ჯავახიშვილი და ქართველი ხად-ხის ინტერიეროლოგიური მატრიცის საკითხები. „ივ. ჯავახიშვილის დაბალების 100 წლისთვის გადასაცმელი გადასაცმელი ერთეული“, 1976.

დეგად დაღუპულ აღამიანთა ჩონჩხები. რიგიანად არის შენაძეული /
40-მდე თავის ქალა. გამოირკვა (ანთროპოლოგიური შესწავლის სა-
ფუძველზე), რომ ისინი კაცებისიური წარმოშობის არიან. ქართველი მეცნიერები აღიარებენ, რომ კავკასიულებს ჩრდ. ესპანეთში შიუტი-
ნიათ შეტალურგიული კულტურა. ნ. მ ა რ ი 1920 წ. მბობდა, რომ
უძეველეს ხანაში ქართველურ-კავკასიური მოდგმის ეთნიკური ჯგუ-
ფები გადასახლდნენ ჩრდ. ესპანეთში, რომელიც მდიდარი იყო წია-
ღისეული მაღნეულობით („როგორც მწყემსები მიეშურებიან ხოლ-
მე ახალი საძოვრებისაკენ“). ახალმა გათხრებმა მარისეული ვაჩა-
ული სავსებით დაადასტურეს. ეს არქეოლოგიურ-ანთროპოლოგიუ-
რი მონაცემები ანგარიშგასაწევი მოწმობაა უძველეს ხანაში პირე-
ნიის ნახევარკუნძულზე კავკასიულების შეღწევის პიპოთეზისა.

ბასკების ისტორია, კულტურა, ენა

ბასკები თავის თავს უწოდებდნენ ე ვ ს კ ა ლ დ უ ნ ა კ ს (euskaldunak), რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „ბასკურად მოლაპარაკე ხალხი“. ბასკურ ენას ეწოდება ე ვ ს კ ა რ ა (euscarra), ე ვ ს კ ა რ ა (euskerara), ე ვ ს კ უ ა რ ა (euskuara) და სხვ. ფრანგები ამ ხალხისა და ენის ოღანიშნებად ხმარობენ ტერმინს ბ ა ს კ ა (Basque), ესპანელები ბასკების ქვეყანას უწოდებენ ვ ა ს კ ო ნ ი ა ს (Vasconia, ანდა „Las Provincias“, ან კიდევ მარტივად: „Provincias“), მოსახლეობას — „Los vascos“ („Los vascongados“), ენას — „vascuence“, ან „vasco“. ბასკებს ვ ა ს კ ო ნ ე ბ ს ა ც ეძახდნენ. აქედან — პროვინციის სახელწოდება: ვ ა ს კ ო ნ ი ა.

ბასკები ძირითადად ცხოვრობენ ესპანეთში, საფრანგეთში, ლათინურ ამერიკაში. ისინი განლაგებული არიან პირენეების დასავლეთ ნაწილში, კანტაბრიის მთების ორივე კალთაზე და ბისკაის ყურის სამხრეთ სანაბიროზე. საფრანგეთ-ესპანეთის საზღვარი, რომელიც ვაღის პირენეების თხემზე, ბისკაი ტერიტორიის ყოფს ორ, აზითინაბარ, ნაწილად: სამხრეთის ნაწილი უფრო დიდია და მოქცეულია ესპანეთის სახელმწიფოს საზღვრებში, ხოლო ჩრდილოეთის ნაწილი საფრანგეთის სახელმწიფოშია.

ესპანეთში ბასკებს უკივიათ შემდეგი პროვინციები: ბისკაია (მთავარი ქალაქი — ბილბაო), გიპუსკოა (მთავარი ქალაქი — სან-სებასტიანი), ალავა (მთავარი ქალაქი — ვატორია), ნავარა (მთავარი ქალაქი — პამპლონა).

საფრანგეთში ბასკების რაიონებია: ლაბური, სული, ქემო ნავარა, რომელებიც შედიან ქვემო პირენეის დეპარტამენტში (მთავარი ცენტრი — ბაიონა).

ესპანეთის აღმინისტრაციული დაყოფის შინელებით ბისკაიას, გიპუსკოის და ალავის პროვინციები ქმნიან ოლქს, რომელსაც ეწოდება „ბასკების მხარე“, ანუ ბ ა ს კ ო ნ ი ა (Vascongades; Vasco-

піа), ბასკურად — ე ვ ს კ ა დ ი, ეს არის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეროვნული შხარე ჩრდილოეთ ესპანეთში, ბასკის ყურები სანაპიროებთან (მთავარი ქალაქი და ნავსაღვური — ბილბაო); ცული კრიტიკის გამოსხვეოვის ბასკურად შროვანებით ციფრის ერთიანობა:

— წევში მოებში ერთი მძღვ შესა დგას, ტოტებაურილი,
სამი ტოტი აქეს საფრანგეთის ცაში გაშლილი,
ოთხი მძღვ ტოტი უკავია შისი ვაპანეთის
და ერთი მიზი აკავშირებს შვილთავ ერთმანეთს¹.

ბასკონიის გარდა მთელ ესპანეთში არსებობს სხვა, ისტორიულად ჩამოყალიბებული ოლქებიც, როგორიცაა, ანდალუსია, არა-გონი, ასტურია, გალიისა, კატალონია და სხვ. კატალონიელები და გალიიელები არაესპანური მოდგმის ხალხებია.

ესპანეთში ცხოვრობს 800 ათასამდე ბასკი (1972 წ. შეფასება), საფრანგეთში — 130 ათასამდე.

გარდა საფრანგეთისა და ესპანეთისა, ბასკები ცხოვრობენ ამერიკაში (250 ათასი კაცი). XVI—XVII საუკუნეებიდან მოყოლებული ბასკები ჯგუფ-ჯგუფად მიედინებოდნენ ბასკონიიდან ამერიკაში და იქაური მკეიდრი ხდებოდნენ. ძველი ემიგრანტების ჩამომავალი აღვილობრივ მოსახლეობაში ითქვიფებოდნენ და ამიტომ ხალხის აღწერებში გაუჩინარებული არიან. უფრო გვიანდელი ეშიგრანტები ამერიკის კონტინენტზე ათეულ ათასებს აღწევენ. ისინა განლაგებული არიან უმთავრესად არენტინაში (50 ათასი კაცი) და ბრაზილიაში (30 ათასი კაცი), აგრეთვე სამხრეთ ამერიკის სხვა შხარებში, მექსიკაში (10 ათასი კაცი) და ამერიკის შეერთებულ შტატებში (10 ათასი კაცი).

სამხრეთ ამერიკაში, მონტევეიდეოსა და არგენტინაში, ბასკებს აქვთ თავისი პრესა და ეროვნული ორგანიზაციები. ეს ჯგუფი ბასკებისა გაღიახახლდა 1865—1871 წლებში უმთავრესად რესპუბლიკის დაცემისა და ბასკონიაში ავტონომიური მომრაობის ჩახშობის შედეგად. უფრო აღრე, ესპანეთის კკონტინენტისა და XVI—XVII საუკუნეებში ცხოვრების პირობების გაუარესების გამო (რამაც მოჰყვა ესპანეთის პოლიტიკური კრახი და აჯანყების ბისკაიაში და სხვაგან) ბასკონიიდან დაიძრა დიდი ტალღა ბასკებისა.

¹ ა. ტაბადუა. ბასკებთან. შურჩ. „ცისქაზი“, № 8, 1963, გვ. 144.

და დასახლდა შექსიკაში, სადაც ერთ-ერთ პროვინციას „მარი მრს-
კაიაც“ ეი დაარქევეს.

ესპანეთ-საფრანგეთში ბასკების განლაგება ომისუნიტშე დაგრძნ-
ს სწავლებული იყო შუა საუკუნეებში. ბასკების ტერიტორია უზრუნ-
ებჯინებოდა, რაც იღესვილია ტოპონიმიკაშიც (ე წ ბ ბ რ რ ი, ბ ა-
ი გ თ რ ტ ი, ბ ე ნ ა გ თ რ ჩ ი და სხვ.), ებროდან ბასკების საზღვარი
ჩადიოდა არაგონის შესართავთან, აქედან გადიოდა უესკუნე, უხ-
ვევდა მას ჩრდილოეთიდან და უასტოვდებოდა ბარბასტროს, შორ-
დებოდა ჩრდილოეთით მდებარე გრაუსს, ეშვებოდა კვლავ სამხრე-
თით მონსონთან, აქედან კი მიდიოდა ჩრდილო-აღმოსავლეთის მი-
მართულებით. არაგონიდან დაწყებული ეს საზღვარი შორდებოდა
ებროს ჩრდილოეთიდან. საზღვრის სწორედ ეს ბოლო ნაწილი რო-
მის გზის პარალელურად მიდიოდა, ამრიგად, ბასკების საზღვრის
მოხაზულობა ერთგვარად განპირობებული იყო რომისა თუ რომა-
ული კულტურის გავლენით. რომაული ცივილიზაცია კი აღრე გავრ-
ცელდა ჩრდილოეთისაეკნ არაგონის დაბლობში. ამ მხარეს დიდხანს
ეწოდებოდა რომანსალო (Romancado), ე. ი. რომანიზებული
მხარე.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ ჩამოთვლილ ბასკებით
დასახლებულ რაიონებში ერთავად ბასკურად არ მეტყველებენ,
ასე, მაგალითად, ნიკარაგუა ბასკურად ლაპარაკიობს მოსახლეობის
ნახევარზე ნაკლები, აღვაში — მოსახლეობის ერთი მეათედი. ისიც
საინტერესო ვიცოდეთ, რომ 1609 წელს ბასკების ქვეყანაში ცხოვ-
რობდა 201515 კაცი, 1714 წელს კი — 17935 კაცი. ბონაპარ-
ტის ცნობით, 1873 წელს ბასკურად მეტყველებდა ესპანეთში 660
ათასი კაცი და საფრანგეთში — 140 ათასი კაცი. 1930 წლისათვის
ბასკების რაოდენობა ესპანეთში შეაღენდა 440 ათასს, საფრანგეთ-
ში — 200 ათასს; 100 ათასი ბასკი ცხოვრობდა სამხრეთ ამერიკაში.

ბასკები ევროპის უძველესი ხალხია. ისინი ბინადრობდნენ პი-
რენებში გაცილებით უფრო აღრეულ ხანაში, ვიდრე იქ ევროპე-
ლები დამკაიდრდებოდნენ. დღეს ბასკები დასავლეთში წარმოადგე-
ნენ ერთადერთ უძველეს ტოშს, რომელიც არ არის ევროპელთა
შოდგმისა, ბასკური ენა ერთადერთი არაინდოვრიობული ტიპის
უძველესი ენაა ევროპაში. ბასკებს ეჭირათ ფართო ტერიტორია პი-
რენების ნახევარჯუნძულზე (რასაც მოწმობს ამ მხარის ტოპონიმი-
კა), მაგრამ ისტორიულ წარსულში ისინი შევიწროეს და მიუვალ
მოებში მოამწვედიეს. რომაელებმა ვერ მოიხერხეს ბასკების გადა-

ვარება, მაშინ როდესაც რომანიზაციას ვერ ასცდნენ დანარჩენი
იძერიელი ტომები დასავლეთში და სამუდაოოდ შეერთივნენ ლათინ
თა მოღმას. ბასკები გადაურჩნენ აგრეთვა ვესტიგიუთებისა უფრუტული
ბების ლაშქრობებს და ფაქტობრივი დამოუკიდებლობა შეინძინებულება
ნეს ულმობელ უთანასწორო ბრძოლებში. მრავალ, ბასკთა ტომი
სასწაულებრივი ძალით გადაურჩა ეთნოლოგიური ასიმილაციის
შძლავრ პროცესებს და დღეს იგი ერთადერთი ცოცხალი მოწმეა
აენინის ნახევარკუნძულის წინავრობული მოსახლეობისა, თვისი ი
ეროვნული თვითმყოფაღობა და ენა რომ შეუნარჩუნებია და ძვე-
ლი დასავლელი იძერიელების შთამომავლის სახით რომ წირმდგარა
თანამედროვეობის წინაშე.

„ძნელია დაიწეროს იმ ერთის საშინაო და საგარეო ისტორია,
რაღაც არ არსებობს არც ერთი ძველი დოკუმენტი მის შესახებ“
(როდნეი გალოპი). იმიტომ არის საიდუმლოებით შოცული
ბასკების ისტორიის უძველესი პერიოდი. უხვი საისტორიო მასალა
არც ახალმა საუკუნეებმა შემოგვიახეს, მაგრამ მაინც ხერხდება
აღვაღვინოთ იმ ლეგენდარული ხალხის გმირული თავგადასავალი
უკანისენელი ორი ათასი წლის მანძილზე².

ზემოთ გვქონდა სახაბარი იმის თაობაშე, რომ დიდი დავა არ-
სებობს მეცნიერებაში ბასკების თავდაპირეველი დედასამშობლოსა
და მათი წარმოშობის შესახებ. მეცნიერთა ერთი წყება ფიქრობს,
რომ ბასკები აღვილობრივი დასავლელი პირენეების ენელოითური
ზანის მოსახლეობის გამგრძელებლები არიან, ზოგი ემსრობა მიგრა-
ციის თეორიის და აღიარებს, რომ ბასკები კავკასიელები არიან,
ზოგს კიდევ ბასკები ჩრდილოეთ აფრიკიდან მოსულ ხალხად მიაჩ-
ნია. იყვნენ ავტორები, რომლებიც იმწმუნებოდნენ — ბასკები წარ-
მოშობით სამხრეთ ამერიკიდან არიან, სხვა მასთა აზრიც წარმო-
აშვა, თათქოს ბასკები კუნტინენტზე ლეგენდარული ატ-
ლანტიდიდან მოვიდნენ.

მათთავითა, ზოგიერთი მეცნიერი უარყოფდა ბასკებისა და იძე-
რების ნათესაობას (ბასკებს მიიჩნევდნენ მხოლოდ პირენეიის იძერი-
ის შემადგენლობაში შესულ განცალკევებით მდგომ ტომად), მაგ-

² ბასკების ახალი ისტორიის შესახებ ჩუსულ ენაშე იხ.: И. Трайни. Баски в борьбе за свою национальную независимость, 1937; Народы за- рубежной Европы, ч. 2, Москва, 1965 (ქვემოთ უმთავრესია ამ ნაშრომებს ვაკანციით).

რამ ბევრი მომხრე პყავს აზრს, რომ ბასკები სისხლით გადადი ინდერიული ეთნოსია და დღეს ისინი უნდა ვალიართო შეკლი /ინდერების ერთადეტრ შთამომავლებად. ფიქრობენ, რომ მათ მარტო ანუ ბასკები ნაწილობრივ წარმოდგებიან აკვიტანელებისგან, რომლებიც ეთნიკურად ახლოს იყვნენ ინდერებთან (ბინადრობდნენ სამხრეთ-დასავლეთ გალიაში, მდ. გარიონისა და პირენეებს შორის). იყო ასეთი მოსაზრებაც, რომ მათი უშუალო წინაპრები არიან კანტაბრები (ძველი ინდერის ერთ-ერთი ტომი), რომლებმაც თავის დროზე სახელი გაითქვეს რომაელებთან ომებში (II—I). შემდეგ ისინი საბოლოოდ დანებდნენ რომაელებს და დაიკრგეს კიდევაც საკუთარი სახე. ამასთანავე ბასკების უშუალო წინაპრებად მიიჩნევდნენ კარისტივლებს, ვარდულებს და ეტრიკონებს, რომლებიც ბინადრობენ ბასკთა მმართინდელ ტერიტორიაზე, და, რაც მთავარია, ვასკონებს, რომელთაც რომაელთა ბატონობის დროს ნავარა ეჭირათ. შემდგომ ვასკონებმა ძალაუფლება გაივრცელეს თავიანთ მონითესავე ტომებშე აღავაში, ვიპუსკოსა და ბისკაიაში და ამ ეთნიკურმა ჯგუფებმაც მათი დამპყრობელების სახელწოდება შიიღეს. უფრო გვიან, VI საუკუნეში, ვასკონებმა დაიპყრეს აკვიტანიის ნაწილი და, ამრიგად, მათი სახელი, — უკვე გასკონების სახით, — გავრცელდა პირენეების ჩრდილოეთითაც.

ქვ. წ. II საუკუნიდან წვ. წ. V საუკუნის შუა ხანებამდე ბასკეთში რომაელები ბატონობდნენ. V საუკუნის მეორე ხანევრიდან VII საუკუნემდე ისინი ვასტგოთებს ემორჩილებოდნენ. როცა ესპანეთი არაბებმა ჩაიგდეს ხელი (VIII საუკ.), ბასკებმა დიდი ძალისხმევით შეინარჩუნეს პოლიტიკური დამოუკიდებლობა (მავრებმა კანტაბრიის მთებში კერ შეიღწიეს).

კარლოს დიდი ფრანგების მმპერატორმა — განიშრახა სარაგოსიდან ვანედევნა მაერები და ამ მიზნით 777 წელს დადი არმია გაგზავნა ესპანეთში, მაგრამ არაერთი გამოუვიდა — სარაგოსის აღება კერ შეძლო. სამაგისტროდ, ფრანგები შეესივნენ პირენეის ნახევარკუნძულს და ვაძირცვეს ქალაქები, მათ შორის ბასკების ძველი დედაქალაქი პამპლონა. ცოტა ხნის შემდეგ, 778 წლის 15 აგვისტოს, კარლოს დიდი ის არიერგარდი ესპანეთიდან თავის სამშობლოში მიემურებოდა. ვამწარებულმა ბასკებმა კავრი იყარეს და რომელიცის ხეობაში ფრანგებს ბრძოლა გაუმართეს, აღყაში მოაქციეს და სულ ერთიანად გაელიტეს. ლიტერატურის ისტორიკოსები ფიქრობენ, რომ საქვეყნოდ ცნობილ პოემაში „სიმ-

დერა როლინდზე” სწორედ ეს ისტორიული მნიშვნელობის უპიკურ ფორმაში გამოსახული.

ა ბასკებმა საუკუნეთა მანძილზე ესპანეთის (კასტილის) უფლებულებებისაგან მოიპოვეს ფუეროსის (თეითმართველობის) უფლებების მართვა გერიტორიას ეწოდებოდა „განსაკუთრებული პროვინციები“². IX—X საუკუნეებიდან მოყოლებული XIX საუკუნის მეორე ნახევრამდე ბასკებმა მტკიცედ შეინარჩუნეს ფუეროსი. შეა საუკუნეებში ყოველ ბასკურ პროვინციას პქონდა თავისი ფუეროსი და მშართველობა ეკისრებოდა ასამბლეას, რომელსაც ირჩევდნენ მოსახლეობის უმრავლესობის მონაწილეობით. ასამბლეაში მონაწილეობის მისაღებად ქალაქებში, სოფლებსა და სენიორებში ირჩევდნენ დუპუტატებს ისეთი ფრიად მნიშვნელოვანი საქაფების გადასაწყვეტილ, რაც ყველა პროვინციას ეხებოდა, იწვევდნენ ეროვნულ კრებას ქალაქ გერნიკაში (ბასკური კულტურის ცენტრი). ბასკების ეროვნული ტრადიციები დაკავშირებულია სწორედ ამ პატარა ქალაქთან (მდებარეობს ბილბაოს მასლობლიად. ეს ის ქალაქია, რომელიც აოსტრეს ჩვენი დროის ბარბაროსებმა — ფაშისტებმა). აქ, დაბლობში, ერთ პატარა ეკლესიასთან, პატარა მღინიარის ნაპირის აღმართულია ბებერი მუხა — „წმიდა ხე“ („ხე ფუეროსისა, ღირსებისა და ღოცვისა“). გადმოცემის მიხედვით, ამ „წმიდა მუხის“ ქვეშ საუკუნეთა განმავლობაში იქრიბებოდნენ ბასკები და ბჭობას მართავდნენ საქირბოროტო საზოგადოებრივი საკუთრების გარშემო, ამ დროიდან მოყოლებული, როდესაც ჯერ კიდევ არ პქონდათ დაწერილი კიონები. აქ მოღილენენ ესპანეთის მეფენიც ბასკებთან საიათობიროდ და ფიციის დასაღებად.

ფუეროსი დეტალებში იცვლებოდა დროდადრო, მაგრამ უცვლელი იყო მისი არსი: მეფეს ბასკონიაში არ პქონდა მიწის მფლობელობისა და შენებლობის უფლება, არც ჯარისა და ფლოტის შენახვა ევალებოდათ ბასკონიის მეფიდრთ; ბასკები თავისუფლდებოდნენ; სამხედრო ვალდებულებისაგან; დღილობრივი მუნიციპალი-

3 ც უ კ რ თ ს ე ბ ა — სამეცო აქტებია, რომელთა ძალითაც პროვინციებსა და ქალაქებს ენიჭებოდათ განსაკუთრებული უფლებები, გარატიები თუ პრივილეგიები. ბასკების ფუეროსებში მთავარი და არსებობით ის იყო, რომ ამა თუ იმ პრივილეგით, ქალაქის მოსახლეობას ნება ეძლეოდა დავნიშნა დავისი წრიდან მოსამართლენი და პოლიციის ხელისუფალი, კ. ი. ეძლეოდა ერთვეარი თეითმართველობა; ამისთანავე, ეს რაიონები არ შედიოდნენ ესპანეთის სამართ სახლერებში.

ტეტები არ იყვნენ დამოკიდებული ცენტრალური ხელისუფლაბისაგან და თავისუფლად აშესრიგებდნენ ფინანსების საქმეს ვაჭრობაში აკრძალული იყო მონოპოლიები; ჯერ კიდევ ჭრის უზრუნველყოფის ბასკონის პქონდა თავისი საბაჟო სისტემა; ესპანეთის უზრუნველყოფა არა მეღვე, ვიღრე ტახტზე ივიღოდა, ვალდებული იყო ჩასულიყოფერნივაში და „წმიდა ხის“ ქვეშ ფუუროსი ფიცით დაემტებიცინა. თუ მეღვე ფიცი არ დაღებდა, ბასკები უარს ამბობდნენ ვადასახადებზე.

XVI საუკუნეში ჩრდილოეთის (ქვემო) ნავარა გამოეყო ფრანგი მეფების ბურბონების დინასტიის. საუკუნის დამდევს კასტილიას მეფემ — ფერდინანდ კათოლიკ მა დაიპყრო სამხრეთი (ზემო) ნავარა (იგი ჯერ კიდევ X საუკუნიდან მოყოლებული და მოუკიდებელ სამეფოდ ითვლებოდა და პოლიტიკურად მუდამ განცალკევდული იყო ბასკთა პროვინციებისაგან). ის ასე გაიყო ბასკთა მხარე საფრანგეთა და ესპანეთს შორის. ბასკების ჩრდილოეთის რაიონები საფრანგეთის შემადგენლობაში შევიდა, სამხრეთის რაიონები კი XV—XVI სს. შიჯნაშე — ერთიანი ესპანეთის სახელშემიტო გაერთიანებაში, სიდაც XIX საუკუნეში შენარჩუნებული იყო თვითმმართველობა (ფუეროსი).

საფრანგეთში ეკონომიკური განვითარების შედეგად წარმოებისა და ვაჭრობა-მრეწველობის ფურხულში ჩაებნენ ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლებიც. სახელმწიფოს შეგნით თანდათან იშლებოდა ეთნიკური საზღვრები. 1789 წელს გაუქმდა ფუუროსის თემური მეურნეობის ტრადიციები ჯერ კიდევ შენარჩუნებული იყო სულში, მაგრამ ისინი იქაც მოიშალა გასული საუკუნის შემდებარების და დროიდან მოყოლებული პოლიტიკური ცხოვრები სულის, ღამის, ღამისა და ნავარის პროვინციებისა, რომლებიც გაერთიანებული იყვნენ ქვემო პირენეის დეპარტამენტში, უკავ აღარ ვანირჩევა საფრანგეთის დანარჩენი ნაწილების პოლიტიკური ცხოვრებისაგან.

ესპანეთის ბასკთა პროვინციების საზოგადოებრივი წესწყობოლება კი არსებითად განსხვავდებოდა მთელი ესპანეთის სხვა მხარეების საზოგადოებრივი წესწყობილებისაგან. ჯერ კიდევ XVIII საუკუნის ბოლოს გამოყენებული იყო სათემო მიწების გადანაწილება. საუკუნის ბოლომდე სამოვრები, ტყეები და უოველგვარი აღვილ-მამული მხოლოდ და მხოლოდ სათემო საკუთრებას წარმოადგენდა. თემში გაერთიანებული იყვნენ სოფლების ჯგუფები, ზოგ

კერ ქალაქებიც, რომლებიც აღშინისტრაციულიად და ეკონომიკურად დაკავშირებული იყვნენ მოსაზღვრე სოფლებთან.

ესპანეთის პასკონიაც, რა თქმა უნდა, ვერ ასცდა კლასიზმურული წინააღმდეგობებს (დასავლეთის ისტორიკოსები ისეთ სურათს ჩამოატარებიან, თითქოს პასკები თავისუფალი ხალხია, რომელიც არ იცნობს სოციალურ ანტიაღონიშმს). მართლია, ესპანეთის სხვა ოლქებში რომელების და შემდგომ — გერმანელებისა და არაბების ბატონობის დროს საფუძველი ჩაეყარა შთამომავლობის არისტოკრატიას, მაგრამ, ამათგან განსხვავებით, პასკონიაში ფეოდალური კლასი ჩამოყალიბდა გვაროვნეული თემური შეურნეობის ფარგლებში და მათან შეიძლოდ იყო დაკავშირებული. ამ პროცესში თავისი ანარეკლი პპოვა პასკი ფეოდალის სახელშოდებაშიც: „pariente mayor“, რაც სიტყვასიტყვით ნიშნავს: „უფროსი ნათებავი“.

საფულისხმოა, რომ ნავარიაში ფეოდალიზმის გაძლიერებამ პასკებს მიანიჭა სათავადაზნაურო გერბები და ფურროსი, რაც სრულიადაც არ უწყობდა ხელს სახოვადოების სოციალურ ფენებიდან დაშლას და დიდხანს უნიტენებდა პასკებს სახელმწიფო უბრივი ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელ მდგომარეობას. ეროვნული ბრძოლის ძირითად საყრდენ ძილას გლეხობა წარმოადგენდა. გლეხობა ეპრემდა მთავრობას აღვილობრივი არისტოკრატიას, მსხვილი ბურჟუაზიისა და სამდვდელოების ხელმძღვანელობით, განსაკუთრებით სამდვდელოებისა, რომლის ძლიერი გავლენის ქვეშაც იყო იმყოფებოდა.

კათოლიკურმა ეკლესიამ (როგორც ვიცით, პასკები სარწმუნოებით კათოლიკები ირიან) გარკვეული როლი შეასრულა პასკო გროვნული თვითშეგნების ფორმირებაში. გლეხური წარმოშობის ღარიბი სამდვდელოება დღენიადაგ წინააღმდეგობას უწევდა კიბილის სამდვდელოებას და ეს ანტიაღონიშმი აიძულებდა მას სათავეში ჩასდგომოდა პასკებს ეროვნული დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ამ ლოზუნგით: „ღთისა და ძველი თავისუფლებისათვის!“ („Dios y fueros“). სამდვდელოება აწარმოებდა ბრძოლას კატილის ლიბერალური ბურჟუაზიის წინააღმდეგაც, რომელიც ზღუდვები პასკების სასულიერო წოდების წარმომადგენელთა გაედეს პასკურ მოსახლეობაში.

სამდვდელოებამ და არისტოკრატიამ შეძლეს დაერაშიათ გლეხობა შესები კარლისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში. კარლისტები აწოდებოდა ესპანეთის მეფის ფერდინანდ VII-ის (1784—1833)

შმის დონ-კარლოს V-ის (1788—1855) ესპანეთის ტახტზე მიეღია
შომხრებს. როგორც ცნობილია, ფერდინანდ VII-მ გამუქმდა /მემ-
კვიდრეობითი ტრადიცია და სამეცნ გვირგვინი გამოიცა პრეცენტის,
არამედ თავის შემკვიდრედ გამოიცხადა არასრულწლავების ჭადა-
შეიღია ისაბელი. მა გარეშემოებამ სათავე დაუდო წინააღმდეგობას
ორი დინასტიური ხაზის წარმომადგენელთა შორის. კარლისტების
(დონ-კარლოსის შომხრების) ცენტრალ ბასკეთი იქცა.) მოძრაობა
დაიწყო ჯერ აღიავსა და ნავარაში, შემდეგ გადაინაცვლა ბისკაიასა
და გიბუსკოაში. ბრძოლის მთავარი შთამაგონებელი იყო ბასკების
სამღვდელოება, რომელიც იბრძოდა პროგრესისტებთან — ესპანე-
თის ბურუაზის წარმომადგენლებთან ერთად. კარლისტები ირ-
წმუნებოდნენ, რომ ბასკებს შეუნარჩუნებდნენ ფეოდალური ინს-
ტიტუტის გაღმონაშობს და ძეველ ფუეროსებს, ამასთანავე — სამ-
ღვდელოების უფლებების დამცველიც იქნებოდნენ მომავალში.
ფუეროსის დაცვისათვის გამიზნული სახალხო მოძრაობა ერთოვნუ-
ლი მოძრაობის დასაბამი გახდა და, ამავე დროს, ეს აღტყინება და
სულისკვეთება, ეს სტიქიური ამოძრავება ხალხთა შასკებისა თრან-
სულად ეხმაურებოდა საერთო-ესპანურ სწრაფვას, შეენარჩუნებო-
ნათ ძველი, ფეოდალური წესწყობილება. სამღვდელოება ხალხს
არწმუნებდა, რომ, თუ დონ-კარლოსმა გამიარვეა, გაათავისუფლებს
გლეხობას კასტილიელთა ჩავერისაგან, აღადგენს ძეველ ტრადი-
ციებს, დაუბრუნებს ბასკებს ძეველ ერთოვნულ თავისუფლებას, რო-
მელიც დათრგუნებილი იყო წინამორბედი მეფის ფერ დინასტიურ
VII-ის მეოხებით. ექვსი წლის მანძილზე (1834—1840) ბასკ გლე-
ხობა თავვანწირვით ებრძოდა მიღრიდელ მოლაშერებს თავდა-
პირველად ზუმილაკარჩევუას, მისი სიკედილის შემდეგ
გომეცის, ბოლოს — კაბრეროს შეთაურობით. 1840 წელს
სახელმწიფო ჯარებმა დაამარცხეს კარლისტები და გადატევეს სა-
ფრანგეთში. ფრანგი ლეგიტიმისტები ეხმარებოდნენ კარლისტებს,
ამარავებდნენ იარალით, ფულით... მაღრიდის ჯარების გამარჯვება
მნიშვნელოვანწილად ისხსნება პროგრესისტების აქტიურობით. მავ-
რამ კარლისტებზე გამარჯვების მოპოვების შემდეგ მათ არ წარ-
მართეს ბრძოლა არც ფეოდალიზმის, არც მონარქიის წინააღმდეგ,
უცდიდნენ თავიანთი კონსტიტუციური მოთხოვნების შესრულებას
რეფორმების გზით. პროგრესისტები, ისევე როგორც კონსერვატო-
რები, წინააღმდეგი იყენენ იმისა, რომ ერთოვნული უფლებები მიე-
ნიჭებინათ დაწავრული ხალხებისათვის. მათი მიშანი იყო დაემყა-

ჩებინათ „ესპანური ერთიანობა“ იარაღის გამოყენებით. პროგრესისტები ვერ მიიყვანეს ბოლომდე ბურეუაზიული რეეოლუცია, უფრო და უფრო გააშევავეს ესპანეთის შიგნით ერთეული ფრანგული კულტურული კიბულითია.

『ბასკებს ძვირად დაუჯდათ კარლისტების შეარქებული დღოში. 1839 წელს დიდად შეიზღუდა მათი დამოუკიდებლობა. 】

ისევე როგორც 1834 წელს კარლისტებმა სამღედელოების დამარტინით ბასკები და ონ-კარლოსი დასცავდებოდა ამშედრეს, 1860 წელსაც ბასკებს — ესპანეთის სხვა ერთოვნულ ჯგუფებთან ერთად — ჩატარებული ესპანელი გენერლის ოდონ ნელის ხელშეძლვანელობით მონაწილეობა მიაღებინეს „მუსლიმანების წინააღმდეგ“ ბრძოლაში. ასლაც მოატყუუს საცოდავი ბასკები⁴.

როდესაც პირველი ესპანეთის რესპუბლიკა გამოცხადდა (1873 წ.), ბასკები — სამღედელოების შეგავლენით — კვლავ აღღვენ და ონ-კარლოსი ს შემკვიდრის სამეფო ტახტზე ასვლის უფლებებისათვის. ბასკებს მიბაძეს კატალონიელებმა, ვალენსიელებმა და სანკტემია, რომლებიც ვერ ვაჟებოდნენ კასტილიელების ბატონობას. კარლისტების დამირებებს ბოლო არ უჩანდა: ბასკებს და კატალონიელებს პირდებოდნენ უოველგვარ შეღავათებს, შეიძლებოდნენ ავტონომიას, პრივალეგიებს...

1875 წლის ზაფხულში კარლისტები საბოლოოდ გაანადგურეს. ესპანეთის მთავრობის ჯარები შეესივნენ კარლისტების ცენტრებს ბასკეთა მხარეში და იქაურობა ათხრეს. მიჯერად გამარჯვება წილად ხედა ბურბონების რესტაციამორებულ ღინასტრის. 1875 წელს ვა მიაღწია შეფე — აღვთენ ს XII სასეიმო კითარებაში შეპპირდა ბასკებს მინისტრის და მკელი ფუფროსების შენარჩუნებას, მთე ისინი იარაღს დაყრიდნენ და შევიდობიან ცხოვრებას შეუდგებოდნენ.

* ამ ეპოქას კარგად მასხატა ერთი ხალხური ლექსი:

ალინ-კარლისის მოექმიტევა,
დავისენეთ ცოტა თოსქის,
მაურის ეთი, ნაღორის ხმა
წევნეან ისევ ბრძოლის ითხოვს.
სულ ასლახან არა გვერნდა
ამი შეაგი დ ფიცელია?
შეფისოვეს სისხლით მოერწყეთ
მტელი აღეოლვის ეელი...

გბრუნდებოდი ჩეში მიმულში
ფრთაშესმული ზურგის ქარით,
მაგრამ განდინ გამბრუნეს —
მართვისევნ დაეიძირით.
...და დაებრუნდი ხეიბართ...
უპოვარი, საცოდივო...
რაღა გითხრათ ამის მეტა,
მათხოვტომით გამაქტეს თვეო”.

(თარგმნა ჩეენი თხოვნით ბ. 5 ა რ ა ნ ა უ ლ მ ა).

ამავე დროს მონარქია ითანამდებოდა საშუალებებით ცდილობრივ გად-
მოებირებინა ბასკი ოფიცირობა და თანამდებობის პირი. მარტინუ-
ბული ფართო მისები კი კვლავ განაგრძობდნენ ბრძოლას და ნ-
კარ და სის ინტერესების დასაცავად. თანდათან მათ მა-
ლები სუსტლებოდა. თავი ნს XII-ის დაბირებული უცხვი აღმო-
ნდა: ბასკთა პროვინციები დაუმორჩილეს სრულიად ესპანეთის
კონსტიტუციის და საერთო მიმართულების. გაიზარდა გადასახადვ-
ბი, მძიმე ტვირთად დააწევა გლეხობის ახალი ჩეკიმის კანონები.
უსაზღვრო იყო ეროვნული წავრია... მრავალი ბასკი იძულებული
გახდა დაეტოვებინა სამშობლო და სხვა ქვეყნებში გახიზნულიყო.
გასული საუკუნის 60-იან წლებში ბასკების დიდი ნაკადი გაემარ-
თა სამხრეთი და ცენტრალური მერიისაკენ.

XIX საუკუნის უკანასკნელ შეოთხედში კულმინაციის აღწევა
ბასკთა პროვინციების მიართველი აპარატის ესპანიზაციის პროცე-
სები. როგორც წესი, ბასკებს თანამდებობებიდან ათავისუფლებენ
და მათ ადგილშე კასტილიელებს ნიშნავენ.

ბასკური ენა გააუქმდა დაწესებულებებსა და სკოლებში.

ბასკურ ენას ომი გამოუცხადეს...

ამასთან დაკავშირებით დაეიმოწმოთ ერთი პასაკი აკადემიკოს
6. მარის მიერ ლაიფციგში გამოქვეყნებული ნაშრომიდან
(1920 წ.):

„699 წელს ეპისკოპოსი პუატიე გადაქტრი ფორტუნატს სწერ-
და: „დაი, მოხერიალე yascon-ი, ანუ ბასკი ცაციანებდეს შენი-
იარიალის წინაშე და ნუ მიენდობა მხარდაჭერას, რომელსაც პირე-
ნების კლდეებში ეძებს“. 627-დან 766 წლამდე ბასკებს კვავათ მო-
ლი მხარე გარონისა და ებროს შორის. მეფე პიპინმა გადარეკა ისა-
ნი პირენეებში. შემდგომ, ამერიკის ბასკური ემიგრაციის ფრანგი
კვლევრის სიტყვით (რომელიც აღმოითვებული იყო უტყუარი სა-
ბუთების თხრობის შეიდი ტონით), „მეფის შეკობრებში“ გააცამ-
ტვერეს ნაგარის ეს ფართო ზეგნები, სადაც წმინდა ბასკური სახელ-
წოდებანი ახლა მხოლოდ უკაცრიელ ადგილებს აღნიშნავენ, რაღა-
ნაც ბასკები იძულებული იყვნენ დაეტოვებინათ ქვეყანა გაკაფული
ტყვებით (déboisé), გაძარცვული ბრწყინვალე ბანდიტების შეერ
(par ces splendides bandits).“

შემდეგ 6. მარის ამბობს:

„ამ შევახვ სიტყვების ავტორს, Lhande-ს, რომელიც — გვარის
მიხედვით — ბასკი უნდა იყოს, როგორც ჩანს, ვერ წარმოედგინა.

რომ ეს „შუა საუკუნეების ბრწყინვალე ბანდიტები“ იმავე ჰაქშებ
აკეთებდნენ, XIX საუკუნეშიც რომ გრძელდებოდა. განათლების
საუკუნეში, ცხადია, სხველის განაღვეურება იცვლება სულიერ მუზული
კულინრებით, ენის ხელოვნური მოსპობით. უავე XIX მაულუნთქმეთა
ბოლოს „ესპანეთის მთავრობა დაინტერესებულია მოსპოს ბასკების
გარავეული ტრადიციები (foire dispartie) მათი საფი-დ წოდებუ-
ლი პრივალევებით. ერთ-ერთი საშუალებათაგანი მათთვის არის
ომი, რომელიც ბასკურ შეტყველებას გამოეცხადა. კასტილიური
ენა ხევალდებულო ხდება კატეხიზმოს სწავლების დროსაც კი“⁵.

ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის პირველ
შეოთხედში ბასკების ევანის მოსახლეობის 50% წერა-კითხვის
უკოდინარი იყო (ხაინტერესოა, ომმ, ორგორც სტატისტიკა გვი-
ჩვენებს, ესპანეთის სხვა ოლქებში — ბასკურ პროვინციებთან შე-
დარებით — გაცილებით მეტი ყოფილა მაშინ წერა-კითხვის უცო-
დინარი!). ყოველ 600 მცხოვრებზე მოდიოდა 1 სკოლა. მასათანავე
ბამბლონიში (ნივირია) მოსახლეობის ყოველ 300 კაცზე მოდიოდა
ერთი ეპარქიალური ეკლესია, ყოველ 348 კაცზე — ერთი სამრევ-
ლო ეკლესია და ყოველ 2143 კაცზე — ერთი მონასტერი.

XIX საუკუნის მიწურულში ბისკაიის და გაბუსკოის პროვინ-
ციები მთელ ესპანეთში მსხვილ სამრეწველო ცენტრებიდ იქცნენ.
ექ ფართოდ გაიშილა რეინის სამთამილო და მეტიღურგიული
შრეწველობა. მსხვილი ბურჟუაზიის განვითარების ხელი შეუწყო ნაციო-
ნალური მოძრაობის აღმავლობას. შეიქმნა ბასკების ნაციონალის-
ტური პარტია, რომელიც დაუკავშირდა კათოლიკურ ეკლესიას.
მისი გავლენის ქვეშ მოქეცა მუშების მნიშვნელოვანი ნაწილი. დღიდა
გავლენა ქეთონდა აგრეთვე ესპანეთის სოციალისტურ მუშათა პარ-
ტიას ბილბაოსა და სხვა ქაღალდებში.

ბასკების მნიშვნელობა ახალი ძალით გაისმის პროტესტის ხმა.
1906 წელს ინგლის ბასკთა ეროვნულ ყრილობას, რომელზედაც
დაგმობილ იქნი კარლიშმი, სრულიად შეუთავსებელი ბასკურ ნა-
ციონალიზმთან. ყრილობის მიერ მიღებული პროგრამა აშკარა რეაქ-
ციული ხსიათისა იყო: 1. პროტოლა ჭეშმარიტი კათოლიკური კა-
ლესიის გამარჯვებისათვის, რომელსაც „იცავდნენ ბასკების მაშა-
ბაძანი“, 2. აღღვენა ძველი კანონებისა და ზნე-ჩვეულებებისა, შე-

⁵ По этапам развития яфетической теории. Сборник статей Н. Я. Мар-
ра, М.-Л., 1926, стр. 50.

ვიწროება ყველა სხეა ენისა, გარდა ბასკურისა. ოქტომბერი შრე-
ები სრულიად გულგრილი იყვნენ ეროვნული ლოზუნების და
ეროვნული ენის მიმართ. სწორედ ამ წრეებში დღიური ძლიერ-
დებოდა ესაბანიშაცია. კარლიშმის ნილაბევეშ „ტრადიციული უნიტარული“
გამოჩნდა. ასეთი სულისკეთება უმთავრესად იკრძობოდა ნაცია-
ში. ბისკაიაში და სხვა პროვინციებში კი, პირიქით, ცდილობდნენ
ეროვნული მოძრაობა და მისი ლოზუნები თავის სასაჩვებლოდ გა-
მოყენებინათ და მაღრიდის მთავრობისათვის „დაეტუშებინათ“
პრივილეგიები და დათმობები. ისინიც ამ ბრძოლაში ეყრდნობო-
დნენ „ეროვნული სულისკეთებით გამსჭვალულ სამღედელოე-
ბას“.

იმპერიალისტური ომის პერიოდი „ოქროს ხანა“ ბისკი ბურ-
ჟუაზიისათვის, რომელმაც ბასკონიაში ფეხი მოიკიდა აღრე, XIX
საუკუნის მეორე ნახევარში. ბისკაიის წიაღისეული სიმდიდრეები,
გემთშენება და ნაოსნობა, ბილბაოს ნავსადგურში სანაოსნო ტრანს-
პორტის განვითარება — ყოველივე ეს მყარი საფუძველი იყო
შესკილი ბურჟუაზიის მომძლავრებისა და აყვავებისა. მისთვის უკ-
ვე არ არის სელსაყრელი ბრძოლა ეროვნული ინტერესებისათვის,
მთავრია — მაღრიდის მთავრობასთან აწარმოოს შემრიცებლური
პოლიტიკა, გაესპანელების ფერხულში ჩიგბას, დაივიწყოს დედა-
ენა და ეროვნული დევრადაციის გზა აირჩიოს.

XX საუკუნის დასაწყისიდან კლასობრივი ბრძოლის ასპარეზ-
ზე პროლეტარიატი გამოიდის, ბისკაიაში (მრეწველობის აღმავლო-
ბასთან დაკავშირებით) ესპანეთის სხვადასხვა კუთხიდან მოედინე-
ბოდნენ მუშათა მასები. ბასკეთში თანდაობან გაძლიერდა საგაფიც-
ეო მოძრაობები (1903, 1910 წწ. და სხვ.). 20-იან წლებში იქმნება
კომუნისტური პარტიის პირველი უჯრედები. 30-იანი წლებიდან
ბასკონიის მუშათა კლასი დაირჩაშემა და მოვალეობინა ერთიან ძალად
თავისი კლასობრივი ინტერესების დასაცავად. 1935 წელს მო-
წვეულ იქნა დამფუძნებელი ურილობა ბასკონიის კომუნისტური
პარტიისა, რომელიც შედის ესპანეთის კომუნისტური პარტიის შე-
მადგენლობაში.

1936 წლის ოქტომბერს ესპანეთის საკანონმდებლო კრებაშ
(კორტესი) საზეიმოდ გამოაცხადა ბასკების ავტონომია. ტრადიცია-
ული მუხის ქვეშ (გერინიაში) მოწვეულ კრებაზე, რომელსაც ეს-
წრებოდა ბასკების მუნიციპალიტეტის 400 წარმომადგენელი, აზ-
ნეულ იქნა დროებითი მთავრობა.

ავტონომიურ რაიონს ეწოდა „ბასკების ქვეყანა“.

ბასკური ენა გამოცხადდა ოფიციალურ ენად.

დღიდან ფაშისტური ამბოხებისა (1936 წ.) ბასკონიის სამხრეთულა დოკუმენტი მოძრაობა შეკვეთიდად გაიყო ორ ბანაკიდ: პროფაშისტებად და სახალხო ფრთხის მომხრეებად. ბასკების უმრავლესობა ამ უკანასკნელთა პოზიციაზე იდგა კომუნისტური პარტიისა და სხვა პროგრესული პარტიების ხელმძღვანელობით, ბასკონიის პროლეტარიატი გლეხობისთან გაერთიანდა.

ბასკონიის მთავრობამ, რომელიც მრეწველთაგან შედგებოდა, უმოქმედობა და ინერტულობა გამოიჩინა. იგი დაბმარებას მაღრალისაგან ელოდა და თავს არიდებდა ხალხთა მასების აქტივიზაციას. 1937 წლის დამდეგს მტრები დაიძრნენ ბილბაოსაკენ. მიუხედავად მოსახლეობის წინააღმდეგობისა, 1937 წლის ივნისში ქალაქი მტერს დანებდა: ფაშისტებმა გამოიცხადეს, რომ ბასკონიის ავტონომია განადგურებულია. აიკრძალა ბასკური ენის გამოყენება საზოგადოებრივ შეკრებებშე. მხოლოდ ეკლესიაში შეიძლებოდა ორატორს სიტყვა წარმოეთქა ბასკურ ენაზე, ბასკურ ქალაქებში ქუჩებს სახელი შეუცვალეს და ბასკურის ნაცვლად ესპანური სახელწოდებები შემოიდეს. ასე გასინჯეთ, საფლავის ქვებშედაც კი უნდა წარეხოცათ ბასკური წარწერები და ესპანური წარწერებით შეცვალათ. აი სადამდე მივიღა დევნა და შევიწროება ძველისძელი ბასკური ენისა — ბასკური ერთვნული ოკითშეოფალობის უპირველესი ნიშნისა და ბასკური კულტურის უმძლივრესი იარაღისა...

ბასკონიის შშრომელ ხალხს — ესპანეთის მთელ მუშათა კლასთან ერთად — არ შეუწყვეტია ბრძოლა ფაშიზმის წინააღმდეგ. ფართოდ გამშალა საგაფიცეო მოძრაობები ძირითად სამრეწველო რაიონებში: ბასკების ქვეყანაში, კატალონიაში, მაღრიდის მიდაბოებში — 1950 წლის ბოლოს, 1951 წელს, 1960 წელს...

საბჭოთა კავშირშა ესპანეთში ფაშისტური ამბოხების პირველი დღიდანვე გამოაცხადა, რომ მისი სიმპათიები ესპანელი ხალხის, ესპანეთის რესპუბლიკური მთავრობის მხარეზეა. ჩვენმა ქვეყანაშ შველაფერი იღონა იმისათვის, რომ ესპანელი ხალხისათვის შეემსუბუქებინა ბრძოლა ტირანიის წინააღმდეგ.

ჩვენში თბილი თავშესაფარი პოვეს ბასკმა ლტოლვილებმა —

ქალებმა და ბავშვებმა. ისინი ვაღაურჩნენ ფაშისტურ ურბანიზაციას და შეეთვისნენ ჩვენს ცხოვრებას⁶.

ფრანგის სიკვდილის შემდეგ ბასკებმა კვლავ მოუწოდეს ციტიურ-ნომია. გერნიკაში შეიკრიბა ორი ათასამდე ბასკი (ობოზიციურ პარტიათა, პროფესიონალთა და სხვა ორგანიზაციების წარმომადგენლები) და მიიღეს გაღიწევეტილება ბასკების დემოკრატიული ასამბლეის შექმნისა. შიძრითვაში, რომელიც მიღებულ იქნა, მოითხოვდნენ ბასკთა ქვეყნისათვის ავტონომიას.

ამჟამად ლეგალიზებულია ესპანეთის კომუნისტური პარტია.

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურმა კომიტეტმა მხურვალედ მიულოცა ეს დიდად მნიშვნელოვანი შოელენა ესპანეთის კომუნისტური პარტიის ცენტრალურ კომიტეტს, ესპანეთის ყველა კომუნისტს. მიღოცვაში გაითხულობთ:

„ძვირფასო ამხანაგებო!

საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტი საბჭოთა კომუნისტების სახელით მხურვალედ ულოცას ესპანეთის ყველა კომუნისტსა და დემოკრატს ესპანეთის კომუნისტური პარტიის ლეგალიზაციის.

ესპანეთის კომუნისტური პარტიის ლეგალიზაცია შესძლებელი გახდა ფაშიზმის წინააღმდეგ, ქვეყნის პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების ღრმა დემოკრატიზაციისათვის კომუნისტთა, მუშათა კლასის, გლეხობის, ყველა ესპანელი დემოკრატის ხანგრძლივი და შეუპოვარი ბრძოლის შედეგად. ამავე დროს ეს ესპანეთის დემოკრატიულ ძალებთან მძლავრი საერთაშორისო სოლიდარობის შედევრია.

ესპანეთის კომპარტიის აქტივისა და ღრმა იატაკევეშეთის, ესპანელ კომუნისტთა წინააღმდეგ სახტიკი რეპრესიების თითქმის ორმოცი წლის მანძილზე ჩვენი პარტია, მთელი ჩვენი ხალხი საბრძოლო სოლიდარობას იჩენდნენ ესპანელი კომუნისტებისადმი, უანგაროდ და ძმურად ეხმარებოდნენ მათ.

ფაშიზმის წინააღმდეგ ერთობლივი ბრძოლით შედეულაბებული საბჭოთა და ესპანელი კომუნისტების შეგობრობა და სოლიდარობა

6 ქართულ ენაზე არსებობს შევენივრი წიგნი „ჩემი ბასკეთი“ (1972), რომლის ავტორია შარტანა შანტა გო ბილ ბათ — ღვას საქართველოს შეკვერი დროღვილი ბასკე. წიგნში მოხხრობილია ბასკეთიდან დიდი ნნის წინათ წმინდელი ბასკე ქალის ხელახლი შეხეელის ამჟამი სამშობლოსთან.

უქვეირფასები მონაპოვარით, რომელსაც თვალისწინებით უნდა გა-
კუტრთხილდეთ და გამრავლოთ საბჭოთა კაეშირისა და ესაბინებულ
ხალხების, ჩვენი ქვეყნების თანამშრომლობის, ევროპის შეკვეთობულების
სა და უშიშროების განშტკიცების ინტერესებისათვის.

წარმატებებს უუსურებებთ ესპანელ კომუნისტებს ახალი, დე-
მოკრატიული ესპანეთისათვის, მარქსიზმ-ლენინიზმისა და პრო-
დეტარული ინტერნაციონალიზმის ურყევი პრინციპების საფუ-
ძველზე თავიანთი რიგების შემდგომი განშტკიცებისათვის პრძო-
ლაში". ბასკეთმა მოიპოვა ავტონომიური უფლება.

* * *

ბასკებისა და ქართველების მიშართების თემის შხატერულ
ღირერატურაშიც უბოება გამოხატულება.

უძირველეს ყოვლისა, უნდა მოეიხსენოთ მეცნიერისა და მწერ-
ლის ნიკო კეცი ველის (აწ—იყალემიკოსის) შხატერული
ესკიზი „სიცოცხლის ლეგენდა", რომელიც გამოქვეყნდა 1916
წელს ახალგაზრდა ქართველი მწერლების ერთ კრებულში: „ცრემ-
ლის ღუშია. ქართველ მოზარდთა კრებული" (თბილისი).

შოთხრობის გმირშა ითანებ დაკარგა თავისი გულისსწორი —
„შევენიერი ასული ივერიისა" თამარი. იგი „ვერ დასჯერდა, ნუთუ
განვება მართლა გაიმეტებდა სიმჟენიერეს, ნუთუ შევენიერი ივე-
რია, მიწა მისი, მიიღებდა თამარს? არა, იგი მხოლოდ სხვა შხარეს
გადასახლდა..., ვერ დაეჯერა სიკვდილი საჟვარელი ასულისა. ჩა-
ცვინულ თვალებში სიცოცხლის უკვდავი ცეცხლი უბრწყინვდა;
უბრწყინვდა და უკრთოდა მეტი, უფრორე მეტი სიძლიერით, ვი-
ნაიდან რწმენა, რწმენა უკვდავი. გულში ულვიოდა: პპოვებდა
საღმე მას, — მას, ვისაც ველაზ ემცნაურა ივერია, სამშობლო მისი
და გაემგზავრა სხვა ივერიის სხივებლად... მრავილი ქვეყანა
განველო, მრავალთ შეეკითხა, საღ იყო ივერია, მაგრამ ყველა იმ
ქვეყანას მიუთითებდა, რომელიც თვით მიატოვა.... კვალად მისი-
წრაფოდა, მრავალი ქალამინი შემოაცვდა ფერსთ, მრავალი სამოსე-
ლი შემოეძარცვა ტანთ, მრავალჯერ გადაინარა წელთა მაჩვენებე-
ლი ისარი, მაგრამ ითანე კვალად ეძიებდა, ეძიებდა მას, რომელიც
პილაციმ დაუსახელა ივერიად, მდებარე სადღაც შორს, შორს, ცხრა
შთას იქით, ცხრა ზღვას იქით..." ითანებ „სხვა ივერიაში" ვერ მიაღ-
წია საწადელს, „დაბრუნდა კვალად ითანე, პირი პეტნა ივერიისა-

კენ... მოეშურებოდა ივერიისაკენ, დიაღ, ივერიისაკენ; ესლი მსურდა უკანასკნელად ეხილნა იგი, ეხილნა თვით საფლავი, ხიფლავი ბევრ რამეს მთქმელი... რასაც შორს ვეძებთ, მისებინ შერჩეულენვე მივდივართ, ჩვენვე ვიხვევთ თვალებს... ითან კვალეთ დაზურტის საფლავს, დასტირის მწარედ და უხმოლ იმენს სიცოცხლის ლაგანდის ჩურჩულს, ჩურჩულს მრავალმეტყველს: „ნულარსად წახვილ, პოვეო იგი“.

მოთხოვთა რამდენადმე ალეკორიული სახიათისაა, და არ უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ით ა ნ ე, რომელიც გაეშურა დასავლეთის ივერიისაკენ, ეხმაურება მეათე საკუუნის მოღვაწეს ი თ ა ნ ე (ათონელს), რომელიც დააღვა გზას, მიმავალს მეორე ივერიის მიმართულებით.

1972 წელს მოსკოვში გამოქვეყნდა ალ. კიკნაძის რომანი «Королевская примула», სადაც მსატერულ ასპექტში მოთხოვთა-ლია რამდენიმე ქართველი კაცის ბასკოლოვის საკითხით დაინტერესების ამბები. რომანი დაიბეჭდა ქართულ ენაზედაც: „იბერიის ლეგენდა. ფურიასულა“. 1973 (თბილისი). საინტერესო სტატიები გამოიქვეყნა ვ. ალეკნაძემ.

* * *

ბასკონის ეთნოგრაფიული სურათი მრავალფეროვანია და კონტრასტული ფერებით აღძევდილი. ცხოვრების პირობებს მთაში, ერთი მხრივ, ზღვის სანაპიროზე, მეორე მხრივ, ორი სახელმწიფოს მიჯნაზე არსებობით განსაზღვრულ პოლიტიკურ ვითარებას, მესამე მხრივ, თავისი ნიშანდობლივი დაღი დაუჩენია ბასკების ეროვნულ ფსიქოლოგიასა და კოფიციენტების რეალიებზე.

ბასკები მტკიცედ იცავენ ტრადიციულ ადამ-ჩვევებს; მათს ყოფაში შემორჩენილია არქაული საწესჩვეულებო გაღმონაშთები.

ბასკები შეუდარებელი მოცურავეებია. მათ თავი ისახელება როგორც ფეხბურთელებმა. საფრიანგეთის ბასკთა საყვარელი ვა სართობია „ნარების რბოლა“.

Г მდიდარია ბასკური მუსიკალური ფოლკლორი. საგნის სპეციალისტები ამტკიცებენ, რომ ბასკებსა და ქართველებს ამ სფეროში საერთო საფუძვლები აქვთ. ბასკთა ცხოვრებაში სიმღერებსა და ცეკვებს დიდი აღვილი აქვთ დათმობილი. გავრცელებულია ასეთი თქმა: „ბასკი სიმღერით იბადებათ“. თავის დროზე ვოლტერ მა

თქვა: „ბასკები ის ხალხია, რომელიც პირენეის მთების და ცხოვრობს, უფრო სწორად რომ ვთქვათ — ცეკვავსო“.

ზღიდარია ბასკური ხალხური პოეზია, ძველის ძველი მარტინის და ფოლკლორის ნიშნებით აღბეჭდილი.

ბასკური მოსახლეობის ძირითადი პროფესიული ჯგუფების და განსახითებლად საქმარისია ითქვას შემდეგი: გლეხები მისდევენ მესაქონლეობას, მიწათმოქმედებას და მებაღეობას, მეზღვაურები — მეთევზეობას, მრეწველობის მუშები უმთავრესად მემაღარითელები არიან.

ბასკების ქვეყანაში მრავალი ხეხილის ბაღია, უმეტესად — ვაშლის ხეივნები.

გიმოჩენილი საბჭოთა მეცნიერი იყადემიკოსი ვაკილ თვათავის წიგნში „ხუთი კონტინენტი“ ვეიამბობს:

„...სამოც ქვეყანაში არაერთგზის მოგზაურობისას ჩვენ აჩც ერთხელ არ გვინახავს მოსახლის აღების ასეთი მეთოდი, და მხოლოდ შემდგომ მსგავს ხერხს ჩვენ წივაწყლით მთავრიან დასავლეთ საქართველოში — ლენქუშმში, სადაც ამის წინათ აღმოჩენილ იქნა ხორბლის შესანიშნავი ენდემური ჯიში, რომელიც გვნეტურად ყვალაშე ახლო დგას ნამდვილ სპელტასთან. ამგვარად, აგრონომიულად და ბოტანიკურად დაღინდა გასაოცარი კავშირი ჩრდილოეთ ესპანეთსა და საქართველოს შორის, ამისთანავე, თეთი თბილები და თავად აგროტექნიკა იმდენად სპეციფიკური და განუმეორებელია, რომ არაეთმისა არ იწვევს ამ კავშირის ღრმა მნიშვნელობა; ...მე მასთექს, რა მღელვარებით ისმენდა აყადემიკოსი ნიკო მარი ჩვენს მონათხრობს ამის შესახებ. მისთვის ეს ფაქტი იყო საუკეთესო დაღისტურება იმ თეორიის სისტორიია, რომლის მიხედვითაც ჩრდილოეთ ესპანეთის ხალხები ენის მხრივ გვნეტურად დაკავშირებული არიან ერთ საერთო ოჯახთან — კავკასიელ ხალხებთან“?

* * *

ბასკური ლიტერატურა სათავეს იღებს XVI საუკუნიდან. 1545 წელს შეიქმნა ბერნარდ დე ნეპარეს შხატვრული ნაწილობები უმთავრესად სახულიერო ხასიათის თემებზე. 1571 წელს ბასკური ენის ლაბურლის კილოზე ითარგმნა „სახარება“

⁷ Н. С. Вавилов. Пять континентов, 1962, гл. 214.

(მთარგმნ. ლისარტაგა. გარდ. დაახლოებით 1600 წ.) XVIII
საუკუნის ბასკი შეტერლები (პროზაიკოსი პ. დეაშტელარი, პოე-
ტები — ხ. ეტჩებერტი და ბ. გასტელუს ა. შეტეტერლების ტე-
სად სასულიერო თემებშე წერდნენ. საერთო შეტერლომის შემთხვე-
ვენელი ა. თიკნარტი (1592—1667) 1657 წ. აქცეუნებს ბასკურ
ანდაზებს და ლექსებს. XVIII საუკუნეში დაიწერა პირველი ბას-
კური რომანი სოფლის ცხოვრების თემაზე. XIX საუკუნის შუა
წლებიდან ბასკურ შეტერლობაში საფუძველი ეყრდნა რომანტიკულ
მიმართულებას. პოეტ. ხ. მ. იპარტაგირეს (1820—1881)
ლექსი „გერნიკის მუხა“ (1851 წ.) ბასკების პიმნად იქცა. ცნობილი
არიან იგავთმეტერლები ასკუე (1813—1873), ელისამბურუ
(1828—1891), სატირიკოსი ბისკარტონდო (1831—1876) და
სხვ. დაიწერა რომანტიკული პროზის ნიშუშები (ჩაო, არაკის-
ტანინი...); ოთხმოციანი წლებიდან მრავლად იცემა გაზეთები,
უურნალები, წიგნები ბასკურ ენაშე. თავი გამოიჩინეს დრამატურგ-
შა სოროშ, ალსაგიშ, აგირერეშ და სხვ.⁸

რესპუბლიკის დაცემის შემდეგ, 1939 წელს, ბევრმა ბასკმა
შეტერლობა დატოვა ბასკონია და უცხოეთში გადაიხევწა. ფართო
აღიარება პპოვა ხ. დეორმაგნეას (დაბ. 1888 წ.) პატრიო-
ტულ თემაზე დაწერილმა პოემამ „ბასკი“ (1950 წ.) და ხ. ა. ირა-
სუსტის, ხ. ენაიდეს და სხვათა რეალისტურმა რომანებმა.

* *

დადგენილად შეიძლება ჩაითვალოს, რომ ანტიკურ ხანაში
ბასკური ენა გავრცელებული იყო ბევრად უფრო დიდ ტერიტო-
რიაზე, კიდრე დღეს.

ჯერ კიდევ ვიღე კელმ ჰუმბოლდტი აღნიშნავდა, რომ

⁸ დაუმოწმოთ იმი სტრიფი დენიკარეს უძველესი ბასკური წიგნიდან:
„სიცეიარულის ერთ შემთხვევას ევრავითარი კონტა, ხშირად იყო ისეთ ვანძებ
ზედება წილად, ვინც მსა ნაკლებად იმსახურებს. სის ლვინიშვ უფრო ცბიერად
შეცდია დაათრის კაცი. იყი უცემ ბოჭას აღმინას, მაკრამ ავაიანებს იმის ვა-
შვებს, ვინც დაივარს.“

„სიცეიარული ბრძანი არის და ის იცნობს კანონს. ქვრივა, რომ ხავვარელი არ
ხების იქით აღარაყერთა. მას შეუძლია ცეცხლზე ცმიურად დაწვის კაცი. ზღვა
უერ ჩააქრიბს იმის, რომაც აღი ისე მოდება“ (თარგმ. ს. გაბუნიასი).

„ბաსկური ტოპონიმები მთელ პირენეის ნახევარკუნძულზე განვიდე გაა“. ბასკური გეოგრაფიული სახელების სევთი არეალი შესაძლოა მთლად ზუსტი არ იყოს, მაგრამ ის კი ნათელია, რომ მარტინ და ტოპონიმები მოიპოვება ანდალუზისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ-ცენტრალური პანერში. ზოგი მათგანი ქველ შწერლებს აქვთ ნახსენები, სხვები კი მხოლოდ თანამედროვე ეპოქაში იქნა დაღისტურებული (ლა ფ თ ნი ს ა და სხვათა მიერ). შესაძლებელია ზოგი თანხვდენა შემთხვევითი იყოს, ან შემოსევების შედეგად მოსახლეობის გადანაცემუბით აისხნას, მაგრამ, მაგალითად, „ილიბერრი“, სახელწოდება ქალაქისა ბაეტიკაში, რომელიც ახლანდელ გრანადის ტერიტორიას მოიცავდა, უკველად ბასკური წარმოშევლობისაა; იგი მხოლოდ ისტორიულად შეიძლება აისხნას (ლა ფ თ ნი).

რენე ლა ფ თ ნი ს ცნობით, პირენეის ქედის სხვადასხვა ბოლოში არსებული ორი ქალაქი ბასკურ სახელს ატარებდა: დასავლეთით, ატლანტიკის სანაპიროს ახლოს: ბერძნ. Oiásth, ლათ. Oiarso, დღეს: Oyarzun, საფრანგეთის საზღვარსა და სან-სებასტიანს შორის; აღმოსავლეთით, ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროს ახლოს, ბერძნიანისა (Perpignan) და ესპანეთის საზღვარს შორის ზემოთ მოსენებული Jliberrí, რაც ბასკურად „ახალ ქალაქს“ ნიშნავს. იმავე ჟეცნიერის სიტყვით, ოდსა (Aude) და გარში (Gard) ლათინურ წარწერებში აღმოჩნდა სამასამდე სახელი (აღმიანისა, აღვილის თუ ხალხისა), რომელიც არც ლათინურია და არც კელტური, და უმთხვევა ან პავს ბასკურ სიტყვებს. უფრო ჟეტიც, Ausci სახელი იმ ხალხისა, რომელიც ოშის (Auch) რაიონში ცხოვრობდა, ისევ ბასკურში მოიძებნება: euskara. პირენეების სამხრეთით ბასკებს კურათ დღვევანდელი ნავარის ტერიტორია — მონაკევთი, რომელიც მოიცავდა ოიარსუნს (Oyarzun), სარაგოსას (Saragossa) და ჟუესკის (Huesca) პროვინციების ნაწილს. მონაცემები ამ ტერიტორიის შესახებ არ არის სრული როგორც წრდილოვთისა, — განაგრძობს რენე ლა ფ თ ნი, — მაგრამ აქაც ზოგიერთი ქალაქისა და პიროვნების სახელი, რომელთაგანაც ზოგი წევნ წელთაღრიცხვამდე 90 წლის ძეგლებში იქნა დაღისტურებული, აშკარად ბასკური ხსიათისაა. ერთ-ერთ ღათინურ წარწერაში, რომელიც აღმოჩნდა ლერგაში (Lerga), რაიონში, საღაც XVI საუკუნეში ჯერ კიდევ ღამარტებლენენ ბასკურად. მოიხსენიება სახელი Sohar, რაც ბასკურად ნიშნავს: „მოხუცი“. დაბოლოს, უფრო აღმოსავლეთით, კარიალონიაში, აღმოჩნდა ქვა, რომელზეც იკითხება სახელი L. Junius

lauzbeles; უკანისკნელი სიტყვა წარმოადგენს კომპოზიტს რომელიც ბასკურიად ნიშნავს „შავ ბატონს“⁹.

ბასკურის ფართო გავრცელების დასაღასტურული ჩატარებული არის სა- ასუთებიც მოვაკმოვება.

წვენ არ ვიცით, რა აგებულებისა იყენენ აკვიტანიური და ბასკონიური ენები: ისინი წვენთვის ცნობილია დოკუმენტებიდან (ძვ. წელთაღრ. III საუკუნე — ა. წელთაღრ. III—IV საუკუნეები). არ ვიცინობთ ამ ენების ზმნას, ვიცით მხოლოდ სახელები სახელობით, მიცემით და ნათესაობით ბრუნვებში, ანდა ლათინური სახელების დაბოლოებებითურთ. ფონოლოგიური სისტემა აკვიტანიურისა და ბასკონიურისა შეგავსია დღევანდელი ბასკურის ფონოლოგიური სისტემისა. სპეციალისტები ვარაუდობენ, რომ აკვიტანიური და ბასკონიური, — ეს ერთმანეთის შეგავსია ენები, — ბასკური ენის აღრეულ ფორმის წარმოადგენენ. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებასაც, რომ ბასკური ტოპონიმები აღმოჩენილია აკვიტანიისა და ბასკონიის აღმოსავლეთით არსებულ ტერიტორიაზეც, სერდანში (Cerdagne), კატალონიაში და ხმელთაშუა ზღვის სანაპიროზე (ილიბერტი — Illeberry), მაშინ, ლაფონის დასკვნით, ორი ათასი წლის წინათ ბასკური ენა გავრცელებული იყო ატლანტიკის ხმელთაშუა ზღვამდე, პირენეის მთებში და დაბლობ რაიონებში, ზოგ ძღვილის რონას აუზამდეც კი აღწევდა¹⁰.

შეუ საუკუნეების ბასკური ენა მხოლოდ არქივის დოკუმენტებშია შემორჩენილი და ცალკეული სიტყვებითა ცნობილი: X—XII საუკ. ესპანური და ფრანგული წარმოშობის დოკუმენტებში გვხვდება მხოლოდ 50-მდე ბასკური ნიტყვა. წერილობითი ქეკლების ფრანგულტები XV საუკ. დასაწყისიდან გვხვდება. XVI საუკუნეში შეიქმნა პირველი ლიტერატურული ძეგლი. დამწერლობა ლათინურ გრაფიკაზეა დაფუძნებული.

როვორც შემოთაც ითქვა, ესპანეთში, ბასკებისა და ესპანელების ენობრივ საზღვარზე, ალაგ-ალაგ (გამსაკუთრებით მხარის აღმოსავლეთის ნაწილში) ორენოვნებაა გამეფებული, მოსახლეობა ორენოვანია (იციან ბასკური და ესპანური). საფრანგეთში კი ასეთი გარდამავალი ენობრივი ზონები არ არის დაღასტურებული.

⁹ რ. ლა ფ. რ ნ. ა. ბასკური ენა. კრებული „ბასკური ენა და ბასკურ-კავკასიური და პირენეები“. არნ. ჩი ქობავას წინასტყველობითა და რედაქციით. 1976, გვ. 69.

¹⁰ რ. ლა ფ. რ ნ. ა. ექვე.

სხედვაზე რომ ვთქვათ, ესპანეთში, გარკვეულ ლოკალში, რამდენ
ნადგე შეიმჩნევა ბასკური ენის „პოზიციების დათმობა“, მაშინ რო
დესაც საფრანგეთში ბასკური და ფრანგული ენების დღვევანდვლი
საზღვრები თითქმის ისეთივეა, როგორიც იყო შეუ საუკუნეებში წილითაც

ფიტის სიტყვით, ბასკური ენა წარმოადგენს შორეულ გამო-
ძახილს იმ აგლუტინაციური (თუმცა ფლექსივსაც მიღრეკილების
შემნე) ენისას, რომელზედაც მეტყველებდა ესპანეთის პირვენდე-
ლი რასა, აღმართ ქვის ხანაში, ან ეპოქაში, რომელიც უკუთხის —
ყოველ შემთხვევაში — იმ ენობრივ პერიოდს, ინდოევროპულსა და
სემიტურ ენობრივ შტოებს რომ უსწრებდა.

ბასკური ენის სემიტური დახსინითებისათვის შეიძლება ით-
ქვას შემდეგი.

ბასკური ენის ფონემატურ სისტემაში დაღასტურებულია 28
ფონემა: 5 ხმოვანი და 23 თანხმოვანი. ჩშულ თანხმოვანთა ჯგუფში
ერთმანეთს უპირისპირდება შეღერი და ყრუ, ხილო ყრუ ალვეო-
ლარული აფრიკატებისა და სპირანტების ჯგუფში — სისინა და ნა-
ხევრად შიშინა ბევრები. წარმოდგენილია ავრეთვე პალატოზუ-
ბულ თანხმოვანთა ჯგუფიც.

სიტყვის პირველადი ძირი უპირატესად ერთმარცვლიანია. ორ-
მარცვლიანი ძირები ისტორიულად შეორეული უნდა იყოს.

ტიპოლოგიურად ბასკური ენა აგლუტინაციური ენაა. წარმო-
ქმნა ხორციელდება როგორც აფიქსების მეშვეობით, ისე ფუქტა
შეკავშირებით. ძირითადი შეტყველების ნაწილებია: არსებითი სა-
ხელი, ზედსართავი სახელი, ნაცვალსახელი, რიცხვითი სახელი, არ-
ტიკლი (პოსტპოზიციური), ზმნა, ზმნიზედა, თანდებული, კაეშირი,
სახელი ფუქტების აწარმოებს და ფორმებს იცვლის მხოლოდ სუფიქსე-
ბის მეშვეობით, ზმნა კი — პრეფიქსებისა და სუფიქსების მეშვე-
ობით. სახელს აქვს ბრუნების, რიცხვის (მხოლ., მრავლ.) და გან-
საზღვრულობა-განუსახლვრელობის კატეგორია. გრამატიკული სქე-
სის კატეგორია არა აქვს. ბრუნება ერთია. გამოიყოფა რეა ბრუნ-
ება: სახელობითი, რომელიც გაღმოსცემს გარდაუვალი ზმნის სუბი-
ექტს და გარდამცვალი ზმნის უახლოეს (პირდაპირ) ობიექტს, სა-
განებო ბრუნება — აგენტივი ანუ ერგატივი — აღნიშნავს გარდა-
მცვალი ზმნის სუბიექტს (ქვემდებარებს): დანარჩენი ბრუნებია: ნა-
თებამობითი, მიცემელებითი, მიმართულებითი (აღატივი),
ადგილობრივი (ლოკატივი) და დაშორებითი (სეპარატივი).

ზმნა განარჩევს პირის, რიცხვის (მხოლ., მრავლ.), დროის

(այլպէս, նամբո), զօլուս (տերոծուու, քաշուրցնօտ, թիժմայնառու), յոնքայթու քամբարուոյնըն. Նմնու Սլավոլուցն ձուակնալուրուա (միազալուանու), շ. ո. Նմնու գործամու և զանցնան թիժմայնառու թարմուցնուու օրու մարտու սլավոյեցնու, օրումեց թիժմունուր դա օրունու ոճյեցնու նորուց. զարդարցալու Նմնա յրտակնուանու (թարմուցնու նմնա յրտակնուանու թիժմունու սլավոյեցնու նորու) ան որնածուանու (թարմուցնու սլավոյեցնու լա օրունու ոճյեցնու նորու). զարդամացալու Նմնա յա որնածուանու (թարմունու սլավոյեցնու լա նորդամանու ոճյեցնու նորու) ան սամպուանու (թարմունու սլավոյեցնու, նորդամանու լա օրունու ոճյեցնու նորու). զանինեցա Նմնու և սունտենուրու լա անալունուրու գործալու. ազլուս և սունտեմու ուրունուա. (ո. նորացնու).

Ճակայուրու յնս սպուգա 8 մորուալ լուալույեցնուա. յեշնու: նույասուս, չուպշայուս, լուամյուրուս, սլալուս, հրու. Նյոմոնացահուս, սամեր. Նյոմոնացահուս, լուս. յյայմոնացահուս լա աղմ. յյայմոնացահուս լուալույեցնուա, ուսոն յօյրտաունեցնուա օրուան որ մուար յաշուցնո. յև յաշուցնուա, յրտու մերոյ, լուսալունուս, անց նույասուրու (լունիրո — նուլասու) լա, մյուրոյ մերոյ, լունիրու-ալմուսալունու. յէ յօյրտաունեցնուա օրուան լանօրինեն յուլուցն յուլուցն լա յուլոյացնուա, մասւտանց յափրանց յութուս թյութուրուանց մուտացեցնուա յուլու-յուլոյացնուա: լուամյուրուս (լունիրո — նասոնա), յյայմոնացահուս (լունիրո — սեն-յան-մոյ-ցունու) լա սլավոյեցնու (լունիրո — մուլունու).

Ճակայուրու յնու լուալույեցնու սայմաուլ լամորուցնուա օրուան յրտանցուուազն. ազլուս նույասու և սակյունուցնուա յանսենց յացնուա և սեցածնեց լուալույեցնու: euskara, heuskara, uuskara, uskera, üskára (յամուումիս үսկá), eskuara, eskara.

Տալուրցրամյուրու յնու յուսկամուու լուալույեցնու (նույասուրո) լուալույեցնու, սակյունուծի, յալույի նունառու մերիսալույն.

Ճակայուրու յնս օրու յյօցն օդցուումիու յնցնու. հոցուրու Նյոմոն ույյզո, ոչո յյորտամու յրտաուցնու մցցու յնս, հոմելուց օրուունց յուցնու սերույեցնուուսու. նոլուս թարմուցնու, ճակայուրու „հալու սակյունուցնու լա յամուցնու յունունուա“. յև յնոնիուց յանցյումուցնուա ճակայուրու յնու ատանատու մուտցնուս լա նլապիցնու թյահուու յալայցնու մուցը յանցու. անց, մացալուուա, ոյնուուրու օրուունցնու տացու յենսացուու թյունու, հոմլուս և տասյուրու „Մյուժ-լուցնու [մալուս մելու] լուալույնու“¹¹, յամբունուս, հոմ ճակայ-

¹¹ El imposible vencido, 1729.

რა ენიდან წარმოიშვნენ მსოფლიოს ენებით. ავტორი „გვარუმეუნებს“, რომ ბასკური ანბანის ყოველი ასო მისტიკური საიდუმლოების შემცველია, ხოლო ამატი დარიგული ბასკურის მარადიული სრულყოფილობაზე მსჯელობს. ჩრდილოეთ ესპანეთში აუცილებელია რა გავრცელებული, რომ „თვით ეშმაკი ცხოვრობდა ბასკურით შეიძლება და ვერც ერთი ბასკური სიტყვა ვერ შეიძლება“. დამახასიათებელია ბასკური ენის განმარტება ერთ ძევლი ესპანურ ლექსიკონში: „ბასკური — ის, რაც იმდენად აღრეულია და ბუნდოვანი, რომ გავება შეუძლებელია“. არც შეტი, არც ნაკლები!

„კრთადერთი ენა, წინაისტორიდან გადარჩენილი, საკირველება, ესპანეთს რომ ებოძა ნეოლითის, და, შესაძლო, პალეოლითის მიერ... რა ენაა ეს ენა? არავითარ ძალის არ შეუძლია ევროპაში XX საუკუნის აღამიანი გადაისროლის, ვთქვათ, 5 და 10 ათასი წლის წინარე ხანაში, დაუბრუნის მას იმდროინდელი რეალობის შეგრძება! საქართვისა მხოლოდ მოუსმინოთ ბასკ გლეხებს ესპანეთში, როცა ისინი მღერიან თავიანთ. ენაშე რომელიმე სახალხო დღესასწაულის დროს. მოღით და ერთი წუთით დავხუჭოთ თვალი... ჩეენ ვუსმენ ნეოლითის მწევმებს! ჩეენ ვუსმენთ, იქნებ, იმათ, აღტამირას¹² რომ ხატავდნენ“ (ესპანელი ისტორიკოსი, პროფესორი ლ. პარიკო კორტ გარსია).

ძევლ რუსულ ენციკლოპედიიში აღიარებულია, რომ ბასკური ენა მსოფლიოში ერთ-ერთი სრულიად იშოლირებული ენაა და იგი არ თავსდება ენათა არც ერთ ცნობილ ოჯახში (არც ინდოევროპულია, არც სემიტური, არც თურქული მოღმისად და ა. შ.). ისეთივე აზრია გამოთქმული საცნობაზო ხასიათის წიგნებში¹³.

12 კარსტული წარმოშობის მღებელ კანტაბრიის მთებში (ესპანეთი). კადლებს ამშენებს ზედამალერილითური ხანის მხატვრობა: ზეპრების, ტახტების, იტემებისა და სხვა ცხოველების, ავტომავი — ხახვაზი ცხოველია (უნდა ვიტირო, ნიღბებიანი ჯადოქრების) ფივურები.

13 ახ. მაგალითად, Большая энциклопедия, II, 1903, Новый энциклопедический словарь, V, 1912; Численность и расселение народов мира, 1965, стр. 101; Население земного шара, 1965, стр. 93; Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde von Otto Schrader, hrsg. von A. Nehrung, Bd. I, S. 533 (v. iberer), Berlin—Leipzig, 1917—1923; Элизе Реклю. Народы и страны Западной Европы, VIII, 1915, стр. 73. (перевод с французского под редакцией и с дополнениями Н. К. Лебедева).

ასევე, სპეციალურ ლიტერატურაშიც არაიმედია მათ მართვა-
ბით მსჯელობას იმის თაობაზე, რომ ბასკური სრულდად ფაქტურული
რებული რასის მეტყველების ტიპობრივი წარმომადგენლურად: ჩვი-
არ თავსდება ლინგვისტური კლასიფიკაციის არც ჟრანჰისტრის
და დაუსდლეობით ცალკე მდგომი და უნათესობა ენობრივი ერ-
თეულია, როგორც გაღმონაშოთ ძველ საუკუნეთა ეთნოლოგიური
ჯგუფების ლინგვისტური პროფილისა.

შეორე მხრივ, გენეტური ძიება ბასკური ენისა ძალიან შორს
მიღის. არ არის მსოფლიოში ენობრივი ტიპი, რომელთანაც ეს ენა
არ დაკავშირებინოთ. ასე გასინჯვეთ, ჩინეთსა და აშერიყაბაც ვაღა-
სწვდნენ და იქ ეძიებდნენ ევროპაში ობლად შთენილი ეთნიკური
ერთეულის თვისტომთ.

* როდესაც საეკითხი დაისეა ბასკური ენის გენეალოგიის შესა-
ხებ, ბუნებრივია, უწინარეს კოვლისა, უნდა გარკვეულიყო მისი და-
მოკიდებულება იმერიულ ენასთან (resp. იმერიულ ენებთან). მარ-
თალია, ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში გამოითქვა აზრი ბასკურის
იმერიულისაგან მომდინარეობის შესახებ (Oihueart და სხვ.), მაგ-
რამ პირველი ცდა ამ თეზისის მეცნიერული დასაბუთებისა ეკუ-
თვნის გენიალურ გერმანელ ლინგვისტს ვილჰელმ ჰეუ მ-
ბ თ ლ დ ტ ს (1817, 1821 წწ.). ამ შეხედულებას შემდეგ მოწინა-
აღმდეგენიც აღმოუჩნდნენ¹⁴, მაგრამ ჰეუ მ ბ თ ლ დ ტ ი ს ე უ ლ ა-
დებულება გავრცელდა და მიიჩნიეს, რომ ის არის არა მხოლოდ
ლინგვისტიკური, არამედ კულტურულ-ისტორიული აზგუმენტაცი-
ოთაც შემაგრებული. „ბასკური არსებითად წარმოადგენს იმერიუ-
ლის გაგრძელებას და განვითარებას“ ისკვნიდა ისეთი დიდი ავ-
ტორიტეტული შეკლევარიც, როგორიც იყო ჰეუ გ თ შ უ ხ ა რ ლ ტ ი
(1925 წ.).

ბასკურს უკავშირებენ აგრეთვე ქამიტური თჯანის ენებს¹⁵.

14 შეკლევარისა ვრცელით მთავრით აზგუმენტი ის იყო, რომ ძველი იმერიუ-
ლი წარწერები ბასკურად არ იყოთხებათ! ეს არ შეიძლება დიდ დაბრკოლებად მა-
ვისნით: ენამ საუკუნეთი მანძილზე დიდი ცვლილებები უნდაყოდა, ამასთანავე,
ასეციუ იმერიული წარწერებით სრულყოფილი ამიშინერული, მათზე დაუჩნდნე-
ბით რომ კარგინალური შინშენელობის დასკვნა გამოვიტინთ. ერთი ასეთი ან-
დოგიაც: „ძეველი აღმინსური ენა კავახაში ღვენგიური ქვეჯვეუბის ენა იყო. ძევ-
ელი აღმანსური წარწერები გამოვიტინდა, მაგრამ ღვენგიური არ იყოთხება, თუმცა
აღმინსური ენები ღვენგიური წარისა იყო“ (არნ. ჩ ი ქ თ ბ ა ვ ა).

15 ესენია: ბასკურიტული ენები (ტრიმლი, ტუნისი, ალეკარი, მართვე იფრიკა-
ში), კუშიტური ენები (ჩრდ.-აღმ. აფრიკა), ძველი კუვაბრური, კომტური.

გასკურს და ბერბერულს ერთი წყირო იქვთო, აღიარებდნენ ფა-
ლიპი (1870 წ.) და გაბელენცი (1893 წ.), ცნობილმა ბე-
კოლოგმა ულენბეკმა, შეიძლება ითქვას, ყველაზე მეტი მაგა-
ლითები დაიხახელია ამ პიპოთების სახარგებლოდ (1942 წ.) უსამართლით
გურ-ბასკურ თვეორიას სხვებიც ინიარებდნენ (ბო შვილი კაკერი,
შულტენი, კარსტი, შაკო მინო, ოშტირი და სხვ.).
უსარ დრი აღნიშნავდა, რომ კავკასიურ-ბასკურის შესატყვი-
სობათა გვერდით უნდა დივაუნოთ ქამიტურ-ბასკური შესატყვისო-
ნებიც და ამ პარალელიზმია გაუგებრობა არ უნდა გამოიწვიოსთ
(1925 წ.). ტრიმბეტი ბასკურის ახლო მონათესავე ენად უუში-
ტურს მიიჩნევდა (1925 წ.). ღაფონი კი დაიკვიდა: „რაც შე-
კურა ბასკურისა და ქამიტურ-ხემიტური ენების ნათესაობას, კერც
1918 წლის და კერც 1918 წლის შემდეგ კერ მოხერხდა ამ ვარა-
უდის სახარგებლოდ საბუთების მოპოვება რეგულარული ფონეტი-
კური შესატყვისობებისა თუ მორფოლოგიურ მსგავსებათა ააჩით“
„ბასკური ენა“).

ბასკურს ზოგიერთი ივტორი ინდოეპოპული მოღვმის ენადაც
ჩიიჩნევდა (აღვდეუნგი, გოლდმანი, შლეგელი). იყო
ცდა, ეს ენა უნგრულ-ფინური ოჯახისათვისაც მიეკუთვნებინათ
(კლაპროდი და სხვ.).

ამასთანავე ბასკური შეუდარეს პალეოციპბირულ ენებს.
ულენბეკი აღნიშნავდა (1922, 1925 წწ.), რომ სრული პარალე-
ლიზი არსებობს ჩუქჩურ ზმნისა და ბასკურ ზმნის შორის. ამ
ენებში არ არის გამოხატული გარდაუვალი ზმნის სუბიექტი, მსგავ-
სად გარდამიერალი ზმნის ობიექტისა, მაშინ როდესაც გარდამიერალი
ზმნის სუბიექტი კოველთვის არის გამოხატული გარკვეული
ნიშნით (ეს ნიშანია ერგატივისა ბასკურში, ინსტრუმენტილისი-
სა ჩუქჩურში). ბო უდა ამბობდა: „ბურუშოს ენა, მე მკო-
ნია, ამ არქაული ენების დიდი ჯგუფის გამარტინაციებელი რეა-
ლის გასაღებია, რომელიც მე აღმოვაჩინე იშია შემდეგ, თაც და-
ვადგინე მჭიდრო ურთიერთობა, ერთი მხრივ, ინდო-ჩინურისა
(ენისეურისა კოტის ჩათვლით), აესტრალიურ-აზიურისა და აეს-
ტრონეზიულისა ბასკურ-კავკასიურთან, მეორე მხრივ კი, ურალ-
ურია ჩუქჩურისა ბასკურთან“ (1950 წ.). ბო უდა მ უფრო გვიან
იმავე ჯგუფს დაუკავშირდა ჩრდილო აზიას ტუნგუტური და ცენტრა-
ლური და ჩრდილო ამერიკის უტო-აცთვკური. ბო უდა მ ბასკუ-
რისა და აფხაზურის I (ა) პრეფიქსი (კაუზატიური ზმნების საწარ-
7. შ. ძიძევრია

მოებლად) შეუდარა ჩუკჩურში თ. სუფიქსს (იმავე ფანტაზია), ამას-თანავე, მიუთითა ბასკურ-ჩუკჩურის ღევესიურ შეკვედრებზე, ეს დაკავშირებანი გაიშიარა უ ლ ე ნ ბ ე კ მ ა. 1946 წელში მათ დაბობდა: „ჩვენ ჯერ კიდევ ცოტა რამ ვიცით ჩუკჩურუსის მიმდევად კამჩა-დალური ჯგუფის გარე ნათესაობის შესახებ. იქნებ აღმონიდეს, სა-ბოლოო ჯამში, რომ ეს ჯგუფი კავკასიური ენების გამტკოცებას წარმოადგენს. ჩუკჩურისა და ბასკურის თანხელენები ნებას გვაძლევენ ჩივრითო ხაინი ბასკურისა და კავკასიურის შედარებითს შესწივდაშით“. ბოლო ას ეტიმოლოგიურ ცდებთან დაკავშირებით პანს ფოგტი შენიშნავდა: „ისეთი შეხელულება გვაქმნება, თითქოს ამ მეთოდებით შეიძლება ყველაფრის, ასხოლურულად ყვალა-ფრის დატკიცება“.

პოლანდიელი ენათმეცნიერი ვან გინეკენი, რომელიც შეეცადა ცვლილება შეეტანა ენათა ნათესაობის ტრადიციულ გავა-საში, მითინევდა, რომ ბასკური ენათა ორი თვალის წევრით — კავ-კასიურისა და ქამიტურის. გინეკენი დიდ მნიშვნელობის ანთ-კებს ენათა შეჯვარულინებას და დასკენის, რომ სუბსტრატის შემნე-ენები თანაბრად განეკუთვნებიან ორ ლინგვისტიკურ თვალსო (სოჭ-ხური — ინდოევროპულიცა და კავკასიურიც, რუმინული — რო-ბანულიცა და სლავურიც, — სწორედ ამ სპეციშით განხილულ ბასკურის გენეალოგიური პრობლემაც).

ფრიდრიხ შლეგელი ბასკურს თავსებს კოპტურთან და ამერიკის ენებთან იმ ნიშნის საფუძველზე, რომ ამ ენებში დართული ნაწილაკები იწყებენ სიტყვასთან შერწყმას და ქმნიან პრე-ფიქსებსა და სუფიქსებს, რომელთა გამოყოფა დღვილია და რომ-ლებსაც თავისთვალი მნიშვნელობა ნაწილობრივ შენარჩუნებული აქვთ. შლეგელის აზრით, ენებში, რომლებსაც ფლექსიის ნაცვ-ლად მხოლოდ აფიქსები აქვთ, ფლექსიური ენებისაგან განსხვავ-ბით, ძირები არ წარმოადგენს ნამდვილ ძირებს. ისინი ნაყოფიერ მარცვლებს კი არ ქმნიან, არამედ პევანიან ატომების გროვს, რო-მელ ატომებსაც შემთხვევითობის ყოველგვარი ქარი ინ დაშორებს ან დაახლოებს ერთმანეთს, დაკავშირება მხოლოდ მექანიკურია, გარეგანი პირთვის საშუალებით¹⁶.

16 შეტ. თ. შარაძენიძე. უნითა კლასიფიკაციის პრინციპები, 1958, გვ. 148—149.

ბასკური ენის გენეალოგიური დაკავშირებანი მსოფლიოს ენის
ბრივ ჯგუფებიან არ არის დამაჯერებელი.
დღიდი ხინია მეცნიერებაში. წამოყენებულია თეორია ბრიტუშული
ნათესაობისა ქართველურ-კავკასიურ ენებთან. როგორც პერსონალისა
კენ, კველაზე უფრო სარწმუნო ეს პიპოთება.

ბასკურ-კავკასიურ თეორიას გავვცნობით ამ წიგნის IV თავში.
ორიოდე ხიტუვა ბასკური ენის მეცნიერული შესწავლის ის-
ტორიიდან.

იმის გამო, რომ ბასკური ენა შეიცავს ერთმანეთისაგან ძლიერ
განსხვავებულ დიალექტებს, „ბასკური გრამატიკის“ ესა თუ ის ავ-
ტორია უყრდნობა როგორიცაა გარეკავული. ჩირმების მქონე დია-
ლექტს. ე. წ. „სალიტერატურო“ დიალექტს. უმთავრესად ეს იყო
ერთ-ერთი ცენტრალური დიალექტი — ბასკაიური ან სულეტური.
სწორედ ამ დიალექტებზე იქმნებოდა ლიტერატურული ნიწირნოე-
ბები. ამ მხრივ განსაკუთრებული აღგილი უკავია სიზურის (Cizain), რომელიც წარმოადგენს აღმოსავლეთ ქვემო ნივარის
შეტყველებას. ივე XI საუკუნის ბასკური ლიტერატურის საუკე-
თესო ნიმუშის — ბერნარ დ ლა ნ ე ა რ ე ს პოეზიის ენაა.
ასე თუ ასე, გამოკვეყნებული გრამატიკებიდან, ლაფ თ ნის და-
ხსიათებით, არც ერთი არ არის თანმიმდევრული, რადგან ისინი
ხსაუბრო თავისებურებებსაც აღნიშნავენ ხოლმე და ზოგჯერ სხვა
დიალექტების შინაღმასიც გულისხმობენ.

ბასკური ენის ღრმა მეცნიერულ შესწავლის სათავე დაუდო
ზოგადი ენათმეცნიერების მამამთავარშა — ბერლინის მეცნიერება-
თა იყალების წევრმა ვილ ჰ ე ლ შ ჰ უ მ ბ თ ლ დ ტ მ ა. მისი „გა-
მოკვლევები ესპანეთის უძველესი მოსახლეობის — ბასკების ენას-
თან დაკავშირებით“ (1821 წ.) და სხვა ნამრავები ფუძემდებური
შინშენელობისაა ბასკური ენისა და ბასკების ისტორიის შესწავლის
დაზისი. ჰუმბ ბ თ ლ დ ტ მ ა მიიღო ფილოსოფიური განათლება, თა-
ვიდანვე ფილოსოფიისა და ესთეტიკის საკითხებით იყო დაინტე-
რესებული, 90-იანი წლების მეორე ნახევრიდან კი ჯერ კიდევ ჭა-
ბუკი მოაწროვნე იწყებს ფილოლოგიურ კვლევა-ძიებას და მინ-
ნია, რომ ერთადერთი გზა სამყაროს შეცნობისა ენის დენომენის
შეცნობა და მისი საიდუმლოების ამონსნაა. ამ დროიდან მოყოლე-
ბული მეცნიერის ნამწევეში ენა წარმოსახულია როგორც ფოკუსი,
რომლის ირგვლივ ტრიალებს მოელი მისი მეცნიერული და ფილო-
სოფიური ძიებები. ახალგაზრდა ჰუმბ ბ თ ლ დ ტ მ ა ს მეცნიერულ

აშროვნებაში გარდატეხა მოხდა: რაკი გამოიკვეთა შეწიმება. რომ
ენა „მთელი კაცობრიობის გასაღებია“, ამიტომ გეზი მოლინად
ლინგვისტიკისაც იქნა ოღებული. დაისახა მიზანმიზნებით — დის-
ტორიულ-ფილოსოფიური შედარება“ (დღევანდველის უკანმისილო-
გით: ეთო-ლინგვისტიკა). 1795 წელს პუ მბოლილი წერს
ერ. ში ღერ ს, რომ დიდი ხანია იძიებს კატეგორიებს, რომლებ-
ბიც წარმოაჩენს ამა თუ იმ ენსს ბუნებისა და თვისების, მის თვის-
სებურებებს. აქ ჩვენთვის ისაა ყურადღებული, რომ ვიღ პეტ
პუ მბოლილი ის თეორიულ-ენათმეცნიერული ნააზრევი თავისი
საწყისებით დაკავშირებულია ბასკური ენის პრობლემატიკისთვის.
ენიალური შეცნიერის თავდამიტეველი ინტერესი ბასკების მიმართ
ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ჩარჩოებით იღიარღლებოდა. მას სწად-
და გამოერკვია ბასკების ენა, ისტორია, ადამ-ჩვევები იმ შიზნის,
რომ გავეგო — „თავისითავადი ტომია ბასკები, თუ მხოლოდ ნაწი-
ლი“ უფრო დიდი ეთნოსისა, და-სამოლოოდ დაედგინა ამ საიდუმ-
ლოებით მოცული ხალხის აღვილი კაცობრიობის საერთო გენე-
ლოგიურ სქემაში. შემდგომ კი პუ მბოლილი უფრო ღრმა ინტე-
რესები აღეძრია ბასკური სინამდვილისადმი და ბასკური ენის პრო-
ბლემები თანდათანობით თეორიული ენათმეცნიერების ბლანში აქ-
ნა მოქცეული. „როგორდაც არ გაიყვანა ბასკური ენის რადიუსები
კველა წერტილში, მაინც პუ მბოლილი მივიდა შედარებითი
ენათმეცნიერების თვალსაზრისთვის... მან „ადამიანის სულის უდრ-
მეს ფენებში“ აღმოაჩინა ენის ფილოსოფიისა და ისტორიის ფი-
ლოსოფიის გადაკვეთის წერტილი“¹⁷.

დიდაღ შნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ბასკოლოგიაში
ლუ ი-ლუ სიენ ბონაპარტი მ. ნაშრომში „ბასკური ზუნა“¹⁸
მოცემულია უაღრესად საინტერესო დაკვირვებები ბასკური მორ-
ფოლოგიის სფეროში. ივტორმა სცადა ამომწურავი სიები შეეღვ-
ნი ზუნური ფორმებისა. შიღებულია 32 „მარტივი დრო“ და 104

17 Р. Гайд. Вильгельм фон-Гумбольдт. Описание его жизни и характеристика (перевод с немецкого). Москва, 1899, стр. 359.

18 Le verbe basque, 1869 (ხრული სათაურია: „ბასკური ზუნა ტაბულებში, კანიძატიკული შენაშვნებითურთ გვიკარის რვა დისტექტის შიხედვით... შათო კა-
ლოებისა და კალოკავების განსხვავებათა გაფალისწინებთა, უშააღოდ სიტემა
შეტყვალების სიტუაციებზე შეკრებილი ხუთ ლინგვისტი ეჭიპედიურაში, რომელ
ბიც მოეწყო გამარჯვისა და საფრანგეთის შეიდ ბასკურ პროფინციაში 1856, 1857, 1866, 1869 წლებში“).

„როული ღრო”. შემდეგი ღროის გრამატიკოსები (ვაკელა კო შპი და სხვ.) აღნიშნავენ, რომ ორც ერთ დიალექტში ღრუ არ არის სრულდება წარმოლგენილი ყველა ის ღრო, რომლებიც უკუნიან არ ტი ის სიაშია მოცემულით. მანვე დიდი ამაგამიჭიშვილია ბასეურ დიალექტოლოგის. იგი ლინგვისტიკური გეოგრაფიის ერთ-ერთი საფუძვლის ჩამორჩელია, შეადგინა შვიდი ბასეური პროვინციის რუკა, მოგვცა ბასეური ენის კილოგრამის და კილოკავების პირველი კლასიფიკაციი, რომელსაც დღესაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა შეცნიერებისათვის¹⁹.

კარლ ვლენდე კმა გამოიქვეყნა ნარკევები ბასეურის შესახებ, მოგვცა ბასეური გრამატიკის ნიშანდობლივი თავისებურუნების ანალიზი, დაახსიათა ბასეურის მნიშვნელობა ზოგადი ენის შეცნიერების თვალსაზრისით, ფართოდ შევხო ბასეური ენის წარმოშობის საკითხს და სხვ.

რომანული ენების გამოჩენილი შეკველევარი ჟუგო შუხარლი, სავსებით ბუნებრივია, დაინტერესდა ბასეური ენით, რამდენადც ეს ენა რომანულ ენათა გარემოცვაშია და მისი პროფილის გარკევა რომანისტიკის თვალსაზრისითაც გარკევულ ინტერესებს აღძრავდა. შუხარლ დრის კილამს ეკუთვნის შესანიშნავი ბასეურობის გამოკვლევები. ავტორი შევცადა აღედგინა იბერიული ბრუნების სისტემის მნიშვნელოვანი ნაწილი (1907 წ.) და ამგვარად აღღვენილმა ბრუნების სისტემაშ „გამოიძელივნა თითქმის სრული იდენტურობა თანამედროვე ბასეურ სალაპარაკო ენასთან“. საერთოდ, იბერიულის იდენტურობა ბასეურთან შუხარლ დრის დიდი ავტორიტეტის გავლენით იქნა მიღებული. ის გვხედება ბევრ სახელმძღვანელოში” (ფოგტი). ლაფონის სიტყვით, შუხარლ დრის შეირ 1893 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში ბასეურის შესახებ მოცემულია სამ თუ თოხსტრიქონიზმი კომენტარი, რომელიც ყველაზე უფრო ღრმაა იმ დაკვირვებათაგან, რომლებიც კი მოუციათ ბასეური ზმენური სისტემის აგებულების შესახებ. „მისი სტატია, რომელიც ძილზე მნიშვნელოვანია, არ ყოფილი სათანადოდ შესწავლილი და გამოყენებული, რაღანაც იგი მეტისშეტაც კომ-

19 „შეცნიერება არ ყოფილი გულგრილი ბასეურობისადმი: Luis Lucien Bonaparte, რომელმაც უშოთებეს წალილი შეიტანა ბასეური ენისა და მისი დიალექტების შესწავლაში, ნერი აკადემიის სამატიო წვერი იყო“ (ფაზ. 6. მარტი). ბონაპარტი (1813—1891) პეტერბურგის შეცნიერებათა აკადემიის სამატიო წევრად თარისეს 1858 წელს.

პაქტიურია და მონაცემების სიმღიდრითა და მრავალფაზორის გადატვირთულ მკითხველს ძალიან უჭირს მიძყვეს ავტორის „შეჯერებას“. დიდად მნიშვნელოვანია შეუძლიანობა მას სარდო დროს და კურის უღლილებაზე, პასიურ კონსტრუქციაზე პრინციპებზე სარდო დროს ეკუთვნის ცდა ბასკურის დაყავშირებისა ქამიტურ ენებოან (მოცემულია 154 დაპირისპირება). მისი შეხედულება ქართულ ბასკური ნათესაობის შესახებ განხილული გვაქვს ქვემოთ.

ბასკური დიდი წვლილი შეიტანა პროფ. რენე - ლაფ თბ ნ მ ა. 1944 წელს გამოვიდა მისი საღოქტორო დისერტაცია „ბასკური ზნის სისტემა XVI საუკუნეში“. მის კილამს ეკუთვნის შეტად მნიშვნელოვანი გამოკვლევები ბასკური ენის მორფოლოგიისა და ფონეტიკის საკითხებზე. ლაფ თბ ნ ი ს ფუძემდებლური ნაშრომი „ბასკური ენა“ (1972) ითარგმნა და გამოიცა ქართულადაც.

მნიშვნელოვანი ნაშრომებია გამოქვეყნებული ბასკური ენეს ფონეტიკის დაზუში, აღსანიშნავია ასკუ ე ს „ბასკური ფონეტიკა“ (1919), გაველის „ბასკური ფონეტიკის საფუძვლები“ (1920), ულენ ბ.ე კ ი ს „ბასკური დიალექტების შედარებითი ფონეტიკა-სათვის, შესწორებანი“ (1923), ტ. ნავართორმას „გამუსკოურის წარმოთქმა“ (1925), ლარას კვეს ინსტრუმენტალური ფონეტიკის ორი წიგნი სულეტური დიალექტის შესახებ, სურათებით, ნახაზებითა და პალატოგრამებით (1938, 1939) და სხვ. განსაკუთრებით საყურადღებოა ბასკურის ფონოლოგიური შესწავლის თვალსაზრისით მინელე ლენას ბასკური ისტორიული ფონეტიკა (1961). ნაშრომი გარკვეული მიღვონილი მთელი ბასკური ენის ბუნების განათვალისწინებლად არის ფასეული.

სტრუქტურალისტური სკოლის დიდმა წარმომადგენელმა მარტინე გურიალება გაამახვილა ბასკურის თანხმოვანთა სისტემაზე, მის ამოსავალ კითარებაზე, ამასთანავე, ბასკურში მახვილის პრობლემაზე. შემდგომ მან „ერგატიული კონსტრუქციისა და გამონათევამის ელემენტარული სტრუქტურის“ შესწავლის საფუძველზე წარმოგვიდგინა ბასკური ენის ფორმები და მათი დახსინდება.

ბოლოლორიის დაგენერაციულ კრიმიტიკულ ნაშრომთაგან იქ უნდა დავისახელოთ პიერ ლაფ თბ ი ს „ბასკური გრამატიკა“ (1944). ეკურ-ლონბით ლაფ თბ ი ს ე უ ლ დ ა ხ ა ს ი ა თ ე ბ ა ს. გრამატიკის ავტორი ერთ-ერთი საუკეთესო ბასკი შევრალია. იგი ენათმეცნიერი არ არის და, როგორც თვითონვე აღნიშნავს, მას არც უცდია ლინ-

გვისტიკური გამოკვლევა ეწარმოებინა. ლაფ თნის ფორმულირებით, „ბასკური გრამატიკა“ პრაქტიკული და ნორმიტიული მიღვალების მაგალითია. ვეტორი ცდილობს გაარკვიოს, რა არის სწორი კადეკტური დადგინოს ნორმები სალიტერატურო ენისა, რომელიც ასახულია წლის შინძილზე ეშვარებოდა ძირითადად ლაბურლულს, მაგრამ ნაერთულ ელემენტსაც შეიცავდა და სულეტურის გავლენაც ეტკობოდა. არსებობს ტენდენცია, რომ ეს ენა განხდეს „საერთო მთვლიანობინენტალური ბასკებისათვის“. პირ ლაფიტი მას სალოტერატურო ნავარულ-ლაბურლულს უწოდებს. ჩვენე ლაფით ნისაზეასმით აღნიშნავს, რომ პირ ლაფიტი ის ნაშრომის ხასიათი სრულიად განსხვავებულია სტრუქტურული ენათმეცნიერული გამოკვლევისაგან. მიუხედივიდ ამისა, იგი აუცილებელია ბასკურის ყველა სპეციალისტისათვის და ზოგადი ენათმეცნიერების მკალევარისათვისაც, თუ მას სურს ბასკურის ავტოლებისა და მისი ფუნქციების შესხებ ნათელი წირმოლებები შევექმნის. კატეგორიები, რომელთა მიხედვითაც დაყოფილია მისალი, შესხვამო სადაცო იყოს, დასძნს ლაფინი, მაგრამ ეს სრულიადაც არ უშროს ხელს განსხვავებული ფორმების ზუსტი ფუნქციების გარკვევას, რადგან აეტორში, რომელიც ენის ღრმა მცოდნე, თავის მისალის სიილუსტრაციოდ დაურთო დადიდი რაოდენობით გამოთქმები და წინადაღებები ზუსტი თარიღშიანითურთ. გარდა ამისა, მან ზმნური სისტემის ორი უმნიშვნელოვანესი თვესხები შეამჩნია, კერძოდ, აწყობა და „ნაძყო სავარაუდოს“ („passé—éventuel“) ფორმების დამირისპირება და, მეორე შროვა, მარტივი ფორმებისა.

ბასკური ენის აღრინდელი მკალევრები ბასკური გრამატიკის საკითხებს უმთავრესეს განიხილავდნენ ინდოევროპული ენების საზომით და მიღვომით; ამ ენის სპეციფიკური თავისებურებანი ყურადღების გარეშე რჩებოდა. ამისთანვევე, მათ ნაშრომებს აკლდა გრამატიკული მოვლენების განმანითვადებელი დასკვნები. დამხასიათებელია რენე ლაფინის სიტყვები: „ეს მკალევარი არ ცდილობდნენ, როგორც მათი წერილობითი თუ ზეპირი გამონათქვამებიდან ჩასხს, განვასხლერათ სახელური და ზმნური ფორმების ზუსტი ფუნქციები და გაერკვიათ მათი მორფოლოგიური და სინტაქსირი ურთიერთობანი. გარდა ამისა, ისინი უგალებელყოფდნენ გარკვეულ ფაქტებს, რომლებიც მათვის უთური ცნობილი იყო, მაგრამ მათ მნიშვნელოვანად არ ეწევნებოდათ“.

1918 წელს ბილბაოში დაირსდა „ბასკური ენტრეცაფლემია“ („Académie de la langue basque. Euskaltzaindia წმინდაშვილის მ. თავითვე აერთიანებდა ენათმეცნიერებს, ფილოლოგებს, ისტოროკოსებს, მწერლებს. აედების შრომებში და უურნ. „Euskera“-ში (1920 წლიდან) მრავალი ხაყურადღებო გამოკვლევა გამოქვეყნდა.

ბასკური ენის კათედრა პირველად გაიხსნა ბორდოს უნივერსიტეტში 1948 წელს (ლიტერატურისა და პუმბიტარულ შეცნობათა ფაკულტეტზე). მისი დამიარხებელია პროფესორი რენე ლიაფონი.

როგორც რენე ლიაფონი აღნიშნავს, კათედრა იძლევა ბასკური ენისა და ლიტერატურის უმაღლესი განათლების სერტიფიკატს და მესამე ციკლის ღოქტორის დიპლომს, ხადაც აღნიშნულია: „ბასკურის სწავლება“. 1966 წლიდან მოკიდებული თანამედროვე ლიტერატურისა და ცოცხალი უცხოური ენების განყოფილებისა სტუდენტებს ბორდოს უნივერსიტეტის ფაკულტეტზე შესაძლებლობა აქვთ „მეორე ცოცხალ ენად“ ბასკური ინიციონ. ამასთანავე უმაღლესი განათლების ახალი რეფორმის შემდეგ ბორდოს უნივერსიტეტში ვისაც სურს თანამედროვე ლიტერატურისა და ცოცხალი უცხოური ენების სწავლება მოიპოვოს, შეუძლია პირველი ციკლის მარკელ და მეორე წელს ბასკური ენა ინიციოს „მეორე ცოცხალ უცხოურ ენად“. კიდევ შეტი. იმავე ფაკულტეტის შეორე ციკლის სტუდენტებს, რომელთაც სწავლების მი უფლების მოპოვება და — შესაბამისად — ბასწავლებლის თანამდებობის დაკავება განუზრიანეთ, ისევე შეუძლიათ ინიციონ ბასწავლებლის თანამდებობისათვის „ბასკური ენის, ლიტერატურისა და ცივილიზაციის სერტიფიკატი“, როგორც ხელოვნების მსტორისა და მუქეთლოვის ბასწავლებლის თანამდებობის კანდიდატებს. კათედრის გამგის ცნობით, ამ ღონისძიებებში სწრაფად გამოიიღო ნიკოფი. პირველისა და მეორე ციკლის შევრმა სტუდენტმა ინიცია ბასკური ენა შეორე ცოცხალ ენად და ბასკური ენის ბასწავლებლის სერტიფიკატი; ამ სტუდენტებს, განსაკუთრებით, წარმოშობით ბასკებს, რომლებსაც ბასკური ენის კარგი პრაქტიკა აქვთ, შეუძლიათ ხაუკეთებს სამსახური გაუწიონ ბასკურის შესწავლის საქმეს თვით გამოცდებისათვის შზადების პროცესში.

მას შემდეგ, რაც ბორდოში შეიქმნა ბასკური ენის კათედრა,

სხვაგანაც ჩამოყალიბდა კათედრუები და ბასკური ენის „შეხწევლის ცენტრები: საფრანგეთში (პო), ესპანეთში (სან-სებასტიანი, საღამანქა, პამპლო, დეუსტო...).

1961 წლიდან ტულუზის უნივერსიტეტში ბასკური უნინ-ცუნ-სის („ევრიკარულ-რომანული პრობლემების შესწავლის შესავალი“) კითხვა დაიწყო რომანული ენების სეციიალისტმა ჟაკ ალიო რ-მ. ა. ესპანეთში, სან-სებასტიანში, ჩამოყალიბებს ხულიო და ურკი ხოს სიხელობის ბასკური ფილოლოგიის სემინარი, რომლის ხელმძღვანელად იორნიეს ლუს მინ ელენა. შეიქმნა ბასკური ენის კათედრა „მანუელ დე ლარამენდის“ სახელობისა საღამანქას უნივერსიტეტში. 1965 წელს ჩამოყალიბდა „ბასკური ენათ-ცეციიერების კათედრა-ინსტიტეტი“ დეუსტოს (ბისკაია) „სასულიერო უნივერსიტეტში“. ბასკური ენა ისწავლება პამპელუნში, ნავარის უნივერსიტეტში (1952 წელს „ოპუს დეი“-ს მიერ დაარსებული კერძო დაწესებულება, რომელიც 1960 წელს უნივერსიტეტიდ გადაეკადა). ფრანგი ბასკოლოგები შიწვეული იყვნენ ამ სამდაწესებულებაში და იქ წაიკითხეს ლექციები და მოსსენებები. ჯორჯტაუნის უნივერსიტეტში (აშშ) შემოღებულ იქნა „ბასკური ენათ-ცეციიერების შესავლის კურსი“, რომლის კითხვა დაევალა ხონ ბელ ბათს, წარმოშობით ბაქეს. არსებობს ბაიონის „ბასკური მუზეუმის მემობართა საზოგადოება“, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა ლ. და ასანსი; დამყარებულია მჭიდრო კავშირი მუზეუმისა და ბორდოს უნივერსიტეტს შორის. მუზეუმს მოეპოვება ტომონიშებისა და ანთროპოლინიზმის მდიდარი კარიოტეკა (ცნობები მოვლენას ლაფონის ერთ-ერთი წერილიდან).

1975 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენისა და ლიტერატურის განყოფილებასთან დაარსებულ იქნა „ბასკური ენისა და კულტურის შესწავლის ხელშემწყობი საზოგადოება“.

1976 წლის სექტემბრიდან თბილისის სახელშიფო უნივერსიტეტში შემოღებულ იქნა ბასკური ენის კურსი. კვყავს ასპირანტები, რომელთა შომზადებას ხელმძღვანელობს ახალი ქართული ენის კონკრეტურა. აკადემიიში ინტენსიურად მუშაობენ ახალგაზრდა ბასკოლოგები (ლინგვისტი, ეთნოგრაფი). ყალიბდება ბასკოლოგიური ლიტერატურის ბიბლიოთეკა. ქვეყნდება სპეციალური ნაშრომები. დამყარებულია ახლო ურთიერთობა „ბასკური ენის სამეცნ აკადემიასთან“ (ქ. ბილბაო). ჩვენს პირველ ნაბიჯებს ამ მიმართულებით ფართოდ გამოიხატრა ესპანეთის პრესა.

ბასები ენისა და იბერიულ-კავკასიური ენების
ნათესაობის პროგლობა

ბასები და ქართული (resp. კავკასიური) ენების ნათესაობა არ შეიძლება მიყიჩიოთ ენათა ისეთ გენეტიურ მიმართვებას, რომელიც აშენავა და ხელშესხებია ზედამიზრული ლინგვისტური შედარების საფუძველზე. ეს ნათესაობა უთუოდ ენის სიღრმეებში უნდა ვეძიოთ. საფიქრებელია, აქ ღრმად დაფიქრულ ნათესაობასთან გვაქვს საქმე და მხოლოდ ფაქტზი ანალიზი გამოივლენს ამ საქმით დამორჩებული ენობრივი ჯგუფების შესაძლო თავდაპირეებულ ერთონობას. საბურეელი, რომელიც ფარავს ქართულ-ბასებურის ურთიერთობას, არ უნდა ვააფრთხობდეს, რამდენიმდეც მომავალი ჩილრმავებული ძიებები, — და არა ფრაგმენტული კვლევა, — ფარგლების შედის მრავალ სიღრმლოვებას, ბასებურ-კავკასიური ენების წიაღშირომ არის ჩამარხული და რაც თავის სიმპტომიზრ გამოვლენას პოულობს დღემდის დადასტურებულ უაღრესად ანგარიშგასაწვევ პირალელებსა და გისაოცარ შეგვისებებში. ბასებურ-კავკასიური პროფესია ჩაველაზე უფრო შიმშილვები და დასაბუთებული ჩანს ბასეკოლოგიაში.

ბასები და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის კვლევა მრავალ სინკრესიან და არცთუ აღვილად გადასილისავ დაბრკოლებასთან არის დაკავშირებული.

უნდა ვიფიქროთ, რომ ქართული და ბასები (resp. ძველი იბერიული?) ენები ძალიან აღრე დაშორდნენ ერთმანეთს. რაკი დაცალების მომენტი ძალზე შორეულ წარსულშია სავარაუდებელი, ბუნებრივია, ისინი ისტორიული განვითარების შანბილზე რაღიალურად განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან და სხვადასხვა მიმართულებით განვითარდებოდნენ, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე უნაშძლიავრიად ატყვევია კონსერვატულობის ნიშნები როგორც გრამატიკულ აღნაგობაში, ისე ლექსიკის სფეროში. ქართული და ბასები

ენები ძალიან ქვეინან ერთმანეთს ირქაულობის შენარჩუნების თვალსაზრისით, მაგრამ ეს გარემოება არ გამორიცხავს ამ ტექბში დროის ფაქტორით გამოწვეული შკეთრი დიფერენციაციის აღმარცვული რების. გარდა შინაგანი ეკოლუციის შედეგად მიღებული მუნიციპალიტეტებისა, აღსანიშნავია „გარეშე ფაქტორების“ ძალით გამომუშავებული ცვლილებები — სხვა სისტემის ენებთან შეხვედრის ნიაღავაზე წარმოშობილი ახალი ენობრივი მოვლენები, ფრიად მნიშვნელოვანი გარემოება ორივე ენის სახეცვლილებათა ინტენსიტეტიაციისათვის.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარეობს, რომ ენობრივი ნატეხათობის დაღვენა მნელდება იმ შემთხვევაში, როდესაც ზედაპირული მსგავსების კვალი წაშლილია და მხოლოდ ჩაღრმავებული ანალიზი თუ გამოივლებს მოცემულ ენათა შორის თღინდელ კავშირ-ურთიერთობებს. *f*

დიდიდ ართულებს სიქმეს ძველი ტექსტების უქონლობაც. იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის მხოლოდ ქართულ ენას მოეპოვება წერილობათი ტრადიცია (ქართულ სალიტერატურო ენას თანამეტხაუეულოვანი ისტორია აქვს), მაშინ როდესაც ბასკური ენის ძველი მდგრმარეობა ჩვენთვის თითქმის უცნობია, რომ იღიარებერი ვთქვათ მთის კავკასიურ ენებზე, რომელთა სალიტერატურო ენებს მხოლოდ ოქტომბრის დიდი რევოლუციის შემდგომ ჩაეყარა საფუძველი. რაზივ გაიღვილდებოდა სიქმე, ბასკურ ენისაც ქართულისტებურიად ძველი წერილობითი ძველები მოეპოვებოდეს, — მაშინ ძველ ქართულს ძველ ბასკურს შევუდარებდით და უფრო მიახლოებული ვექნებოდით იმ ეპოქისთან, როდესაც ბასკური და ქართული კრთხმანებს დაცილდნენ და განმარტოვდნენ.

არცთუ მოღად პარადოქსია ვანდრიესია ვანდრიესი შემდეგი შოსაზრება: მხოლოდ დღვევანდელ ფრანგულ ენას რომ უიცნობდეთ, ერთობ ძნელი იქნებოდა მისი გვნეტური დავაშირებება ინდოებრობულ ენებთან და შესაძლოა აღმოჩენილიყო უფრო სკრინზელი შოსაზრებანი, რომ ფრანგული ენა მიეკუთხებინათ სემიტური ან ფინურ-უნგრული სისტემის ენებისათვის. ამ დებულების შუალედობის დაცილდნენ და განმარტოვდნენ.

პროფ. ვანს ფოგტ თან ერთად ჩვენც ვიტყვით, რომ შეცნიერებისათვის სრულიად უცნობია მისაღა იმ 3 ან 4 ათასი წლისა, რომელიც ყოფს ბასკურ-კავკასიურ ერთიანობას, დაშვებულს უფრო ძველ ქართულ ტექსტებში (VI—VII სს.). ინდოევრო-

პული ენების ხალხთა წინარე ისტორია ჩვენთვის საფსუბილი უმნი-
ბი არ არის. ბაქურის დიალექტებშა და კავკასიურ ენებზე შეეძ-
ლოთ გადაიდგილებულიყვნენ ძალიან განსხვავებული შემთხვევებით,
ერთმანეთს დაშორებოდნენ ათასეული კილომეტრებით; ამ
პერიოდათ ერთმანეთთან არავითარი კონტაქტი და რაიმე გარეგა-
ნი ჟეგვლენა, რომლის შესახებ ჩვენ თითქმის არაფერი ვიცით.
შაშისაღამე, ძალზე ძნელია განვასხვავოთ როგორც ბასკურში, ისე
კავკასიურ ენებში, რა არის პირველადი, ძველი, შემკვიდრეობით
მიღებული და რა არის ახალი, რომელიც, სხვათა შორის, შეიძლე-
ბა ძალიან ძველიც იყოს!

როგორც ზეშოთ ვთქვით, ბასკურისა და ქართულისათვის ნი-
შანდობლივია არქაიზაცია, კონსერვატიონი ბუნება ფონეტიკუ-
რი სისტემისა და გრამატიკული სტრუქტურისა, რაც შედარებითი
ანალიზისათვის და ძველი მდგრმარეობის აღდგენისათვის უთუოდ
ანგარიშგასაწევია. ასევე, „საერთო ბასკური — თანამედროვე დია-
ლექტთა საერთო წყარო — ძალიან დაშორებული არ უნდა იყოს
დღევანდები სალაპარიეთ დიალექტებისაგან. შემდა-
რებელს, როგორც შეუძლია გამოიყენოს კველა ცნობილი ფაქტი
თავისი სამუშაოებისათვის, საქმოლ მყარი დასაყრდენი აქვს. ბ-ნბა-
ლა ფონმ ა დაგვანახა, თუ როგორ შეიძლება აღვაღინოთ ბას-
კურის საერთო ზმნური სისტემა ძველი ტექსტების შესწავლითა
და კველა ცნობილი დიალექტის შედარებით“ (ფოგტი).

აქ გვინდა დავიმოწმოთ ძველი ენების მკვლეერის ი. დიალექტის სიტყვები:

„იქ, საღაც ახლო და იშეარა ნათეხსაობა არა ჩანს (მიგრამ ნაწი-
ლობრივ ახლომონათესვე ენების შემთხვევაში), იძულებულ
ვართ ანგარიში გავუწიოთ სტატისტიკურად შესაძლებელ შემოხვე-
ვითს დამტხვევებს. რადგანაც მირეული მორფება ენათა უმრავ-
ლესობაში შეიცავს ერთიანი თრს, იშვიათად — სამ თანხმოვანს და
ერთ, იშვიათად — ორ ხმოვანს, ხოლო თანხმოვან ფონემათა
საერთო რიცხვი ენაში, ჩვეულებრივ, არ აღმატება ორ თეულს,
ხმოვანთა რიცხვი კი ხუთს, იშვიათად — ათს (ენები, რომლებიც
რამდენიმე ათეულ თანხმოვანსა და ორ ათეულ ხმოვან ფონემს

H. Vogt. Le basque et les langues caucasiennes. „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris“. LI, 1955 (ქართული თარგმანი: „შიმომხილ-
ები“, სამცნელო ბიბლიოგრაფიული კრებული, 6—9, 1972, ვ. 287).

შეიცავენ, მეტად იშვიათია) და, ამისთან, მათგან ყველას არ შეუძლია თანამშეხმება, ამიტომ შეიძლება გამოტევალოთ, რომ ძირითადოდენობა თითოეულ ენაში რამდენიმე ათასია. მაგრამ შეფრთხეული რული შედარებისას ერთმანეთს არაიშვიათად უდარებენ პირზე მასთან კანონზომიერად. შესატყვის ფუძეებს, არამედ, უბრალოდ, მსგავს ფუძეებს. მაგალითად, ფუძეები, რომლებიც შეიცავენ d, g ბევრებს, შეიძლება შეუდარეს t, k-ს შემცველ და სხვ. ფუძეს მეგარი „მოხალისური“ შედარებისას ხმოვნებს ხშირად მხელელობაში არც კი იღებენ.

ძირითადი არტიკულაციური ჯგუფები (ბაგისმიერნი, წინაენის-მიერნი, უკანავნისმიერნი და სხვ. ბევრები) თითოეულ ენაში ათეულს არ აღემატება (ჩვეულებრივ — ნაკლებია), ამიტომ ენაში ამკარად არამსგავს ფუძეთა რაოდენობა (მოხალისური) შედარების ღრმასაც კი სამუშალოდ მობითაა მაშინ, როცა სიტყვათა რაოდენობა ენაში ათაბათაობით განისაზღურება. ამიტომ ორ სხვადასხვა ენაში აღვილია გამოარჩიო მსგავსად ჰყდერი ფუძეები, მაგრამ ეს მსგავსება შემთხვევათი იქნება. შხოლოდ ფონეტიკურ შესატყვისობათა კანონზომიერება, რომელიც მაგალითების მთელ რიგშე დასტურდება და რომელსაც იმ სიტყვათა შინაარსობრივი კავშირიც ამტკიცებს, შეიძლება გამოდგეს ენათა შორის ნათესაობისა და, კერძოდ, თვით შესაღარებელ სიტყვებს შორის ნათესაობის დასამტკიცებლად. ამისთან, უნდა აღვნიშნოთ, რომ, როგორც მიუთითებენ, იმ სიტყვათა უდიდესი უმრავლესობა, რომლებიც გამოხატავენ არაძირითად ცნებებს, დაივშირებულს კულტურისა და ყოფაცხოვრების გარეკაულ დროსა და ისტორიულ პირობებთან, ან დამოუკიდებლივ იქმნება თითოეულ ენაში ახალწიარმობების გზით, ან ხდება მათი სესხება სხვა ენებიდან შესაბამის კულტურულ ცნებებთან ერთად. ამიტომ შედარების შასაღად შეიძლება გამოდგეს მხოლოდ სიტყვები, რომლებიც გამოხატავენ უფრო ძველ, მყარ ცნებებს — ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვები, რომლებიც მთელი ლექსიკის 1—2%-ს შეადგენენ. როგორც უკანასკნელ ხანებში შათემარიერი ლინგვისტიკის მიერად დადგენილი, ამ ძირითადი ლექსიკური ფონდიდანაც საშუალოდ 15% სიტყვებისა ათასწლეულის მანძილზე იკარგება, იცვლება სხვა სიტყვებით. იმ დროის მონაცემთში, რომელიც ათობით თასწლეულით განიზომება, აღრეულ შონა-ოესავე ენებში შეიძლება შემთხვეულიყო მხოლოდ მეტად უმცირესი ნაწილი ძირითადი ლექსიკური ფონდის საერთო სიტყვები-

სა, დაახლ. 10 ითას სიტუაციე — ერთი სიტუა. ამ შემოთხვევაში სიტუაცია წარმოშობის შინელებით ნათესაობის გარჩევა შემთხვევათ დამთხვევისაგან შეუძლებელია, კიდეც რომერ წერილი როგორ ცვლილებით არ იყოს წაშლილი ამ სიტუაციის შეზღუდვა.

როგორც ჩანს, სწორედ ამიტომ ვერ ხერხდება ნათესაობის დაღვენა, მაგ., უშერული ენისა რომელიმე თანამდებობები ენასთან: დაცილების მომენტი მეტად შორეულ წარსულშია.

...უნდა გავითვალისწინოთ აგრეთვე ის მნიშვნელოვანი გარემოებაც, რომ ენათა განვითარებათან ერთად შეიძლება ძირეულად შეიცვალოს თითოეულ შესაღარებელ ენათა გრამატიკული სტრუქტურაც ცალ-ცალკე, რაც ასევე აძნელებს მათს შეპირისპირებას. საერთოდ, გრამატიკული სტრუქტურის მსგავსება ან არამსგავსება, როგორც ზემოთ იყო ნაჩვენები, ვერ გამოდგება ორ ენის შორის ნათესაობის დამტკიცებისა თუ უარყოფისათვის, რადგანაც, ერთი შერიც, ენებს, რომლებსაც საერთო წარმოშობა აქვთ, შეიძლება სრულიად შეცვალოთ სტრუქტურა, მეორე შერიც კი, სრულიად ანალოგიური გრამატიკული სტრუქტურა შეიძლება გამომუშავდეს განეტურად განსხვავებულ ენებშიც².

როდესაც ლაპარაკია ბასკური და ქართველური (და, საერთოდ, კავკასიური) ენების გენეტური დაკავშირების სიძნელეებზე, — და ეს სიძნელეები უმთავრესად იმით აისხნება, რომ ზემოხსენებული ენები, სავარაუდოა, ძილიან დიდი ხნის წინათ დაშორდნენ ერთ-მანეთს, — უნდა გავითვალისწინოთ სხვა რიგის დაბრკოლებანიც, რაც აღმართულია ბასკურ-კავკასიური პიმოთების წინაშე. უწინარეს ყოვლისა, დასაღვენია იბერიულ-კავკასიური ენების უძველესი მდგრამარება, რაც ხელსაყრელ პირობებს შევიტმნილა ბასკურ ენასთან მათი წარმომავლობითი ურთიერთობის კვლევა-ძიებისათვის. მეორე შერიც, თვითონ ბასკური ენის მრავალფეროვანი დიალექტები არ არის სათანადო სიღრმით შესწავლილი. არის კერძო-თბითი ხსნიათის სირთულეებიც. ასე, მაგალითად, ბასკურის თანხმოვანთა სისტემა შედარებით ღარიბია, ფონემათა რიცხვი არ აღმატება ოცს, რომელიაგან ზოგიერთი უდავოდ, ჰეორეულია (f, ხ და tX, შეიძლება აგრეთვე tz და ts), და ეს სისტემა უპირისმინდება კავკასიური ენების საქმოდ მდიდარ სისტემას. ქართულის სისტემა შედარებით უფრო მარტივია თავისი 28-30 ფონემით, მაგრამ

2 И. М. Дьяконов. Языки древней Передней Азии. М., 1967, стр. 20.

ჩრდილოეთ კავკასიაში გვნედება თანხმოვანთა სისტემა, რომელიც
წირმოდგენილია 60—70 განსხვავდებული ნიშნით. ფოტოზე ჩვენიც
ნაედა, რომ, თუ ბასკური ენა კავკასიური ენების მონათვასტერი შემდეგ
ჭიროა, უოველ ბასკურ ფონემას შეესატყვისებოდეს კავკასიურის მიერა
არანაჯლებ 3-4 ფონემა, უდავოდ უფრო მეტი თანხმოვანი, კბილის-
შერი ან უკანი პალატიალური. ფოტოზე ამბობს: „ახლა დავუშვათ,
რომ საქმე გვაქვს ერთ ბასკურ სიტყვასთან, რომლის ანალიზის შე-
ღებად დავიდგინეთ აფიქსები და ერთი ან ორი ფონემისაგან შედ-
გენილი ფუძე. ამ ფონემებს შეიძლება შეესატყვისებოდეს გაორმა-
გაბული ან ვასამყეცებული კავკასიური თანხმოვანები. ვანა არ შე-
იძლებოდა კავკასიურ 30 ან 40 ენაში, რომელთაც ვანსხვავებული
ლექსიკა აქვთ, კოველთვის მოგვეძებნი მორტვემები და მათი ამგვა-
რივა გაანალიზებით მიგვეღო ისეთი შნიშვნელობის სასურველი
ფონეტიკური შესატყვისობა, რომელიც არ ეწინააღმდეგებოდა და-
ახლოებას (საქმოდ იმუიათი შემთხვევა)? ვანა ეს არის ერთ-
ერთი მიზეზი, რომ ჩრდილოეთის ენებთან დაახლოებათა რიცხვი
საერთობლად უფრო მეტია, ვიდრე სამხრეთის ბევრად უფრო მარ-
ტივ ენებთან? საკმოდ ძნელია ამ კითხვაზე პასუბის გაცემა. კოველ
შემთხვევაში, — განაგრძობს ფოტოზე, — ჩვენ აქ საქმე გვაქვს
რეალურ სიძნელესთან, რომელსაც კერძოდ დავძლევთ ტრადიციული
შეთოლის მექანიკური გამოყენებით. ეს ისეთი სიძნელეა, რომელიც
ეწინააღმდეგება მორტვემების უველა შედარების, რომელთა შეკუ-
თვნება საერთო კავკასიურთან არ შეიძლება დამტკიცდეს შათი არ-
სებობით კავკასიის უველა ჯგუფის ენაში”³.

ამ ზოგადი შენიშვნების შემდეგ გვეცნოთ ბასკურ-კავკასიურ
პიპოთების.

უწინარეს კოვლისა — კავკასიური ენების შესახებ.

კავკასია მრავალენოვანია, მაგრამ კავკასიაში არსებული კვე-
ლი ენა არ არის „კავკასიური“. კავკასიის ტერიტორიაზე გვხდებით
სხვადასხვა თვალის ენებს, ესენია: ინდოევროპული ენები (რუსუ-
ლი, უკრაინული, სომხური, თურქი, ქურთული...), აღთაური, კ. ა.
თურქულ-თათრული ენები (აზერბაიჯანული, ყუმინური, მალკარუ-
ლი, ყარაბერული), სემიტური თვალის წირმოშაგდენელი (არამეულ-

³ ქ. ფოტოზე დასახულ ნაშრ., გვ. 297 (თარგმ. ნელი იოსავასი).

სირიული), უნგრულ-ფინური ოჯახის „წარმომადგენელი“ (ქართველი) და სხვ.

იმათ გარდა კავკასიაში გავრცელებულია თვითმურთველებულები — ე. წ. „კავკასიური ენები“ (მარტივალ), რომელსაც უკავშირდება „იძერიულ-კავკასიური ენები“ (იძერიულ-კავკასიურ ენათი ოჯახი). კავკასიის შილმა მხოლოდ ბასკურია ერთადერთი ცოცხალი ენა ამ ოჯახის წრისა. ამრიგად, „კავკასიურ ენებში“ (resp. „იძერიულ-კავკასიურ ენებში“), ლინგვისტური კლასიფიკაციის მიხედვით, კავკასიის ტერიტორიაზე გავრცელებული ყავალი ენა არ შედის და არ იგულისხმება.

ტერმინთ „იძერიულ-კავკასიური“ გაერთიანებულია „იძერიული ენები“ (ე. ი. ე. წ. ქართველური ენები) და „მთის კავკასიური ენები“. ამ ტერმინთვების გაერთიანების საფუძველი ისაა, რომ კავკასიის ზემოსქენებული ორი ჯგუფის ენები (ანუ სამხრეთ კავკასიისა და ჩრდილოეთ კავკასიის ენები) საბჭოთა კავკასიონლოგიაში მონათვესავე ენებად ივარაუდება, — იძერიულ-კავკასიური ენები გვნეტურად ენათი ერთ ოჯახის ქმნიან.

წინათ კავკასიური ენები სხვა სახელწოდებებით იყო მონათლული: აკად. ნ. შარი ხმარობდა ტერმინს — „იაფეტური ენები“ (1916-1920 წწ.); „იაფეტურ ენებს“ ქართველურ ენებს უწოდებდა (1908-1916 წწ.), აკად. ივ. ჯავახიშვილი კი — „ქართულ-შარომატურ ენებს“ („შარომატული“ გულისხმობს მთის კავკასიურ ენებს).

„ქართველური ენების“ პარალელურად იხმარება „იძერიული ენები“ (ფრანც ბოპილ შემყოლებული).

იძერიულ-კავკასიური ენები იყოფა ოთხ ჯგუფად. ესენია: ქართველური, აფხაზური, აფხაზური, ნახური რიცხვი და დაღვენი.

„ქართველური ენების“ („იძერიული ენების“) ჯგუფი: საკუთრივ ქართული (ნ. შარი უწოდებდა „ქართვების ენასაც“), მეგრულ-ჭანური (საერთო სახელია „ზანური“ ანუ „კოლხური“) და სვანური. ქართველი ენა მთელი ქართველობის ეროვნული ენაა.

„აფხაზურ-ადიღური ენების“ ჯგუფი: აფხაზური, ადიღეური (ანუ ჩერქეზული), უბისური (ამერიკურ თურქეთშია).

„ნახური ენების“ ჯგუფი: ჩინური, ინგუშური, ბაცბური.

„დაღვესტნის ენათა“ ჯგუფში გაერთიანებულია ორი ქავჯგუფი: ხუნძურ-ანდიურ-დიღოური (ჩრდილო-დასავლური ზონა) და

ლეზეური (სამხრულ-აღმოსავლური ზონა), შათ შორისაა — დაბ-
ჯეული და ლაკური (ცენტრალური ზონა).

* * *

ვიდრე გადავიდოდეთ ბასკურისა და ქართველურ-კავკასიური
ენების ნათესაობის პიპოთების განხილვაზე, საჭიროდ მიღვამინია
თვალი გადავიდოთ საერთოდ ქართული ენის ნათესაობის თვე-
რიებს, რათა ქართული ენის წარმოშობის პრობლემატიკაში ვარ-
კვეული ძლიერი მივუჩინოთ ბასკურთან გენეტიური მიმართების სა-
კითხს.

ქართული ენის წარმოშობის პრობლემით დაინტერესებული
იყვნენ ეცროპელი მეცნიერები ჯერ კიდევ XVII—XVIII საუკუნე-
ებში. ეს ის ხანაა, როდესაც მეცნიერული აზროვნება ენის შესახებ
ჯერ კიდევ არ არის გამომუშავებული (შედარებით-ისტორიული
მეთოდი ენათმეცნიერების XIX საუკუნის პირველი ნახევრის მო-
ნაბრუარია) და მკვლევარნი კმაყოფილდებიან მხოლოდ და მხოლოდ
ენათა პრიმიტიული შედარებით ლექსიკის დაჩვენდნენ. ამ საუკუნეებ-
ში დაინტერესებული არიან მსოფლიოს ენათა კატალოგიზაციის სა-
კითხებით, ცალკეულ ენათა ნათესაობის დაღვენით, ენის წარმო-
შობის ძიებით.

მსოფლიოს ენათა საერთო სქემაში გარკეეული ადგილი ქეონ-
და მინენული ქართულ ენის. კაცობრიობის ენათა პრევნად აღია-
რებული იყო ძველებრაული. სემიტურ ენათა ნათესაობა ამ დროს
უკავ დადგენილი მიაჩნიათ. აშიის ენებისადმი ინტერესი გამო-
წვეული იყო იმ გარემოებით, რომ მათში ხედივდნენ ენის განვითა-
რების უფრო ძველ საფეხურებს, ვიდრე ეცროპულ ენებში. აშიის
ენებში მოქცეული იყო ქართული ენაც. მალე უკუგდებულ იქნა
გარეული ენისაგან მსოფლიოს ენათა წარმოშავლობის იდეა და ენა-
თა კლასიფიკაციის პრობლემატიკაში ამოტივტივდა გეოგრაფიული
პრინციპი. შეგაღითად, ადგ ე ლ უ ნ გ მ ა ქართული ენა აშიის ენათა
ჯგუფს შიაცემნა.

რამდენიმე ავტორი ძველი კოლხეთის ენას, როგორც უძველეს
ქართულ ენას, გენეტურად უკავშირებდა ეკვიპტურ ენას. ეს თეო-
რია დაფუძნებული იყო ანტიკურ ხანაში შემუშავებულ თვალსაზ-
რისზე კოლხეთისა და ეგვიპტელების ნათესაობის შესახებ.

ე რ ო დ ო ტ ე, მაგალითად, ამბობდა, რომ ორივე ხალხის
10. 3. ძიებერი

ცხოვრების წესები და ენა ერთნაირიათ. ბერძენი ისტორიულის ეს შეხედულება უნდა გავიგოთ, როგორც შედეგი მისი საერთო ერთობლივობის კონცეფციისა. რაჯო, კოლხები ითვლებოდნენ და ქართველების წინაპრებად, ამიტომ ქართული აზნარ გავრცელება გავრცელება აქელი კოლხური ენისა, დაკავშირებული იყო ეგვატურ ენისთან. ცნობილი აღმოსავლეთმცოდნე ბაი იყრი ძველ ქართულ შრიფტს ეგვატურ დამწერლობასაც აღარებდა და მათ შორის საერთო მოხაზულობას პოულობდა.

გამოჩენილი გერმანელი ფილოსოფოსი ლაიბნიცი, შეჯვლობდა რა მსოფლიოს ენათა კლასიფიკაციის საკითხებზე, აღიარებდა, რომ მისთვის მთლიად ნათელი არ არის ქართული ენის (ე. ა. ძველი კოლხურის) დაკავშირება ეგვატურ ენისთან. ეს საკითხი წიმოქრილია აგრეთვე ლაიბნიცისა და ცნობილი გერმანელი ფილოლოგის ანდრეას აკოლუტოს მიწერ-მოწერაში.

ლორენცო პერეასი მმბობდა, რომ ლაზური (ჭანური) ქართული ენის დიალექტია; იგი ძველი კოლხურის გაგრძელებაა; ეგვატურთან ლაზურ შეტყეველებას მსგავსება არა აქვს, მაშასადამე, ქართული ენის დაკავშირება ეგვატურთან შეუძლებელიათ.

პირველი მეცნიერი, რომელმაც სცადა ქართული ენა დაეკავშირებინა ეგრობულ ენებთან (ბერძნულთან, ლათინურთან...), განლავთ ლორენცო პერეასი. მას მოპყავს ქართული სიტყვები პათლინოს ლექსიკონიდან და უდარებს იტალიურ სიტყვებს. საბოლოოდ პერეასი იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ეს საერთო სიტყვები სიტყვათსესხების შედეგია და არა გენეტური ერთიანობისა.

ქართულ ენას ევროპული მოღმის ენად თვლიდა ზემოხსენებული დიდი გერმანელი ფილოსოფოსი ლაიბნიცი.

ჯერ კიდევ 1695 წელს აკოლუტოს აღმი მიწერილ წერილში ლაიბნიცის მოპყავს მთელი სია ქართული სიტყვებისა, (პათლინის ლექსიკონშე დაყრდნობით), რომლებმაც უდარებს ევროპული ენების სიტყვებს. 14 წლის შემდეგ, 1709 წელს, ლაიბნიცი ლაიკროზ უსადში მიწერილ წერილში აღნიშნავს, რომ მას, სამწუხაროდ, ხელთ არა აქვს იტალიული მაჯოს მიერ დაწერილი ქართული გრამატიკა, მაგრამ ამ შრომის იგი იცნობს იმ რეცენზიის მიხედვით, რომელიც დაბეჭდილია იტალიურ უტრინალში. ეტიობა, ამ რეცენზიის საფუძველშე, მმბობს ლაიბნიცი, „გამოცა (ქართული ენის) დრო-კოლოგიას სიუჩვემთ“.

1710 წელს ოვის სტატიაში მსოფლიოს ენათა კლასიფიკაცია

ის შესახებ ლაიპნიცი გამოთქვამს შოსაზრების, რომ ქართული, სპარსული და სომხური ენები წარმოადგენენ სკითთური და ირამეული ენების ნარევს. აյ იგი აფარითობს თავის კონტაქტების ქართული ენის ეკროპულ ენებთან ნათესაობის თაობაზე და დაძენს, რომ სურს გამოიყელითს ქართული ენისა და სემიტური ენების საერთო ელემენტები.

მიუხედავიდ იმისა, რომ ლაიპნიცის მიერ დამოწმებული ფაქტითობრივი შასაღა დამაჯერებელი არ არის სათანადო დასკენების გამოსატანად, უნდა ითქვას, რომ ამ დიდი ავტორიტეტის ნააზრევში მოცემულ მსჯელობას ქართული ენის შესახებ უთუოდ დადი მნიშვნელობა პქონდა სამეცნიერო საშუალოში ენის თეორიული. პრობლემებისადმი ინტერესის გამოჩენის თვალსაზრისით.

ფართო გავრცელება მოიპოვა ეკროპულ ფილოლოგიურ ლოტერატურაში ცნობილი ფრანგი ორიენტილისტის ანკეტი აღდიუპერანის შექმნას შექმნაში ქართული ენისა და ზენდური ენის შედარებითნა ინალიშმა. ეს მიპოთეზი გამოთქმული იყო XVIII საუკუნის ერთ-ერთ ავტორიტეტულ ორგანოში და მას მიმდევრებიც გამოუჩინდნენ.

თუ XVII—XVIII საუკუნეების დასაცემი ეკროპის ფილოლოგიურ ლიტერატურაში ქართული ენის ნათესაობის პრობლემა წყდებოდა ლექსიკური შასაღის საფუძველზე, XIX საუკუნის დასაწყისიდნევ საკულევადიებო ორბიტაში ჩართულ იქნა გრამატიკული სტრუქტურის დამინიჭითებელი ნიშნები ქართული ენის გენეალოგიის დასაღებელი.

ქართულის (და, საერთოდ, ქართველური ენების) ნათესაობის კალვის დარგში ახალი პერიოდის დასაწყისი უკავშირდება ცნობილი ფრანგი ქართველოლოგის იქადემიკოს მარი ბროსე (1802—1880) სახელს.

ბროსე თვლიდა, რომ ქართული ენა გუნეტურად დაკავშირებულია ინდოევროპულ ენებთან. კალვის-ძიების დასკვნები, რომლებიც მოცემულია მის ფუნდამენტურ წიგნში „ქართული გრამატიკა“ (1834), შემდეგი სახითაა ჩამოყალიბებული: 1. ქართული ენის ლექსიკური მარაგი საერთო ინდოევროპულ ენებთან, განსაკუთრებით სანსკრიტთან, ძეველ სპარსულთან და ზენდურთან; 2. ქართული ბრუნებისა და შედარებითი ხარისხის ფორმატი სანსკრიტული ანდა ზენდურია; 3. სევე მსგავსი ნაცვალსახელების სისტემა; 4. ულვლილების გარკვეული ნაწილი მედლივნებს პარალელებს სპარ-

სულის, სანსკრიტისა და ბერძნულის უდელილებასთან; 5. სისტემის
და სიტყვათა დიდი ნაწილი ქართულს თითქოს თავისებურო აქვს,
მაგრამ ამ სფეროშიც მრავალი შეხვედრის დაღმსტერზეც შეუძლება.

ქართული ენის გენეალოგიის საკითხით დაინტერესდა ლინ-
გვისტიკური მეცნიერების ერთ-ერთი ფუძემდებელი, უდიდესი
გერმანელი მეცნიერი ფრანც ბოპი.

ბოპის დაინტერესების ქართული ენის წარმოშობის პრობ-
ლემით განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა მეცნიერულ წრე-
ებში ამ ენისადმი ყურადღების გამახვილების თვალსაზრისით. ლინ-
გვისტიკური მეცნიერების საერთაშორისო ავტორიტეტში ქართული
ენის შესახებ მოხსენება წაიკითხა ბერლინის მეცნიერებათა აკადე-
მიაში ჯერ 1842 წლის 11 დეკემბერს, ხოლო მეორედ — იქვე, 1845
წლის 23 ოქტომბერს.

1846 წელს ბოპი ბერლინის მეცნიერებათა აკადემიის ფი-
ლოსოფიურ-ისტორიული განყოფილების მემუარებში დაბეჭდი
ნამრობი „ქართულის შესახებ ენათა ნათესაობის თვალსაზრისით“,
ხოლო იგივე ნამრობი 1847 წელს ცალკე წიგნადაც გამოქვეყნდა ამ
სათაურით: „კავკასიის წევრები ინდოევროპულ ენათა ოფე-
სისა“.

ბოპი ქართველურ ენებს (საკუთრივ ქართულს, მეგრულს,
ლაზურს, სეანურს) უწოდებს „იბერიულს ანუ ქართულს“. ავტორი
შესავალ ნაწილში გადმოგვცემს როზენის, კლაპონის,
სენ-მარტინის, ბრონის ეს შეხედულებებს ქართველურ
ენათა შესახებ და შემდევ ასაბუთებს საკუთარ თვალსაზრისს.

ფრანც ბოპის შრომის მიშანია ცხადი გახადის, რომ
„ენობრივი ორგანიზმის ყველა ნაწილში — სახელთა ფლექსიაში,
შედსართავებში, ნაცვალსახელების ფუძეებში და ბრუნებაში, რი-
ცხვით სახელებში, აგრეთვე ზონის უღვლილებაში — პირთა, რიცხვ-
თა, დროთა და კილოთა მიხედვით“ ქართული ენა ავლენს ნათესა-
ობას ინდოევროპულ ენებთან (სანსკრიტთან და სხვ.).

ბოპის ნამრობში არ არის ლაბარივი ფონეტიკურ შესატყვი-
სობათა შესახებ; საკითხი განხილულია მხოლოდ მორფოლოგიისა
და ლექსიკის ჩვენებათა მიხედვით.

მიუხედავად იმისა, რომ ბოპის წიგნში წარმოდგენილი ენო-
ბრივი მისაღა და შედარებები თავის არსებით ნაწილში დამარტინ-
ნებელი არ არის, მაინც მან გამოთქვა ბევრი საინტერესო და, უდა-

კოდ, სწორი დაკვირვება, რასაც დამოუკიდებელი შნიშვნულობა
აქვს ქართული ენის მორფოლოგიის კვლევის დარგში.

ბოპის ნაშრომის კრიტიკული ანალიზი მოგვცა აკადემიუმში
ბორსე მ. მიუხედავად იმისა, რომ ისიც ქართულს ინდოეროპუ-
ლი ენების მონათვესავედ თვლიდა. ბროს ემ 1844 წლის 1 ნოემ-
ბერს თავისი შენიშვნები მოახსენა პეტერბურგის მეცნიერებათა
აკადემიის (აკადემიის შემუარები, 1846).

ფრიდრიხი შიულერი აღნიშნავდა, რომ, თუმცა ბოპის
ცდა, „დაამტკიცოს ქართველური ენების ინდოეროპულობა გასა-
ოცრად გონიერად ახვიანდება“ საკითხი დამტკიცებული მაინც არ
არისო.

1854 წელს მაქს შიულერიც მსჯელობდა ქართველურ
ენათა შესახებ (ბორსე ესა და როზენის შრომებზე დაყრ-
დნობით) და დაამკვნიდა, რომ საერთოდ კავკასიური ენები ურა-
ლურ-ალათურ ენებს ენათვესავებიანო.

1864 წელს გამოქვეყნდა ვენის უნივერსიტეტის პროფესორის
ფრიდრიხი შიულერის ნაშრომი „კავკასიურ ენათა აღვილი
ენათმეცნიერებაში“, სადაც მიღებულია დასკვნა, რომ ქართულ-
კავკასიური ენები წარმოადგენენ დიდი ენათა ჯგუფის გაღმონაშო
(ამაზე — ქვემოთ).

ამრიგად, შემუშავდა თვალსაზრისი ქართველურ (და კავკა-
სიურ) ენათა განკურმობებულობის შესახებ⁴.

ფრიდრიხი შიულერის მიერ წამოყენებული დებულება
გაიზიარა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორმა ალექ-
სანდრე ციაგარელ მა, ქართველური ენათმეცნიერების დიდ-
შა აეტორი იტეტმა. 1872 წელს იგი მიბობდა: „თუ ჯერ კიდევ დღე-
ვანდლამდე განთქმულ ეკროპელ ლინგვისტებს შორის აზრთა სხვა-
დასხვაობაა... ქართული ენის განვითარები კავშირის შესახებ, ლინ-
გვისტური თეორიების ასეთი გაუბედაობის, გაურკვევლობისა და
წარუმატებლობის მიზეზი უნდა ვეძებოთ არა შხოლოდ გრამატი-
კული ფორმების (განსაკუთრებით ზმნების) სირთულესა და დახ-
ლართულობაში, ან ძველი ქართული ენის წერილობითი მეგლების
ნაკლებობაში, არამედ, ჩემი აზრით, უმთავრესად იმაში, რომ სრუ-

⁴ უნდა აღინიშნოს, რომ უფრო აღრცე იყო ზოგადად გამოთქმული მსგავსი
დებულება (კლარტონი — სენმარტინი), ამ აზრს სხვებიც იზიარებდნენ
(პორა, ლეის სიუსი, ბენფერ, შეიგველი).

ლად და ყოველმხრივ აზ არის შესწავლილი საგანი — კავკაზი
ყველა თავისი განმტოვებითა და შენაეადით, აზ არის შესწავლილი
მისი ტიპი, მთელი თავისი დამახსხიათებელი ნიშნებრ, წარმომადაც
თაც ივი, როგორც ერთი განუყოფელი მთელი, გამამჭერა უკავშირი
ლა სხვა — მისი მსგავსი ობიექტისაგან. ენის ტიპის ამგვარი აღ-
დგვნა ყველას აარიდებდა უმაღურსა და საფრთხილო შრომას —
მორფოლოგიურ ან გენეალოგიურ კლასიფიკაციაში ეძღვნათ აღვი-
ლი იმ ენისათვის, რომლის ტიპი ჯერ კიდევ გარკვეული აზ
არის”.

რომ ქართული ენა აზ ენათესავება მსოფლიოში არსებულ ენა-
თა ოჯახებს, ეს აზრი შეკვეთრად და კატეგორიულად გამოიყვა-
ოს. ცაგარელ მა იმ მონსენებაშიც, რომელიც მან წიცითხა
თრიენტალისტთა მეშვიდე ყრილობაშე ქ. ენაში 1886 წელს.

ქართული ენის (და, საერთოდ, კავკასიური ენების) განკვერძო-
ებულობის თეორიას მხარი დაუჭირა გერმანელმა მეცნიერმა
რ. ე. რ. კ. ე. რ. ტ. შ. ა. ც. წიგნში: „კავკასიური ძირის ენები” (ენა,
1895 წ.).

მეცნიერებაში ერთ დროს წამოყენებული იყო თეორია სემი-
ტური თვალის ენებთან ქართული ენის მონათესავეობის შესახებ.
ეს თეორია წამოიყენა იყალ. ნ. შ. ა. რ. მ. ა.

1888 წელს ჯერ კიდევ სტუდენტში შ. ა. რ. მ. ა გაწევთ „ივერიაში”
გამოაქვეყნა სტატია „ბუნება და თვისება ქართული ენისა”, სა-
დაც ნათევამია: „აღრე ქართული ენის სემიტურობა წარმოოთქმუ-
ლია მეცნიერებისაგან, მაგრამ ვაკერით, და იმ აზრის დასამტკიცებ-
ლად აზავინ ცდილა იმდენადაც, რამდენადაც დასჭირდათ ეს ცდა,
ოღონდ-კა ურალ-ალტაიურისა და ინდო-გერმანულისათვის დაიხ-
ლოებინათ და დაენითესავებინათ ჩენი ენა. პირველი ცდა ამით
გამოდგა. მას უკან ავერ სამი წელიწადია, რაც მიეკავლია ქართუ-
ლი, ენის ბუნებისა და თვისების კვალია. იჩაბულის ენის გაცნობის
შედევგად სრულებით დავეშვარე იმ აზრს, რომ ჩენს ენის დიდი
მსგავსება ძევს სემიტური ენებისა. რაჯი ეს აზრი მიეკავლია, მაშინ-
ვე ებრაულისა და სირიული ენის შესწავლას მოეკიდე ხელი. მას
უკან დღითი დღე მიგროვდება მასალა და მემატება საბუთები იმ
აზრის დასამტკიცებლად და გასამართლებლად. რაღაც სიტყვამ
მოიტანა, აქე მოვიხსენიებ ბარეშ მოკლედ იმ აზრს, რომლის დამ-
ტკიცებს ვაპირებ. აი ეს აზრი: ქართული ენა ნათესავია ხორციე-
ლად და სულიერად, ე. ი. სიტყვის ძირებით და გრამატიკით, სემი-

ტურის ენათა ჯგუფისა, მაგრამ ივი არის იმდენად ღაისლოვანი ბული სენებულს ენებთან, რამდენადაც ის ენაზი ურთიერთშორის, და, სწავლას, ქართული ენა (საკუთრიად ქართული, მეგრულ-ტახტული და სეანური) წარმომდგარია ერთის მამამთავრის ენისაგან, მაგრამ არ არ მოქმედი ისევე პევანებით სენიტურ ენებს, როგორც ეს სემიტური ენები პევანინ ერთმანეთისა⁶.

ამრიგად, ნ. მარის აზრით, ქართული ენა სემიტურის მონაცესავე, მაგრამ სემიტური ენა არაა. ქართულ-ქართუელური ენები ერთი ენისაგან არიან მიღებული და ეს უძველესი ფუძეენა სემიტურთან ახლოს იღვა. ეს იყო ნ. მარის საპროგრამო განცხადება. 20 წლის შემდეგ იბეჭდება მისი ურცელი მრომა, სადაც მოცემულია ცდა მისი სტუდენტობის დროს წამოყენებული დებულების დამტკიცებისა.

6. მარის „ამ ვარიულთან დაკავშირებით გაიშალა დიდი მუშაობა ვერ პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე, შემდეგ — პარალელურად რუსეთის შეცნიერებათა აკადემიაში. ქართველოლოგიური მუშაობის განვითარებამ პეტერბურგში „უძალეს დონეს მიაღწია ნიკო მარი ის იაფეტური თეორიის ეპოლუციის გარემოულ პერიოდში“ (არნ. ჩიქონავა).

შემდეგ თვით ნ. მარ მა აღიარა, რომ ქართული ენის გენერური დაკავშირება სემიტურ ენებთან არ გამორთლდა.

დიდი ხანია მეცნიერებაში წამოყენებულია შეხედულება ქართული ენის გენერური კავშირის შესახებ მცირე აზიის უძველესი (დღეს გადაშენებული) ენების ჯგუფთან.

წინა აზიისა და შეამდინარეთის ძეველი ენებია: შემერული, ხეთური, პურიტული, ერამური (ანუ სუსური)... ხეთურ ენათაგან იბერიულ-კავკასიურ ენებს უკავშირებენ პროტოხეთულ ენას.

ეს ენები ძველი სამყაროს ციკილიზებული ხალხების ენებია.

ამ ენებთან ქართულის მონათესავეობის იდეას წინათ მხარს შეერდნენ ვინკლერი, ბორკი, ტრომბერი, დირი, შორე წერე ეთელი, სვანიძე, კარსტი, მარი და სხვ.

ცნობილი გერმანელი ისტორიისი ედუარდ შავერი ამბობდა: „კავკასიური რაიონები დასახლებულია მრავალრიცხოვანი ტომებით, რომელთა ეთნიკური ბუნება ჯერ კიდევ ნაკლებადაც გამოკლეულია. ეს ტომები თითქოს ერთმანეთთან არ არიან ნათე-

საურ კავშირში. მთავარი ყველაზე ცნობილი არიან „ვერულება“ (აწინდელი ქართველები), რომელთაც მტკქრის ხება უკირჩხა. ეჭვს გარეშეა, ეს ხალხები წინათ ღრმად იყვნენ შეტროლურ უმცირე აზიანა და სომხეთში. მათ უნდა მივათვალით შემცხმავებები (ასურული წყაროებით — მუშაია, ბიბლიურით — მეშებ) და ტო-ბარენები (ბიბლიური ტებალი, ასურული ტაბალაი), რომლებსაც ხეთების სამეფოს დაცემის შემდეგ კაბადოკია ეჭირიათ და იქიდან ილაშქრებდნენ ტივროსის შხარეში”.

შეორე დიდი ავტორიტეტი ფ. ჰომელი წერდა: „მცირე აზია ოდესალიც თითქმის მთლიანად დასახლებული იყო იმ ხალხებით, რომლებიც ხეთვბთან ერთად შეადგენდნენ ერთ მონათესავე ეთნიკურ ჯგუფს. ხალხთა ამ აღაროდიულ ჯგუფს ეკუთვნოდნენ: ა) ელამიტები და კამეები, ბ) ძველი ხომხეთის მკეოდრინი (ნამდვილი აღაროდიულები), გ. ი. ურარტუს (ბიბლიის მიხედვით — არა-რატის) მკეოდრინი, რომელთა შთამომავლებადაც უნდა ხავთვალოთ ქართველები“ და სხვ.

არ ნ. ჩიქობას დასკვნით, „რაც უფრო შორს ვიხედებით ქართველური და სხვა იბერიულ-კავკასიური ენების ისტორიულ წარსულში, მით უფრო ხელშესახები ხდება ამ ენათა წარმოშობითი კავშირი წინა აზიასა და შუამდინარეთის ძველი ცივილიზაციის ენებთან (ურარტულთან, პურიტულთან, ხეთურთან, ელაშურთან, შუმერულთან)“.

შეცნიერებაში დგას საკითხი წინაეღლინური (პელასვურ-ანატოლიური) კულტურის შექმნელ ხალხებთან იბერიულ-კავკასიური ენების კავშირის შესახებ.

ჯერ კიდევ აღრე შეამნიიეს, რომ ბერძნულ ენაში გამოიყოფა ფენა, რომელიც არ აიხსნება ინდოეროპული ენების ხატუქელზე, მაშიალამე, ეს დანალექი უნდა განეკუთხენებოდეს ხმელთაშუა ზღვის უძველეს მკეოდრთა სამყაროს. 1896 წელს სახელმისამართი შეცნიერი კ რ ე ნ მ ე რ ი ამბობდა, რომ წინაბერძნული მოსახლეობის გარეკვევა უნობრივ მისაღებს თუ შეუძლიათ. „თუ წინ ენობრივი გაღმოცემა არ გვიძევს, თავის ქალები ვერ გვატყვან, რა ენაზე ღაბარიაკობდნენ თდესლაც მათი მატარებლებით“, გონებამახვილურად შენიშნავს ის და დაასკვნის, რომ მცირე აზიას უძველესი მოსახლეობა, ფრიგიულების გამოკლებით, არც ინდოევროპულია და არც სემიტური.

ასეთივე აზრი გამოიქვეს სხვებმაც.

წინაბერძნული ეგეოსური ენების ამოცნობის გზები შეიძლო
თება იძერიულ-კავკასიური ენებისაკენ, კერძოდ — ქართველური
ენების სამყაროსაკენ.

ლინგვისტური მეცნიერების დიდი ავტორიტეტი პ. შერეფი
სრულიად გარკვევით მიუთითებდა, რომ ყველაზე უფრო სიმძლო
გზა წინაბერძნული მოსახლეობის ენის გახაცნობად მცირე აზიის
ძეგლი ენებისა და კავკასიური ენების შესწავლაა. ეს სამუალებას
მოვცემს ძეგლი ბერძნული ენის ლექსიკიში აეხსნათ ის, რისი ახა-
ნაც ინდოევროპულ ენათა გარემოში შეუძლებელი ჩანს. უპირვე-
ლესად საჭიროა ნათესაობის დაღვენა კავკასიური ენების შეგნით,
კერძოდ, სამხრეთკავკასიურ (ქართველურ) და ჩრდილოკავკასიურ
ენებს შორის.

ცონბილი ბულგარელი ლინგვისტი კ. გური გიგა ი აღნიშ-
ნავს, რომ საბოლოოდ უნდა გაირკვეს ჩრდილოეთ კავკასიის ენები-
სა და ქართველური ენების ნათესაობა; საჭიროა საფუძვლიანად
შევისწავლოთ წინააზიის ენები (ხეთური, სურიტული და სხვ.) იმის
გათვალისწინებით, რომ ისინი შესაძლოა ენათესავებოდნენ კავკა-
სიურ ენებს; ამ პრობლემის გარევევს შეუძლია ცხადი განათლი-
ეგეოსურ-მცირეაზიისა და წინააზიის ენათა ტომებისა და ხალხების
გენეზისი.

უდავო ჩანს, რომ ბერძნულმა ენამ შეითვისა წინაბერძნული
ენობრივი სამყაროს ელემენტები. ეს ელემენტები შან გარდაქმნა
თავისი შინაგანი კანონების თანახმად.

მკვლევარნი გამოთქვამენ შეწედულებებს იმის თაობაშე, თუ
რა შეუთვისებია ბერძნულს წინაბერძნული ენიდან. ამის მაგალი-
თებს აქვთ მოვიტანთ.

ეგეოსურ-ქართული პარალელების ძიება, ეჭვგარეშეა, მომა-
ვალში საინტერესო სურათს გადავვიშლის.

ირკვევა, რომ ეგეოსურ-ქართულ სახელწოდებათა წარმოების ყვე-
ლა ძირითად ეგეოსურ ტიბს აშკარა პარალელი მოქმოვება ქართ-
ველურ ტოპონიმიკაში. შეხვედრა არ განისაზღვრება მხოლოდ გა-
რეგნული მსავესებით, იგი აფიქსთა ფუნქციის სრულ იდენტურო-
ბაშიაც კლინდება. მაგალითად, ეგეოსური კუთვნილების სუფიქსი,
რომელიც ეგეოსური არეალის ფარგლებში ძირითადად სამი სახით
გახდება, სრულ შესაბამისობას გვიჩვენებს ქართველურ ტოპო-

ნიმიერი გამოყენებულ სუფიქსებთან (პროფ. რის მდგრადავა-ზიანი)⁵.

პარალელებს მრავლად ავლენს ეგეოსურ-ქართულურულ ტაქტი-ნიმთა ფუძეების შეპირისპირებაც.

პარალელები ჩანს სიტყვაწარმოების სხვა შემთხვევებშიც, მა-გალითად, ეგეოსური წარმომავლობის აღმნიშვნელი სუფიქსი სრულ შეგავსებას გვიჩვენებს ანალოგიური მნიშვნელობის ქარ-თულ „ელ“ სუფიქსთან.

უდავთა, რომ ეგეოსურ და ქართველურ ენობრივ პარალელთა არსებობის ნებისმიერი ასსნა, ვიღრე შეპირისპირება გარკვეულ და თანამიშრევულ სურათს არ მოგაცემს, ვერ გასცდება ერთ-ერთი შესაძლებელი დაშვების ფარგლებს.

ბევრ შეცნიერს გამოუთვევამს შეხედულება ქართული ენისა და მთის კავკასიური ენების ნათესაობის თაობაზე. შევალითად, კავ-კასიური ენების ცნობილი მკვლევარი უსლარი მიმობდა: „ქარ-თული ენა... კავკასიური ენაა და, საფიქრებელია, ყველაზე შესანი-შნავი“ ენათა ამ ოჯახში. შოუხედვად გახსაოცარი ნაირგარეობისა, კავკასიური ენები გვიჩვენებენ ღრმა ნათესაურ თვისებებსთ.

ქართული ენის გენეტურ კავკასიურ ენებთან აღიარებდა აგრეთვე ნ. მარი.

1937 წელს გამოვიდა აქალეშიერის ივ. ჯავახიშვილის კა-ბიტალური წიგნი „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, სადაც წამოყენებულია შემდეგი ძირითადი დებულებები: ქართველებისა და მთის კავკასიონების შორეული წინაპრები მოძმე ტოშები ყოფილიან, რომელთაც მონათესავე და ერთი ენაც კი უნდა ჰქონოდათ; მრავალგვარმა სხვადასხვა გარე-მოებამ ეს მოძმე ერები და ტოშები ერთმანეთს საგრძნობლად და-აშორია და, ეკონომიკურში, პოლიტიკურმა და კულტურულმა ფაქ-ტორებმა ისინი ხუთ დიდ ერთვულად აქცია; ქართული ენის ისტო-რიაში ორი დიდი ხანის არსებობა უნდა გვქონდეს გათვალისწინე-ბული; პირველი და უძველესი ის ხანაა, როდესაც გრამატიკული სქეს-კატეგორიები ამ ენათა ძირითად დამახსაითებელ თვისებას

5 რ. გორგე ზიანი თავის ნაშროვში «Кавказ и проблемы древнейших средиземноморских языковых и культурных взаимоотношений» (Тбилиси, 1975) ეხება იმერიულ-კავკასიური ენებისა და ხმელთაშუა ზღვის უძველესი ენ-ზეს ურთიერთობის საკითხს და, სხვათო შორის, გვთვალისწინებული ქართველურ-ბასკურ პარალელისაც.

ჟეალგენდა, მეორე — მოშდევნო ხანა კი იმ დროიდან იწყება, რო-
გესაც გრამატიკული სქეს-კატეგორიები გაქრა და, ღრმა ცვლილე-
ბებთან დაკავშირდით, ქართული ენის ხასიათი ჩამოყალიბდება რაც გ

ქართველური და მთის კავკასიური ენების ნითესაობას და მათგანი მიერ-
ცებს აკად. არ ნ. ჩიქობა კას მეცნიერული სკოლა. მა პრობ-
ლემას მიეძღვნა მრავალი მონოგრაფია და სტატია.

ქართულ და კავკასიურ ენათა წარსულში განხდვა გვარწმუ-
ნებს, — აღნიშნავს არ ნ. ჩიქობა კას, — რომ მსგავსება პირვე-
ლადია, სხვაობა კი მეორული: რაც უფრო ახლოს ვეცნობით გან-
ვითარების წინა საფეხურებს, მთი უფრო მეტია სიახლოეს; გვნე-
ტური ერთიანობა განსაზღვრავს ქართველურისა. და მთის კავკასი-
ური ენების ურთიერთობას (და არა ხანგრძლივი ისტორიული კონ-
ტაქტით შეპირობებული დამსგავსება, თუმცა ამასაც გარკვეული
ადგილი უნდა დაეთმოს).

მეცნიერებაში დამკვიდრდა ცნება „იბერიულ-კავკასიური ენე-
ბისა“.

არიან მეცნიერები, რომლებიც არ იშიარებენ თეორიას ქართუ-
ლი ენის გვნეტური კავშირის შესახებ მთის კავკასიურ ენებ-
თან.

კავკასიური ენების ერთობის შესახებ ეჭვი გამოთქვა ჯერ კა-
ლევ პროფ. ნ. ტრუბეცკომ. განსაკუთრებით უარყოფდა იგი
ქართული ენის ჩრდილოეთ კავკასიის ენებთან მონათესავეობის
აღდეს.

პროფ. გ. დევრერსი, ცნობილი უცხოელი ქართველოლო-
გი, ხანგამით აღნიშნავდა, რომ თითებზე ჩამოითვლება სერით
სიტყვები ქართულ (და, საერთოდ, ქართველურ ენებია) და სხვა
კავკასიურ ენებს შორის, მაგრამ ტიპოლოგიურად მათ შორის სა-
ჭრთ ბევრიათ. ამიტომ ეს ენები გვნეტურად კი არ არიან ერთმა-
ნეთთან დაკავშირებული, არამედ ქმნიან „ენობრივ კავშირს“.

იმავე აზრს იშიარებს მისი მოწმეებ პროფ. კ. შმიდტი. ის
შბობს, რომ ქართულია და მთის კავკასიურ ენებს შორის მსგავსე-
ბანი აისწინება ვეოგრაფიული შეზობლობით, — წარმოშობით კი
ისინი ერთმანეთს არ უკავშირდებიანო.

ნორეგიალ ქართველოლოგს პროფ. ჯანს ფოგტს შიაწნია,
რომ საერთოკავკასიური ფუძეების აღდგენა უაღრესად პრობლემა-
ტური იმოცანაა. შედარებით-ისტორიული მეთოდი იბერიულ-კავკა-
სიური ენების კვლევის დარგში არ მოგვცემს იმ შედეგებს, რომ-

ლებიც შან მოგვცა ინდოევროპული, სემიტური და-უფგროვისტური ენების დარგში. ზოგიერთი ჟავაგვება, რომლებიც კი მოსებობს ქართულსა და მთის კავკასიურ ენათა შორის, მეორეულის წილ-დინარიობს კავკასიელი ხალხების ათასწლოვანი რანაშეზომლობრივი, საფუძველშე წარმოქმნილი ენობრივი კონვერგენციიდან (დაახლოებიდან). ფოგტი ის სიტყვით, „კავკასიური ენების ერთიანობის პიპოთეზა მეტად მიშნიდველია და ორც დამაჯვრებლობასაა მოქლებული, მაგრამ ამავე ღროს ძნელი დასამტკიცებელია“.

აქალ. გ. წ. ე. რ. ე. თ. ლ. ი. ს. სიტყვით, „ეილრე... რეგულარული მიშართებანი არ იქნება დაღვენილი, საკითხი ქართველურ ენათა გენეტიური ურთიერთობისა მთის კავკასიის ენებთან იქნება უფრო მეტად საგანი რწმენისა, ვიღრე ცოდნისა, და რაგინდ დიდი იყოს ეს რწმენა, იგი დებულების ნათესაობის შესახებ მტკიცების ძალის ვერ შეპატებს“. იგივე აეტორი ფიქრობს, რომ ამჟამად წინა პლანზე დგება ამოცანა კავკასიური და წინააზიური არეალური ლინგვისტიკის პრობლემის შესწავლისა შედარებით-ტიპოლოგიური თვალსაზრისით. კავკასიია წარმოადგენს ენათა მიკროკოსმოსს და ერთმანეთის მონათესავე ენათა გარდა აქ მრავალი სხვადასხვა სისტემის ენა (ინდოევროპული, თურქული, სემიტური) იყრის თავს. მათი სტრუქტურული მოდელების დაღვენა, პირვანდელი არქეტიპების რეკონსტრუქციია და ურთიერთმიმართებების გარკვევა მნიშვნელოვანია არა შარტო თითოეული მათგანის შესწავლისათვის, არა მეღ ენათა განვითარებისა და ურთიერთობის ზოგადი საკითხების და უნივერსალიების პრობლემების კვლევისათვის.

ამრიგად, ერთი მხრივ, ამტკიცებენ ქართულ-კავკასიური ენების გენეზისურ კავშირს, და, მეორე მხრივ, ფიქრობენ, რომ მათ შორის მხოლოდ სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური მსგავსებანია და არა წარმოშობითი ერთობა. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, თუ პირველ ასპექტს მიეძღვნება მონოგრაფიული გამოკვლევები, მეორე ასპექტი კერჯერობით არ გამხდარა მონოგრაფიული შესწავლის საგანი.

დიდად საინტერესო შედეგებია მოპოვებული უკანასკნელ ხანებში ქართული ენისა და ინდოევროპული ენების უძველესი კავშირების შესწავლის დარგში.

მას შემდეგ, რაც ფრანც შოპმა მონოგრაფიული შეისწავლა ქართული ენისა და უერთობული ენების ნათესაობის საკითხი, სენებულ პრობლემის, შეიძლება ითქვას, დიდხანს არავინ გამო-

ემაურებია და დამკეიღრდა შეხედულება, რომ ამ მიმართულებით
ძიებას არ შეუძლია შოგვიტანოს პოზიტიური შედევები.

პროფ. გ. დ ე ე ტ ე რ ს შ ა ქართველური ენები პრეფენშენული
ფიქსალური წარმოებით ნაჩევი ტიპის ენებად მიიჩნია; ჰუნაშვილია
შერწყმა „კაცვასიური“ და ძველი ინდოევროპული ენების ფენე-
ბისთ. მისივე აზრით, ქართული ენა ინდოევროპულ ენებთან სიახ-
ლოვეს მძელავნებს ბრუნების ფლექსიურ ტიპში, მთელ რიგ ზმნურ
ფორმებში და სინტაქში. დ ე ე ტ ე რ ს ი ს კონცეფციით, ქართვე-
ლებს ოდესალც ინდოევროპული მასის ენობრივი ასიმილაცია მო-
უხდებიათ. აյ იგი იშველიებს ისტორიულ ამბებს; VIII—VI საუ-
კუნეებში (ძ. წ.) ხომ ამიერკავკასიაში შემოიჭრნენ ინდოევრო-
პელი სკვითები და კიმერიელები, — ეს იმ დროის ამბავით.

აკად. თ. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ი ს ა და პროფ. გ. შ ა ჭ ა ვ ა რ ი ა-
ნ ი ს კონცეფციით, ქართველური ენების ფუძეენა (კ. ი. უძველესი
ქართული ენა) იყლენს ტიპოლოგიურად პარალელური ინდოევრო-
პულ ფუძეენასთან (კ. ი. უძველეს ევროპულ ენასთან). ეს არის
შედევი ხანგრძლივი და შეიძრო კონტაქტებისა, რაც უძველეს ხა-
ნაში არსებობდა საერთოქართველურ დონეზე ქართველებსა და ინ-
დოევროპელებს შორის.

აკად. თ. გ ა მ ყ რ ე ლ ი ძ ე ასაბუთებს, რომ ინდოევროპულ-
ქართველური შეხვედრები აღისტურებენ ინდოევროპულ ენებს და
ქართველურ ენებს შორის არსებულ მჭიდრო კონტაქტებს, რაც თა-
ვის შერიც აღასტურებს ისტორიულად ინდოევროპელი ტომების
შეჭრას მცირე აზიაში კავკასიის გზით. ჯერ კიდევ აღრე ზ ი მ ე რ-
მ ა ჩამოაყალიბა ეს თვითსაბორისი, დამყარებული კულტურულ-
ისტორიული ხასიათის არგუმენტებშე.

ამ ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ გადავიდეთ ჩვენთვის საინტე-
რესო პრობლემის გარკვევაზე.

* *

XVIII საუკუნის მიწურულსა და XIX საუკუნის დასაწყისში
არაერთი დასავლეთევროპელი მეცნიერი ენება ქართული ენისა და
ესპანეთის უძველესი მოსახლეობის ენის ნათესაობის პრობლემას.
ისინი ეყრდნობიან ანტიკური მწერლების თხზულებებში წამოყენე-
ბულ შეხედულებას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის იბერების შე-

საძლებელი ნათესაობის შესახებ და გარკვეულ მოსაზრებების კუთ-
თქვაშენ ქართულ-ბასკურის ურთიერთობასთან დაკავშირებით.

ძეველი ბერძნი და რომაელი აეტორების გამოწაფებულების მო-
მოშებულია ე. პ. ე. ტ. ი. ს. ენციკლოპედიაში (პლატიშვილი 1767 წ.)
და აღიარებულია, რომ ძეველი იბერიელების ნათესაობის საკითხი
დიდ ინტერესს აღძრავს მეცნიერებაში და საჭიროა მს პრობლემის
შემდგომი გალრმავება და გაფართოება.

ესპანეთის იბერიის ენისა და ქართული ენის ნათესაობაზე შე-
დარებით ვრცელდა არის მსჯელობა ესპანელი ტილოლოვასს ლო-
რენცი ჰერვასის „ენების კატალოგში“, სადაც საუბარია
აზიისა და ევროპის იბერითა ენების ერთიანობაზე (გამოიცა იტა-
ლიურად 1784 წელს). ჰერვასი იმოწმებს ანტიკური ხანის ავ-
ტორებს და ემხრობა პიპოთეზის, რომლის თანაბმილიც აღმოსავლე-
თის იბერია დამაკლესითი იბერიის კოლონიაა. მისი აზრით, ძველი
ესპანელები, რომლებიც აქტიურ ძალას წარმოადგენდნენ ხმელთა-
შუა ზღვის აუზში, გადავიდნენ აღმოსავლეთში და დააფუძნეს კო-
ლონია შავი ზღვის სანაპიროზე. ავტორი იმ დასკვნამდე შიდის,
რომ პ. ი. ლინგს ლექსიკონში ძალზე მცირება ბასკურის მსგავსი
ლექსიკური მასალა, და რაც არის, შესამოწმებელია, ხოლო საინ-
ტერესო ინალოგიები ქართული ენის დაბლექტებშიც საძიებელიო.
შემდგომ ჰერვასი მა ხელი აიღო ქართულ-ბასკურის კალევაზე
და საეჭვოდაც მიიჩნია ძველი იბერიელების ნათესაობა. და მათნც
ჰერვასი პარველია ეკროპელ მეცნიერთაგან, რომელმაც ვიდა-
ჭრით დასვა ეკროპულ მეცნიერებაში საკითხი ქართული და ბასკუ-
რი ენების შეღარებითი შესწავლის შესახებ.

ბასკურ-კავკასიური პარალელები მოიპოვება ივრეთვე XIX
საუკუნის დასაწყისში სხვა მეცნიერთა ნაშრომებშიც.

გამოჩენილი ორიენტალისტი ჰენრი ჰ. კლაპროთი, რუ-
სეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა იკადემიის აღიუნქტი და შემ-
დეგ პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორი, თავის ცნობილ „მოგ-
ზაურობაში“, საღაც, სხვათა შორის, მოცემულია ქართველი ერის
ისტორია უძველესი დროიდან რუსეთთან შეერთებამდის, იძლევა
ბასკურ-ქართულ ლექსიკურ შესატყვისობებს. ინალოგიური ხასია-
თისაა ანტ. აბადის დაკვირვებები, მოცემული „ბასკური გრა-

6 ჟრ. Н. К. Орловская. Грузия в литературах Западной Европы
XVII—XVIII веков. Тбилиси, 1965, стр. 284.

მატიკის „შესავალში“⁷, ესპანელი ფილოლოგი და ისტორიკოსი ფ. დ ე ლ ფ ი ტ ა ზმინის ფორმითა და თელის სისტემის ანალიზის სისტემულზე აყენებდა ხაკითხს ბასკურ-ქართულის განეტურდაში ერთობის შესახებ (1879).

ვ ი ლ ჰ ე ლ მ ჰ ე მ ბ თ ლ დ ტ ი ა ღ ნ ი შ ა ვ დ ა : „...ბასკები ინფორმული წარმოშობის ტოშია; კავკასიისა და პირენეების ინერებს საერთო წარმოშობა აქვთ. ბასკები წასული არიან კავკასიის ინერიდან შცირე ანიის გავლით“.

ვენის უნივერსიტეტის პროფესორშა ფ რ ი დ რ ი ს მ ი უ ლ ე რ ჩ მ ა წარმოაყენა ასეთი დებულება: „კავკასიური ენები არ უკავშირდებიან ინდოევროპულ ენებს, შაგრამ შათ ჰერც ურალურ-ალთაურ ენათა ოჯახს შივაკუთვნებთ. ჩანს, კავკასიური ენები — მ ს გ ა ვ ს ა ლ ბ ა ს კ უ რ ი ს ა კვრობის დასავლეთში — წარმოადგენენ გადმონაშის გაცილებით უფრო დიდი ენათა ჯგუფისა, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიის მხარეება და მის სამხრეთით მანამ, სანამ აქ სემიტური, არიული და ურალურ-ალთაური ტოშები გავრცელდებოდნენ“⁷. მტრივად, მ ი უ ლ ე რ ი ს კონცეფციით, კავკასიის მიწა-წყალზე და მის სამხრეთით ყველაზე ძველს — გავრცელების ღრიოს მიხედვით — ენობრივ სამყაროს კავკასიურ ენათა მრავალრიცხვანი ჯგუფი ქმნიდა.

ფრ. მ ი უ ლ ე რ ი ს ცნობილ წიგნში „ენათმეცნიერების შესავალი“ (1885) ლაპარაკია კავკასიური ენებისათვის დამახასიათებელ ნიშნებზე და გავლებულია ზოგიერთი ბარალელი ბასკურ ენასთან (მითითებულია ობიექტის აღნიშვნაზე ზმნაში).

ფრ. მ ი უ ლ ე რ ი ს მიერ წამოყენებული დებულება გაიზიარა პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორშა აღ. ც ა გ ა რ ე ლ მ ა. 1872 წელს ის ამბობდა: „ქართული ენა (ისევე როგორც სხვა კავკასიური ენები) გენეზისით არ უკავშირდება ინდოევროპულ ენებს, შაგრამ შას ვერ შივაკუთვნებთ ურალურ-ალთაურ ენებსაც. ივი, მ ს გ ა ვ ს ა ლ ბ ა ს კ უ რ ი ს ა კ ვ რ თ პ ა შ ი, საფიქრებელია, არის ნარჩენი ოდესალი მეტად მრავალრიცხვანი ენების ჯგუფისა, რომელიც გავრცელებული იყო კავკასიის ყელზე ჯერ კიდევ მანამ, სანამ მოვიდოდნენ სემიტური, არიული და ურალურ-ალთაუ-

⁷ Fr. Müller. Ueber die spracwissenschaftliche Stellung der Kaukasischen Sprachen. „Orient und Occident...“, II, 1964, 33-535.

რი ტომები კავკასიაში და მის სამხრეთით⁸. როგორც ვხედავთ, ეს ფორმულირება ფრ. მი უ დ ე რ ი ს დებულების რედაქციაზე სახესხვაობის წარმოაღვეს. პროფესორი ც ა გ ა რ ე ლ ი ა ფ ა რ ე ბ ა დ ა, რომ ქართული ენის ნათესაობის საკითხი მაშინ გაუწიველებულ დესაც ისტორიულ-შედარებით ანალიზის შედეგად აღდგენილი იქნება ქართველური ენების არქეტიპი.

ბასკური ენისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ნათესაობის ბრობლემისადმი ტუდ ინტერესს იჩინენ XIX საუკუნის შიწურულისა და XX საუკუნის გამოჩენილი მეცნიერები — ბასკოლოგები, ქართველოლოგები, ძველი აღმოსავლეთის ენების სპეციალისტები.

ცნობილი ნიტვეგიელი ლინგვისტის პროფ. პანს ფ თ გ ტ ი ს სიტყვით, „საერთოდ, ბასკურ-კავკასიური პიპოთეზა არა ერთსა და ორ თაობაში სარგებლობს დიდი პოპულარობით. ის, როგორც პიპოთეზა, ხშირად ნახსენებია პოპულარიზაციონითა შრომებსა და სახელმძღვანელოებში, რასაც ანგარიში უნდა გაფუშიოთ... ძნელი არ არის აბრიარული და ვესხნოთ ამ პიპოთეზის პოპულარობა. ერთ-ერთი მიზეზი უდავოდ ის ფაქტია, რომ მიუხედავად დაუინებითი ცდისა, ვერ შეძლეს ბასკურისა და სენებული კავკასიური ენების დაკავშირება სხვა ცნობილ ლინგვისტურ თჯახთან. ამ შდვომიარეობის შეუძლია ლინგვისტთა მნოლოდ ცნობისმოყვარეობა აღმრას მაშინ, როდესაც შედარებითი ლინგვისტიკა უურადლების ცენტრშია. უძველესი სამყაროს დასავლეთით მდებარე ერთიმეორისავან იზოლირებული თრი ჯგუფის დაკავშირების პიპოთეზა თავისითავად გვაწვენება, — განაგრძობს ფ თ გ ტ ი, — ასე კოქვათ, მოხდენილ გადაწყვეტილებად. თრი იზოლირებული ჯგუფის მაციერად გვაწვებოდა ბასკურ-კავკასიური დიდი თჯახი და იგი დაფიარებდა იმ დიდ სივრცეს, რომელიც შემდგომ ინდოევროპულმა ენებმა დაიკავეს. სამავიროდ, იძერის ნახვარკუნძულშე პროტ-ბასკური აზიური ენების გადასახლების იდეა ამსურდული არ იქნებოდა და ძვ. წელთაღრიცხვით III ათასწლეულის პირენეის ქვეყნების არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით ის დაიბაშვებადაც მიგვაჩნია”.

ჯვროვანი აღვილი ეთმობოდა და ეთმობა „Euskago-Caucasiique“-ის ბრობლემის რესულად, დასავლეთ ევროპის ენებზე და ამერიკაში გმოსულ ენციკლოპედიებში, ლექსიკონებში, ისტორიუ-

⁸ Журнал Министерства народного Просвещения, 1872 (სექტემბერი).

ლი, გეოგრაფიული თუ ეთნოგრაფიული ხასიათის საცნობართ ლი-
ტერატურაში და სხვ.

განსაკუთრებით დიდი ღვაწლი მიუძღვით ბასკური და ქართულური
ლურ-კავკასიური ურთიერთობის კვლევა-ძიებაში დასავლებაში მიერთოდა
კი ცნობილ ლინგვისტებს (აკადემიკოსებს და პროფესორებს) —
შუ ხარ დ ტ ს, ტ რ თ მ ბ ე ტ ი ს, უ ლ ე ნ ბ ე კ ს, ვ ი ნ კ ლ ე რ ს,
დ ი უ მ ე შ ი ლ ს, ბ თ უ დ ა ს, ლ ა ფ ი ნ ს, ბ რ ა უ ნ ს, ა გ რ ე თ ვ ე —
ფ ი ტ ა ს, დ ი რ ს, პ თ ლ ა კ ს, ფ თ გ ტ ს და სხვ. საბჭოთა ბას-
კოლოგიაში უნდა დაისახელოთ მარი (განსაკუთრებით), ში შ-
იარითვი, ბი ხ თ ვ ს კ ა ი ა, უ ი რ კ თ ვ ი, ზ ი ც ა რ ი. ბასკურს
ქართველურ-კავკასიური ენების მონათესავედ მიიჩნევს არნ. ჩი-
კო ბ ა ვ ა.

ბასკურ-ქართულის შედარებით შესწავლის მტკიცე საფუ-
ქელი ჩაუყარა მეოცე საუკუნის ლინგვისტიკური შეცნიერების
უდიდესმა ავტორიტეტმა, რომანული ენების მკვლევარმა, ვრაცის
შეცნიერებათა აკადემიის წევრმა პუ გო შუ ხარ დ ტ მ ა, რო-
ჟელმაც ყურადღება შეიცია ბასკურს, როგორც რომანულ ენათა
გარემოვაში მოქცეულ სრულიად განსხვავებული ტიპილოგიის
ენობრივ სამყაროს. მას მოეხსენებოდა, რომ კაცობრიობის ისტო-
რიაში გამოთქმულია ანრი მევლი ინერიელების ნათესაობის თაო-
ბაშე, და, აი, ბასკური ენის წარმოშობის გარკვევის მიზნით ხელი
მიქო ქართული ენის შესწავლის, გამოაქვეყნა შესანიშნავი ქართ-
ულოლოგიური გამოკვლევები, რომლებსაც დღესაც არ დაუკარ-
გეთ ფისი და ლირებულება.

1895 წელს პუ გო შუ ხარ დ ტ მ ა ქ. ვენაში გამოიქვეყნა
შრომა ქართული ენის შესახებ, სადაც აღნიშნავს, რომ ქართულს
„შინაგანი ნათესაობა“ აქვს ბასკურთან. უფრო გვიან შუ ხარ დ-
ტ ი ამბობდა: „ვრამატიკა — ეს არის ძვლები ენისა, მაშინ რო-
ლესაც ღექვია — კუნთებია.“ სადღაა ამ დროს ნერვები? აქ
ზათი შესატყვისია შინაგანი ფორმები მაგრამ შინაგანი
უორმები მოწმობს თავდაპირველ ნათესაობას“ და არა ენათა ისტო-
რიული განვითარების შედევრი გამომუშავებულ თავისებურებებს.

ვფიქრობთ, ეს ასპექტია ნაგულისხმევი ავტორის მიერ, როცა
მბობს, „შინაგანი ნათესაობა“ აკავშირებს ერთმანეთთან ბასკურ
და ქართულ ენებსო.

⁹ H. Schuchardt. Über das Georgische. Wien, 1895.

3. შუ ხარ დტი აღნიშნავდა, რომ ქართული ენათა გადასცემი ხაბ. წერლობო ენაა კავკასიურ ენათა შორის, მისი ძეგლები სულებიან ძალიან აღრეულ ხანას, ამიტომ ქართული ენა უნდა წყვიტოს — ამით საფასი ქართველურ ენათა შედარებითი შესწავლის მიზანისთვის (ცურ-მის „ქართველური“ უპირატესობას ვანიშებოთ „იბერიულის“ წინაშე, რათა ორაზროვნება თავიდან ავიცილოთ). შუ ხარ დტი აღსძენდა: ამ ჩემი ნაწერით მიემართე ქართველებს; მე კეცალე და მერწმუნებინა ისინი, რამდენად დიდი მნიშვნელობა აქვს შითს ენას ჩვენთვის, უცხოელი მკვლევრებისათვის, და ვისურევებდი ისინა ჩვენს სამეცნიერო მისწრაფებებს დახმარებით ვამოხმაურებოდნენ.

3. შუ ხარ დტი სვამს საკითხს, თუ რა აღვიდი ვანეკუთვნება ქართველებს (და, საერთოდ, კავკასიულებს) სმელთაშუა ზღვის რასაში. მისი აზრით, კავკასიურ სამყაროსთან სამი რასაა დაკავშირებული: ინდოევროპული, სემიტურ-ქაშიტური და ბასკური. იმათან დაკავშირებით, რომ, ზოგიერთი მეცნიერის დასკვნით, კავკასიური ენები არც ერთ ენათა ოჯახს არ ენათესავებიან, შუ ხარ დტი მენიშნავს: შეიძლება ვამტკიცოთ მხოლოდ ნათესაობა და არა ნათესაობის არქონა. აღმოსავლეურ იბერიულსა და დასავლეურ იბერიულს შორის, თავი რომ დავანებოთ სახელწოდებას, რასაც მე მნიშვნელობას არ ვანიშებ, აღვილი აქვს ერთგვარ შინაგან ერთიანობასთ, დასძენდა შუ ხარ დტი. „ქართულ და იბერიულ (ესპანეთში) ენებს შორის ზოგ რამეში შეიძრო ურთიერთობა არსებობს, ხოლო ბასკური ენაც თვალსაჩინო საბუთების გამო ქამიტურ ენათა ჯგუფს დაუკავშირეს. ამიტომ შესაძლებელია ამ ენებს ერთოფესი პქონდეთ“. უფრო გვიანდელ ნაშრომში შუ ხარ დტი აღნიშნავდა: აღმოსავლელი იბერები საუკუნეთა სიღრმეში ამჟღაფნებენ კაფშირს დასავლეთის იბერებთან, მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ერთობ მაცდუნებელია აზრი „მოსხებისა“ და „აბხაზების“ სახელწოდებათა „ბასკის“ ვარიანტებად მიჩნევისა, მაინც, ეფიზრობ“, რომ დასავლეთის „იბერიია“, შეიძლება, მომდინარეობდეს მდინარე „იბერუს“ სახელწოდებისაგან, ხოლო აღმოსავლეთის „იბერია“ შეიძლება წარმოადგენს სახელწოდების — „იმერ“ („იმერნი“) მოდიფიკაციას¹⁰. დეტორი ისაბუთებდა დებულებას,

10 Г. Шухардт. Баскский язык и языкоизнание. «Избр. статьи по языкоизнанию», пер. с немецкого, М., 1950, стр. 40.

რომ „ბასკური არსებითად წარმოაღვენს იბერიულის გაგრძელებას და განვითარებას“. „იბერიულის იდენტურობა ბასკურთან უნდა არ დარის დიდი ავტორიტეტის გაფლენით იქნა მიღებულის შესახვავდება ბევრ სახელმძღვანელოში“ (ფოგრი 1).

კ. შუხარდტ მა ყურადღება მიიქცია ქართული და ბასკური ზმნის თავისებურებათა ერთიანობას, კერძოდ — გარდამივალი ზმნის სტრუქტურას. ბასკურში გარდამივალ ზმნის რეალური სუბიექტი ერგატივში დაისმის, მსგავსი და ქართულისა (და ზოგი სხვა კავკასიური ენისა). სუბიექტის ბრუნვა განსხვავებულია იმის მიხედვით, გარდამივალია ზმნა თუ გარდაუვალი: გარდაუვალ ზმნას სახელობითში მოუდის სუბიექტი, გარდამივალი — სპეციფიკურ ბრუნვაში (ერგატივში). გარდამივალი ზმნის ობიექტი (უახლოესი ობიექტი, ე. წ. „პირდაპირი ობიექტი“) სახელობითშია, ე. ი. იმ ბრუნვაში, რაც გარდაუვალ ზმნასთან სუბიექტს იღნიშნავდა. ეს ცის სიერთობა ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენებისთვის. ეს თავისებურება ამ ენათა სტრუქტურულ ერთგვარობას, შინაგან თვისებას მოწმობს. კ. შუხარდტი ლრმიდ იჩედება ქართული ენის ავებულების თავისებურებებში და მეტად საყურადღებო დაკვირვებებს იძლევა. იგი გვავლინება ფართო ხედის ძლიერ თეორეტიკოსად და ენობრივი ფაქტის ღრმა ანალიზის ოსტატიდ¹¹.

კ. შუხარდტი დაწვრილებით ჩერდება მახვილის საკითხებზე და აღნიშნავს, რომ მახვილიანი მარცვალი ქართულში სუსტად გამოიჩინება ისევე, როგორც ბასკური ენის ლაბურლის დიალექტში. პარალელური დაძებნილია ბრუნვების სიხტემაშიც. შემწნეულია, რომ ბრუნვის ნიშანი და თანდებული ერთმანეთს ერწყმიან როგორც ქართულში, ისევე ბასკურში და სხვ.

კ. შუხარდტი ჩანს უსვამდა ქართული და ბასკური ზმნის რთულ აღნავობას და დასძენდა: ქარგი იქნებოდა „ქართველთა აშხანაგობა“, რომელმაც კანშული სიტყვიერების ფარგლები გადალახა და „სტრული სამნაირეულო ქართულ და ეკროპულ საჭმელთა“ გამოსცა, ეკროპელ გურმანებს მიაწვდიდეს ქართულ ზმნას ისე, როგორც ეს ესმის ქართველს. შედეგს ეს მაღე არ მოიტანდა (მოსთან — ბრჭყვიალა ლითონით), მაგრამ ეს იქნებოდა საფეხური კი-

11 არნ. ჩიქობავა. იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის მსტორია, 1965, გვ. 262—264.

ბასა, რომლის წვერიდან ოდესშე შესაძლო გახდებოდა საკუთხი
ხალის წარმოშობის დანახვათ.

პ. შ უ ხ ა რ დ ტ მ ა „დააღვინა რამდენიმე საოცენი შემსრულებელი სობა ბასკურსა და კავკასიურ ენებს შორის და იმანთანავე კველგან შიუთითა ნაკლებ საგრძნობ შესატყვისობაზე ბასკურსა და ქამიტურ ენებს შორის“ (ფოგტი).

ბასკურლოგიაში პ. შ უ ხ ა რ დ ტ ი ს ნაშრომები მთელ ეტაპს ქმნის. ზოგადი ენათმეცნიერების დიდ ივტორიტეტს არაერთხელ ძლუნიშნავს, რომ ბასკური ენის მონაცემები არკვევენ თეორიული ლინგვისტიკის არაერთი კარდინალური მნიშვნელობის საკითხს. იმ პრობლემითა შორის, რომლებსაც აღმრავს ბასკური ენა, შ უ ხ ა რ დ ტ ი ს სიტყვით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს საკვანძო საკითხებს, დაკავშირებულს ეკროპედი ხალხების უძველესი ისტორიისა და პრეისტორიის ხანასთან.

ბოლონიის უნივერსიტეტის პროფესორი, დიდი იტალიელი ენათმეცნიერი ალფრედ თ ტ რ ი მ ბ ე ტ ი იშიარებდა შ უ ხ ა რ დ ტ ი ს ვ უ ლ დებულების ქართული და ბასკური ენების „შინაგანი ნათესაობის“ შესახებ („წერილები პროფესორ პუკო შუბარდტია სამდი“, 1902, და სხვ.). იგი ქართველურ ენებს ერთ სიბრტყეშე ათავსებდა სემიტურ-ქამიტურ და ბასკურ ენებთან. ტ რ ი მ ბ ე ტ ი ს შეხედულებით, კავკასიური ენები ბასკურთან, ეტრუსკულთან და წინააშის ძველ გადაშენებულ ენებთან ერთად ერთ წრეს ქმნიან. სახელოფანი მეცნიერი თავის თეორიას აღრმავებს რამდენიმე სპეციალურ ნაშრომში და წარმოგვიდგენს გარკვეული წრის ენების გვენალოგიურ სქემას. აი ეს სქემაც:

იბერიული — ქართველური — ინდოჩინური

1

ქამიტური — ელამური — ბრაგუიული და ქაჯუნური
(ჩრდილოური)

1

ქამიტური დრავიდული.
(სამხრული)

კავკასიური ენების მონათესავედ თელიდა ტ რ ი მ ბ ე ტ ი, კერძოდ, ურარტულს, მიტანურს, ხეთურს, კილიურს — ბასკურთან ერთად¹².

¹² A. Trombetti. Elementi di Glottologia, Bologna, 1923.

ტრომბეტისათვის ამოსავალი დებულება იყო ფეხის
ხალხის ენათა ერთიანი წარმოშობა და ქვედან გისავებია, რომ მის
მიერ მოწოდებული ბასკურ-კავკასიური დაპირისპირებანი ერთმდებული
ნადმე კაზაგვენ თავის ლირებულების, რაღვან ეს თვალისწილების მიერა
უარს აცხიდებს შეაცრად ვანისხვიერს საერთო სტრუქტურა და სა-
ერთო წარმოშობით გამოწვეული ლექსიკური შეგავსება. ნიკო
მარის სიტყვები რომ მოვიშველიოთ, „ა. ტრომბეტი წრდი-
ლოეთ აფრიკის, პირენეის ნახევარკუნძულისა და კავკასიის ენებს
შორის გენეალოგიურ ურთიერთმიმართებებს უკავ გეომეტრი-
ული ფიგურებით გამოხატავდა. ენათა ნათესაობის პრობლემის ივი
თავისუფლად (მარტივად) უდგებოდა და მინტომ აღვილად პოუ-
ლობდა ეგვიპტურ-ბერბერულ ანუ წრდილო-ქამიტურ ჯგუფსა და
ბასკურ-კავკასიურ ენებს შორის მჭიდრო ნათესაობას. ამგვარად,
იგი ლებულობდა თავისებურ სამკათხელს, რომლის წვერო კველა-
ზე უფრო ახლოს მდგრმი სამი ეთნიკური ერთეულის წარმოშობის
აღვილათან, შეიძლება წრდილოეთ აფრიკაში, მოიძებნოს“¹³.

ივ. ჯავახიშვილი ასე აცხაქს ტრომბეტის კონ-
ცეცულის: „აღც. ტრომბეტის... დიდი შეცდომა მოუკიდა,
რომ ქართულის, ბასკურისა, „კავკასიურისა“ და ქამურ-სემურ ენე-
ბის შონათესავეობის დამტკიცება ერთბაშად მოინდომა და მით
ისედაც რთული სავანი უფრო გაართულა, — ასე მოხიბლა და გაი-
ტაცა ქ. შუბარდტის გაკერით ნათქვამმა აზრშა“¹⁴ (როგორც
ვიცით, შუბარდტი ბასკურ-ქამიტურ თვორისაც იცავდა).

შუბარდტისა და ტრომბეტის შემდეგ ბასკურ-კავ-
კასიურ ურთიერთობას იკვლევდა ცნობილი პოლანდიელი მეცნიე-
რი კ. ულენბერგი. მისი პირველი ნაშრომი ბასკურის შესახებ გა-
მოქვეყნდა 1904 წელს.

ულენბერგი უფრო გვიან ასეთ აზრს გამოთქვამდა ბასკო-
ლოგების შესახებ: „მეცნიერები, რომლებიც (შუბარდტის გა-
მოქლებით) დიდ უურადღებას იმსახურებენ, არიან ტრომბეტი
და ვინ კლერი. მიუვთითებ, რომ ვინ კლერის შე-
დარებანი ტრომბეტისა გან დამოუკიდებლად ჩატარდა. თა-
ვისი წინამორბედებისადმი უურადღებობას, რაც ვინ კლერის

13 Н. Марр. О яфетическом происхождении баскского языка. «Изве-
стия Академии наук», 1920, стр. 131.

14 ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია. I—II, 1913, გვ. 17.

შეიძნევა, შეიძლება ის დადებითი მხარე ქვინდეს, რომ ჩვედა-
სხვა ენათშეცნიერების ამ დამოუკიდებელ ძიებებს ჩვირიდ ერთი
და იგივე შედეგი მოუცია. ვინ იცის, ისევე, რომელიმეტად შეგ-
თხვევაში ტრი მ ბეტრის აგან დამოუკიდებლად ზრდა და გადა-
დე შისულა პეტერბურგელი იაფეტიდოლოგი (იგულისხმება იყალ.
ნ. მარი შ. ძ.)... მაგრამ არ ვიწერებთ, და დავუცილოთ, როგორ
შექს მოპყენენ იაფეტიდოლოგები (მარის სკოლა. შ. ძ.) ბასკურ-
კავკასიურ და, ამასთან დაკავშირებით, ბასკურ-ქამიტურ პრობლე-
მებს".

პ. უ ლ ე ნ ბ ე კ ი ს მრწმისი კარგად გამოსჭვივის ამ ციტატ-
ში: „ის გარემოება, რომ ბასკურის ლექსიცური საგანმური ივლენს
ბევრ დამაკავშირებელ კვანძს ჩრდილოეთ აფრიკის ენებთან, ბუნე-
ბრივია, არ გამორიცხავს იმის, რომ ბასკურსა და პალეოკავკასიურ
ენებს შორის აერეთვე შეიძლება იყოს მსგავსი სიტყვების საქმაოდ
შინაშენელოვანი რაოდენობა. მართლაც, ბასკურში უდავოდ არსე-
ბობს ზოგიერთი სიტყვა, რომლებსაც პალეოკავკასიურს უდარებენ.
მე არ ვაძირებ თავი შეგიწყიონოთ, — განვირძობს აეტორი, — ყვე-
ლა დაახლოების ნამოთვლით, მაგრამ, ყოველ შემთხვევაში, ჩემს
ვაღად ვრაცხ მათვან ყველაზე უფრო ზუსტი გამოვარჩიო და წირ-
მოვაღიოთ თქვენს განსაჯელად".

ბასკურისა და პალეოკავკასიური ენების შიმართების შესწავ-
ლის თვალსაზრისით ანგარიშგასაწევებია უ ლ ე ნ ბ ე კ ი ს შემდგომი,
მეთოდოლოგიური ხასიათის, შენიშვნები: „უნდა ვიღიაროთ, რომ
ბასკურის გრამატიკული სისტემა, რამდენადაც საქმე ეხება მის
არსეს, განსაცვიცრებელ ფსიქოლოგიურ ანალოგიებს ამჟღავნებს,
მაგრამ... ანალოგიები თავისიად სრულიადაც არ მიუთითებენ გვ-
ნეტურ ნათებაბაზე. მათ მხარს უნდა უჭირდეს გრამატიკული
ელემენტების იგივეობის შესაძლებლობანი და სხვა. ...ბასკურისა
და ერთმანეთისაგან დაცილებული პალეოკავკასიური ენების ბევ-
რები კი ცვლილებათა იმდენად რთულ ისტორიის ავლენენ, რომ ამ
სირთულის გამო ბევრათა კანონზომიერ შესატყვისობათა თვალის
შიდევნება ჭირს. ასე რომ, ზოგჯერ ბევრათა შესამჩნევი კანონზო-
მიერი დანება ირლევე მათთ ნებსითით თუ წინასწარგანზრაბული
ხელშეუხებლობის გამო. ამგვარი დამარტვევები გავლენები აუცი-
ლებლად უნდა გაიითვალისწინოთ ბასკურისა და ქამიტურ-სემი-
ტურ ენებთან შედარებისას და აღბათ პალეოკავკასიურ ენებთან
შედარების დროსაც. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათი თავიდან აცი-

ლების გარეშე გვნეტური კავშირულთა თერთობა მყაცრი გზით ჰერი სოლეს ვერ დამტკიცდება¹⁵.

პ. ულენბეკმა, ერთ-ერთმა პირველმა, შოგვცა ბასკურტიულუსკ კავკასიური ენების სიტყვობრივი მისაღის სისტემატური შედევრული მოდელის ეკუთხის 70-მდე ბასკურ-კავკასიური ეტიმოლოგია, ორმელ-თაგან გარეკეული ნაწილი გაზიარებულია სპეციალურ ლიტერატურული ამინდი. ამ ნაშრომმა ბევრ შეკვეთის მისცა ბიძეი — ჩეტიარებინათ ანალოგიური ხისიათის სამუშაო.

1909 წლიდან მოყოლებული ბასკოლოგიურ ლიტერატურას შეემატა გერმანელი ლინგვისტის პენრის ვინკლერის ხა-
ურალუბო ნაშრომები¹⁶.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ვინკლერის დაკვირვებანი ბასკურ-აფხაზურის ნაცეალსაჩელებზე, პირის ნიშნებზე, კაუზატიურია ფორმების წარმოებაზე...

აქად. ნ. შარი 1923 წელს წიგნში „რით ცხოვრობს იაფეტური ენათმეცნიერება?“ კრიტიკული წერდება ვინკლერის ნაშრომების ღირსება-ნაკლოვანებაზე ბასკურ-კაციასიური ენების კალევის დარგში. შეიძლება ზედმეტი არ იყოს დავიმოწმოთ ერთი ადგილი ამ წიგნიდან (გვ. 22):

....აგეთ შესამნევეს, არა ერთი მხრით, შრომის წარმოადგენს კურშანელი პროფესორის პენტის ვინკლერის პატიარა, მაგრამ, დიახ, შინაარსიანი წიგნაეკი — „ბაქუტი ენა და ერებისა და კულტურის წინააშიურ-შუახმელეთური წრე“. ცილკვე კახები ამ მოკლე ხანში ვაძლისაცემ წერილში ამ წიგნაკის სუსტ მხარეებს და თან იძულებული ვარ ვამხილო ღიღი უსამართლობა მეცნიერთა წრისა ვინკლერის სიმართლით ხევსე ღებულების მიმართ: ვინკლერი იმტკიცებდა ბასკური და კავკასიური ენების ნათე-სობას. მას უსაყველურებლნენ კავკასიის ენების უკოდინარობას.

¹⁵ Эмп. Н. Марр. Две новые работы С. С. Uhlenbeck—а по бакинскому языку. «Язык и литература», I, 1926, стр. 263.

¹⁶ H. Winkler. Das Baskische und verderasatisch-mitelländische Volker- und Kulturkreis. Breslau, 1909, ss. 163.

დასტურაც, ვინკლერს კავკასიის იაფეტური ენგბის ღრმა ცოდნა, როგორც ახლა ჩვენ გვესმის, არ პქონდა, და კერძოდ ქოთულში პირველი ასაწყისი ცოდნაც არ შეუძენია, მაგრამ შემცინა-აღმდევეთ იმდენი გაგებაც არ მოეპოვებოდა კავკაზულტრიუმებულა, რამდენიც შესწევდა ვინკლერს, და იმისთვის მოხდა, რომ სამეცნიერო ძიებისათვის უნაყოფოდ ჩაატარეს მათ ვინკლერის შრომა, წარმინებული ჩვენი საკითხის მართებულად წამოყენებაში და ზოგი მოვლენის შევენივრად გაშუქებაში. ვინკლერს აფერ-ხებდა უმთავრესად ის, რომ, როგორც გამატონებული მოძღვრების წარმომადგენელი უკელი ენათმეცნიერი, მარტივ ნათეხსაობის ეძებდა, ბასკურში და კავკასიის ენებშიც მარტივ ტიპებს ცნობილობდა და წარმოდგენა არ პქონდა შეჯვარედინებული ენების ტიპებზე... არც იმაზე, რომ შეჯვარედინება ენების ერთი მოდგმის ენებს შორისაც საკელვებია და სხვადასხვა მოდგმის ენებს შორისაც".

ბასკური ენისა და ქართველურ-კავკასიური ენების ურთიერთობის შესწავლის ისტორიაში თავისებური აღვილი უკავია საბჭოთა მეცნიერს იკადემიკოს ნიკო მარტივ მარტივს.

უფროსი თაობის ბასკოლოგთაგან ნ. მარტივთადერთია, რომელიც ზედმიწევნით ფლობდა შესაღარებელ ენობრივ მასალას — დაუფლებული იყო იძერიულ-კავკასიურ ენებს (განსაკუთრებით — ქართველურს) და, იმათანავე, რიგიანად ერკევოდა ბასკური ენის სტრუქტურისა და ლექსიკაში, რამდენადაც ეს შეეფერებოდა ამ ენის შესწავლის იძერითინდელ მდგრადიობის, იცნობდა სპეციალურ ლიტერატურს და ბასკეთში ხანგრძლივი სამეცნიერო მივლონებების დროს აღვილობრივ აკვირდებოდა ბასკური მეტყველების თავისებურებებს.

ამასთანავე უნდა ითქვას შემდეგი:

ნ. მარტის იაფეტურმა თეორიაში გარკვეული ევოლუცია განიცადა. მისი განვითარების პირველ პერიოდში „იაფეტური ენები“ — ესაა ქართველური ანუ იბერიული ენები (წინა აზიის ზოგი გაღაშენებული ენაც ამ წრეს განვითვნება, მაგრამ ცოტხალ ენათავის მხოლოდ ქართველური ენებს ეწოდებოდა იაფეტური). ამ ეტაპის ქრონოლოგიური სახლვრებია 1908—1916 წლები. შეორე პერიოდში იაფეტურ ენათა წრე ფართოვდება: ქართველურს გარდა მასში შემოღის აფხაზურ-აღილური, ჩანთური და დაღესტნის ენები. ესაა კავკასიონლოგიური პერიოდი, გრძელდება ივი 1916 წლიდან 1920 წლამდე. შესამჟ პერიოდში ია-

უეტური წრე სცილდება კავკასიის ფარგლებს: შასში შემოდის გადაშენებული ენები წინა აშიისა და სხელთაშუა ზღვის უზინა (პალაზური — ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, ეტრუსკული ანტული ნინის ნახევარკუნძულზე) და ცოცხალი ბას კური ენა ჭრიული ტერიტორია ნახევარკუნძულზე). იაფეტური თეორიის ევოლუციის ამ პერიოდს დაერქვა შეცდილება ტერიტორიაზე და 1920—1923 წლამდე. 1923 წელს წამოყენებულ იქნა პრინციპულად ახალი დებულება: ინდოევროპული ენები არის იაფეტური ენის ტრანსფორმაცია. ეს ნიშნავს: არ არსებობს წარმოშობის მიხედვით განსხვავებული ენათა ოჯახები, — განსხვავების ქმნის არა შენ ეზის, არამედ განვითარების არ ების სიცე ეს რი, ამა თუ იმ ენების ჯგუფში მოცემული. ენათა გვენეალოგიურ კლასიფიკაციას დაუპირისპირდა სტადიური კლასიფიკაცია.¹⁷

ბასკური ენის პრობლემა ნ. მარის სამეცნიერო ინტერესების სფეროში შემოდის იაფეტური თეორიის განვითარების ე. წ. მედიტერანიისტულ პერიოდში. ბასკური ენისა და იბერიულ-კავკასიური ენების გენეტური მიმართების შესწავლის თვალსაზრისით სწორედ ეს პერიოდია საინტერესო და თავის არსებით ნაწილში — ფასული მეცნიერებისათვის. ენათა სტადიური კლასიფიკაციის პერიოდში, როდესაც შედარებით-ისტორიული მეთოდი შეცვალა ვ. წ. პალეონტოლოგიურმა (ოთხელემენტოვანმა) ანალიზმა, ბასკურ-კავკასიურ პარალელურს ეცლება მეცნიერული საფუძველი და ფანტასტიკურ ეტიმოლოგიებს სრული არევ-დარევა შეაქვს სენებულ პრობლემატიკაში. მიზომ გახავებია, რომ შარის ეუ და მოძრვების განვითარების ამ ხანის ჩვენ გვერდს აუკლით და ყურადღებას შევაჩერებათ მნიშვნელ იმ ნაშრომებშე, რომელებშიც ენათა ურთიერთობის საკითხი (resp. ბასკურ-კავკასიური პიპოთეზი) გვნეროვიური კლასიფიკაციის ასპექტშია განხილული.

ნ. შარი მან ბასკოლოგიის პრობლემებს ბევრი ნაშრომი მიუძღვნა, გამოაქვეყნა სპეციალური გამოკელევები, ხოლო ცალკეული მოსახრებები და შენიშვნები გამნეულია მის მრავალრიცხვან შრომებში¹⁸.

17 შლრ. არნ. ჩიკობავა. იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია, 1965, გვ. 327—328.

18 ეს სპეციალური ნაშრომებია «Об яфетическом происхождении баскского языка» (1920), «Le terme basque «udagara» hóótre» (1922). Предварительный отчет по командировке в пределы древней Этрурии и Бас-

ბასკოლოგიის პრობლემებით ნ. მარი დაინტერესებულია ხუნდუნტობის პერიოდში. 1920 წელს იგი ამბობდა: „ჯერ, კიდევ უსტრულენტობის დროს ცუდილობდი გავცნობოდი ბასკურისტუნისკენ მე გხელმძღვანელობდი მხოლოდ ქართველოლოგიურის უსტრულენტობით და ვეურდნობოდი მხოლოდ ქართული შეტყველების მასალებს..., ამიტომ მაშინ ჩამოვცილდი ამ საქმეს ისე, რომ იაფეტიადიზმის სასარგებლოდ არ დამრჩენია რამდენადმე ნათელი შთაბეჭდილება, თუმცა იმ დროს იაფეტიდიზმი დამყავდა ქართველიშემდე, რაც გამომდინარეობდა... ჩემი შატრერიალური მომზადებიდან“¹⁹.

რუსეთის შეცნიერებათა აკადემიის სხდომათა ოქმებში აღნიშნულია, რომ 1920 წელს ნ. მარს დაუწყია ბასკური ენის კრამატიკის შედეგნა²⁰.

1917—1918 წლებში ნ. მარი ავტორებულ შუშაობის ბასკოლოგიაში.

ნ. მარი ორჯერ გაემგზავრია საზღვაოგარეთ ბასკურის შესახევლიდ და ბასკოლოგიურ ლიტერატურაშე სამუშაოდ (1920—1921 და 1922—1933 წლები).

ინტერესმოკლებული არ იქნება, მოეკუვანთ ერთი ამონიწერი ნ. მარის ნაშრომიდან, საიდანაც ჩანს, თუ რა განწყობილება შეექმნა ავტორს, როცა ის მოხელა ბასკურ გარემოში.

„არაიტერით არ მვერთდა, რომ ჩემს დროში შეიძლება სახწაულები ხდებოდეს, მაგრამ ერთი ასეთი სასწაული ნამდვილად მოხდა.

პარიზიდან საღამოს მატარებლით გავემგზავრე ჩემი შევლანების აღვილისაკენ ლინგვისტური პრობლემის დასამუშავებლად.

...პარიზიდან საღამოს მატარებლით მარტო კი არ გავემგზავრე, არამედ ჩემი სამეცნიერო მიელინებების მუდმივი თანამშრომლის

жизн.» (1923); «К вопросу о префиксовых образованиях в баскском языке» (1924), «Les Pyrénées ou Monts Joniens» (1925), «Из поездки к европеистским яфетидам» (1925); «De l'origine japhetique de la langue basque (1926); «Две новые работы С. С. Uhlenbeck'a по баскскому языку» (1926); «Из Пиренейской Гурин» (1927); «Analyse nouvelle du terme Pyrénées», (1925) და სხვ.

¹⁹ Н. Марр. О яфетическом происхождении баскского языка. «Известия Российской Академии наук», VI серия, том XIV, 1920, стр. 131.

²⁰ Известия Российской Академии наук, VI серия, том XIV, 1920, стр. 129.

(იგულისხმება ნ. მარის მეუღლე. შ. დ.) თანხლებით, რომელიც
კველგი თან მდევდა, გარდა ისეთი ადგილებისა, სადაც ქალების ძინ
უშვებენ, კერძოდ, ძველი ათონისა. იგი იმჟამადიც სრულიყვანებული
და ასრულებდა აუცილებელ საცნობარო და ტექნიკურ სისტემის
რებს. მიუხედავიდ ამისა, როდესაც პარიზიდან სამხრეთ საფრანგე-
თისაკენ, პირენეებისაკენ, გავეგმიშავრეთ და დილით მოლეონის
შემდეგ სოფელ ტარლეცს მიეღოწიოთ, ჩენ სასწაულის წინაშე აღ-
მოვწინდით... ჩენ აღმოვწინდით კავკასიაში, გურიაში, კ. ი. ჩემს
სამშობლოში, სადაც არაერთგზის ჩემი თანამშრომელიც ყოფილა
და ჩვენ ერთად განვიცადეთ გარემომცველი ბუნებისა და მატერია-
ლური ყოფისაგან მიღებული პირველი შთაბეჭდილებები. პატიათ
გურია ფიზიკური ბუნების მრავალფეროვნების გამო ფრიად დი-
დია. მხედველობაში გვაქეს გურიის აღმოსავლეთი, მთიანი ნაწილი,
რომლის უკიდურესი აღმოსავლური წერტილია სურების ოლქი.
უდელტეხილს მიღმა მას ესაზღვრება ახალციხე, რომელიც უკავ-
უკველად უძველესი ქართული ტერიტორიის — სამცხის ანუ შეს-
ხეთის ფარგლებში მდებარეობს. როდესაც ტარლეცში ივანშე აღ-
გილობრივ კილოკილს ჭარვალობდა, კერ კიშორებდი ფიქრს, რომ
ქვემოთ მონისრიალე მთის მდინარე ჩემი შშობლიური სუფსაა, რომ
უცნაური სახელები, რომლებიც მთის ბეჭედის აღწერისას დამისა-
ხელებს, როგორიცაა Chapeau de gendarme და სხვ. მხოლოდ ენა-
ცვლება ჩემი სოფლიდან ჩემთვის ახლობელ და კარგად ცნობილ
მთა-გორებს, მაგალითად, კუდუნეს, რომლის თავშეც ღრუბლების
გამოჩენა მეტეოროლოგიური ნიშანია, დარის ან იედრის მომასწა-
ვებელია. ნაკლებ გამოცეა იმან, რომ მოშორებით აღმართულია
ძ'Apie. გარშემო სიმინდის ყანებია, გადაედივარ ისეთსავე ჩილებ-
შე, გურიის შეზობლად მდებარე იშერხევეიდან რომ მასსოფს. გარ-
შემო ნაცნობი მცენარეულობაა. აი, რუსული ეჯენიკა-ს მსგავსი
მცენარე მაყვალი, რომლის სახელწოდება ზუსტად კერ ითარ-
გმნება.

...განსაკუთრებით გაგვაოცა ცერცვისნაირი პარკოსნის მარცვ-
ლის, — რომელსაც გურულად ხანჭკოლას უწოდებენ, —
პულტივირებამ ამ მიღამოში, მაგრამ მისი და ლობიოს (ესპანუ-
რიალ alubia) საკითხი მთელი ტრაქტატის საგანია, სადაც აღწერი-
ლი იქნება მცენარეული საკვების საერთო ტერმინები ევროპის ამ
იმერიულ ზოლში და კავკასიის იმერიაში. ამ საკითხს იმჯერად
გვერდს ივუკლი, ისევე როგორც განსაკუთრებით საინტერესო სა-

ენათმეცნიერო თემის „ყურძენში“ „ბაღზე“, „ვაზზე“, „ლიანზე“ და ა. შ. უნდა კოქია შხოლოდ, რომ აქ ჯერ კიდევ იქსოვდოთ ორგორ აღიოდა ვაზი ხეზე, სრულიად ისე, როგორც ჩვენურჩეულობები. ვაზის ეს ჯიში შემდგომ გამოდევნა დაბალმა ვაზში მიმღებელის ქა სატელიტების გამანადგურებელი ავადმყოფობის შემდეგ, აქაც, როგორც გურიაში, ბაგირისითვის იყენებენ დაგრეხილ ვაზს, რომელსაც გურიაში წირებ-ს უწოდებენ...

...მართალია, მახლობელი სოფლებისკენ რომ მიემგზავრებით, ერთი შეხედვით უცნაური შეგრძნება გვუფლებათ: ნაცნობი თუ უცნობი, მოხუცი თუ ახალგაზრდა, უკედა ერთნაირი გულითადობით გესალმებათ, მაგრამ ამ დროს მე შეისვე ფიქრით შეიძინება ჩემი ბავშვობის კი არა, ჩემი ყრმობის დროის გურიაში, საღაც ვარობულ ცივილიზაციის ჯერ კიდევ არ წაეშალა ამ ზრდილობის კვალი, და საღაც ხალხი არა მარტო უკეთ იცნობდა ერთმანეთს, არამედ შეტად ენდობოდა, შეტად ესმოდი გზად შეხეედრილი უცნობისაც კი, ამ მხრივ ხომ აქ კიდევ უფრო დრმად არის შემონახული ძველი ვითარება. აქაური გურულების ყოვლისგაგება ცხოველებზეც კი პრცელდება. სამცნე-ხათამაბიგოს იყვავების ხანაში (არც ისე დიდი ხნის წინათ, XIV—XV საუკუნეებში), და შეიძლება უფრო მოგვიანებითაც, უაშველად, ასეთივე მოვლენა შეინიშნებოდა კავკასიის გურიაშც. უფრო მეტიც, აღმათ, ჩემი დაუკავირებლობის ბრალია, რომ კავკასიის გურიაში მიღებულ შთაბეჭიდოლებათ შეირის არ შემომინახეს მოვონება მსგავს ფაქტზე, მწყემსის ძაღლისადმი დამოკიდებულებაზე, თუმცა მრავალგზის ვკოფილვარ მოწმე, როგორ მორეკავდნენ მეგრელი მწყემსები ჩვენს გურულ სამოკრებზე თხებისა და ცნობების ფარას, ათობების ჩვენს სახლის ჭიშკართან ან იმ მინდობრზე, საღაც ბავშვები ბურთაობით ვერთობოდით. აქ კი ფაქტი მით უფრო სიოცარია, რომ მის შეხებ კი არ კითხულობთ ან ისმენთ ვინმესგან, არამედ თვით ხართ მოწმე. ლინგვისტისათვის ეს შესაძლოა ჭკუის ხისწავლიც იყო. ოლორონის მხრიდან სოფელ ტარდეცის გავლით რამდენიმე ათვულ თეთრ ცნობას მოებიდან მოპკვებოდა მეცნვარე და მისი პატარა ძაღლი, რომელიც ერთი აღლი თუ იქნებოდა. შერის მოედნიდან წვრილ შუაში რომ გადიუნვიეს, რომელიც სოფელ Troisvilles-ისკენ მიემართებოდა (რომლის შესახებაც თანამედროვე გზის მკვლევებში, შესაძლოა განათლებული საზოგადოების ხამებლად, მხოლოდ ის სწერია, რომ დიუმის რომანის „სამი მუშკეტერის“

გმირი — გრაფი ტრევილი ამ ადგილიდან იყო) და შემდეგ მოლექტ
თნამდე აღწევდა, ცხვრებმა მიქარებული ნაბიჯით წინ გასწორეს /
თუმცა მათ მხოლოდ ძალით მიღენიდა. მწევები დუქანში ფრთხოები
სული საქმეზე, მან იცოდა, რომ ცხვრები შეიძლება ძალისმი მართვის
წასულიყვნენ, სანამ თვითონ დუქანში შეფერხდებოდა, ამიტომ
მოიხმო ძალით და ბევრითს ენაზე მისცა მას დავალება. ძალმა
მოიჩინა მწევების დაძახილზე, უხმოდ მოუსმინა მას ბოლომდე
და, როგორც კი მისმა პატრონმა მწევების ღამიართა, წინიდან შეომ-
უარა, უხმოდ დაუდგა წინ და შეაჩერა მთელი ფარა, ეს კიდევ
ცოტაა. ძალით იმდენ ხანს იდგა, სანამ დარწმუნდა, რომ ცხვრებმა
ვაუგეს და ადგილიდან ფეხს აღირ მოიცელიდნენ, რაც მართლაც
ასე მოხდა, მერე კი შეამჩნია რა პატრონი დუქნის ზღურბლობა,
მიიჩინა შასთან, რომ დავალების შესრულება შეეტყობინებინა.
არ შემიძლია თავი შევიცვლ შეკითხვისგან: განა იუცილებელია,
რომ ძალისა და მწევებს ერთგვარი რასობრივი წარმოშობა ქვინ-
დეთ, რომ ავჭინათ მათი საერთო შეტყველება, მათი ურთიერთგა-
ვების შეთანხმებულობა ამ საქმით როულ საქმეში? თუ ეს ჯერ
კიდევ არ არის შეტყველება, ხოლო მეტყველებისთვის ჯერ წარ-
მოიქმნება წმინდა რასა, გამოიყენებს ბუნებისაგან ნაბოძებ ბეჭ-
რითს სისტემას, კანონითომიერად გამოიმუშავებს გარკვეული ტიპის
მორიგოლოვის (წინასწარ ნაგარაულებს ჩომ არა? წინასწარ გან-
სახლებულს თუ უშენაესი არსების არა, მეცნიერის შიერ მაინ-
ცა?), რაც შეაღვენს სერიოზული გამოკვლევის ერთადერთ საგანს
ენის შესახებ მეცნიერებისათვის, — უკიდურესად ფორმა-
ლური მოძღვრებისათვის, — შემდეგ კი შექმნის სიტყვებს, რომ-
ლებსაც მოიწონებს XX საუკუნის საზოგადოების აზროვნება, და-
კავრდნობა მათს გამოყენების მასავით მოიხროვნე ძველ თუ ახალ
შეერლებოთან. ბოლოს კი გამოიჩევა, რომ ამ სიტყვებს არცაუ ისე
არსებითი მნიშვნელობა აქვთ ენის წარმოშობისა და განეითარების
ისტორიაში, რომ ისინი საიმედონი არ არიან ენათა ნათესაობის
დასაღვენად...

მაგრამ ნუ დაგვავიწყდება, რომ ჩეენ გურიაში ვიმყოფებით,
სადაც არა მარტო ადამიანის შეტყველების წინარე ისტორია, არა-
მედ თვით შეა საუკუნეებიც კი ქრისტიანობის კულტითურთ განუ-
ზომელ და ჯერ ხელუხლებელ მასალას იძლევიან იგივეობის გამო-
სვლენად. აი, თუნდაც S-te Engrâce-ს საგანე, მეათე საუკუნის არ-

ქიტექტურული ძეგლებით. პირვენის გურიაში ხომ სამ მთები /იგი კავკასიურს არ ჩამოუარდება/ ქრისტიანული შენებლობრი ჰაბის ხანაზე აღრინდელი გაღიას სახელმწიფოთი თარიღულების უძველეს ქრისტიანული სალოცავების დაარსების ისტორიაში — შეფერებული შესახური სიების აგებისა თუ გადაკეთების ისტორიას საქართველოში, მაგალითად, მოწამეთაში, ან თეოთონ გურიის ნაწილში, მაგალითად, შემოქმედის მონასტერში, რომ ამ ლეგენდების საერთო წყაროს არსებობა არავითარ ეჭვს არ იწვევს. ამ წყაროს ყოველთვის ქრისტიანული ლეგენდა კი არ უდევს საფუძვლად, არამედ შეირაც მისი წარმართული პირველსახე. ეს იმდენად სარწმუნოა, რომ, როდესაც სულეტურ იშვიათ დაილექტურ ტექსტს ვკითხულობდა, ამბავს წმინდა გრატის (ისტორიული პირის, ამავე ეპარქიის ეპისკოპოსის) შესახებ, არაერთხელ მქონდა ცოტნება სამალხო წმინდანის სახე ეპიკური თქმულებების გმირიმდე დამეუკანა, დასაელევ ევროპის აღრიცხული ისტორიის თქმულებების გმირიმდე, ვარგანტუს ტიპისა, რომელსაც ფრანგები უკავე კომიკურ ფიგურად გამოდაქმნილს წააწყდნენ და უკავდავევს ლიტერატურულ სახელ, როგორც ამას გვიჩვენებს ვ. თ. ში შშარით ვის გამოკვლეულები, ან გრაფის ტიპისა, რომლის შესახებ არსებულ თქმულებებშიც აკადემიკოსი ა. ნ. კესერი ლოვსკი პოულობდა შეხვედრის წერტილებს წინა აშიის აღმოსავლეურ ლიტერატურისთვის და ამისთანავე სირიულ, არაბულ და, კურძოლ, კავკასიურ, ქართულ ლეგენდებთან. წევნითების ახლა ნათელია (ისევე როგორც აზროვნების დონის შიედვით წევნი თაობის რომანისტებისთვის), რომ ყოველივე ამის საფუძველი ანალი წერილობითი ლიტერატურაა და არა ლეგენდუბი — აღმოსავლეური თუ კავკასიური, უფრო შეტიც — არა კავკასიის იაფეტური ნიადაგი, არამედ დასავლეთ ევროპის იაფეტური ქავნიადაგი, რომელიც განსაკუთრებით მძლავრია ჩანს იქ, ხადაც უფრო ხანგრძლივად და ძლიერ განიცადა ხალხმა კაცობრითობის განვითარების იაფეტური სტადია, ხადაც წევნი დაწერილი ისტორიის თვალსახვევები ე.წ. ინდოევროპელებმა შეცვალეს, მონათესავი ბასკები კი დღემდე ცოცხლობენ და მხოლოდ წევნს დროში იწყებენ ბასკურიად იმის სიმღერას, რასაც მღეროდნენ გურიაში, კავკასიის ამ ორგანულ ნაწილში, რომელიც დათრგუნა საქართველოს წერილობით დადასტურებულმა ბრწყინვალე კულტურულმა წარსულმა, კერ კიდევ 1905 წლის რევოლუციის მიჯნაშე: „საქართველო წველო წევნია, წევნია“.

«**ا**յ მხოლოდ გასულ წელს გამოცემულ იგავების წიგნში (Alegiak), ბასკი პოეტის ან თბიას ლექსებში, ბასკი მხატვრების მე-
ერ რომ არის იღუსტრირებული, გაოულობთ იმავე მოტივის სერიული
ორებას. ესაა ლექსი, რომელიც სხვა ბისკ მწერალს ეძღვნება. და
წინ უძლების იგავებს:

«Eztiz eztitzeko,
Ezkoz argizeko,
Eskuara gurea,
Eskuara maytea».

...ქართული ტრანსკრიპციით:

„ესტის ესტიცეკო,
ესკოს არგიცეკო,
ესკუარა გურეა,
ესკუარა მაითეა“.

რაც თარგმანში ნიშნავს (ორიგინალთან შეტი სიახლოების და-
საცავად მოგვყავს ქართული შესატყვევისი):

„თაფლზე უტაბესო,
თაფლის სანთელზე უბრწყინვალესო,
ჩეენო ვასურიო,
საყვარელო ევსეურიო“.

მხედველობაში მაქეს სიტყვათა მნიშვნელობის და არა უღერა-
დობის სიახლოებები, რამდენადაც, მაგალითად, maytea, დიალექტურად
maytia ნიშნავს ზუსტად იმის, რასაც ქართული „სიყვარელი“,
ოდონდ „შეყვარებულის“ კი არა, „ძვირფასის“ მნიშვნელობით.
ასევე თაფლის სანთელი, როგორც ბრწყინვალებისა და მომხაბვ-
ლელი შუქის შედარების საგანი, ქართულ თარგმანში შეტ ძალას
ინარჩუნებს. აღარადერს გამბობთ იმის შესახებ, რომ რუსულში
შეუძლებელია გაღმოიცეს განსაკუთრებული ფორმის ზედსართავი-
„ენის“ და არა „პირის“ აღსანიშნავად, რისთვისაც ბასკური იყე-
ნებს -არა (-aga) სუფიქსს, ხოლო ქართული -ულ, -ურ სუფიქ-
სებს²¹.

თავდაპირველ ფუძედ აქ აღებულია ევსკ (ewsk) ბაგისეული-
სმოვნის დაშლით ორ შემაღებელ ბეჭრად (ეს ფონეტიკური მოვ-
ლენა შემდგომ გადმოსცა ზოგიერთშა რომანულშა ენამ, თუმცა მა-

21 და იმპერატორის რა მაგიდად, როდესაც სიტყვაში შეოჩე რ-ც განვითარება, იმავე როგორც ბასკურის სულერის კილოვანში.

თი diphthongaison-ი პირველადი სულაც არ გახდავთ), ნაცემდ
იმისა, რომ გვქონოდა usk ან usk, როგორც მე აღვალგინუ, ჩეორჩი-
ულად. შართლაც, სულეტურში აღმოჩნდა usk, დაიტუქტეტრის წამა-
მოიქმით ūsk, ე. ი. „ფრანგული კამოთქმით“ (რამაც უკულია, რა-
ფრანგებისათვის). ულერადობის შესახებ გაფრთხილება იუცილებ-
ლად მიმანია იმიტომ, რომ მესამე ტავპში შეიძლება ვინშემ გურა
გურია-დ მიიჩნიოს (ასეთ შეცდომებს ხშირად უშვებენ ინდოევ-
როპეისტები ბერძნული, ლათინური, ფრანგული სიტუეების მიმართ,
რადგანაც მათი წინაისტორიული მდგომარეობის შესახებ წარმო-
დგენა არა აქვთ), მაშინ როდესაც ეს არის „ეს“ („ჩენ“) ნაცვალ-
სახელის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმა იმავე ნაცვალსახელისა,
რომელსაც ქართველები, ისევე როგორც ბასკები, იყენებენ I პა-
რის მრავლობითი რიცხვის პრეფიქსად ზმნაში (ძველ ქართულში
გუ-, ხოლო „თანამედროვე“ და ხერთოდ სახალხო ენაში გვ.ს სა-
ხით). ეს კიდევ ცოტაა. ბასკური ნათესაობითი მიმართულებითის
ფუნქციით იყენებს -re სუფიქსს, რომელიც მეგრულ-ჭიანური -შე
სუფიქსისა და ვანის ქალდური ლურსმული წარწერების ასევე -შე
სუფიქსის კავივალენტია და ივივეობრივია სომხური -re დაბოლო-
ებისა ნაცვალსახელებში (სრული სახით ივი გბაუსახლერელობით
ნაცვალსახელებთან გვხვდება, შეკვეცილი სახით კი [-r] სხვა ნა-
ცვალსახელებთანაც და, ასე გასინჯეთ, სახელებთანაც კი). რაც შე-
ეხება დარჩენილ ბოლოსმოვან ა-ს, რომელიც ბასკურში მიმართებას
გაღმოსცემს, ეს იგივეა, რაც ქართულ ნათესაობითში, ე. წ. ემფა-
რიკური ფორმის საწარმოებლად რომ გამოიყენება.

შეგრძნობ ჩენ ზედმეტად გაგვიტაცა არავისთვის საჭირო სამეც-
ნიერო პროზამ, ბასკური ფორმის გარჩევამ, ისიც შშრიაღმა გრამა-
ტიკულმა გარჩევამ... ჩენ კი თავს ვკრძნობთ არა ბასკეთში, არამედ
გურიაში. ეს გრძნობა ან, შესაძლოა, ფაქტის შევნება ჩენში კიდევ
უფრო გაძლიერდა საღილობისას, როდესაც გამოიჩკა, რომ ჩენი
სასტუმროს პატრონებს, რომლებიც ბასკებად იწოდებოდნენ, ვე-
მოენებაც უურული აღმოაჩნდათ. გამსაკუთრებით ვაგვაოცა ქათმის
მოშაადების გურულმა წესში. გურულების შეგავსი ვემოვნება აღ-
მოიჩნდათ მათ არა მარტო საჭმელ-სასმელის მხრივ, არამედ გართო-
ბაშიც: ბურთის თაშმაში, სიმღერაში, მუსიკაში, ასე გასინჯეთ, სა-
მეურნეო ნაგებობებში, არქიტექტურაში. ხიდები იმერხეულს და
უფრო მეტად სვანურსა ჰგავს, ბასკურ ეკლესიებს რომ ვუფურებთ,
თავი იმერხევში გვვგონია. საქშე აქ უფრო რთულია, ისევე როგორც

სომატური ხახეთბის საკითხში: საოცრად ბევრია ლამაზი, ტანწერ-
წეტა ქილი, მაგრამ ქილის ტიპი არა მარტო გურული, არამედ შეგ
რულიცაა. ეს საკითხი რთულია; ისინი მძიმელ კიდეც სცილიდე-
ბიან ჩემი ინტერესის სფეროს, მე კი მსურს თუნდაც ზოგათურ შენული
მოვისილო, რატომ მივიჩნევ ლინგვისტურადაც დასაბუთურულიდ,
ყოველგვარი სახწაულის გარეშე, რომ, როდესაც პარიზიდან ჩქარი
მატარებლით გავემგზავრეთ, პირდაპირ კურიაში მოქვედით, კავ-
კასიაში, საქართველოში, თუმცა სინამდვილეში საფრანგეთში ვიმ-
ყოფებით, ვ. წ. საფრანგეთის ბასყებთან, სულეტის ან, უფრო მოკ-
ლედ, სულის რაიონში. განა სახწაული არ არის, რომ თითქოსდა
უცხო ენაზე მოლაპარაკეთი შორის თავს შობლიური ქართული
ენის გარემოცვაში ვკრძნობ. როგორ შეიძლება სხვაგვარად იყოს,
როდესაც გამოთქმა „რა ხელი გაქვს?“ მათ ჩვენებურად, ქართუ-
ლად, ესმით, როგორც „რა უფლება გაქვს“. კიდევ უკათხესი: რო-
გორც მველ ქართულში „სოფელი“ ესმოდათ იგრეთვე როგორც
„ქვეყანა“, „მსოფლიო“, „სამყარო“, აქაც „სოფლის“ აღმნიშვნელი
სიტყვა თავისუფლად აღიქმება „ქვეყნის“ მნიშვნელობითაც. „თა-
ვი მოიკლა“, „თავს უთხრა“ სხვაგვარად ვერც იტყვიან აქ, როდე-
საც თვითმკედლელობაზე ან თავისთვის ჩალაპარაკებაზე საუბარი.
ვ. ი. მდგომარეობა სავსებით ისეთივეა, როგორც ჩვენთან, კავკა-
სიაში, იაფეტიდებთან. სიტყვა „თავის“ კიდევ ერთმა გამოყენებამ
ერთ დროს დაძნია ისტორიკოსი ბროსე, რომელმაც გამოთქმა
„წლის თავზე“, თარგმნა, როგორც „წლის დასაწყისში“, მაშინ რო-
დესაც ეს ნიშნავს „წლის ბოლოს“, „ერთი წლის გავლის შემდეგ“,
ასე ესმის ეს ქართველს თავის შეტყვალებაში და ასევე ესმის სუ-
ლატელ ბასქს ფრაზი „temporae buriæ“ „დროის თავზე“, ე. ი.
„დროის გავლის შემდეგ“. აქედანვე მომდინარეობს, რომ სიტყვა
„თავიდან“ ქართულში ნაწარმოებია ზმია „გათავება“. შეიძლება შე-
ზოგვედონ, რომ ასევე ბევრ სხვა ენაშიც, თვით ფრანგულშიც კი
achever „დამთავრებას“ ნიშნავს. ფრანგული ზმია ნაწარმოებია
სიტყვისაგან chef, რომელიც ოდესლაც იგრეთვე „თავს“ ნიშნავდა
(აქედანაა ფრანგული chef „სასთუმალი“), ამისაც აქვს გარკვე-
ული მნიშვნელობა, განსაკუთრებით ფრანგულისათვის, მაგრამ
ფრანგულ-ბასქურ ურთიერთობებზე, ისევე როგორც ფრანგულ-
ქართულზე, ჩვენ ცალკე ვისაუბრებთ, არ დავვლოდებით ამისთვის
საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების მეორე ათწლეულს, ამჟამად
კი მხოლოდ გურიის შესახებ გვიაუბრებით. როდესაც პირენეის

გურიაში კეთხულობდით ბიბლიურ ტექსტს იმის შესახებ, რომ
ღმერთში მიმართა ნოეს, კიდობანი (arga) გაიკვთო, სულიერლიძე
მითხრა, ჩვენთან arga „მირცელეულის შესანახს“ ეჩრწოფული და-
მასხელდა, რომ ასეთივე შეფირლებაა ძველ ქართულში „კუთხის სამართლია“
და სეანურ „კიბდვენ“-ს შორის, რომელიც აგრეთვე მირცელეუ-
ლის შესანახს ნიშნავს, და გავითქმირე: ნუთუ სვანები კაცების
მთებში და სულეტელი ბასკები პირენეებში ბიბლიის თარგმანს
კლოდებოდნენ, პირეელი ქართულ ენაზე, ხოლო მეორენი ლათი-
ნურზე, თუ ერთინი გაქართვებას, ხოლო მეორენი რომანიზაციის უც-
დიდნენ, რომ შევქმნათ სახელი ისეთი აუცილებელი სამეურნეო
საგნისა, როგორიცაა, „მირცელეულის შესანახი ყუთი?“²²

1920—1923 წლებში საზღვარგარეთ მიეღლინების დრო დაინ-
ლოებით წელიწადნახვეარს აღწევს. ამ ხნის განმახლობაში ნ. მარ-
გა შეკრიბა დიდმალი მასალა, რომელიც მიეძმად ინახება აქადემი-
ის მარის ეულ ფონდში. აქ არის ტექსტები, ბარათები. ამონა-
წერები, ბასკოლოგიური ნაშრომების კონსაკეტები, დაუმთავრებე-
ლი სტატიები, ცალკეული შენიშვნები... მათი გამოქვეყნება მეცნი-
ერმა ვერ მოახწრო.

პირეელი ნაშრომი ჩვენთვის საინტერესო საგანზე ნ. მარგა
გამოიქვეყნა 1920 წელს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის მოამ-
ბეში.

აქ ნათქვამია:

„ვამტკიცებ, რომ ბასკური ენა იაფეტურია (ე. ი. ქართველუ-
რი. შ. ძ.). იაფეტურიდ აისხნება არა მარტოლენ გრამატიკის ტი-
პოლოგიური კატეგორიების მიხედვით, არამედ ამ კატეგორიების
შემცველი მასალებითაც — მისი ფონეტიკა, მისი მორფოლოგია,
კერძოდ, რთულ ზმნურ წარმოებათა სისტემა, რომელშიც ლინგვის-
ტები აქამომდე დიდი გატაცებით პოულობდნენ დასაყრდენს მის
დასაკავშირებლად ზოგჯერ ამერიკულ ენისთან (სხვათაშორისი,
შხოლოდ ანალოგიების ფარგლებში). იაფეტური წარმოშობისაა და,
ამისთანავე, გარკვეული ჯგუფისა — ბასკების ცოცხალი მეტყვე-
ლების ლექსიკური სიმღიდის ძირეული შემაღენლობა“²³. ალ-

22 Н. Марр. Из пиренейской Гурии. «Известия Кавказского историко-археологического института», том V, Тбилиси, 1927.

23 Н. Марр. О яфетическом происхождении баскского языка, стр. 133.

ფრედო ტრომბერის, როგორც ბასკოლოვის, დახმარებულის
ბასთან დაკავშირებით ნ. მარი იქვე ამბობდა: „ჩვენთვის, რომლებ-
ბიც იაფეტური ენათმეცნიერების თეორიის მთელი სისტემაზე და-
ბისას ამოვლივართ იაფეტური ენების სემიტურითი ნათესობის
ფაქტობრივი შონიცემებიდან, გასაცემია, გამორიცხული არ არის
კავკასიის ძირეული ენების, ე. ი. კავკასიის იაფეტური ენების, კავ-
შირურთიერთობა ქამიტურ ენებთან; ასლა, როდესაც საქმე ეხება
ბასკურს, ჩვენ საშუალება გვაქვს ვამტკიცოთ მასთან კავკასიის ია-
ფეტური ენების უფრო გარევეული და მჭიდრო ნათესაობა“ აქე-
დან ჩანს, რომ ბასკოლოვიაში აღრე ვამოთქმული ქიმი-
ტურ ენებთან ბასკურსის ნათესაობისა ნ. მარის თვის შისაღე-
ბია (გვიასენოთ, მაგილითად, პუ კო შუ ხარ დტის დებულე-
ბა: ბასკური ენათვსავება ერთსა და იმავე ღრთს ქართველურ-კავ-
კასიურს და ქამიტური მოღვაწეს ენებს), ოღონდ მარი უფრო
ლრმა ნათესაობას აღიარებს ბასკურსა და კავკასიურ ენებს შორის.

რ. მარის მიეცებისათვის მოსახლით ენათმეჯვარედინების (ენათმერევის) პოსტულატი, რაც წითელი ხაზივით გასდევს მას
ბასკოლოვიურ-კავკასიოლოგიურ შტუდიებს. შეჯვარედინებულია
კავკასიის იაფეტური ენები, შეჯვარედინებულია ბასკური ენა. „ია-
ფეტური ენათმეცნიერება ამტკიცებს ევროპის იაფეტური ენების
შეჯვარედინებული ტიპის არსებობას, მათ შორის ბასკურისა. ია-
ფეტური ენათმეცნიერებისაგან დამოუკიდებლად აღრეულ შეჯვა-
რედინებაზე ლაბარაცობენ ეთნოგრაფები; ფიზიკურ შეჯვარედინე-
ბაზე ლაბარაცობენ ანთროპოლოგებიც. იბერიილ ტოშში ინთრომო-
ლოგები სიმძვ ეთნიკურ შეჯვარედინებს აღიარებენ: ბრასიცეფა-
ლურისა — ლოლიხოცეფალურის ორ სახეობასთან და, შეორე, ლო-
ლიხოცეფალური ტიპით პირენეის ნახევარკუნძულის მოსახლეობა
ერთიანდება ხმელთაშუა ზღვის ისეთ კუნძულებთან, როგორიცაა,
კორსიკა, სარდინია და სიცილია“²⁴.

ბასკური, მარის აზრით, პიბრიდული ენაა, სპირანტულ-სი-
ბილანტური, კერძოდ, შიშინა ჯგუფის სიბილანტური სახეობისა,
სწორედ იხეთი, როგორიცაა ქართველური ენების სვანური გან-
შტოება.

²⁴ Н. Марр. Яфетический Кавказ и третий этнический элемент в создании средиземноморской культуры. 1920 (ცეტა ამ გამოცემის მიმა-
რვით). По этапам развития яфетической теории. Сборник статей Н. Я.
Марра, Москва-Ленинград, 1926, стр. 85).

1920 წელს ის ამბობდა:

„წნდება საშუალება ბასკურის ადგილის გარევალისა უფლებაში ენებს შორის. ბასკურში გვაქვს სპირანტული ენისცემულებრივი ჭაღ-მონაშთური წარმოშადგენელი, მაგრამ უკვე პიბრიდიშებული, მო-ნათესავე იაფეტურ ენებთან შეჯვარებული სახით, განსაკუთ-რებით სიბილანტური შტოს შიშინა ჯგუფის ერთ-ერთ ენტიან, როგორც ეს გვაქვს უფრო ნათლად გამოკვეთილი სვანურში და აგ-რეთვე არმენიული ჯგუფის იაფეტურ უნაში, ძველ სალიტერა-ტურო სომხურშიც კი. როგორც ჩანს, ეს ის სპირანტული ენა, რომელიც ფენებად დაიღექა კავკასიაში, პიბრიდულ ენებში — ძველ სალიტერატურო სომხურში, სვანურში და აფხაზურში, ხოლო თავისი ერთი ნაწილით უშუალოდ ან შუალობით შეერწყა ქარ-თულს. ეს არის შესხთა (შასკების || მოშების || მესხების) ტომის ენა, რომლის სახელწოდება შეინარჩუნა ბასკურშა შეზობელი ხალ-ხების შეტყვალებაში, თანაც იმ სახით, რა სახითაც ამ სახელწოდე-ბას აღიქვამდნენ ძველად კავკასიაში აფხაზები... ბასკური ენის შე-ჯვარება შიშინა ჯგუფის ენათან ერთი შეხედვით წარმოგვიდგა როგორც მომხდარი ჯერ კიდევ კავკასიაში. შესაძლოა ეს კიდევაც დაღმტურდეს ასე თუ ისე. როდესაც ბასკები ივლენენ თავიანთ შეტყვალებაში ლინგვისტურად ქართულ ელემენტებს, ე. ი. იაფე-ტური ენების სიბილანტური შტოს სიშინა ჯგუფის თავისებურე-ბებს, თითქოს სხვა გამოსავალი არ არის: ქართული „ავლა-დილება“ (დიხი) უნდა მიეიჩნიოთ კავკასიიდან წალებულად. მაგრამ, ვა-ნაიდან შიშინა ჯგუფის ერთი წარმომადგენელი, შეგრული, გაიგი-ვებული იყო ივერიულთან (იბერიულთან), ხოლო ივერიული (იბე-რიული) არსებობდა პირენეის ნახევარეუნძულშეც, ბასკურის შე-ზობლად (ბევრი აიგივებდნენ კიდეც ბასკურს ივერიულთან), პიბრიდიშაციის პროცესი შეიძლება მომხდარიყო კავკასიის გარე-თაც, კერძოდ, პირენეის ნახევარეუნძულის ფარგლებშიც. ბასკუ-რისათვის არ არის უცხო აფხაზური ა ხმოვანი პრეფიქს ე-ს სახით თვით ტომობრივ სახელწოდებაში (bas-k). იგი შემონახულია თვით ბასკების შეტყვალებაში, შინაგანი გახმოვანებით, ისევე როგორც ეს შეიმჩნევა აფხაზებთან, მაგრამ აფხაზებთან ამ ტერმინმა მიიღო მრავლ. რიცხვის ანალი დაბოლოება -wa, -k-ს ნაცვლად..., ხოლო ბასკურში შას შემონახული აქვს მრავლობითობის ძველი მაჩვენე-ბელი k. მაგალითად, e-ws-k || e-us-k (—esk-), საიდანაც არის

ნაწარმოები ბასკური სიტყვა eusk-ara || eusk-era „ბასკურად“²⁵
„ბასკურ ენაზე“²⁵.

1923 წელს გამოსულ წიგნშიც ნ. მარი აღნიშნავდა: „**უძლიერი მარტინი** ენაში ორი ტომობრივი ენა მაინც, ერთი ნამდვილი ბასკურ-შესწუ-
რი და მეორე — იბერიული, უფრო მეგრულ-ჭანურის კვეფიდან
ასახსნელი“ იხლავე ნათლად ჩანს. „ბასკური, ვიმეორებ, თავდა-
პირველი ტომური ენის მარტივ ტიპს არ წარმოადგენს, ის რთული
შეჯავრედინებული ენა გახლავთ და მასში ერთი კეცა (ფენა), ერ-
თი წანალეკი შედგება იბერიული ელემენტებისაგან, რომელიც ბას-
კურთან შეზავებულია. მაგრამ პირველი ნახევარკუნძულზე მარტი
იბერები და ბასკები არ იყვნენ იაფეტურენოვანნი“.

დავიბოწმოთ კიდევ ერთი აღვისლი ამავე წიგნიდან.

„იხლა აღარ კმიტია ვთქვათ, — აღნიშნავს მარი, — რომ ბას-
კური ენა იაფეტურ ენათა ოჯახს ეკუთვნის და, სხვათა შორის, კავ-
კასიის იაფეტური ენების, მაგალითთაღ, ქართულის, მეგრულის, ხვა-
ნურის, აფხაზურის, ბაცბურის (წოვა-თუშურის), ლეკურის და
სხვათა მონათესავება. ზოგი იაფეტურ ენაზე მოხაუბრე კავკასიელი
ტომი ნაწილს შეაღებს ბასკების ანუ მესხების, მაგალითად, აფხა-
ზები და ბაცბები ანუ წოვა-თუშები, და საბულისხმოა, რომ მათი
ენების ნათებაობა ბასკურთან უფრო მჭიდროა, უფრო დაახლოე-
ბულია. ზოგ იაფეტურ ენაზე მოხაუბრე კავკასიელი ერთ წარმოაღ-
ებს ბასკებთან ან მესხებთან შეზაებულ ტომს“, მაგალითთაღ, ქარ-
თური და სვანები და მათთან „ბასკურის განწყობილება ერთ ნიწილ-
ში აგრძელება უფრო მჭიდროა, განსაკუთრებით დაახლოებულია და,
რასაკვირეელია, მოითხოვს შესაფერ რთულ ძიებას“. ბასკური შე-
იძლება დავუკავშირთ პიბრილული სომხურის წინაარიცულ ფენა-
საკი, რომელიც თავისი აღნაგობით იაფეტურის ტიპისა იყო (ვვ. 32).

6. ဒ ၁၄ ဦ သတ္တု ဖြစ်ပေါ်မှုများ ပါ ဂာရိမြောက်ပါ၊ ၇၀၈ နာကျူရ်ပါ။ လာ လာ အော်မြောက်ပါ။ ၂၁၀၁ ခုနှစ်တောင် ၆၀၈ စာမျက်နှာတောင် အကျိုး လာ လာ အော်မြောက်ပါ။ ၂၁၀၁ ခုနှစ်တောင် ၆၀၈ စာမျက်နှာတောင် အကျိုး လာ လာ အော်မြောက်ပါ။

²⁵ Н. Марр. О яфетическом происхождении баскского языка, стр. 140.

25 Б о з м З а б о . т и о в . Ч е м ж и в ет я ф е т и чес кое языко знан ие ? Э н т р и с т , 1923 , 23-34.

ბული არ არის აინაშდვილის შესახებ, ბასკური ელემენტების გამო-
ძებას შესთან შეზავებულ კავკასიურ ენებში ... დღვილის აქტებში მისა-
ნევს. ასეთი სიადგილის ღოდინი დიაბ გასაფრთხილებლიურ ტრაქტუ-
გან „ბასკური ენა წვენამდის მოწვევული ხორციშემცირებული რო-
რთული, შეჯვარედინებული ენა განლიკო, და ნამდვილი ბასკური
ამ სირთულეში მხოლოდ ერთ, ძირეულ წანაღებეს წარმოადგენს და
იგიც, რასაკვირველია, პირვინდველი სახისაგან დიაბ დაშორებულია“
(კვ. 34). სხვანირად რომ ვფქვათ, ბასკურის აღნაგობაში სხვადა-
სხვა ენობრივი დაცენების წყალობით იმდენად წამლილია და და-
ბნელებული სუბსტრატის ნიშნები, რომ თვედაპირველი სისეობის
აღდგენა და მისი განერტური დაკავშირება სხვა ენებთან საქმით სი-
ძნელებითან არის დაკავშირებული.

6. მარ შა კურაღლება მიაქცია რამდენიმე საშიარო გრამატი-
კულ კატეგორიას.

Е. მარის აღიარებით, „ბასკურში აღმოჩნდა პრეფიქსული
წარმოებაც“, ნაზმნარ სახელს აქვს პრეფიქსი სპირანტული ტიპის
შინელვით e- || -i (—he- — || hi-), რომელსაც შეეხატეულისება, კერ-
ძოდ — ქართულ ენის სიბილანტური შტოს სისინა ჯვაფის se-
|| -si-მრავლობითი რიცხვის დაბოლოებისას -ri (-li ასიმილაციით
I-სთან), -te, -ki და სხვ. ქართული svl ძირის შესაბამისად, რომე-
ლიც ქართულშიც სიბილანტის შეცვლის გამო დასავარევი სპირან-
ტით გადაიქცევა ორთანხმოვნიან ძირიად ve(—hv), ბასკურშიც
გვაქვს ნაზმნარი სახელი ibi-li || დიალექტურად e-bil-li (—*he-
hil-ri) „სკლა“. ქართულში დარჩა ამ ძირის ბასკური გარიანტისა-
გან -ik სუფიქსით წარმოქმნილი სიტყვა: ბასკურში ფორმა „სკლა“
ზონის ფუქმში i-bil-li, და ეს სიტყვა არის ძველი ქართული ბილ-
ი კ-ი „გზა“, „კვალი“. ეს პრეფიქსი გვაქვს არსებით სახელებშიც,
მაგალ., e-dur (—*e-lur) „თოვლი“ — ჭანური თუ რ-ი, მ-თ უ რ-ი,
სვანური თვი რ-ი, შეგრძული თი რ-ი || თორ-ი, ქართული თოვ-
ლ-ი თოლ-ია, სვანური შდუ კ-ე „თოვლი მოლის, თოვს“.

ბასკურისათვის უცხო აზ არის პრეფიქსი a-(—ha || *ya-),
რომელიც ნშირად გვნედება გადანაცვლებული სახით ya—ay, რო-
გორც ეს ძველ სომხურშია ih—pi... .

თავის მხრივ, — განაგრძობს მარი, — ბასკური სიტყვა „გზა“
უკავშირდება ამავე ძირის სიტყვას ქართულში, საღაც სვანური
ნორმის ანალოგით ნაზმნარა „ლ“ იცვლება კბილისმიერი დ-თა,
მაგალითად, მო-ვი და და სხვ.

ნ. მარი ენება კაუზატიურ ფორმებს და აღნიშნავს, რომ
ზონგბში შუალობითი გვარი (побудительный залог) წარმოიქმე-
ნება, როგორც იაფეტურ ენებში, მრავლობითობის მოქმედებულის სა-
შუალებით, ამასთან, სწორედ იმ ნიზაზი ბგერის საშუალების, ამასთან
შელიც იძივებ როლში იხმარება იფხაზურში და, როგორც აუხაზურ-
ში, მისი ფუძის წინ დასმით მაგალითად, ბაჟ. e-kar-ti „ტარება“,
ხოლო „ატარებინებს“ e-ra-kar-ti. პიძრილულ სეანურში, საღაც
შესხურის (|| ბაჟკურის) ნაშთი წარმოადგენს ძირითად ფუნქს, იყი-
ვა ალექსანდრი რეს სახით იხმარება ნაშმანრი სახელის, განუსაზღვ-
რელი კილოს, მრავალი ობიექტის ან ხშირი მოქმედების გამოსახა-
ტვად... ბაჟკურში, ისევე როგორც იაფეტურ ენებში, აღმოჩნდა
უღველილება აბსოლუტური და ფარდობითი. ამიტომ, — ამბობს
მარი, — ბუნებრივია, რომ, წვენ, იაფეტიდოლოგებსა და ბაჟკოლო-
გებს, მიუხედავიდ იმისა, რომ არა ვიცოდით რა ერთმანეთის შესა-
ხებ, გვერნდა დამთხვევები იაფეტური მორფოლოგიის კველაზე
ორივინალურ სფეროში, კერძოდ, უღველილებაში. ერთნაირად ვაქ-
ცევდით გამსაკუთრებულ ყურადღების სუბიექტური (ბაჟკოლო-
გებთან — „les affixes sujets“) და ობიექტური (ბაჟკოლოგებ-
თან — აღწერილობით: „les signes du datif“ და ა. შ.) აფიქსების,
პრეფიქსების (préfixés au verbe) და სუფიქსების (suffixés au
radical) აღვილმდებარეობას და დიფერენციაციას. ხოლო ხშირად
ავით მოვლენებით ოვეისი ივივეობით გვაიძულებდნენ ერთი და
იმავე ტერმინებით აღგვენიშნა ისინი, ასე — აბსოლუტური და
ფარდობითი უღველილება (ბაჟკოლოგებთან — „absolu“ და „rela-
tif“). მაგრამ მარტო საერთო წარმოშობის ნიშნები არ გამოიკვეთა
ნათლად უღველილებაში. ლინგვისტური ფაქტებით დადგენილია, —
განაგრძობს ავტორი, — რომ ბაჟკურს იაფეტურ ენებთან ერთად
ან პარალელურად გვნეტურად მონათესავე ფორმებში განვლილი
იქნა აზროვნების ეტაპები იდეათა მატერიალური აღქმიდან განკუ-
ნებულამდე. ასე, იაფეტიდებს მოქმედების გამომხატველ ზმებში
აბსოლუტური ფორმები არა აქვთ. კერძოდ, ბაჟკებთანაც, ისევე
როგორც კავკასიის იაფეტურ ენებში, პრინციპში, სრულიად შეუ-
ლებელია მოქმედების ზმეურ ფორმათი წარმოქმნა ყოველგვარი
შიმართების გარეშე. მაგრამ ისინი დიდი ხანია გამოსცდნენ აღმია-
ნის აზროვნების პირველად სტადიას, რომელიც ხსიათდებოდა ცნე-
ბათა ფიზიკურ-მატერიალური აღქმით, განყენებულ და კონკრე-
ტულ მოვლენა-საგანთა დიფერენციაციის უქონლობით. ამის გამო

ისინი ისეთ ფარდობითს ფორმებსაც კი, რომელთაც უკეთ პიროვნების
ყოფილი ხალქური ფსიქოლოგიის ამჟარია ელემენტები (მაგალითად,
პირდაბირი ობიექტის მიჩვენებლები), იყენებენ ლიტერატურულ და
სოლიტურად, ფორმებში ობიექტისადმი მიმართების მაჩვენებელი
ნაცვალსახელური მაჩვენებლების სრული დავიწყებით ზუსტილ ისე,
როგორც ამს ჩვენ ვხედავთ კავკასიის იაფეტილებთან, კერძოდ,
ქართველებთან, რომელთაც ამგვარი ფორმალურად გამოიხატა
ზმნური წარმონაქმნები არ უშლიდნენ ხელს, ჯერ კიდევ შეა ხაუ-
კუნებში იღეალური სიზუსტით აღექვათ და გამოიხატათ შშობ-
ლიურ ენაზე ნეოპლატონური ფილოსოფიის განვენებული ცნებანი
და შეჯელობანი.

ნ. მარის უურადლება მიიპყრო რიცხვითი სახელების ავებუ-
ლებამ. განსაკუთრებით საინტერესოა ბასკური ენის რიცხვითი სა-
ხელები; თვლის საერთო სისტემა ბასკურში, აღნიშნავს მარია,
ისევე როგორც კავკასიის იაფეტურ ენებში, ოცობითია და არა ათო-
ბითი. თვით სახელწოდებებით კი ბასკური განსხვავებულია. ეს
სხვაობა იაფეტური საერთო ნორმისაგან გვიანდელია. ეს საერთო
ნორმა უდევება კავკასიურ ენათა „ურთიერთქმედებისა იმის შეზ-
დგომ პერიოდში, რაც მათ გამოიყო ბასკური. თვით ბასკურ რიც-
ხვით სახელთა თავისებურებანი ეთანამებიან საერთოდ იაფეტურ
ნორმას და იაფეტურ ლექსიკურ მასალას. ბასკური რიცხვითი სახე-
ლები გვეხმარება იაფეტიდების თვლის სისტემის საბოლოო სურა-
თის დაღვენაში მათი ცხოვრების პირველყოფილ საფეხურზე. ეს
სურათი ასევე გვიჩვენა კავკასიის იაფეტური ენების მონაცემებშია.
ბასკური კიდევ უფრო ნათლად ავლენს რიცხვების სახელების კავ-
შირს კონკრეტულ საგანთა და სხეულის ნიშილთა სახელებთან, ხო-
ლო ეს გარემოება შეიძლება გამოიღეს იმ ეპოქის, — როგორც
ჩანს, ფრიად ძველის, — დაღვენაში, როდესაც ბასკური საერთოდ
დასცილდნენ თავითან კავკასიელ თვისტორმთ“.

ნ. მარის ეკუთვნის ბასკურ-კავკასიური (უმთავრესად ბას-
კურ-ქართული) დაკავშირებანი მეტწილად ლექსიკის დარგში.

მარის ული შრავალრიცხოვანი ლექსიკური პარალელების
საქმით ნიშილი ჩვენთვის მიუღებელია. რამდენიმდაც, როგორც უ-
მოთაც ითქვა, სიტყვები გაანალიზებულია ე. წ. პალეონტოლოგი-
ური მეთოდის გამოყენებით. ამგვარი მასალის განხილვა აქ მიზან-
შეწონილი არ არის, რადგან ოთხელუმენტოვანი მეთოდოლოგიის
საფუძველზე მიღებული დაკავშირებანი სუმბურულია და ქაოსუ-

რი, შათ დალაგებას მეცნიერული თვალსაზრისით მნიშვნელობა
არა ძევს.

შეორე მხრივ, მარის აღრინდელ ნააზრევში გვხვდებან ჩერტვები
ნებამანვილური და საინტერესო დაკავშირებანი, რომელიც უწინდე
მიენინოთ პიპოთებურია და შესაძლებელ გარიულებად. ამგვარ
მასალას შეიძლება პქონდეს გარკეცული ღირებულება მომავალი
ძიებებისათვის. მაგალითად, ბასკური *bost* (ხუთი) არ მიემგავსე-
ბა ქართულ სიტყვას — ხუთი, მაგრამ შეიძლება მისი გარიანტი-
დავიჭიროთ ამ სიტყვის ძირეულ მასალაში: პოტ-იბ-ი (простираТЬ-
К КОМУ-ЛИБО руки, ხაკუთრივ — облапить, хватательЯ) ამ აზ-
რით, რომ მუჭი ხუთი თითისაგან შედგება: *bost*—პოტ.

უღენბეკმა აღადგინა ქვის აღსანიშნავი ძველი ბასკური-
ფორმა *harry*—*argi*, რომლის პროტოტიპია მინეულია *karr-i*.
ნ. მარი იმოწმებს სომხურ *karr-karr-i* (ბევრი ქვა, ქვების გრო-
ვა), რომელიც სომხურის იმ ფუნქსია განვკუთხნება, იაფეტური ენე-
ბიდან რომაა შემოტანილი. ნ. მარი ეყრდნობა ფონეტიკურ კა-
ნონს: რ—ე (სვანურში), რ—ჯ, რ—ნჯ (მეგრულ-ჭანურში), ამის-
კვალობაზე მიღებულია ქართული კაუ-ი (кремень), სვანური
კოჯ (скала. შდრ. ქართ. ტოპონიმი კოჯ-ორ-ი) ამისთანავე —
ქართული კანჭ-ი, სომხ. კინჭ (камешек). ამრიგად, ძველ-
ბასკური **karr-i* ემთხვევა ქართველური ენების სიტყვის: კოჯი-
(გარიანტულად: კაუ, კანჭ...). ამ დაკავშირების საფუძველია
როგორც (ქართველური ენების) ფონეტიკური კანონიშომიერება,
ისე საანალიზო სიტყვათა სემასიოლოგიური ერთიანობა. უთუოდ-
გონებამანვილური დაკავშირებაა!

ნ. მარი ბასკურ სიტყვას საგუ (თაგვი) უკავშირებს ქარ-
თულ სიტყვას თაგუ (ძველქართულში თაგვი ამ ფორმით
გვხვდება) შემდეგი ფონეტიკური ცვლილებების გზით: *წაგუ→*
ცაგუ→თაგუ.

გარდა მცდარი ანდა შესაძლო ლექსიკური შეხვედრებისა,
ნ. მარის ნააზრევში გვხვდება თითქოს უდავო და გასაზიარებელი
ეტიმოლოგიებიც, ბასკური და ქართული სიტყვების თვალნათლივი
პარალელები.

კლასიკურ ნიშუშად მიიჩნევენ ბასკური სიტყვის — *bug-i*
(„თავი“) დაკავშირებას მთელ რიგ ქართულ სიტყვებთან, ხადაც-
გამოიყოფა ძირეული მასალა ბურ. ასეთებია: ბურ-კა (покры-
вать голову, вверх), აქედან, საბურ-ა-კ-ი (перекрытие, кры-

ша), ბ უ ზ-ულ-ი (крыша), წა-ბ უ ზ-ვა (подносить жертву вать родным деньги на покойника или погребение в день похорон, სიტყვასიტყვით: «бросить или класть подношение მარტოს სასიტყვის მერтвеца»), ბ რ უ (თავ-ბრუ, кружение головы), ბ რ უ ბ რ უ, ბ რ უ ც ვ ი. შეადაბე — ბასკური ბ თ ზ-ტ უ, холм; სულეტურ დია-ლექტში აღნიშნავს მთას და სხვ. დამოწმებულ სიტყვებში ბ უ რ ძირი აღნიშნავს თავს, ზემო ნაწილს (ისევე ჩოგორც და-ბ უ ზ-ვა, ბ უ ზ-უს-ი სემანტიკურად ამავე რიგის სიტყვები).

საყურალდებოთ ასეთი შეპირისსირებაც: ქართ. ძ ა ღ ღ ი, ბახტ.
ა-dagara (წიგი, სიტყვასიტყვით: წყლის ძაღლი). ქართ. ძ ა ღ ღ-
ის კანონშომიერი ეკვივალენტია მეგრ. ჯ თ ღ თ რ-ი, სენ ჯ ე ღ ვ
(უ-ღ ა გ ა რ ა ღ ჯ ღლორ). ბახტრში გვიქსს hor→or („ძაღლი“)²⁷.
იღრე დაახლოებით ასევე ფიქრობდა შ უ ხ ა რ დ ტ ი ც.

6. მარს ეკუთვნის ცდა ეთნიკური ტერმინის ბას კას ეტი-
მოლოგიის დაწესებისა.

დღევანდელი აფხაზეთის ტერიტორიაზე ძველად ესაკლნენ აბაზები. I—II საუკუნეებში წარმოიქმნა აბაზების სიმთხვერი. აბაზები თავდაპირებელად ეგრისის სამეფოში შეცილდა.

ბერძნული ა. მარის დასკვნით, მომდინარეობს ძევლი იაფეტური ფორმისაგან: აბას-ხ, ომლის ფონეტიკური სახეცვალებით მიღებულია ქართული სიტყვა აფხაზი. ბერძნულში ქართულ-კავკასიური ეთნოკური სუფიქსი ს ქცეულა გად (აბას-აბას) ²⁸.

ს დაშიანებითოვებელია ქართული ენობრივი სამყაროსათვეის, როგორც ეთნიკურ-ტოპონიმიკური სუფიქსი (მოხ-ხ, მეხ-ხ, ტაო-ხ, ჯავახ-ხ, კოლ-ხ, კა-ხ, ჭორო-ხ და შისთანანი²⁹). გაგება აქვს მრავალი მიზანით (რიცხვებისა).

27 «Яфетический сборник», I, 1922, (N. Marr. Le terme basque «*uda-gara*»).

28. *δερδέρσσο* «'.Адэштэ» есть фонетическая разновидность (*adas-g*) этой именно древней формы», «Звук *δ* (—*g*) этнический суффикс, звучит *g* у греков и в термине *Σανίδης* (Арриан), эквиваленте *Σάρως*, у Прокофия — *Τέδων*» (Н. Марр История термина абхаз. «Известия Императорской Академии наук», № 11, 1912).

29 Н. Марр. Крещение, стр. 167; Зефирин. О яфетическом происхождении баскского языка, стр. 142; ез. Ж. о з а в е щ а л о н . Щаинштейнъ звѣрины съ-
щества, 1913, 23—21, 22, 26, 27, б. 26 и 6(с) Суфокийскъ Указы по измѣнѣніи вѣ-
дѣній

ა ბ ა ს ხ-ში თავეეიღურ ა-ს ნ. მ ა რ ა მიიჩნევს თავს
პელიც, როგორც წესი ახსიათებს აფხაზურ სიტყვებს.

ამრიგად, სიტყვა ასე დაიშალა: ა-ბ ა-ს-ს. ძირისეული ჭურულებული
ბას, რომელიც დაცულია ეთნიკურ სისხლწოდებაში ბა ჟურჯვემარე
გავებულია, როგორც მრავლობითი რიცხვის სუფიქსი იაფეტურ
უნებში, ბაღალი ხ ლა ქ ნიშნებისა³⁹.

ვამოყოფილ მარტივ ფუძეს (ბ ა ს) ვარიანტულიდ უკავშირდება ფუძე უ ა ს (ბ-ც თანხმოვნების ერთგვარობის საფუძველზე).

ბას ॥ ფას ფუქე დაძებნილია რამდენიმე ქართულ ტოპონიმი-კურ სახელწოდებაში. ესენია:

1. ბ ა ს-თ ა ნ-ი (რ ა ჭ ა შ ი).

2. პ ა ს-ი ა ნ-ი (სამცხეში), პარალელურიად:

ფას-ი ა ნ-ი ბერძნულ წყაროებში (ქვემოთ დანართში): ფას-იან-ი (ბერძნული მრავლ. რიცხვის სუფიქსის დამატებით).

3. დკაბუ (გურიაში), რომელიც მომდინარეობს აქედან: დოაბზ-უ (შდრ. ტუაფსე: „აბაზების აღვილი“).

4. დას-ის მთა (რაჭიაშვილი, მდ. რიონის სათავეებთან).

5. ე ა შ გ ვ ა შ მ დინარის ს ა ხ ე ლ წ თ დ ე ბ ა (ს ვ ა ნ ე თ შ ი) :

- ფაშისტთა მიერ (აქ გვიჩვენ შლაბოლოება ნათესაობითი ბრუნვები).

30 **Фёдор Степанов**, «...не только *g* но и *k* могут быть рассматриваемы как природные показатели множественности спирантной ветви яфетических языков из ряда простых *k—g—q*, сложных *k—k'—q'* (Надпись Русы из Маку, «Записки Восточного отделения Русского Археол. общества», том. 25, 1921, стр. 4).

კ(ქ) და ს დამოღევებით შენაცვლებით სრულიად კანონისმიერი შესაძლებლობა, ამის ნიშანები ხემოთ გავტვა. ამ, მაგალითად, ნერჩენლ ბიძლაში დადასტურებულია განაული მეშვე-ის შესატყვებიად მართვა (მოსობ), რომელიც უმისავევა პირების სამიზანობრივ ხელნაწილები დამზღვებულ პირებისმისა (ს. წ ვ რ თ ე ლ ა, ჭართალი ვინაცური ტერმინის მესხ-ის იტირისისათვის, ასევე, სარ შეცნ ავალების მიმაბევით). ტ. XV, № 2, 1954, კვ. 113). ასეთ შინაცვლებობა სხვა ერთგვაც არის. ამრიგვად, ბა ა კ-ის დაკავშირებას შეაძლეთ (ნის-კ, შეს-ს) დაბრუნება არ ეღინდება.

ბას ფუძის ვარიანტია იგრეთვე მას ფუძე, რომელიც ა- და ი- ჯ- ა- ვ- ა- ხ- ი შ- ვ- ი- ლ- ი მიიჩნევენ მეს ხ-მ-თ-ს თ-ხ- კ- უ- რ- ი ტერმინის პროტოტიპად. მეს ხ ს ხ სეანური ვანმოვანი მ- ს უ- მ- დ- ე- გ- დ- ა- მ- კ- ვ- ი- ლ- რ- ე- ბ- უ- ლ- ი და გ- ვ- რ- ც- ვ- ე- ლ- ე- ბ- უ- ლ- ი მ- თ- ე- ლ- კ- ა- რ- ი- ლ- შ- ი), მ- თ- ს თ- ხ- კ- ი- ზ- ა- ნ- უ- რ- ი (მეგრულ-ჭიათურ) გახმოვნებისა; ქარ- თელურ ენათა ცნობილი ფონეტიკური შესატყვისობის მიხედვით უნდა გვეონოდა ა-ნიანი ფორმაც (მას). 6. მარი უძველესი სომ- ხური წყაროებიდან იმოწმებს ფორმას მასიქ (XII საუკ.), რომე- ლიც რქმევია არარატს და ეს უნდა იყოს იმ ძველი იაფეტური ფენის გამოძიხილი, რომელიც შერეულია სომხურ ენაში, როგორც პიბრიდულ ენაში.

ამრიგად, მახ-ხ ფორმაც, ნ. მარის ვარაუდით, უკავშირდება ბას-კ ფორმას ძირეული მასალისა და სუფიქსაციის (ხ-კ) მიხედ- ვით³¹.

მარის ეულ დაკავშირებებს იზიარებდა ივ. ჯ- ა- ვ- ა- ხ- ი შ- ვ- ი- ლ- ი: „ნ. მარი მართალი უნდა იყოს, როლესაც აფხაზურის ძველს ხახელწოდებას ა ბ ა ს- ხ ი- ს... მას-ხ ი- ს უკავშირებს, მხო- ლოდ მას თავში ჩეკულებრივი აფხაზური თავსართია ა უ- შ- ი- ს. ეს ხა- ხელი შენახულია უიმთავსართოდაც, უ- ა- ხ- ნ- ი- დ ისურელი ის- ტორიკოსის ზ- ე- ა- რ- ი- ა- რ- ი- ტ- ი- ს თ- ხ- უ- ლ- ე- ბ- ა- შ- ი- ს, ს- ა- დ- ა- ც ი- გ- ი- ს ა- ფ- ხ- ა- შ- ე- თ- ს, რ- ი- გ- ი- რ- ი- ს ა- რ- კ კ- ა- რ- ტ- ი, „ბ- ა- ზ- გ- თ ნ- თ ა“ ქვეყანის ეძინის; ეს „ბ- ა- ზ- გ- თ ნ“ უღრის ბერ- ძენ ისტორიკოსთა „ა- ბ ა ზ- გ- თ ა“- ს. სამართლიანი უნდა იყოს ნ. მარის ა გ ე ა ნ- რი, — განივრმობს ივ. ჯ- ა- ვ- ა- ხ- ი შ- ვ- ი- ლ- ი, — რომ ა მ მას ხ- ი- ხა და ბ ა ს- ხ ი- ი- ხ- ა- გ- ა- ნ ა- რის წარმომდგარი ხავეოგრა- ფო ხახელები ბ ა- ს- ი- ა ნ ი, ფ ა ზ- ი- ა ნ- ი ა, ლ ა ზ- ი- ს ი და მ ა ს- ი- ს ი... საგულისხმოა, რომ ეს ხახელი მარტო იმ ორს ტომს — აფხაზებს და მესხებს კი არა რქმევიათ, არაედ ღეკება თუშებს ეხლაც მ თ ს თ ქ- ე- ბ- ს, ე. ი. მოსოხებს ეძინიან“³².

6. მარი აღიარებდა, რომ ბასექები კაცობრიობის უძველესი ცივილიზაციის წარმომადგენლები არიან, ისინი არქაული ცივილი- ზაციის, ასე ვთქვათ, „ნამსხვრევებს“ წარმოადგენენთ. 6. მარი

³¹ Н. Марр. История термина «абхаз», «Известия императорской Академии наук», № 11, 1912.

³² ივ. ჯ- ა- ვ- ა- ხ- ი შ- ვ- ი- ლ- ი ქართველი ერთ ისტორია, 1913. წდ. 1960 წლის გამოცემა (I ტომი, 1960, გვ. 402).

უკიძეთებოდა მკვლევართ, რომელიც ბასქებს კულტურის ასტრი რიაში უტრიადიცით ხილხად მიიჩნევდნენ. 1921 წელს პარიშშა და ბერლინში წიაკითხულ მოხსენებაში (რომელიც ქართულ ანაზე და იძეჭდა პეტროგრადში 1923 წელს), ნ. მარი თავის კუნძულობრივი Miguel de Unamuno-ს, რომელიც გერმანულ სამეცნიერო ჟურნალში („Zeitschrift für Romanische Philologie“) წერდა: „რაკი ძეველ ბასკთა ერის ოღნავ მაინც გისაცნობად ერთადერთი ინსებული ძევლი ბასკური ენა ვახლავთ, — სხვა შერივ კი ვერც წარწევებში, ვერც გაღმოცემა-ლეგენდებში, ვერ ვარულობთ ძევლი ბასკური კულტურის რაიმე ნაშთებს, — არ მესმის, თუ როგორ შეძლობ-მა Ampère-მა თავის წიგნში „Histoire littéraire de la France avant le douzième siècle“ სრულიად უნიადაგოდ და დაუსაბუთებლიდ... თქმა, რომ ბასკთა ერი ცივილიზაციის მოწინამდევრე იყო, ანდა როგორც ბრძანებს იმავე ბასკებზე ბ-ნი Blanc de Saint-Hilaire (Les Euskariens), რომ ბასკები თავდაპირველი ცივილიზაციისა და სინამდევილის შეიღნი არიანო, ან კიდევ Whitney — ბასკები, როგორც ჩანს, ინდოევროპელთა მიერ დასავლეთ ევროპის დამსკრეული ცივილიზაციის ნაშთი არიანო“.

Unamuno დაასკვნდა: „ვანა შესაძლებელია, რომ ისე დაინგრეს ძევლი ცივილიზაცია, მისი ნაკვალევი აღარ დარჩეს? ბასკთა ერი თითქმის უისტორიით ერთა VIII საუკუნემდე (ახალი წელთაღრ.) და ასეთი შეხედულებები, პრეტენზიები ან ანირებული დანებებანი გატაცებულ წერტლებს, უფრო — პოეტებს, ვიდრე მეცნიერმკვლევართ, ახასიათებთ, ამ მოსაზრებებს ჩვენს ქვეყანაშიც არა აქვთ გასავალი, უცნოეთის მეცნიერთ კი ეს ჩვეულებრივ აკვირებთ“.

ნ. მარი აღშეოთვებით შენიშნავდა: „იფიქრებთ, რომ ბ-ნი Unamuno უცხოტომელი ბოროტგამზრახველი მოღვაწე იყოს?... პირიქით, Miguel de Unamuno თავისი ტრმის მოსიყვარულე ნამდვილი ბასკია, მაგრამ იმდენად გადავვირებულია, იმდენად ნამდვილი თვითცნობისა და შევნებულობის ყოველ ღონისძიებას მოკლებულია, რომ უდიერად და სრულებით შემმარიტების წინააღმდეგ წერს: „რაც შემხება მე, ბუნებით ბასქს, ბასკეთში ნაცხოვრებს და ბასკურად მოლაპარაქეს, არ მიპოვა არავითარი ნაშთი ამ პრეტენზიული კულტურისა, მით უშეტეს, რომ მთელი ჩვენი კულტურა ლათინური არისო (?!“ თავენდა მომიგდია ვაღასაწყვეტალ, თუ მარტო ბასკეთშია შესაძლო ასეთი დაკვეთება ეროვნული შეგ-

ნებულობისა და აქვს თუ არა ასეთ სულიერ დაცუშამ ერთიან საზოგადოებრივი შენიშვნელობა?“.

და ნ. მარი იშველიებს ინალოგიას: იყო დროის მატერიალური გაღითავით, ბართნ ბრა მ ბ ე უ ს ი ირწმუნებოდა „მართვის უნიადავთ კუნემდის არა ყოფილა რა ქართველი ერისაო“. ასეთი უნიადავთ და უსაფუძღლო შეხედულებანი დაიხაც დასაგმობია³³.

მას შემდეგ, რაც დავაღიერ იყალებიყოს ნ. მარის შეხედულებები, გვინდა დაისძინოთ, რომ მარი ი კრიტიკულად აფასებდა იმ მეცნიერთა მოსახრებებს, რომლებიც ეხებოდნენ Euskaro-Caucasi კუს-ის პიპოთების. იგი არაერთხელ მიუთითებდა, რომ ბასკურისა და ქართულის დაკავშირების წარუმატებლობა ბევრ შემთხვევაში აისხნება ქართული ენის მისაღების შერელუ ცოდნით. შედარებითი ანალიზი, მარის სიტყვით, „მართალია, სრულადაც ის ირის ადვილი, და, შესაძლოა, ჩვენთვისაც, ქართველებისთვისაც, ვიღრე უცხოელებისათვის“³⁴, მაგრამ მასაღების ღრმა ცოდნის გარეშე ბასკურ-ქართული გენეტური დაკავშირებანი სასურაველ შედეგს ვერ მოვვიტანს.

„მკვლევართავან ერთნი პრინციპულად ამბობდნენ უარს, — აღნიშნავს მარი, — ყოველგვარ მუშაობაშე, რომელიც განეტური ნათესაობის გამოვლინებასთან იყო დაკავშირებული, აცხადებდნენ რა თავის თავს ფხიშელი მიმღინარეობის (трезвого направления) მომხრებად. სხვები — ბასკური ენის წარმოშობის საკითხს უდგებოდნენ შედარებითი მეთოდის განუსაბრეტელი გამოყენებით. ორივე შემთხვევაში ლიტერატურა ამ საგანმანე ერთნაირად იძლეოდა ბასკური მეტყველების ბუნების დამანიჯებულ ვაგებას. ისინი, ვინც პრინციპულად უარყოფდნენ ბასკური ენის, „ამ სრულიად სხვა რასის ენის“, გადაქცევას შედარებითი შესწავლის ობიექტიად, ფაქტობრივად, ცალკეული თავისებურებების ასწინისას იმავე შედარებითს ხერხებს იყენებდნენ. ამ თავისებურებებს აღარებდნენ სხვადასხვა ენის — ინდოევროპულისაც კი — მოვლენებს, რომლებიც შათ ერთმანეთის მსგავსად ეწვენებოდათ. ეს კი ხშირად

33 ნ. მარი. რიც ცხოვრობს იაფატური ენათმეცნიერება? Чем живет яфетическое языкоизнание? ჟეტიოგრაფია. 1923, გვ. 58—60.

34 Н. Марр. Две новые работы Uhlenbeck'a, გვ. 274, შდრ. მისივა-Origine, გვ. 211, და სხვ.

შხოლოდ აბნელებდა შართლაც თავისებური ენის კეშმარიტ სუნების
დასასრულ, აღსანიშნავია შემდეგი.

1920 წლის 28 ნოემბერს ნ. მარი ი რომიდან (საღატენტიციური
ყოფებოდა ბასკოლოგიურ პრობლემებზე სამუშაოდ), წერილზე
უგზავნის თბილისის უნივერსიტეტის მაშინდედ რექტორს ივ. ჯ. ა-
ვა ა ხი შ ვ ი ლ ს (წერილი ინახება საქართველოს სსრ ცენტრალური
სახელმწიფო არქივის საუნივერსიტეტო ფონდში). ნ. მარი ი აქ მო-
გვითხრობს თავისი ბასკოლოგიური კვლევა-ძიების ანალ შედეგებ-
ზე და გამოთქვამს სურვილს — ბასკური ენის კურსი წაიკითხოს
თბილისის უნივერსიტეტში („ბასკური ენის დაგილი იაფეტურ ენა-
თა შორის“). წერილში აღნიშნულია: „რასაცვირველია, ასეთ კურსს
თანაბარი შესავალი და ეთნოლოგიურ-ისტორიული მიმოხილვა
სჭირია“, პირველ ყოვლისა, „იაფეტურ ენათა შედარებითი გრამა-
ტიკა შიგ კურსში იქნება შეტანილი (შემოკლებით)“, ხოლო უფრო
კრიტიკული — „იაფეტური ნათესაობის წარმოშობა, მისი პირველ-
დელული და სხვა ამგვარი — ცალკე უნდა იყოს წაიკითხულო...“

რა ენაშე წაიკითხავს მარი ლექციებს?

„ენის შესახებაც ვიტყვი: რა ქართველთ და ქართული უნი-
ვერსიტეტია, — რასაცვირველია, ქართულად წავიკითხავ... მე თუ
ქართულად არ წავიკითხა, მაშინ ვისლა დავვალება... ქართულად
წავითხეა? გთხოვ ყველაფრის გულახლილ პასუხს, განსაკუთრებით
კურსების შესახებ. რომ მოვასწრო, დამჭირდება კვირაში არანაკ-
ლებ ათი საათის კითხვა. ენახოთ“²⁵.

უნივერსიტეტის პროფესორთა საბჭომ 1921 წლის 15 აპრილს
დაადგინა — დაარსდეს შედარებითი იაფეტური ენათმეცნიერების
(იგულისხმება: ქართველური ენების შედარებითი გრამატიკის)
კათედრა და 1922 წლის I იანვრიდან მის გამგედ მოწვევულ იქნეს
პროფესორი ნ. მარი ი, რომელსაც დაევალება ბასკური ენის კურ-
სის წაკითხვა. მოხდა ასე, რომ ნ. მარი ი პირველებიდან პეტრო-
გრიადში წავიდა და მისი თბილისში ჩამოსვლა შეფერხდა.

6. მარი ის ბასკოლოგიურში იდეებშა თავის დროზე ვარკვა-
ული გამოხმაურება პპოვა რუსეთის სამეცნიერო წრეებში.

პროფესორმა ს. ბინო კ ა მ გ ა მ გ ა მ თ ა მ გ ა მ თ ა მ გ ა მ თ ა მ გ ა მ თ ა მ
ნაშრომი, საღაც გავლებულია პარალელები ქართული და ბასკური
ენების მორფოლოგიურ მოვლენებს შორის²⁶. ნ. მარი ის თვალსა-

ზრისი ვაიშიარეს აკადემიკოსმა ვ. შიშხარით ვ. მარტინული, ლ. უირ კოვაშავა³⁸, პროფ. ლ. ბერეს რს მარტინული და სხვ. როგორც უკანო ენებისა და კულტურის გამოჩენილი მკელევარი აკადემიკოს შემართვა ითვისრი ენა მარტ ს არა მრთლადა! შემაქა იაფეტურ ენათა წრეში, არამედ მის გარევეულ ადგილსაც მიუწეს და ეს ადგილი იაფეტური ენების იმ კანონზომიერებებითაა ხელშეკველდებული, რომლებიც ჩვენსა მკელევარშია აღმოჩინა, დაადგინა რა მათი ძირითადი ტიპები, მათი უმნიშვნელოვანესი ფორმები, მათი შეჯვარედინებანი, მაგრამ ეს ცოტაა, რადგანც მარტის თეორია ადგენს აგრეთვე მთელ რიგ სხვა უფრო ფართო დებულებებს, რომლებიც, სხვათა შორის, საეჭვდელშივე ცალიან წარმოდგენება ბასკურზეც და მის ადგილზეც საერთოდ ადამიანური შეტყველების განვითარების ისტორიაში³⁹.

სსენტრულ მკელევართა ნაშრომებში ბევრი მცდარი დებულებაა წამოყენებული და პოსტულატების სახით წარმოდგენილი.

ოცანი წლების დასასრულსა და ოცდაათიანი წლების დასაწყისიდან სხვა მეცნიერებიც ენებოდნენ ბასკურ-კავკასიურ თეორიას, ზოგი გაკერით, ზოგიც ფართო პლანით.

35 ა. ჯავახიშვილის ასალ მიწერილი 6. მარტის წერილის პირი გადმოცა პროფ. ს. ჯორბეგიძე.

6. მარტის არქივში ინიციატივით დაწერილი „მოხსენება-სახაუბარი“ („შოთა ჩემი შოთა გელილება ბასკოდინ და თეორია ბასკითიში. მოხსენება-სახაუბარი“), რომელიც წაუკითხას მეცნიერს პარიზში 1922 წელს. აქვთან ვაკებილობა შემდეგის: ბასკეთში კოფნის მარტის აღმართების საკითხი იმის თაობაში, რომ შეერთიან სათიხადო მომსახუბის მეთენ ასალგანტრდა ბასკი, რომელიც ვამოქვებოდა სას თბილისში და ქართულ ენს შეისწავლიდა („...წინადაღვება მივეცა, ენშე ახალგვარტდა ბასკი გამოკიცოდებინათ ჩემთან თბილისში ჩემი ლექციების შინაგანი ნად და ქართულის შესტავლიდა“). ბასკეტი ენის აკადემიას კი იმხანიდ სასურავლი მიზან ჰქონ შეუტრეკეთა (6. მარტის წერილის პირი მომაწოდა პროფ. ა. გ. ჩ. გ. ბ. გ. დ. გ. გ. გ.).

36 С. А. Быховская. Баскский язык. «Советская энциклопедия», 5, 1927; Показатели множественности как классовые показатели в грузинском и баскском языках. «Акад. наук. СССР Н. Я. Марр», 1935.

37 В. Ф. Шишмарев. Баскский язык, წიგნში: «Очерки по истории языков Испании», М.-Л., 1941.

38 Л. И. Жирков. Проблема языка Басков. «Известия Академии наук СССР, Отд. литературы и языка», 1945, том. IV, вып. 3—4.

39 Д. Петерс. Проблема этногенеза населения Иберии (древней Испании). «Вестник Древней Истории», 2; 3—4 1940.

კავკასიური ენების ცნობილი მკვლევარი ადოლფ დირი
 (პროფესორი, მთუნენის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი, მა-
 ლონის აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი)⁴⁰ მიმობდა, რომ კავკასიური
 სიურ ენათა ნათესაობის პრობლემა მეტად რთულია, „ამას ცნობ-
 ყოფს, მაგალითად, შემდეგი: ეკროპის რელიქტური ენა, ბასკური,
 მრავალმა მკვლევარმა, მათ შორის ა. ტრიმბერი და
 პ. შუხარდტი მა „შეუდარეს“ ქამიტურსა და კავკასიურ ენებს;
 უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ: ბასკური ენათესავება კავკასიურს ისე-
 ვე, როგორც ქამიტურს ...მხრივ მხრივ, ა. ტრიმბერი და ნ. მა-
 რი ამტკიცებენ კავკასიურ ენათა ნათესაობას სემიტურ-ქამიტურ
 ენებთან, რაც, შუხარდტი ის სიტყვებით რომ ვთქვათ, არავითარ
 შემთხვევაში არ ვამორიცხავს ინდოევროპულ ენებთან ნათესაობას.
 ენათა ნათესაობა, ისევე როგორც აღამითათა ნათესაობა, შეიძლება
 იყოს უფრო ახლო და უფრო შორეული... ბევრი რამ გაირჩეა კავ-
 კასტურ ენათა სხვა ენებთან ნათესაობის მხრივ, მეტადრე უკანას-
 წელი თცდაათი წლის მანძილზე..., მაგრამ ეს მაინც მხოლოდ დახა-
 წეისია“. დირი ი განაგრძობს: „...დღესდღეობით კავკასიურს ფარ-
 თო ვაკებით ვანუკუთვნებენ წინა ძალისა და ხმელთაშუა ზღვის
 ენათა წყებას, რომელთაგან ამჟამად მხოლოდ ერთი, ბასკურია,
 რომ ჯერ კიდევ ცოცხლობს“. ად. დირი ი დაასკვნის: „როდესაც
 ბასკ-ს უდარებდნენ აბაზების და სპანეთის იბერებს —
 Hiberi — და აფრიკის ბერბერებს (აფრიკი უკლისხმობს ნ. მა-
 რი ის დაკავშირებას. შ. დ.), მოწინააღმდეგები შენიშნავდნენ —
 შემთხვევითი მსგავსებათ. მაგრამ აფხაზურისა და ბასკურის ავე-
 ბულება რომ ვასაოცარ მსგავსების მიელავნებს? ინდა ბერბერულის
 უდელილება ქართულთან ხერთო თვისებას რომ ვეინვენებს?“⁴¹

შიუხედავად იმისა, რომ ად. დირი ი თავს იკავებს კავკას-ური
 ენების წარმომობითი ერთობის საკითხის გადაწყვეტისაგან, მაინც
 მისაღებად მიაჩნია დებულება (უმთავრესად აღ და რედო მ-
 ხეტი ის ნაშრომებზე დაყრდნობით), რომ კავკასიური ენები ბას-

40 ადოლფ დირის კალამს ვეუთნის, სხვათა შორის, წიგნი: „Theoreti-
 stisch-praktische grammatischer der modernen Georgischen Sprache“, Leipzig.
 1904.

41 A. Ditt. Einführung in das Studium der Kaukasischen Sprachen —
 mit einer Sprachkarte, Leipzig, 1928, ვალიდები: 25, 26, 152, პდრ. აზ. ჩი-
 ბობავა. იმერიულ-კავკასიურ ენათა შესწოლის სტორია, 1965. გვ. 280, 281,
 289.

კურთან, ეტრუსკულთან და წინაპშივის გაღაშენებულ ენემონ/ენა, თა ერთ წრეს ქმნიან.

ბასკურიისა და კავკასიონური ენების ნათესაობის კულტურული გვისი შეხედულებები იქნა გამოითქმული პროფესორი იოსე ებაკარის ტს, რომლის ნაშრომთაგან ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა 1932 წელს გამოსული გამოკვლევა „იბერიულ-კავკასიურის შედარებითი გრამატიკის ძირითადი მონაბაზი“⁴². აქ „იბერიული“ გულისხმობს ესპანეთის იბერებისა და ბასკების ენის, ხოლო „კავკასიური“ — ქართველურსა და მთის კავკასიის ენებს. კარს ტი ამ ენებს მონათესავე ენებად მიინწერს.

კარსტის ნაშრომის შეფასებისათვის საკმარისია მოვიშველით ი. ვ. ჯავახიშვილის სიტყვები: „მნოღოდ ძევლი და თანამედროვე ქართულის ცხადი უკოდინარობის ნაყოფი უნდა იყოს ის გარემოება, რომ ძველია სწავლისხევა წარმოშობილობის, მაგრამ დროთა განმავლობაში დამსგავსებული სიტყვები კარსტის მონათვეა სიტყვებად მოსწევენებია. რა თქმა უნდა, რომ ასეთი ცოდნით აღჭურების შეკლებარს შეცდომები მრავლად უნდა პერნის და ასეთ პირობებში ყოველი შედარების ღირებულებაც სათუთხდება... როდესაც ის ქართულსა და ქართველურზე გადადის, აქ მრავლად არის მცდარი მაგალითები დაგენერაცია“⁴³.

კავკასიურ ენათა გამოჩენილი მქალევრის ფ. დ ი უ შ ე ზ ი ღ ი ა ბ რ ი თ, ბასკურ-ქართველური პირალელები მეტად ფრაგმენტულა, ხოლო მთის კავკასიურ ენებთან შეხვედრები თითქმის სრულად კვლა მნიშვნელოვან პუნქტში. ფრანგი მეცნიერი ბასკურ ენას უდარებდა წრდილოვათ კავკასიის ენებს და უმთავრესად კურდნა ბოდა ტრო მბერ ტი ი ს ა დ ა შ უ ჩ ა რ დ ტ ი ს მიერ მიღებულ შედეგებს.

ბასკურ-კავკასიური თეორიის განვითარებაში მნიშვნელოვანი

⁴² L. Karst. Grundzüge einer vergleichenden Grammatik des Ibero-kaukasischen. Bd. I, Strassburg, 1932.

43 ପ୍ର. ୨୮ ଓ ୩୦ ଥିବା ତୃତୀୟ ପଦାର୍ଥର କେନ୍ଦ୍ରିଯାଲୁ ଏବଂ ପାରିପାରିଶୋଭର ଉନ୍ନେଶିବା ଏବଂ ଉତ୍ସବରେ ହେଲା, ୧୯୩୭, ୫୩-୯୦.

წელილი შეიტანა კ. ბოდა მ. ბორუ და მ⁴⁴. თავის ნაშრომებში (სტატიიები — „ბასკურ-კავკასიური“, „ბასკური და კავკასიური ენები“, წიგნი „ბასკურ-კავკასიური ეტიმოლოგიები“ და სხვ.) მან შემოვებაზე უფრო ეტიმოლოგიების დიდი რაოდენობა და დაიმკიდრა გამოქმნაზე თავის ბასკოლოგის სახელში. ბასკურ-კავკასიური პიპოთება ბორუ და მ მონათლა სავმოდ ბარჯვე ტერმინით: Euskaro-Caucaque. ბორუა-სეულ 400 ლექსისებურ შედარებათაგან ზოგი შესძლოა გვიშიაროთ (ბასკ. zara — ქართ. ძ ა რ-ი „კალათი“; ბასკ. eder — სვან. ე ზ ე რ „ლამაზი“ და სხვ.), ზოგი დამყარებულია სიტყვაში მხოლოდ ერთი ბერის მსგავსებაზე (თუმცა სემანტიკური თანხედენილობა უდავო), ზოგიც სემანტიკურ ერთიანობას საესებით გამორჩებას. გარდა ამისა, მნიშვნელოვანი რაოდენობით გვხედება დაახლოებანი, რომელთა ბასკური თუ ქართველურ-კავკასიური ძირი აშენდა ნასესხებია. ბორუ და ას ნააზრების ნაკლი ისიც არის, რომ შეცვლევართმა ძალიან გაატაროთვა შესაღარებელი ენების რკალი, — ეს კი დამაჯერებლობის ძალის უკარგავს მის ეტიმოლოგიურ ძიებებს (ბასკურის მონაცემები შედარებულია ქამიტური, ფინურ-უნგრული, ბალეოაზიური, ივსტრონეზიული, ინდო-ჩინეთის, ტიბეტის, ქართველურ-კავკასიური და სხვ. ენების მისაღლებთან). ი. პუ ბ შ მ ი დ ი, რომელიც ბასკურ-კავკასიური პიპოთების მომხრეა, იღნიშნავს, რომ ბორუ და ას შეპირისპირებებში უფრო ეტიმოლოგიურ შესაძლებლობებს ვხედავთ, ვიდრე ეჭვმიურანელ შედარებებს. პ. ფ თ გ რ ი ს ქიტყვით, მართალია, ბორუ და ას მიერ შემოთავაზებული მასალა წმირად „სერიოზულადა დასაბუთებული“, მაგრამ ავტორი „თითქოს დახსლოებათა რაოდენობით უფრო არის დაინტერესებული, ვიდრე თითოეული მათვანის ხარისხით“. ფ თ გ ტ მ ი ვ ე მიუთითა, რომ ბორუ და ას ე უ დ ქართველურ ეტიმოლოგებში ზოგი ძირი სხვა ენებიდან არის ნახესხები და არა საკუთარი ლექსიური ფონდის კუთვნილებისა. „ჩვენი აზრით, — ვანაგრძობს ფ თ გ ტ ი, — ბატონ ბორუ და ას მიერ ჩატარებული კალევა-ძიების შედევები, რომლებიც ჩვენს შთაბეჭდილების ტოვებს დაახლოებათა რაოდე-

* K. Bouda. Baskisch und kaukasisch. „Zeitschrift für Phonetik und allgemeine Sprachwissenschaft“, Berlin, 1948; ვ ი ს ვ ვ . Die Beziehungen des Sumerischen Zum Baskischen, Westkaukasischen und Tibetischen. „Mitteilungen der altorientalischen Gesellschaft“. Bd. XII. Heft 3. Leipzig, 1933; ვ ი ს ვ ვ . Neue baskisch-kaukasische Etymologien, Madrid, 1952, დ ე ს ხ .

ნობით, არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც დამამტკიცებული და დასკვინითი... ბატონ ბოუდას არაფერმა შეუშალა ხელი, რატე ცუცუებინა ბევრი ენის ნათესაობა ბასკურ-კავკასიურთან მისცა უმდგრავი ბითი ხსიათის ნამუშევრები ბასკურ-კავკასიურის უშავებელი შაზა-ლაც, პირველი საუკურია კუცელი ლინგვისტური ოჯახის აღდგენის ცდისა, ამ თჯახის გავრცელების არე კი პირენეებისა და კავკასიის იქითაა". ავტორი აღნიშნავს, რომ ბოლო დას ნაშრომები (ლაფონის ნაშრომებთან ერთად) წარმოადგენს პირველ სერიოზულ ცდას — საფუძველი ჩაუყაროს ბასკურ-კავკასიურ შედარებით გრამატიკას და უფრო გარეკვეული სახე მიეცეს ამ ენათ ნათესაობას.

ბასკური ენისა და იბერიულ-კავკასიური ენების შედარებით კვლევის დარგში განსაკუთრებული დვაწლი მიუძღვის ჩვენი დროის გამოწენილ ფრანგ ბასკოლოგებართველოლოგს (კავკასიოლოგს) პროფესორ რენე ლაფონის, რომელმაც მთელი ეტაპი შექმნა ბასკოლოგიის ისტორიაში. ბოლო დროს იგი ბასკური ენის კათედრას განავებდა მოტლოს უნივერსიტეტში, რამდენჯერმე იმოგზაურა საქართველოში, არჩეული იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამატიკო დოქტორად.

„რ. ლაფონი პირველი სპეციალისტია, ერთდროულად გამოჩენილი ბასკოლოგი და ქართველოლოგი-კავკასიოლოგი"; „რ. ლაფონი ნაშრომები მნიშვნელოვან გამოკვლევებიდ მიანიათ თვით იმ სპეციალისტებს, რომლებიც სკოლიკურად ეკიდებიან ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური ენების ნათესაორ ურთიერთობას"; „რ. ლაფონი, როგორც ლინგვისტი, კარგად იცნობს ქართული ენის რეილოებს. მაგრავ დროს მან პრაქტიკულად იცის ქართული ენა" (არ ნ. ჩიქობავა).

1966 წელს რ. ლაფონმა ლექციების ციკლი წაიკითხა ბასკური ენის შესახებ თბილისში — სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და მეცნიერებათა აკადემიაში.

რ. ლაფონის კეცუთვნის მთელი რიგი ნაშრომები ბასკური ენის იბერიულ-კავკასიურ ენებთან ისტორიულ-გენეტური ურთიერთობის შესახებ.

რ. ლაფონი მოვეითხრობს, თუ როგორ აღეძრა ინტერეს ქართველურ-კავკასიური ენების შესწავლისაღმი:

„მე შევიტყვა, რომ საფრანგეთში არავინ სწავლობდა სამხრეთ-კავკასიურ ენებს (ე. ი. ქართველურ ენებს, შ. ძ.). ამასთანავე, ჩემ

ზე დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა შეიცვალობაში კავკაზიური და უშიშიტური ენების (მათ ტრომბეტი ბასკურის ყველაზე აღმონათვესავე ენებად მიიჩნევდა) შედარებითი გრამატიკული მქრაცული გენიაზე. შეიცვალით, ეს იყო „ორი გადაუდებელი იმოტის, ასეთი გელთა გადაწყვეტაც ახალგაზრდა და გაძელებულ ჟეკელევრებს ელოდა“. შე გადაწყვიტე შემცხველი ქართული და შემდეგ სხვა სამხრეთკავკასიური ენებიც, რომლებიც ენათი კარგად განსაზღვრულ, ერთიან ჯგუფს ქმნიან. ჩემი გვეგმები წერილით შევატყობინე შ. კოენს 1926 წელს და მან, შეიცვალით, მომიწოდა მოქმედებისავენ. მან შირჩია ბასკურშიაც ჩიმენტი და შემცხვისებინა შარის თეორია ბასკურისა და კავკასიური ენების კვერციური ნათესაობის შესახებ. 1926 წლის სექტემბერში ლაროში, ზემო სულის რაიონში (Larrau, Haute-Soule) შევხვდი კავკასიურის სპეციალისტს რუსეთიდან, ნიკოლოზ იაკოვლევს — მოსკოვის აღმოსავლეთმცოდნეობის, ინსტიტუტის პროფესორს. იაკოვლევი მის შთავრობას პარიზში გამოევზავნა და იგი რამდენიმე დღით ბასკეთის მთის სოფელში ჩამოვიდა რომელიდაც გამოკვლეულის დასახრულებლად. მან შიობრია, რომ არავითორ შემთხვევაში არ უნდა შემოვლარგლულიყავი მატრო სამხრეთკავკასიური ენებით (ვ. ი. ქართველური ენებით. შ. ძ.) და შირჩია კიდეც დამეწყო ჩრდილოკავკასიური ენებიდან ყველაზე უფრო არქაული ტიპის — აფხაზურისა და ხერქეზულის შესწავლა. მან ამისხა ბოლუ დეკურტი და იდენტური იდენტის მნიშვნელობა. რუსეთში დაბრუნებისას მან გამომიგზავნა თავისი „ყაბარდოული ენის ფონეტიკური ტაბულები“ («Таблички фонетики кабардинского языка», მოსკოვი, 1923), რომელშიაც შეპირევლად ვნახე ტაბულის სახით წარმოდგენილი ფონემური სისტემა, უშუალოდ ხვევლები პირობებში ჩაწერილი, ყაბარდოული ანუ აღმოსავლეთ ხერქეზული სალაპარაკო ენისა. ავტორი თავის შრომაში ეყრდნობოდა ბოლუ დეკურტი და იდენტური იდენტის მნიშვნელი ფონემებს მაღიფერუნცირებელ ფუნქციას მიაწერდა, იმრიგად, ფონოლოგიის წინამორბედი იყო. შემდეგ ვსწავლობდი ქართულს, ყაბარდოულსა და ბასკურს ერთდროულად. ბასკურის შესწავლას ორი ხერხით შევუდექი: კკითხულობდი ტექსტებს, წიგნებს, სტატიებს, განსაკუთრებით კი შუბარ დრის 34-გვერდიან შესანიშნავ ღიანგისტურ კომენტარს, რომელიც მან მიუძღვნა ღასარავას ცდომილი შეილის იგავის თარგმანს „ბასკური ენის ალემენტებში“ („Primitae Lingua Vasconum“). გარდა ამისა,

ესწავლობდი ლაროს შეტყველების უშუალოდ სოფელში, გ და და და და კ თ შ ბ ი მაწვდიდნენ რჩევა-ლარიგებას პირები ხურმი, დაბოლოს, ტ რ უ ბ ე ც კ ი ი ს სტატიის, განსაკუთრებული უდაბნოვანი კასიური ენების თანხმოვანთა სისტემისადმი შიძლვებიდან მიწმეტვის გამოჩენამ შესაძლებელი გახდა გაცნობოდი ფონოლოგის მისი განვითარების აღრეულ ეტაპზე და მივყოლოდი მის განვითარებას”⁴⁵.

რ. ლაფონი იმთავით ხაზგასმით იღნიშნავდა, რომ „ბასკური ენა და კავკასიური ენები დიდი და სინტერესო უნითი ტიპო-ლოგიური შესწავლისათვის, ენების დიალექტებად დანაწევრებას საყითხისა და კონტაქტების გასარკვევად. გარდა ამია, — განვრმობს აეტორი, — მათ მჭიდროდ უკავშირდება ისტორიისა და პრეიისტორიის მნიშვნელოვანი პრობლემები: ბასკური და კავკასიური ენების ნათესაობა; ბასკურისა და იბერიულის, კავკასიური ენებისა და წინა აზიის უძველესი ენების საყითხი”.

ამსთანავე, ფრანგი შეცნიერი მწვავედ აყენებდა საყითხს ენის ისტორიის ფენების „ღრმად თხრის“ შესახებ და მითინებდა, რომ ბასკურთან კავკასიური ენების დასაკავშირებლად თუცილებელი პირობაა დამუშავდეს ჩრდილოკავკასიური და სამხრულკავკასიური ენების შედარებითი ფონეტიკა და შედარებითი მორფოლოგია.

ნაშრომში „ბასკური და კავკასიური ენათმეცნიერება“ რ. ლაფონი აღიარებდა: „ენათა ერთადერთი ჯგუფი, რომელთანაც შედარებითი მეთოდის წესების გამოყენებით ბასკური ენის დაკავშირება ასე თუ ისე ხერხდება, კავკასიური ენებია“⁴⁶.

ამსთანავე ლაფონი ლაბარიკობს იმ სიძნელეებზე, რომლებიც არსებობს ბასკურ-კავკასიური პრობლემის გადასაწყვეტად. მისი სიტყვით, „კავკასიური ენების მიმართ შედარებითი მეთოდის გამოყენებას გააძნელებს ის გარემოება, რომ კავკასიური ენების უშერესობა მხოლოდ გასული საუკუნიდან არის ცნობილი, მხოლოდ ქართულში გვაქეს წერილობითი ძეგლები მეექვსე საუკუნიდან მოლებული. ამ ენებს განსხვავებული ფონოლოგიური სისტემები აქვთ, ისინი გაცილებით უფრო მღიდარია თანხმოვნებით, ვიღრებასკური“...

45 რ. ლაფონი. ბასკური ენა. კრებულში: „ბასკური ენა და ბასკურ-კავკასიური ჟარისება“. აზრ. ჩიქობავას წინამიტყვაობითა და რედაქციით, 1976 (თარიღ. ნ. სტ ურუასი). გვ. 19.

46 იქვე (თარიღ. ს. გაბურიასი).

რ ე ნ ე ლ ა ფ თ ნ ი მიუთითებს კავკასიური ენებისა და ბაკ კურის პარალელურ ნიშნებზე, რაც მეტად მნიშვნელოვანია, მაგრამ უკარის რისა და წევნი ენების ურთიერთობის კელლევისათვის. სიმულაცია კავკასიური ენების საერთო თავისებურებებიდან, ლ ა ფ თ ნ ი ს სიტყვით, ერთ-ერთი უნიშვნელოვანებისა ხშულებისა და აფრიკა-ტების ორტიკულაციის ორი წესი: სახმო ნაპრალის სრული ხშიოთ და მის გარეშე. „ამ ენებს აქვთ ყრუ სუპრაგლოტოლური ბეჭერები... რომელთა არტიკულაციას თან ახლავს გლოტალური ხშეა და ინ-ფრაგლოტალურები, რომელთაგან ნაწილი ყრუ ფშეინეირია, ნაწილი კი — შეღერია. მის შედეგად ვდებულიბა სამეუღებს... რაც შეეხება ბასკურს, მის გლოტალიზებული ბეჭერები არა აქვს და მისი ყრუ ფშეინეირებაც მხოლოდ ჩეკულებრივი ყრუ ბეჭერების ფონე-ტიკურ ვარიანტებს წარმოადგენენ“...

ამ სიძნელეების მიუხედავად რ ე ნ ე ლ ა ფ თ ნ მ ა შეძლო შო-გიერთი ფონეტიკური შესატყვისობის დადგენა ბასკურსა და კავ-კასიურ ენებს შორის. ასე, მაგალითად, გლოტალიზებულ სიბი-ლანტს ან პალატიკურ თანხმოვას (უფრო ხშირად აფრიკატს, იშ-კიათად სპირანტს), ავტორის მიგნებით, კავკასიურ ენებში შეესატ-ყვისება ბასკურის ალვეოლოტულ-პალატიკური თანხმოვანი (ს ან ts), ხოლო არაგლოტიკული სიბილანტს ან პალატიკურ თანხმო-ვანს (სპირანტს ან აფრიკატს, ყრუს ან შეღერს) კავკასიურ ენებში შეესატყვისება ბასკურის წმინდა სიბილანტი (Z ან dz). დასახელე-ბულია მაგალითები ქართული, ჩერქეზული, აფხაზური, უბისური, ლაკური ენებიდან და შეპირისპირებულია ბასკურის შესატყვის ფორმებთან.

გარდა მისა, ფრანგი მეცნიერი მიუთითებს მოელ რიგ მორ-უოლოგიურ ელემენტებზე, რომლებიც საერთოა ბასკურ-კავკასიუ-რი ენებისათვის. ასე, შეგალითად, პრეფიქსი T-, რომელიც აღრეულ ბასკურში კაუზატიური ზმნების საწარმოებლად იხმარებოდა, ამა-ვე მიზანს ემსახურება აუხაზურში. დიდი რაოდენობის ბასკური და განსხვავებული კავკასიური ენების ლექსიკური მასალა ერთშემო-თან იქნა შედარებული.

რ ე ნ ე ლ ა ფ თ ნ ი ნაზაკაშით აღნიშნავს, რომ „მ ს გ ა ვ ს ე ბ ა ნ ი ა მ ე ნ ე ბ ს შ თ რ ი ს ვ ე რ ა ი ხ ს ნ ე ბ ა შ ე მ თ ხ ვ ე ვ ი თ თ-ბით, ვ ვ რ ც ს ე ს ხ ხ ბ ი თ; ი ს ი ნ ი ვ ე ნ ე ტ უ რ ა უ რ თ ი გ რ-თ თ ბ ი ს ა რ ს ე ბ თ ბ ა ს გ უ ლ ი ს ხ მ ი ს ბ ა ს კ უ რ ი, მ თ მ-დ ი ნ ა რ ე ა კ ვ ი ტ ა ნ ი უ რ ი ს ა დ ა ბ ა ს კ ო თ ნ ი უ რ ი ს ა გ ა ნ,

და კავკასიური ენები ერთად ქმნიან მჯგნებს, რომელსაც შეიძლება ეწოდოს ეპიტოს ეპიკორია სიური (Euscaro-Caucasian)*.

რენე ლაფონი, ამხობდა: მე მჯერია, რომ შესატყვისობათ ასეთი ერთიანობა, ასეთი კავკასიური ბასკურსა და ქიზ-თველურ-კავკასიურ ენებთან მშობლოდ „ტრადიციით შეიძლება აისწინას, მაგრამ ის, რაც თაობიდან თაობას გადაეცემოდა ეჭვკარი-კავკასიური პერიოდიდან, ის წარმოადგენდა, როგორც ჩანს, ჩამოყალიბებულ მორფოლოგიურ ხისტემას და, ამხობანივე, აღვილი უნდა ქვეონლა გარეკაული ხისიათის შერევას (შეჯვარედინებას) განსხვავებულ ჯგუფებსა თუ ენობრივ კოლექტივებს შორის“. ისიც აღსანიშნავია, რომ ლაფონის ფორმულირებით კავკასიური ოჯახის ცნებათა ჩამოყალიბება კალევის დაგვირგვინებას კი არ წარმოადგენს, არამედ გვიძინებებს ანალი გამოკვლეულებისაკენ ამ პიროვნის გასირკვევად”.

დასისრულ, ვვინდა დავიმოწმოთ პროფ. პანს ფოგტის სიტყვები: რენე ლაფონის ბასკოლოგიურ-კავკასიოლოგიური ნაშრომები „იმათთვისაც კი ძვირფასია, ვინც სკეპტიკურად უცურებს ივტორის პრინციპულ თვეშის. ივტორი კი შუდამ ცდილობს განსახილველი სიტყვების ისტორია იმ მასალის მოშევლიებით გაღმოსცეს, რომელიც წევნ მოგვეპოვება, შეძლებისდაგვარიალ აღადგინოს ფორმები, მათი პირვანდელი მნიშვნელობანი და შესაფერისი ადგილი მიუჩინოს იმ სისტემაში, რომლის ნაშილსაც ისინი შეადგენენ. ცნობილია, რომ ლაფონი ამა თუ იმ დებულების მტკიცებისას ყოველთვის ხის უსაბოს ჩევნი ცოლის ნაკლ, შესაძლებელ შეცდომათ წყაროს და დასკენების დროებით ხასიათს. ეს სტატიები, ამგვარად, წარმოადგენს შენაძენს ბასკურის, ხამხრეთ კავკასიას და ჩრდილოეთ კავკასიის ენათა საერთო მოვლენების აღდგენის კელევა-ძიებაში“.

ნაყოფიერ მუშაობას ეწევა პოლონელი ბასკოლოგ-ქართველო-ლოგი იან ბრაჟნი, რომელსაც ეკუთვნის გონიერამბახილური შედარებანი და პირალელები, განსაკუთრებით ბასკურ-ქართულის შედარებითი შესწავლის დარგში.

იან ბრაჟნი აღიარებს, რომ „განსაკუთრებულ უურადღებას იყერის ბასკური ენისა და იძერიულ-კავკასიური ენების ურთიერთობის საკითხი. ეს ენები ტიპოლოგიურად დიდ ხიახლოვეს იყლენენ. ბასკური ენის გრამატიკული სტრუქტურის ყველა არ-

სეპითი თავისებურება შეიძლება დავადასტუროთ იმერიულ-კავკასიური სიტუაციას სიურ ენებშიც, გამსაკუთრებით შათ სამხრეთულ-ქართველებზე არ მომდევ თა ჯგუფში. ბასკური ენისა და იმერიულ-კავკასიურ ენათ განვითარებული კავშირის პიპოთებზას ბევრი მომხრე ჰყავს: ნ. ჭაბუ, კ. ა. ულენბეკი, უ. დიუმე შილი, რ. ლაფონი, კ. ბოჭალა, ი. პუბლი, ი. ჩიქობავა და სხვ.“ (1976).

არიან მეცნიერები, რომლებიც სკეპტიკურად ეკიდებიან ბასკური და იმერიულ-კავკასიური ენების ნათესაობის პრობლემას. ისინი ფიქრობენ, რომ მსგავსება ბასკურისა მოვლ რიგ კავკასიურ ენებთან — და არა რომ ე მე ღვიძე ე ნასთან — სუსტია; დაღისტურებული მსგავსებანი არ იძლევა მტკიცე საბუთს იმისათვის, რომ გვენეტური ნათესაობა დამტკიცებულად ჩაითვალოს მეცნიერების ვანეითარების დღევანდველ ეტაბზე.

ასე, მაგალითად, ვამოჩენილი ფრანგი ლინგვისტი ა. შეიც აღნიშნავდა, რომ ბასკური ენისა და კავკასიური ენების ერთობა შეიძლება მართლაც არსებობდა, მაგრამ იმდენად შორეულ წარსულშია სავარაუდებელი მათი საერთო ოჯახიდან მომდინარეობა (VI—V ათასწლეულში ძვ. წელთაღრ), რომ ვენეტური ნათესაობის გამოვლენა ძალიან ძნელია.

შეიც დასმენდა, რომ არ შენიშვლა უძველესი იმერიული ენის ძეგლები, არც კავკასიური ენების ისტორიული წყაროებია ჩვენს განკარგულებაში (გამონაცლის შეადგეს მხოლოდ ქართული ენა, რომლის სალიტერატურო ენის თხუთმეტსაუკუნოვანი ისტორია აქვს) და ასეთ პირობებში თავდაპირველი, უსსოვარი დროის, ენობრივი ნათესაობის დამტკიცება გადაულახვა სირთულეებთან არის დაკავშირებული.

როგორც ჩანს, ინდოეროპული ენათმეცნიერების დიდი ავტორითები პრინციპულად არ ვამორიცხავდა ბასკური ენისა და კავკასიური ენების ნათესაობის ვარაუდს, მაგრამ ვენეტური კავშირურთიერთობის საკითხის პოზიტიური გადაწყვეტა თითქმის შეუძლებლად მიაჩნდა ქრონოლოგიური. ისპექტებითა და ძველი ენობრივი მასალის უქონლობით წარმოშობილი დაბრკოლებების გამო.

ბასკურ-კავკასიურ თეორიას აპრიორულად და ჯერ კიდევ და-

უსაბუთებლად მიიჩნევს ცნობილი ბულგარელი *ლინგვისტი* პ. გ. ვ. ორგევიძე⁴⁷.

კრიტიკული დამოკიდებულება Euskaro-Caucasicus მიმღები მიმღები თეზისადმი ყველაზე თანმიმდევრულად და, უფიძლება ითქვას, სრულიალ ჩამოყალიბებულია ცნობილი ნორვეგიელი ლინგვისტის პროფესორ ჰანს ფო გრის მიერ ნაშრომში „ბასკური და კავკასიური ენები“, რომელიც რამდენჯერმე ზემოთაც დავიმოწვეო.

ნორვეგიელი ქართველოლოგი კრიტიკულად განიხილავს ბასკურ-კავკასიური თეორიის დამცველთა ნაშრომებს და ავლენს მცდარ ეტიმოლოგიებს, რომლებიც წარმოდგენილია „შუხარდტის, ულენბეკის, ბოულას, ლაფონისა და სხვათა გამოკვლევებში“.

ფო გრი თვლის, რომ, სანამ არ იქნება აღდგენილი კავკასიური ენების თავდაპირეელი ტიპი, ბასკურთან დაკავშირების ცდა ნააღრიევია. „სანამ კავკასიური ენების ბირველადი ერთიანობა, კერძოდ, ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ენების ნათესაობა, დამტკიცუბული არ არის, ჩვენ რისკს ვეწევით როგორც ამ შედარებებით, რომლებიც სცილდება კავკასიის ფარგლებს, ისევე საერთო ბასკურ-კავკასიურის დადგენით, რომელიც აჩრდილია, ჩვენი ფანტაზიის ნაყოფია, და ძალიან ბევრი კრიტიკული მნიშვნელობის აზრის შემცველელი მეთოდების ოპტიმისტური გამოყენების „შედეგი“. ყველა შედარებას, ერთი მხრივ, კავკასიურ ენებსა და, მეორე მხრივ, კვალა სხვა ენას შორის, ფო გრი ის სიტყვით, შეუძლია მოვცეს დამჯერებელი შედეგები, თუ წარმოდგენილი დაბლოკებანი აკმაყოფილებს ორ პირობას: პირველ ყოვლისა, საჭიროა ისინი ვეზვდებოდეს, ყოველშემთხვევაში, კავკასიის ორივე ფერდობის ენებში და, მეორე, მათი საშუალებით უნდა დაეადგინოთ ზუსტი და, რამდენადც შესაბლებელია, სწორი ფონეტიკური შესატყვისობების ფორმულები. „ეს იმას ნიშნავს, რომ კავკასიური ერთიანობის დადგენიარის პირობა, ურომლისოდაც არ შეიძლება წარმატების მიღწევა. თუ რაიმე მიშეზით ერთიანობა ძნელი დასაღვენია, უკეთესია ვალიაროთ ჩვენი სისუსტე, ვიდრე ძალით გამოვიყენოთ შედარებით მეთოდი“. ფო გრი განაგრძობს: „შეიძლება შევვებასუხონ, რომ თავშეეავებულობა, რომლითაც ჩვენ განვიხილეთ სესხებულ შეცნიერთა (იგულისხმებიან შუხარდტი, ბოულა, ლაფონის,

⁴⁷ В. Георгиев. Вопросы родства средиземноморских языков. «Вопросы языкознания», 4, 1954.

ულენბეკი და სხვ. შ. ქ.) ნაშრომები, იქიდან მომდინარეობს რომ მით სურდათ მეტისმეტის დამტკიცება. განა შესაძლებელი არ იქნებოდა დაგვეახლოებინა ბასკური კავკასიის ენათა სამი ჯგუფი დან ერთისათვის ისე, რომ არ დაგეცადა ერთიანობის პროცესის გადაწყვეტისათვის? ბასკურ-კავკასიური ერთიანობის დამცველთა შეირ გამოყენებული მეთოდები შეუძლებელს ხდის, — აეტორის აზრით, — პრობლემა ასე გადაწყდეს — მათი ეტიმოლოგიური და-ახლოებანი სინამდევილეში თითქმის იდენტურ პროპორციებად ნა-შილდება კავკასიურ ენათა სამივე ჯგუფში ჩრდილოეთის ენების მხარეზე მცირე უპირატესობით, ერთ ან რამდენიმე კავკასიურ ენა-თან ბასკურის ნათესაობის პიპოთება... კავკასიის ჭველა ენის ერ-თიანობის პიპოთებასთან მჟიდრო კავშირშია".

პანს. ფოგტის კრიტიკული წერილის დასკვნა ასეთია: „ჩვენ ჩამოვთვალეთ ყველა არგუმენტი და ხაზი გაეუსვით ყველა უარყოფით ფაქტორს, რომლებიც შეიძლება აღძრულიყო, როცა ვიხილავდით ბასკურ-კავკასიურ პიპოთებს, შემოთავაზებულს და აქამდე დაცულს მეტისმეტი გამომგონებლობითა და ენერგიით, ხო-ლო ზოგჯერ — ნიჭიერადაც კი. შემოთავაზებულ დაახლოებებს შორის ზოგიერთი განსაცვიდრებელიცა, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ისინი დასკვნითი ხასიათისა არ არის".

პანს. ფოგტის სიტყვით, „ბასკურ-კავკასიური რი პიპოთებაზე შესაძლებლები რჩება"⁴⁸.

ბასკური ენის ავტორიტეტული სპეციალისტი ღ. მიჩელენა ერთ-ერთ თაქის ნაშრომში⁴⁹ ფართოდ მსჯელობს ბასკურ-კავკა-სიური ოვორიის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ აეტორის აღია-რებით, ქართული და ბასკური ენების ბრუნების სისტემა მსგავსე-ბას ამედივნებს, ბასკურ-კავკასიურ პიპოთებს დაბრკოლებები უღობება. მიჩელენა იზიარებს ფოგტის ზოგიერთ დებულე-ბას, კრიტიკულად განიხილავს ბასკურ-კავკასიურ ეტიმოლოგიებს და გარკვეულ მოსაზრებებს გამოთქვამს ქართველური ენებისა და მთის კავკასიური ენების ურთიერთობის საკითხებზე. დღეს მიჩე-ლენა თპტიმისტური კეიილება ამ პრობლემას.

საბჭოთა ბასკოლოგი ი. ჭიცარი აღნიშნავს, რომ ბასკური ენა „ახლო დგას ქართველურ ჯგუფთან, რამდენადმე დაშორებუ-

⁴⁸ ქ. ფოგტის ბასკური და კავკასიური ენები. „მიმომხილველი", 6—9, 1972, გვ. 299.

⁴⁹ Encyclopedie de la pléide, 1968.

ლია აფხაზურ-აღილურ ენებს და კიდევ უფრო შორისა აღმოსავ-
ლურ-კავკასიური ჯგუფისაგან⁵⁰. ერთ-ერთ წერილში, ავტორი
გვთავაზობს რამდენიმე პარალელს ძეველ აღმოსავლურ, ანგარიშულ
მერული, ელამური, ხატური, ურარტული...) და ბასკურს შორის,—
ძეველ აღმოსავლურ ენებს კი შიიჩნევს ბასკურისა და კავკასიური
ენების „შუალედურ ენობრივ ზონად“. საფიქრებელია, რომ ბასკუ-
რისა და კავკასიელების მონაცესავე ტომები, რომლებმაც ბინა და-
იდეს ხმელთაშუა ზღვის იუზში (კიდრე იქ ქამიტურ-სემიტური და
ინდოევროპული ეთნიკური ჯგუფები განლაგდებოდნენ), წარმოად-
გენდნენ ძირითად „ფერს“ ხმელთაშუა ზღვის პირვანდელ ეთნიკურ
შოზაიკაშით, დასკვნის ი. ზიცარ ი⁵¹.

ბოლო ხანებში ბასკურ-კავკასიური პიპოთეზისადმი დიდ ინ-
ტერესს იქნენ ბასკეთში. ეს ინტერესი თანდათანობით ღრმავდება
და ფართოვდება. საბჭოთა პრესის ფურცლებში ხშირად იზის საუ-
ბარი იმ გამოძახილზე, რასაც იწვევს ბასკებისა და ქართველების
ისტორიული ურთიერთობის პრობლემა (პროფ. მანუელ დე
არანგ ე ის პროფ. მანუელ ე ნა, პროფ. ვილას ანტე, გამსა-
კუთრებით პროფ. შ. კინტი ანა და სხვ.). იმ ურთიერთობის სიკი-
ონებს ეხება თავის სტატიებში უკრნალისტი და მწერალი ალ-
კიკნაძე ე⁵².

საქართველოში „ბასკური ენისა და კულტურის საზოგადოებრის“
დაარსებას გამოეხმაურა „ბასკური ენის აკადემია“ და მისი პარტი-
დენტის ლუის ვილას ანტე ხელმოწერით საზოგადოებაშ გა-
ილო მოლოცების წერილი, სადაც, სხვათ შორის, ნათევამია

„შევიტყვეთ, რომ დაარსდა საზოგადოება, რომელსაც მიუნად
აქვს დასახული გააცნოს თქვენს ქვეყანას ბასკების ენა, ლიტერა-
ტურა და ისტორია. ამ წერილით გვსურს მოგილოცოთ ეს ინიცია-
ტივა და იმ წამოწყების გამო ქართველი ხალხის მიმართ მაღლიე-
რების გრძნობა გამოვთქვათ. ჩვენი მხრივ შევეცდებით მოგაწო-
დოთ ყველაფერი, რაც შევხება ბასკების ენასა და ლიტერატუ-

⁵⁰ Ю. Зыцарь. Диалог находок и утрат. «Техника — молодежи», № 6, 1975.

⁵¹ Ю. Зыцарь. О родстве баскского языка с кавказскими. «Вопросы языкоизнания», 5, 1955, стр. 69.

⁵² А. Кикнадзе. Баски. Откуда они? «Неделя», № 6, 1965; ვისი 33, О чём молчат языки гор. «Техника-молодежи», № 6, 1975; ვისი 33, «Советская Абхазия». № 39, 1975.

სახ. ვიმედოვნებთ, რომ აუგა გამსუენებული აყალემიყოსის რაზე
უაფი თ ნის შეიტ წამიწყებული კონტაქტები შოთავილში უფრო
სიავალეფიროვანი გახდება და სამსახურს ვაუწევს ჩემს ქაფენგმის რული
ორის კულტურული ურთიერთობის განმტკიცებას".

შიდა მომენტი

საბჭოთა ქართველოლოგიაში ბასკური ენის დაყავშირება იმე-
რიულ-კავკასიურ ენებთან აქტუალურ იმოცანად არის შინეული.

იმერიულ-კავკასიური ენებისა და ბასკური ენის შედარებითი
სესტავლის დღვევანდელ დონეზე ეპერშიური ისმის საკითხი ამ
კუნათა ლრმა კავშირ-ურთიერთობის შესახებ³³.

«კავლაშე მეტი სიახლოევ ბასკურს შეინც იმერიულ-კავკა-
სიურ ენებთან აქვს. ამას გრძნობდნენ: ფ. რ. მიულერი, ქ. შუ-
არ დ ტი, კ. ულენბეკი, ნ. მარი, ..., სხეადისხვა სტილისა და
ჟითოლის შეკვეთებითი"; „კავკასიის ვარეთ ბასკურია ერთადერთი
ცოცხალი ენა იმერიულ-კავკასიური წრისა" (არნ. ჩიქობავა).

რა არის საერთო ბასკურსა და ქართველურ-კავკასიურ ენებს
შორის?

ნაწევრის პოსტმოზიცია, ერგატიული ბრუნვა, ობიექტის აღ-
ნიშვნა ზმინაში, თვლის ოცნებით სისტემა...

„ცალ-ცალკე ასეთი შოკლენები შეიძლება რაგინდარა ენაში
აღმოჩნდეს... ნიშანთა კომპლექსი კი — სხვაა"; „ბასკუ-
რის შესტავლისას სტრუქტურულ-ტოპოლოგიური შეპირისპირები-
თი ანალიზი იმერიულ-კავკასიურ ენებთან დამოუკიდებლივ
უნდა ჩატაროს, რომ მორტფების, სიტყვის, სინტაგმის ახ-
ლანდელი მოდელი დაგვინდეს... მხოლოდ ამ ენით შევიძლებთ
მის ვარჯვევას, რა ისტორიულ-კავკასიურ ენებს შორის"; „ბასკუ-
რი მკვეთრია განსხვავდება ინდოევროპულ ენათაგან არსებითი მო-
შენტების-მიხედვით: სიტყვის (სახლის, ვამსაკუთრებით კი —
ზმის) ავებულებისა და — ამის შესაბამისად — წინადაღების
სტრუქტურის მიხედვით. და აი, სწორედ ამ მომენტების მიხედვი-

33 იმერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, 11, 1948, გვ. IX; А. Чикобა-
ვა. Картвелльские языки, их исторический состав и древний лингвистичес-
кий облик (ეჭვ, გვ. 255); А. Чикобава. Введение в языкознание,
часть 2, М., 1953, стр. 219; გასიევ, ბასკურიულ-კავკასიური რ. ლაფონი და
ამერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შორის ამოცანა (1976).

თაა, რომ შეინიშნება გისაოცარი დამთხვევა იძერდულ-კავკასიური ენებთან. სწორედ ამ გარემოებამ მიიყვანა კავკასიური ჟენერალის საჭიროებამდე ცნობილი ინდოვეროპებისტები უტრეტში უნდობის უდიდესი სპეციალისტი ქ. შ უ ხ ა რ დ ტ ი ძ მ ზ მ მ შ უ ა მ გ ვ ა რ ი შენველრები ბასურისა და იძერიულ-კავკასიურ ენებისა; შემთხვევებითია თუ არა ეს? საკითხი ისმის ერობრივი მონაცემების მიხედვით. ეს გვაძლეულებს დავსვათ დაიღი კულტურულ-ისტორიული მინიშვნელობის პრობლემა — ძველი ჩმელთაშუა ზღვის, აზიასა და კავკასიის ხალხთა და კულტურითა ურთიერთობის პრობლემა, რომელიც არაერთხელ დაუსვამით კადეც საბჭოთა ენათშეცნიერებსაც და უცხოელ სბეკიალისტებსაც. ჩემირად სვამენ კითხვის — არის თუ არა ბასური ქართულის მონაცევავე? ცდილობენ, ეს ნათესაობა დაინახონ ამა თუ იმ სიტყვათა საგნობრივი მსგავსების მიხედვით. როცა ენები ახლო მონაცევაუნი არიან (შავ, რუსული, უკრაინული, ბელორუსული), მაშინ ადვილად ხერხდება მონაცევავე ქნათა სიახლოების ჩვენება მსგავსი სიტყვების, ლექსიის დადგინდების მიხედვით. ასეთი ენების ნათესაობა ურთი შეხედვითიც ნათელია. მაგრამ ეს ყოველთვის ასე როდია. ენათა ნათესაობის გამოსავლინებლად ჩვეულებრივ საჭიროა ენათა ისტორიის დიდ სიღრმეზე „გათხრა“. ბასურ-კავკასიური კავშირები მოითხოვენ სწორედ ამ ენათა ისტორიის ლრმა გათხრა-გაბატრდება. ასეთი შეუძლიას საფრთხო ბასკოლოგებისა და კავკასიოლოგების თანამშრომლობა, უფრო ზუსტად — ბასკოლოგ-კავკასიოლოგებისა და კავკასიოლოგ-ბასკოლოგების თანამშრომლობა. მხოლოდ ამ გზით შეიძლება ასეთი მსოფლიო მინიშვნელობის კულტურულ-ისტორიული პრობლემების გარკვევა” (აკადემიკოსი არნ. ჩიქობავა).

„ენის (ენათა) ისტორიული წარსულის გათვალისწინება დამოკიდებულია „მოწმეთა“ ჩვენებაშე: ინდოევროპულ ენათა ისტორიულ-შედარებითი გრამატიკა და ლექსიკონი ვერ დაიხემობს ისეთ სიზუსტეს და სისრულეს, რაც რომინულ ენათა ისტორიულ-შედარებითს გრამატიკასა (და ლექსიკონს) ახისიათებს: ნესიტურ-ხეთური ენის მახალამ, აშ „ახალი მოწმის“ ჩვენებაშ ინდოევროპულ ენათშეცნიერებაში მანამდე მიღებული შედეგების გადასინჯვა მოითხოვა (ზმინისა და საბელის მორცელოვნების რიგი საკითხი, „კენტუმ“ და „სატემ“ ენათა გაფრცელების არეალების საკითხი...).

ინდოევროპულ ენათაგან რომ მხოლოდ ირლანდიური (კალტური), პოლონური (სლავური) და სომხური შემოგერჩენოდა, არა 206

თუ ინდოევროპულ ენათა ისტორიულ-შედარებითი კრამატიის შედეგენა გაჭირდებოდა, არამედ თვით ამ (ინდოევროპულ) ენათა წარმოედობა თესაობას ს ა კ ი თ ხ ი ც დამაჯვერებელი ვერ იქნებოდა გიგანტობითია

ანალოგიურ სიძნელეს გხედებით ბისკურ-კავკასიურ (ცუხა-როკავკასიურ) ენათა წარმოედობის კელლეგისას. კავკასიის მიწა-წყალზე შემოვევენახა იბერიულ-კავკასიურ (პალეო-კავკასიურ) ენათა დიალი ჯგუფი (32 ენა). ახლანდელი ვითარების ანალიზი ცხალყოფს, რა ცვლილებებიც განუცდიათ ამ ენებს...

შორეულ წარმოედობის იბერიულ-კავკასიურ ენათა რიცხვი გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო (უღური, ბუღურური, ხიხალუღური, კრიწული ამებად კუნძულებადღა არის შემორჩენილი აზერ-შარვების სსრ მიწა-წყალზე). აფხაზურ-აღილური ჯგუფის ენები ახლა ითხ ერთეულს ითველის; მეტი უნდა ყოფილიყო... ეგვევ ითხმის ნაბური და ქართველური ენების შესახებაც.

ბასკური ენაც იმთავითვე მარტოხელა არ ყოფილა...

ეს ნიშნავს: ისტორიულ-შედარებითი კვლევა-ძიება ღიღ სირ-თულეთა წინაშე დგას იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლისას. განუშომლად უფრო რთულია ბასკურისა და იბერიულ-კავკასიური წარმოედობის კელევა და მათი ისტორიულ-გენეზისური ურთიერთობის ძიება.

წვენ არ ვეითქვამს წინათ და არც ახლა ვამსობთ: ბასკურის ნათესაობა იბერიულ-კავკასიურ ენებთან დამტკიცებულიათ. არც იშას ვამსობთ, რომ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოთხივე ჯგუფის ისტორია მთლიანად და საესებით აღდგენილი გვაქესო.

ჩატარებული კვლევა ერთ რასმე მოწმობს: წარმოედობის იბერიულ-კავკასიურ ენებს მეტი საბაბლოვე ასასიათებლა, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ზედაპირზე სპეციბა ჩანს, სიღრმისეულ ფენებში ს ხ ა-ო ბ ა მ ც ი რ დ ე ბ ა, ს ა ე რ თ თ (ე რ თ ბ ა) მ ა ტ უ ლ თ ბ ს: საერთო — ძველია, განსხვავებული — ახალი.

ბასკური ენის „შინააურიშის“ ისეთი თვისებები, როგორიცაა ზმინის სუბიექტურ-ობიექტური უდელილება და ბრუნებადი ერგატიცი, სხვა რომ არაუკრი იყოს, კავკასიის ენობრივი სინამდვილი-საკენ წარმოართავს შეკლევრის ყურადღებას...

ერთი წარმოშობის ენები შეიძლება ღრითა ვითარებაში იშლენად დაშორდეს ერთმანეთს, რომ საერთო აღარაცერი დარჩეს, ანდა ეს საერთო ისე ვაღაძასხვაუკრდეს, რომ მისი შიკვლევა შეკლებელი აღმოჩნდეს.

ମାଗ୍ରହିମ ତ୍ରୟ ଦ୍ୱାକୁ ଶାଶ୍ଵରତନ ନାନୀ ଲୁହ ଦ୍ୱାକୁ ଶାଶ୍ଵରତନ ପାଇସିଥାଏଥାଏ
ଶିଖେଲୁଙ୍କେବେ ଗ୍ରେଡ଼ା, ପଣ୍ଡିତାଳ୍ପିଲୁକେବେ ଶାଶ୍ଵରତନ, ଅମ୍ବା ଶାଶ୍ଵରତନ ପାଇସିଥାଏଥାଏ
ଦିଲ ଶିଖେଲୁଙ୍କେବେ ଦା ମିଳିଲ ରାଜକୀ ଦା ଯା ଫାରିଦପୁରିଶ୍ରୀଶ୍ଵରତନ ପାଇସିଥାଏଥାଏ
ଶିଖେଲୁଙ୍କେବେ ଦା ମିଳିଲ ରାଜକୀ ଦା ଯା ଫାରିଦପୁରିଶ୍ରୀଶ୍ଵରତନ ପାଇସିଥାଏଥାଏ
ଶିଖେଲୁଙ୍କେବେ ଦା ମିଳିଲ ରାଜକୀ ଦା ଯା ଫାରିଦପୁରିଶ୍ରୀଶ୍ଵରତନ ପାଇସିଥାଏଥାଏ

შოტეანილ ვრცელ ციტატში კარგად არის მოხაზული შპ კატ-კავკასიური პრობლემის შეთოლოფიური საზღვრები და ამ შეთვლით მნიშვნელობის ლინგვისტური პიპორების შეცნაურული საფუძვლისა.

შასკურ-კავკასიური თეორიის მყვიდრ წიაღიგზე დატუმნებისათვის საჭიროა დამუშავდეს შედარებითი ფონეტიკა და წრდილოკავკასიურ, სამხრულ-კავკასიურ, შერე — ერთობლივ კავკასიურ ენითა შედარებითი მორფოლოგია (რენე ლა ბე თნი).

ბასკურისა და ქართველურ-კავკასიური ენების გვერტურ ნათესაობის საფინანსო საფუძვლიანი განხილვა და ღამტეიცვა სჭირდება” (ივანე ჯავახიშვილი).

ନେତ୍ରର ଅଧିକାରୀ — ଶାଖାପାଲଙ୍କର ପାଦମୁହଁରେ ପାଦମୁହଁରେ
ଦେଇ ଦେଇ

საქართველოს სამკორა სოციალისტურ რესპუბლიკაში ამ მა-

შართულებით ძიებებს და ბასკოლოგიური კალტების შომზადების
საქმეს, როგორც ითქვა, საფუძველი ეყრდნობა (იმიღმა საქართველოს კულტურული
მწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა რაზმოვარება
შია).

ბასკებისა და ქართველების (საერთოდ, იბერიულ-კავკასიურია-
მოდგმის ხალხების) ურთიერთობის შორეული წარსულის სურა-
ოებს შევლევართა ანალიზ თაობამ მზრუნველი ხელით უნდა ვადა-
წმინდოს ზეღუაყრილი დერული და მაშინ შეტი ელევარებით და-
ცხალდოვ გამოწინდება ძევლი ეთნოლოგიური და ენობრივი ქსოვი-
ლი, რომელსაც ისტორია, ეს მიზადაული ფეიქი, თვალწინ,
გვიშლის.